

**חוקות הארץ / הלוות כלאים
בתוספת הלוות ביוראים חידושים ומקורות**

חוקות הארץ

הלכות כלאים לרמב"ם

פרקים א-ד

ועליהם ביאורים וחידושים מאת הראי"ה קויק

בתוספת: הלוות, עיונים, ומדאי מקומות

שנכתבו ונערכו

ע"י צוות מכון התורה והארץ

בהוצאת מכון התורה והארץ
כפר דרום — אשקלון

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט
www.toraland.org.il

דוא"ל
Mahon@inter.net.il

יוצא לאור בסיוウ משרד החינוך
התרבות והספורט — מינהל התרבות

©
כל הזכויות שמורות

ISSN O793 D - 4262

סדר ועימוד
א"א 054-6671877, 054-6672712

דפוס חמד ירושלים

לזכור

אמנו וסבתנו האהובה גיבורת החיים והאמונה

מרות מלכה וויס ע"ה

מקלויונגנבורג - בני ברק

בת ר' מרדכי ואסתר ביקנסנפער הי"ד

אלמנת ר' משה וויס הי"ד

אשר שרדה את אימי השואה עם שני ילדיה הקטנים

וחבתה לעלות לארץ ולגדל את עצמיה ל תורה ולמעשים טובים

מתוך אמונה ורביקות בחיים

כאשר שם שמים ודברי חכמה שגורים בפה כל ימיה

נלקחה לבית עלמה ביום ב' באדר תשס"ו

תוכן הספר

הנחיות למעין	6
ברכות והקדמה	7
תוכן מפורט של פרקים א-ד	13
רשימת המשתתפים בספר	26
הלכות כלאים פרקים א-ד	27

הנחיות למעין

- א. הלכות כלאים לרמב"ם שהובאו בספר הובאו באות וילנה מודגשת. מעל ההלכה צוין שמקורה מהרמב"ם. מובאות מהרמב"ם בתוך ההלכות השונות אף הן באות וילנה בהוספת כתורת צד – רמב"ם, נוסח הרמב"ם הוא לפי מהדורות שבתי פרנקל.
- ב. הלכות כלאים של הראי"ה קוק וחידושיו הן באות פרנק-רייל מודגשת. בפסקה ראשונה מספר פיסקאות של הראי"ה קוק ישנה כתורת צד – ראי"ה.
- ג. הוספות צוות מכוון התורה והארץ הן באות נרקיסים, הכותרות מודגשות, וההלכות וההערות אינן מודגשות.
- ד. מספרי הערות בכל הלכה מתחילה מחדש. כמו"כ בחידושי הראי"ה הותחל סיפור הערות מחדש.
- ה. הרצ"ה קוק כתב ציוני מקורות קצרים להלכות עפ"י סדר הא-ב, ציוני מקורות אלו הוכנסו בתוך הערות של מכוון התורה והארץ ללא שינוי באותיות פרנק-רייל מודגשות.
- ו. בתוך הספר הפניות ממוקם מקום עפ"י הפרק וההלכה. עפ"י חלוקת המשנה של אות ומספר הערת.

הרב אברהם שפירא

[הרב הראשי לישראל]
ראש ישיבת מרכז הרב

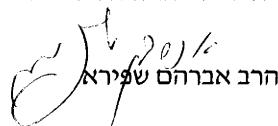
בס"ד

טבת תשס"ו

מכתב ברכה

הובאו לפני גליונות מהספר הנכבד "חיקות הארץ", הסובב והולך בשיטות הփוסקים בהלכות כלאים, דבר דבר על אופניו, בשפה ברורה, דבר נאה וمتיקבל, מפרי עמלם של ת"ח מובהקים חכרי מכון "התורה והארץ" אשר בדורומה של ארצינו ה"ק, אשר פירוטיהם מעידין עליהם ואינם צרייכים לפחות" (עי' ב"ר ט"ז). וכבר אמרו חז"ל תורה שלמדתי באך - עמדה לי, וחיבור זה אשר לפניו נכתב גם בעט מצוקה בעט הńפ יד על גוש קטיף, אמונה זה סדר זרעים, שמאמין בחיי עולמים וזורע. ובחיבור זה זכינו להו"ל גם ביאורים של מrown הראייה זצוק"ל, על סדר הרמב"ם הל' כלאים [ואף החל לכתוב ספר הלכות כלאים כמתכונת חיבורו הגדל בהל' שביעית], והוא מצורף לקודש בחיבור זה, אשר פותח צוהר לכל העוסקים במצבות התלוויות הארץ. ואשרי כל העוסקים בהלכות עולם, לזכות את הרביהם, בירורי הלכות הנצרחות בארץינו ה"ק, ובאי"ה יזכה לברך על המוגמר בכרך זה ובחיבורים נוספים, אשר יזרעו וישרשו יתדות בבית ישראל לשם לתחילה ולתפארת. ויבורכו מן שמייא רבני מכון "התורה והארץ" אשר בנו בית זה לתפארת, ובនוסף אליהם בני היקר הרה"ג רבי בן ציון שליט"א שמסר לידי מכון "התורה והארץ" את בירורי הראייה על הל' כלאים, טוב עין הוא יבורך, ונתבש כולם בשורות טובות לנו ולכל ישראל.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדייה.

רבה אברהם שפירא

ברכת הרה"ג הרב יעקב אריאל שליט"א נשיא מכון התורה והארץ ורב העיר רמת-גן

כמעשנו בשבת כך מעשנו בחול. לאחר הוצאה "שבת הארץ" השלם הגיעה שעתן של הלכות כלאים. אף כאן המסדר הוא חיבורו של מרן הרב קוק זצ"ל, והטפחות הן תוספת מורחבת של חבר תלמידי חכמים, ובראשם הרב יהודה עמייחי שליט"א מכון התורה והארץ, שעמלו שנים כדי להוציא לאור דבר מתוקן מתחת ידים.

מרן הרב קוק יצר כאן ובשבת הארץ סגנון הלכתית חדש, שהapk להיות נפוץ ומקובל מאד בעולם התורה בדורנו, לכנס על כל הלכה את כל הנאמר עלייה, כולל פסיקות מעשיות שנידונו כתוצאה משאלות חדשות העולות על הפרק. התורה היא עץ חיים הגדל וגדל בכל עת ובכל שעה, מצמיה עליים ופרחים וננות פריו בעיתו להורות לעם את הדרכם ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו. וכך לאפשר לכל מי שרוצה לשבת בצלו של העץ ולאכול פרותיו המתוקים יש צורך לטפח את העץ ולאפשר לו לגדל ולשלוח ענפים לכל עבר. ועל כך נאמר וחיה עולם נטע בתוכנו.

לברכה מיוחדת ראייה הספרות העוסקת במצוות התלויות בארץ. מעצם טבען נטוועות הן באדמת ארץ ישראל. אחת החומרות שבהן הן הלכות כלאים. ההלכות קשות ועומקות מצד עצמן וקיים להלכה למעשה קשה שבעתים. החקלאי, ובפרט זה המודרני, עומד מול מצבים מסובכים שעליו להתמודד אתם. העצות המקצועיות שהמומחים לחקלאות מייעצים פעמים רבות נוגדות את ההלכה. הדבר מORGASH בעיקר בהרכבות כלאים. יש צורך לתת לחקלאי מענה הולם שבו תישמר ההלכה במילואה ובכבוד. ספר זה מציע בפניהם הלומד את כל השיטות ומאפשר לו לברר את ההלכה מכל צדדיה ולבסוף להגיע למסקנה מעשית בכל מקרה ומרקחה עפ"י תנאי המוחדים.

נתקיים לדאבותנו במבני כפר דרום יובבי"א ערו עד היסוד בה, אולם דברי התורה שנלמדו במכון כולל אלו שהחיבור זה הועברו למקוםו

החדש של המכוון ונכתבו בספר. מצילין ספר תורה מפני הדליה. ישיבת
ה' שבות עמו בקרוב.

המכון תיפקד בשנים האחרונות במצב מיוחד מיוחד שנייתן לראות בו מעין
"כלאים" שבו שני מצבים סותרים זה את זה. עיסוק בתורה בכלל,
ובהלכה חמורות אלו בפרט, מצד אחד, ואש תופת של שנאה וקטל
מאידך. ואש באש לא פגעה. אש התורה לא זו בלבד שלא כבתה, אלא
אדרבבה הרוח ליבטה את האש.

על הכתוב "סמכוני באשיות" דורשים חז"ל שתי אישיות הן אש שחורה
ואש לבנה. שתי בחינות הן באש, אש מכללה, שורפת ומחסיכה ואש
מאירה ומחמתת. אש שנאה וחורבן ואש מתיכה ומלכדת. לכורה שני
מיini אש הם והן בחינתם כלאים זו בזו. אולם היא הנותנת. אש התורה
מתחזקת דוקא כאשר האש המחריבה ההורסת מתגברת. מעין תשובה
המשקל.

השימוש הנרחב בהרכבת כלאים נובע מה הצורך לשלב את כוחה של כנה
חזקת ופראות עם רוכב תרבותי ומודען. המכון שוקד על דרכיהם בשירות
לפיהן ההרכבה תיעשה מין במינו כי עצם הרעיון של שילוב כוחות
ニיגודים לא רק שאינו פסול, אדרבה כך ראוי שיעשה בתנאי שיעשה
כהלכה. גם במישור החברתי יש צורך בשילוב כוחות: לרטום את כוחות
ההרס והחורבן לשאיפת הבניין והיצירה אולם כל זאת בדרך של תורה.

ולכן התכוון הנביא יחזקאל (פרק ל'ז):

כה אמר א-דני אלהים הנה אני לקח את עז יוסף אשר ביד אפרים
ושבטיו ישראל חביריו ונתקתי אוטם עליו את עז יהודה ועשיתם לעז אחד
ויהו אחד ביד... כה אמר א-דני אלהים הנה אני לקח את בני ישראל
מבין הגויים אשר הלכו שם וקצתתי אתכם משביב והבאתי אוטם אל
אזרמתם. ועשיתי אתכם לגוי אחד בארץ בחרי ישראל ומלך אחד יהה
לכלם למלך ולא יהי עוד לשני גויים ולא יחציו עוד לשתי ממלכות עוד...
וCERTIFI לחים ברית שלום ברית עוזם יהיה אוטם ונתקתי והריבתי אוטם
ונתקתי את מקדשי בתוכם לעולם.

הרב יעקב אריאל

רמת גן ע"ק ויגש תשס"ו

הקדמת מכון התורה והארץ

בס"ד טבת תשס"ו

רבי יהושע דסכנון בשם ר' לוי אמר ארבעה
דברים יצר הרע מшиб עליהם וכותב בהן
חוקה, ואלו הן: אשת אח, וככלאים, שער
המשתלה, ופורה אדומה.

(תנחותמא חוקת ס' ז)

בגיל וברעדה אנו מגישים היום לעם ישראל ולאرض ישראל את הספר
"חוקות הארץ" ומברכים ברכבת "שהחינו וקיימנו והגינו לזמן זהה".
"מכון התורה והארץ" קיבל לפני מספר שנים מידיו מ"ר ראש ישיבת
"מרכז הרב" הרה"ג אברהם אלקנה שפירא שליט"א את כתוב היד של
מן הראי"ה קוק צ"ל על חמשת הפרקים הראשונים של הלכות כלאים
לרבמ"ם. כתוב היד שהתקבל היה במתכונת כתוב היד של "שבת הארץ"
שבו הביא הרב צ"ל את עיקרי שיטות הראשונים, לא בספר פסיקת
הלכות אלא הגשה החומר לפני חכמים, למען ידעו את הדרך אשר ילכו
בזה. בכתביהם אלו של הגראי"ה קוק צ"ל יש המשכיות בספר פאת השלחן
ש夷יטר את דברי הרמב"ם בשיטות נוספת במסבירות או חולקות. ספר
"שבת הארץ" הורחב על ידי ממן הראי"ה קוק ולאחר פירתו על ידי מ"ר
הרב צבי יהודה קוק צ"ל, ואילו הקובץ על הלכות כלאים לא נמצא לו
גואל. מכון התורה והארץ קיבל על עצמו את המשימה לטפל בקובץ
להרחבתו ולהוסיף עוד שיטות ראשונים ובאורו אחרים על פי סדר
הרמב"ם. בכך ניתן לומדי התורה אפשרות להכיר את הדעות השונות
בהלכות כלאים. ספר זה שאנו מגישים היום כולל בתוכו את ארבעת
הפרקים הראשונים מהלכות כלאים לרמב"ם שעיקרם הלכות כלאי
זרעים, ואי"ה גם חלקו השני (פרקים ה-ח) העוסק ביחיד בכלאי הכרם
יצא בקרוב לאור. קראנו לתוספות שהוספנו בשם "חוקות הארץ" שהרי
הקב"ה קרא לכלאים – חוקה – "את חקותי תשמרו, בהמתך לא תרבייע
כלאים".

מור"ר ראש הישיבה שליט"א זיכה אותנו ג"כ במחברת חידושים מדברי הרב קוק זצ"ל, המחברת הזאת היא רק על פרקים א-ב ואיננה שלמה. כמו כן אין המחברת בכתב"ק של הרב קוק זצ"ל אלא העתקה של אחד מתלמידיו. על כן היו מקומות שהדברים לא הגיעו שלמים ומובאים, והיה צריך להשmidt חלק מהחידושים. יש לציין שחלק גדול מחדשי הרב קוק זצ"ל נמצאים לאחר מכן בתשובהתו ההלכתית במשפט כהן. בכתביה ועריכת הספר עסקו רבני מרכז התורה והארץ מספר שנים, בלימוד, ליבורן וברורי הלכה במציאות כלאים, מלבד העיסוקים הרבים בכל המצוות התלויות בארץ יישום והסבירתם. יעדמו על הברכה כל המשיעים ומחזקים במלאת קודש זו. ברכה מיוחדת לנושאים בעול החזקת התורה והפצתה הלא מהה"ה אליעזר ברט ועמי גיאת, ישם ד' שכרם ותהא משכורתם שלמה מאת בורא כל.

* * *

בכלאי זרעים, מלבד איסור "שדק לא תזרע כלאים" הוסיפו חז"ל ואמרו שהזרע כלאים בארץ ישראל עובר גם משום "לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים", שמירת הגבולות היא ביחיד בארץ ישראל. הקב"ה נתן את ארץ ישראל לעמו, ועמד ונתן לכל שבט ושבט ולכל אדם ואדם את שטחי אדמתו המיוחדים. מצוות כלאי זרעים היא מהמצוות התלויות בארץ אבל יש בה גם את הסידור הפנימי בתחום נחלת ארץ ישראל. מרכז התורה והארץ היה בעשרים שנה בגוש קטיף. לפני כעשר שנים הוקם בית הקבע של מרכז התורה והארץ בכפר דרום. המרכז כלל את מחלקת המחקר התורני, מדרשא, וצוות אגרונומי-מדעי. ליד המרכז היה גן המצוות ללימוד מצוות התלויות בארץ בפועל, לע"נ הרב שמעון בירון הי"ד, שנרצה בשערי המרכז. בתחום המבנה היה מזיאון המתאר את הקשר לארץ ישראל ואת המצוות התלויות בארץ בימי האבות, בית ראשון שני, בגלות ובתקופתנו. המבנה היה מרשים כיהה לאור תורה ארץ ישראל. בחודש בו נחרבו ארמוני ויצאוני בני, חרבה גם יצירה זו, ורבני המרכז עם כל תושבי גוש קטיף פוזרו במקומות שונים.

בימים שחסורה ההכרה שהקב"ה נתן לנו את ארץ ישראל ואיננה שייכת לרשوت אחרת, "בנה נח עלין גוים בהפרידו בני אדם, יצב גבולות עמים למספר בני ישראל". בימים שעמדו מהרסיך ומחריביך וגרשו יהודים מנהלתם והסיגו גבולות אשר גבלו ראשוניים, בימים שרבו "האומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חשך לאור ואור לחושך, שמים מר למטה ומטהך למר". בימים אלו עליינו להגביר ולהחזק את העיסוק במצוות התלויות בארץ, להוסיף בהכרת מעלהה וחשיבותה של הארץ אשר עני

ד' אלוקינו בה מראשית השנה ועד אחרית שנה.

יהי רצון שהעיסוק במצוות התלויות בארץ וביחוד במצוות כלאים, יסיע להשיבנו לאדמותנו ונחלתנו, לראות בישע ד' על עמו ונחלתו, ואור חדש על ציון יאיר.

יהודה הלויע עמייחי

כפר דרום – אשקלון

מכון התורה והארץ

תוכן מפורט של פרקים א-ד

פרק ראשון

הלהקה א	27
א. החיוב בכלאי זرعים	
ב. הסגת גבול בכלאי זرعים	
ג. מפולת יד בכלאי זرعים	
ד. כלאי זرعים וכרם בזמן הזה	
ה. כלאי שדה וכרם בבית	
ו. שעת החיוב בזרע שני מינים	
חידושים	33
הלהקה ב	34
א. מחפה	
ב. מנכש	
ג. משקה	
ד. עץ נקוב	
ה. עץ נקוב מן הצד	
ו. עץ מוגבה	
ז. חומר העץ	
ח. אילן זרעים	
ט. בעץ ובקרקע	
י. בעץ שאינו נקוב	
חידושים	42
א. זרעה אחר זרעה	
ב. שורש קטן בזרע או שווה לכל	
ג. זרעה בעץ שאינו נקוב	
הלהקה ג	45
א. כלאים בשדה גוי	
ב. לעדור עם הגוי	
ג. אמרה לגוי בכלאי זرعים	
1. אמרה לגוי בשדה ישראל	
2. אמרה לגוי בשדה גוי	
ד. כלאים בשדה שותפים	

ה. קיומם בכללים
ו. קיומם בשותפות עם גוי

52	חידושים
55	ה' הלכה ד
	א. כללאים במאכל בחמה ושאר צרכיו אדם
	ב. אין כללאים במאכל בחמה
	ג. זרעה לשימושים שונים
58	חידושים
	א. עשבים מרדים בכללי הכרם
	ב. מאכל בחמה בכללי זרעים
	ג. זרעי מאכל אדם שהתקללו
61	ה' הלכה ה
	א. הרכבת ירק בירק בארץ ישראל
	ב. הרכבת ירק בירק בחו"ל
	ג. הרכבת נכרי ירק בירק
	ד. הרכבת אילן טרף באילן מאכל או אילן מאכל באילן טרף.
	ה. טרף בסוך
	ו. הגדרות טרף
	ז. ירק באילן
	ח. הרכבת שורש
	ט. הרכבות מיוחדות
68	ו' הלכה ו
	א. הרכבה ע"י גוי בשבייל ישראל
	ב. זרעי אילן ושדה ביחיד
73	ח' חידושים
74	ז' הלכה ז
	א. דין של הפירות
	ב. נתיעת עץ וירק מורכב
	ג. קיומם אילן מורכב
	ד. הרכבת ייחור מהרוכב
79	ח' חידושים
	א. גדרי האיסור לקיים כללאי זרעים

- ב. נתיעת ייחור מאיין שהורכב
- ג. נתיעת אילן המורכב פעם שנייה

83	הלהכה ח
	א. זורעים שאינם למאכל אדם
	ב. הגדרת ירך
86	הלהכה ט
	א. דיןו של החודל

פרק שני

87	הלהכה א
	א. מלכות בזרע רובע הקב
	ב. א' מכ"ד מצומצמים
	ג. מיעוט לאחר השיטה
91	חידושים
94	הלהכה ב
	א. זמן שיורר א' מכ"ד
	ב. צירוף מינים במבטל ובמתבטל
97	הלהכה ג
	א. תבואה וקטניות
	1. בכל מיני תבואות וקטניות שיעור המתבטל ברובע הקב
	2. תבואה וקטניות הנזורעים פחות מסאה לפי המתבטל
	ב. תבואה בזרעונים בא' מכ"ד
	ג. דעת הגרא"א
	1. תבואה הנזורעת סאה בבית סאה שנתערבה בתבואה הנזורעת יותר
	מקבאים לבית סאה
	2. תבואה בזרעוני גינה
	ד. כשהםין המתבטל נזרע יותר מסאה בב"ס
	ה. בין קבאים לשלה
	ו. תערובת מינים הנזורעים בגודלים שונים
	ז. תערובת כשיוני המינים מעל תשעה קבין
	ח. תבואה וקטניות בכלל כמהות – ברובע
103	הלהכה ד

הלהקה ה	104
חידושים	105
הלהקה ו	106
א. ערוב בשעת הכינוס	
ב. ערוב בשעת הזרעה	
חידושים	108
הלהקה ז	109
א. כמות האוסרת	
ב. ימעט או יעקור	
ג. קנס	
חידושים	111
הלהקה ח	112
הלהקה ט	113
א. חלקי האسطיס	
ב. חלקי התלתן	
הלהקה י	115
א. סימני זרוע למאכל אדם	
ב. ממעט הכל	
ג. הסיר לצורך עבודה	
ד. עקרת הכל במקום הגרכנות	
חידושים	118
א. סילוק מראית העין	
ב. גילה דעתו שורוצה בקיום הכלאים	
הלהקה יא	120
א. אנדזה ועלים מגולים	
ב. הטמין והשריש	
ג. האיסור בטומן שהשריש	
חידושים	124
א. נתיחה בסדין של שקמה	
ב. הטומן אגודות לפת וצנון	
ג. עלים מגולים או אגודות	

הלהכה יב	127
א. זריעת ע"ג קנובוס או לוף		
ב. זריעת ע"ג זרע		
ג. קנובוס – קרבוס		
חידושים	129
הלהכה יג	130
א. התלעה והיפוך		
ב. התלעה או היפוך		
ג. שלשה ימים		
ד. שיעור המתנה		
ה. צורת החריש		
הלהכה יד	134
א. היפוך ואח"כ זרעה		
ב. זרעה ואח"כ היפוך אם לא צמח או קורסם		
ג. זרעה אחר קרטוסם או קצירה ללא צורך בהיפוך		
הלהכה טו	136
חידושים	137
הלהכה טז	139
א. הפקרת בפחות מחד מעשדים וארבעה		
ב. הפקרת אילנות		
ג. הפקרת כרם		
חידושים	141
הלהכה יז	142
א. עקירה לפני אדר		
ב. שדות כלאים הפרק		
1. ב"ד מכרייז ומפקיר כל שדה		
2. ב"ד מכרייז ולא מפקיר כל שדה		
3. השדות הפרק ללא הכרזה		
ג. שדות כלאים בזמן הזה		

פרק שלישי

halachot a 1-b	145
א. הבדיקה עפ"י המין והצורה	
ב. הבדיקה בימינו	
ג. משמעות המין והצורה בדיי כלאים	
חידושים	148
הילה ג	149
א. השם כקריטריון למין	
ב. שני צמחים ממין אחד בשיינט דומים	
ג. הקשות והמלפפון – מין אחד או דומים	
ד. המין נקבע עפ"י היסוד הגועי	
ה. קביעת המין בתוצר של תערובת	
ו. קביעת המין של ענף מהעץ המורכב	
ז. צנון ונפוס	
ח. חרדל ולפסן	
ט. מיני דעת זע"ז	
הילה ד	157
א. תפוח יער ופירות בר	
ב. האפרסק והשקד	
הילה ה	161
א. רמת הדמיון במראה הפרי העלים והטעם	
ב. דמיון בכל הסימנים לחומרה	
חידושים	164
הילה ו	167
א. ההפת והצנון	
ב. הגדרת המין	
ו. דעת הסוברים שהדמיון הוא דין במראית העין, והגדרת המין	
קבועה עפ"י כללים אחרים	
2. דעת הסוברים שהדמיון הוא סימן למין	
3. דעת הסוברים שהטעם הוא סימן למין	
4. דעת הסובר שהמין קבוע עפ"י איחוי ההרכבה	
5. דעת הסובר שהמין קבוע עפ"י כושר ההפריה החדדי	

ג. אילן מאכל באילן סדק
ד. מינים פרטיים

176	חידושים
177	הלהכה ז
178	הלהכה ח
179	הלהכה ט
	א. הגדרת שדה
	ב. דין זריעונים
	ג. הצורך בהרחקה
	ד. הרחקה ברובע
	ה. גודל ההרחקה
	ו. מקום בית הרובע
	ז. חשוב
184	חידושים
185	הלהכה י
	א. הגדרת שדה ירק
	ב. שיעור ההרחקה בירק
	ג. צורת ההרחקה בין שדות ירק
	ד. זרעה בתוך 'ו' הטפחים
	ה. חשוב בירק
	ו. מרובע בירק
188	חידושים
189	הלהכה יא
190	הלהכה יב
	א. שורה בתוך שדה
	ב. תלם וטפח וממחנה
	ג. רוחב תלם ועומקנו
	ד. רוחב התלים
	ה. הרחקה משורה קצרה מ' טפחים
	ו. הרחקה משורה שאורכה יותר מ' טפחים
	ז. רוחב השורה
	ח. תלם כשדה בפני עצמו

210	חידושים
211	הלהה טז
	א. סמיכת מין אחר לשדה חבירו
	ב. המשכית מין שדה חבירו לתוכן שדהו
	ג. היתר זריעת בהמשכה
	ד. איסור כלאים בשדהו אפילו כהמשך לשדה חבירו
	ה. זריעת כלאים בשדה חבירו
216	חידושים
218	הלהה יז
	א. תלים פשtan בהרחקה בלבד
	ב. המין שבשדהו בחשואה למין של חבירו
201	חידושים
202	הלהה יד
203	הלהה טו
	א. בור
	ב. ניר
	ג. גפה
	ד. דך
	ה. גדר
	ו. חריץ
	ז. אילן
	ח. סלע
	ט. שביל, נחל ושלולית
	י. צורת הפתח
	יא. זرع על דעת לעשות גדר
195	חידושים
196	הלהה יג
	א. הרחקת ששה טפחים
	ב. גדרי שורה
	ג. היחס בין שורת דלועין ודלעת יחידית
	ד. עלים שהסתבכו
	ה. הרחקה בין שתי שורות

- ג. קצה שדהו
- ד. תלם לבדיקה בלבד
- ה. תלם מפולש
- ו. זורע להשחתה

221 ה' הלכה ייח

- א. שני מינים מקיפים
- ב. חרדל וחורי עינים מזיקים לתבואה
- ג. חרדל וחורי מזיקים לתבואה
- ד. דין חבוש בתבואה וירקות
- ה. דין הקטניות
- ו. ראש תור
- ז. ראש תור בירקות
- ח. ראש תור מעורגה לעורגה
- ט. ראש תור בחורבה
- י. תלם

פרק רביעי

228 א' הלכה א

- א. שתי השורות
- ב. ההרחקה בין המינים
- ג. שני מינים
- ד. ערוגות ושדה של שתי שורות מכל מין
- ה. בעוקר וזורע
- ו. כשלקל ממהינים שתי שורות וחלקים שורה אחת
- ז. שורה אחת ממין אחד ליד שורה אחת ממין שני
- ח. ההרחקה הדרושים בין שורות בודדות
- ט. במינים אחרים שעלייהם ארוכים
- י. ההרחקה בין מינים אלו למינים אחרים

237 חידושים

239 ה' הלכה ב

- א. המינים הזורעים בשדה
- ב. זריעת שורות של קישואים או פול המצרי
- ג. גודל שורת הדלועים
- ד. כשורוב הדלועים יותר משורה אחת

- ה. זריעת שורות של דעת שאינה יוונית
ו. ההרחקה בין שורות הדלועים ובין שורות הדלועים לירק
ז. כשיין שתים עשרה אמה בין שורות הדלועים

246	חידושים
247	הלה ג
	א. הרחקת בית רבע בדלעת
	ב. התבואה
	ג. דברים שבתווך הרחוקות אחרות
	ד. קבר בניין
	ה. סלע
	ו. דברים אחרים בתוך בית הרובע
	1. נקע
	2. ניר, בור
	3. דרכ
	4. גדר
	5. גפן
	6. ירך
	ז. כשהמקום שלו אינו ראוי לזרעה
258	חידושים
259	הלה ד
	א. הסוברים שהעומק הוא היכר
	1. עומק התלים ורוחבו
	2. ההרחקה בין המינים
	3. אורך התלים
	ב. הסוברים שיש להרחק בין המינים
	1. בתלים עמוק ושאינו עמוק
	2. ההרחקה בין המינים
	ג. זרעה בהרחקה בתחתית התלים
	ד. תלם המפסיק בין מינים שונים
	ה. המינים הנזרעים
	ו. שלושה זרעים בתולית
266	הלה ה
	א. תנאי היתר הנטייה בגומה
	ב. שתילה זרעה

ג. זריעה מירבית בגומה ומסביבה	
ד. היתר חטיה המינימム שלא בגומה קטנה	
1. ללא גומה	
2. בגומה ארכואה, שורות ושdots	
ה. החטיה	
הלהכה ו	275
א. שיטת הסוברים שהרחק בין המשרים שתיאמוות	
1. ההרחקה בין המשרים	
2. במשרים בודדים	
3. ממדי המשך	
4. משר של תבואה ושל ירק	
5. ההרחקה בין משר התבואה ליחידי	
ב. שיטת הסוברים שרווח המשרים שתיאמוות	
הלהכה ז	285
א. קrhoות גדוולות מבית רובע	
ב. אופן הזריעה של תשע קrhoות בתוך בית סאה	
1. זריעת הקrhoות בהרחקה	
2. זריעת הקrhoות בהיכר וראש תור	
3. זריעת קrhoות ללא הרחקה	
4. זריעת בית סאה שצורתו שונה	
ג. גודל הקrhoות והמרווח שביניהן	
הלהכה ח	290
א. קrhoות שאינה ריבוע	
הלהכה ט	292
א. ההרחקה בין המינימום ואופן הזריעה	
1. הסוברים שיש להרחק טפח וחצי	
2. הסוברים שיש להרחק שלושה טפחים	
3. הסוברים שיש להרחק ששה טפחים	
4. הסוברים שיש להרחק ששה טפחים	
5. הסוברים שאין צורך בהרחקה ליד חלקה גדולה	
ב. זריעת בראש תור ללא הרחקה	
ג. זריעת יותר מחמשה מינימום בהרחקה הראויה	
ד. בערוגה שאינה ששה על ששה טפחים	
ה. הרחקה בין ירקות שאינם בערוגה	

298	חדשושים
300	הלכה י
	א. התייר כשהטה את העלים
	ב. התייר תלם במינים שעליהם מותפשים
	ג. תלם בין עציצים סמכים
303	הלכה יא
	א. זרעה חוץ לערוגה בראש תור
	ב. זרעה חוץ לערוגה בהרחקה הרואה
305	הלכה יב
	א. מספר המינים שਮותר לזרע באמצעות ואופן הזרעה
	ב. זריעת מינים נוספים בהרחקה הרואה
	ג. נטיעת ראש הלופת בתחום הערוגה
	ד. נטיעת דלעת
	ה. גבול כהפק בין מינים שונים
308	חדשושים
	א. גבול גבוח מטפח
	ב. נטיעת דלעת
	ג. נטיעת ראש הלופת בתחום הערוגה
310	הלכה יג
	א. ירקות שישעור יניקתם מרובה וזרעים שנינקתם מועט
	ב. במקום שהירק אינו נזרע מעט מעט
	ג. זריעת מינים שעליהם מותפשים בערוגה
	ד. ההרחקה במיני זרעים
313	הלכה יד
	א. בגבול שהתמעט ורבו
	ב. זרעה זרעים חדשים אחר שנתמעט הגבול
	ג. ניקוש והשקייה בגבול שהתמעט
	ד. גובהו של הגבול כחלק משיעור הרחקה
	ה. גבול שנתמעט ברוחבו

חידושים	316
הלכה טו	317
א. מספר העיגולים שמותר לזרוע בערוגה	
ב. שתי וערב כהיכר בכלאים	
הלכה טז	321
א. כשנזרעו במפולת יד	

רשימת המשתתפים בספר (לפי סדר הא-ב)

הרב אהוד אחיטוב
הרב יעקב אפשטיין
הרב אביגדור לויינגר
הרב אברהם סוחובולסקי
הרב יהודה עמייחי
הרב יואל פרידמן
הרב מנחם רוזנברג

פרק ראשון

הלהכה א

- ד. כלאי זרעים וכרם בזמן הזה
ה. כלאי שדה וכרם בבית
ו. שעת החיוב בזורע שני מינים
- א. החיוב בכלאי זרעים
ב. הסגת גבול בכלאי זרעים
ג. מפולת יד בכלאי זרעים

רמב"ם

הזרע שני מיני זרעים באחד
בארץ ישראל – לוקה, שנאמר שדך לא
תזרע בלאים.

א. החיוב בכלאי זרעים

רמב"ם הזרע שני מיני זרעים באחד בארץ ישראל – לוקה.

יש אומרים שאיסור כלאי זרעים הוא מדין תורה.¹

ראי"ה ויש מי שאומר² שאיסור כלאי זרעים הוא מדרבנן, אפילו
בארץ ישראל, ואין איסור מה"ת בזרעיה כלאים כי אם
בכלאי הכרם או בהרכבה.

1. בשיטת הרמב"ם (כאן, ובסה"מ ל"ת רטו) כתבו: רס"ג (ל"ת רמו); השלמה (ברכות כב
ע"א, חולין ס ע"א ד"ה בעי רビינא); תוס' (שבת פד ע"ב ד"ה ארבע, בכוורות נד ע"א ד"ה
דגן). רמב"ן (חולין ס ע"א ד"ה הריכב); מאירי (קידושין לט ע"א ד"ה כלאי זרעים); תוס'
הרא"ש (שבת פה ע"א ד"ה וקאים); סמ"ג (לאוין רעט) ריטב"א (קידושין לט ע"א ד"ה
למעוטי זרעים; ב"ב צד ע"א ד"ה מיתיבי כל, ע"ז סג ע"ב ד"ה אין עודרין); ר"ן (שבת פה
ע"ב ד"ה איתיביה, חולין דף ע"ב מדפי הר"ף ד"ה גוטסינן); חינוך (מצוה רמה).

2. [א] רשי"י (שבת פד ע"ב ד"ה ואחת, בכוורות נד ע"א ד"ה גפנימ); רבינו גרשום מאור
הגולה (ב"ב צד ע"א ד"ה מיתיבי סאה). המשל"מ (פ"א ה"א) הקשה על סתירה בדברי
רש"י (קידושין לט ע"א ד"ה ההוא, והא אנן) דסובר שכלאי זרעים אסורים מדין תורה.

בשוו"ת חת"ס (י"ד סי' רפז ד"ה והנה) בא רשרדי רשי' בקידושין אינם להלכה.
ביאורים וראיות לשיטת רשי' הביאו: חת"ס (י"ד סי' רפז); פני יהושע (שבת פד ע"ב
תוד"ה ארבע, קידושין לט ע"א ד"ה ואלא הכתיב); מגני שלמה (שבת פד ע"ב ד"ה
ארבע); עורך השלחן (ס"י רצוי סעי' ב, ג; צמח ציון (עמ' ט-יג); הגרא"ז מלצר (כרם ציון
ח"ח קונטרס העורות); ארץ חמדה (ספר ב, מדור א פ"א).

ויש מי שאומר שכלי זורעים בתבואה חייבים מדאוריתית, ובשאר זורעים חייבים מדרבנן.³

ב. הסגת גבול בכלאי זורעים

יש מי שאומר שמלבד איסור כלאי זורעים הרי הזרע כלאים עובר על איסור נוסף של הסגת גבול, אלא שאין לוים עליו משום שהוא לאו שבכללות, ועוד שניתן להישבון.⁴ ויש אומרים שאין איסור הסגת גבול בזרעת כלאים.⁵

ג. מפולת יד בכלאי זורעים

רמב"ם הזרע שני מני זורעים כאחד בארץ ישראל – לוכה.

יש מי שאומר שאין איסור תורה על זרעת כלאים אלא כזרע במלולת יד.⁶

.3. ישועות מלכו (כלאים פ"א ה"א) כתירוץ לשאלת המשל"מ על הסתירה בדברי רש"י. וכ"נ מרש"י בבכורות (נד ע"א). עיין בדברי Tosf (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב, תירוץ שלישי), ר"ש (פ"א מ"ז); Tosf' שאנץ (ב"ק נה ע"א ד"ה אתייא בסופו).

.4. Tosf' (שבת פה ע"א ד"ה לא; חולין פב ע"ב ד"ה הזרע); הובאו דבריהם על ידי פר"ח (מים חיים ריש הל' כלאים); גולין מהרשי"א (שו"ע סי' רצץ ס"ק א); ונראה שהלאו הוא לאו נסף אף בכלאי הכרם. עיין מנהת חינוך (תקמ"ח אות ב ד"ה וכבר).

.5. רש"י (שבת פה ע"א ד"ה גבול, עיין מהרשי"א, מהר"ם, הגהות הרא"ם הורוויז); טור (חו"מ סי' שעו); ריטב"א (פה ע"א ד"ה א"ר יוחנן). הרמב"ם (סה"מ ל"ת רמו); חינוך (מצווה רמה, עיין מצווה תקכב) לא הזכירו שיש איסור הסגת גבול בזרעת כלאים; וכן כתבו במנהת חינוך (מצווה רמה אותן א); מעיין החכמה (דף קכא); ארץ חמדה (חلك ב, מדור א, א). ועיין ביאור הגרא"פ לסה"מ לרס"ג (ל"ת ריעא, שלח ע"ב).

.6. יש שהביאו זאת כדעת ר' יASHI; הראב"ד (הובא ברשב"א ורמב"ן חולין פב ע"ב); Tosf' שאנץ (שטמ"ק ב"ק נה ע"א); ר"ש (פ"א מ"ז) ותוס' (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב) על פי הסבר החזו"א (כלאים ב ס"ק י, סי' א ס"ק יב) ותורת זורעים (כלאים פ"א מ"ז). כס"מ (פ"ד הט"ז). בארץ חמדת ח"ב מדור א פ"ט, עמ' קס, בא רג את הכס"מ פ"ה ה"א על פי שיטתה זו); רע"ב (פ"ג מ"ד ד"ה שתי); תיו"ט (פ"א מ"ט ד"ה הרי זה); תפא"י (פ"א מ"ט יכין אותן פ"ג אות לג, בועז פ"ב אות ט); לבוש (סי' רצץ שע"מ); באור הגר"א הארון (פ"ג מ"ה); בינת אדם (פ"א שע"א, עיין בב"א פ"ג אות א); תורה הארץ (פ"י אות ח-י).

שיטת רש"י על פי הסבר עורך השלחן (סי' רצץ שע"ג); דברי מלכיאל (ח"ב סי' מא אות יח); הגרא"ז מלצר (כרם ציון ח"ח).

ויש אומרים שאיסור כלאי זרעים מדין תורה הוא אפילו بلا מפולת יד.⁷

ד. כלאי זרעים וכלאי הכרם בזמן הזה

חייב כלאי זרעים וכלאי הכרם בזמן הזה הוא מדאוריתא.⁸ יש שהסבירו שדין כלאים אינו תלוי בקדושה ראשונה ושניה אלא משעה שנכנסו אליה ישראלי חיברים מד"ת בכל גבול ע"מ⁹, ויש מי שאומר שגם בעבר הירדן המזרחי החובה היא מדאוריתא.¹⁰

וכן משמע מדברי הרמב"ם בפירושו (פ"ג מ"ד); ובהלכה שכותב הזרע שני מינים כאחד ולא הזכיר במפולת יד.

7. ספר המאורות וההשלמה (ברכות כב ע"א); מאירי (קידושין לט ע"א); כפ"פ (פרק נו, תורה הארץ פ"י אות ח); כס"מ (פ"ה ה"א); משנה ראשונה (פ"א מ"ט); ערוך השלחן (ס"ר רצץ סע' ה); חז"א (כלאים ס"א ס"ק יד מכתב ד"ה אין, ס"י ב ס"ק י); עיון דרך אמונה (באור ההלכה פ"א ה"א ד"ה אחד).

ראב"ד בדעת חכמים (הובא ברשב"א ורמב"ן חולין פב ע"ב). ר"ש (פ"א מ"ז) ותוס' (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב) בדעת חכמים, על פי הסבר החז"א (כלאים ב ס"ק י, ס"י א ס"ק יב) ותורת זרעים (כלאים פ"א מ"ז). ר"ן ורמב"ן (חולין ס ע"א) על פי הסבר החז"א (כלאים ס"י ב ס"ק יב).

8. ר"א"ש (הל' כלאים ס"א, ג); הלכות ארץ ישראל (טור דיני חלה סע' ט-י, הלכות כלאים סע' ב); טור ס"י רצוי.

9. ישועות מלכו (ס"ז); מלבושי יוט (ח"ב ס"י יז); פסקי הלכות (ה"א ח"ב פ"ה אותן ג, ד, שאלת דוד חדש שבייעית); אמונה (ערלה פ"ג ה"ז ד"ה תניא); תוה"א (ח"ב פ"א אותן מב, ובאות מג הוכחה שכן גם דעת הרא"ש הל' כלאים ס"י ג); ארץ חמדה (ספר א שער ב ס"י יא, עמ' סז הוצאת מורות, עמ' צא הוצאת מוסה"ק) בדעת רשיי (קידושין לח ע"א ד"ה בבאכט); דרך אמונה (באור ההלכה פ"א ה"א ד"ה בארץ ישראל); שלדים אסורים בגבולות ע"מ מדין תורה.

10. תוה"א (ח"ב פ"ב אותןנו, נ); שאלת דוד (חדש שבייעית) דין לעניין קניין קניין וקדמוני לעניין מצות כלאים, משמע שubah¹¹ היא בודאי חיבת בדייני כלאים. במלבושי יוט (ח"ב ס"י יז) כתוב שגם לעניין סוריא גזרו שדין הארץ ישראל לדין כלאים. בתוה"א (ח"ב פ"ב אותן עד) הקשה על כך.

ויש אומרים¹¹ שכיוון שקדושה שנייה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא¹² אמונה בדברים שחייבם מצרך ביאת כולכם הרי שישנו פטור מיוחד¹³, אבל ככלאים איסורם מדאוריתא במקומות שכבשו עולי בבל. ויש מי שאומר שבזמן הזה בטלת קדושות הארץ ולכון אין חיוב כלאים אלא מדרבנן¹⁴.

ה. כלאי זורעים וכרם בביית

יש מי שאומר שעיל כלאי זורעים וכרם שנזרעו ונטעו בביית חייב מדאוריתא¹⁵. יש שחלקו בין כלאי זורעים האסורים בביית מדרבנן, לבין כלאי הכרם בביית שחיברים מדאוריתא¹⁶. יש מי שאומר שכל חיובי כלאים בביית הם מדרבנן¹⁷.

11. צל"ח (ברכות לו ד"ה אמר ר"י) בבאור דעת הרמב"ם; מנחת חינוך (מצווה רמה אותן טו ד"ה בארץ ישראל, מצווה תקמלה אותן טו ד"ה ונוהג. וע"ע מצווה רטה אותן טו ד"ה ונוהג, מצווה רמו אותן ח"ה אמונה. מצווה רמז אותן טו ד"ה שכל, מצווה תקמלה ד"ה ונוהג), עמק הלכה (הגר"י אורנשטיין זל ס' ג); תורה הארץ (ח"א פ"י אותן ו, ח"ב פ"א אותן כג) הביא שהמהרשד"ס (ו"י"ד ס' קצג) והמבר"ט (ח"ג ס' קכו) התירו כלאים רק כשהיה ס"ס, משמע שיש כלאים אסורים מדין תורה, והכל נמדד לפיקודו הארץ, וע"ע תוה"א (ח"ב פ"א סוף אותן מב ד"ה והנה). חז"א (שביעית ס' ג ס"ק ט ד"ה והנה).

12. רמב"ם הל' תרומות (פ"א ה"ה); בית הבחירה (פ"ו הט"ו-הט"ז).

13. רמב"ם הל' תרומות (פ"א ה"ז).

14. Tos' (יבמות פא ע"א ד"ה מאין, זבחים עג ע"א ד"ה ר"מ); ר"י (טור ס' שללא); עיין משל"מ (פ"י מאכלות אסורות ה"א); תפאי" (ערלה פ"א מ"ב); תוה"א (ח"ב פ"א אותן לז' לח, מב), וכן משמע בתשב"ץ (ח"ג ס' רא).

15. ישועות מלכו (פ"א ה"א ד"ה והא דפליגי) מסיק בדעת הרמב"ם שהזורע כלאים בביית חייב מדאוריתא, והקשו עליו בתלמי שדה אותן א; ובארץ חמדה (ספר ב מדור א אותן יא עמ' קסב, ח"ב ס' ד עמ' רעו).

16. משפט כהן (ס' מט). בתורת הארץ (פ"י אותן יג) נסתפק שמא כלאי כרם חיברים מדאוריתא בביית, וכן נראה בארץ חמדה (מדור א, פ"י"א עמ' קסב). הרה"ג דב ליאור (אמונת עתיך 5 עמ' 15).

17. צפנת פענה (פ"ה הט"ז); וכן משמע בירושלמי (ערלה פ"א ה"ד) שכל מקום שכתוב שדה וכרם הרי שבית ממעוט.

ו. שעת החיוב בזורע שני מינים

יש אומרים שחיוב מלוקות בכלאים הוא על שעת הזרעה, ואפילו שהצמה לא ישראיש¹⁸.
אולם הנוטע בכוננה לעקרו קודם קליטה¹⁹ אסור מדרבנן.
לדעתו זו יש מי שאומר שגם הקליטה היא איסור ולכון אם התרו בו שנית בין זרעה
לקליטה עובר על שני לאוים²¹, ויש חולקים וסוברים שעובר רק על הזרעה ואין איסור
בקליטה²².

18. תוספות (חולין קב ע"ב ד"ה היכא, ועיין הגודצ"פ פרנק זצ"ל, כרמ ציון ח, ש"ת זורעים
ח"ב סי' כד ד"ה והלום שדחה את הראייה;راب"ן (ש"ת סי' נג); חינוך (מצווה תקמ"ח),
מנ"ח (מצווה חצר אותן יד, מצווה רמה אותן כבמסקנתו); מראה הפנים (כלאים פ"א ה"ט
ד"ה זורע; תפארת ישראל (בתי כלאים סי' מג); אגלי טל (זורע אותן ח ס"ק ו-ז); תורה
הארץ (פ"ז אותן יא, פ"י אותן יא); חז"א (כלאים סי' ב ס"ק ד ד"ה נראה, סי' ה ס"ק טו
ד"ה ומיהו, שביעית סי' ב ס"ק ה ד"ה ואפשר).
הגרש"ז אויערבך זצ"ל (כתר תורה, רדומסק, תמוז תשנ"ה) העלה סברא שאם חזר הזורע
וליקט הרי מתחייב משעת הזרעה, אולם אם הזורע ניתן במקום שלא נקלט, הרי זה
зорע במקום שלא ראוי לצמיחה, ואיננו חייב.
הצפנת פענה (פ"א ה"א) סייג דין זה רק במקרה שהיה מין זורע תחילה וכעת זורע מין
אחר.

19. הגרש"ז אויערבך זצ"ל (כתר תורה, רדומסק, תמוז תשנ"ה) העלה שהזמן הקובע איינו
הקליטה אלא קודם צאת העלים מעל פni הארץ.

20. זרעה כזו היא כעומדת להתפזר, חז"א (כלאים סי' ב ס"ק ד ד"ה נראה); בארץ חמדה
(עמ' קנט הוצאת מושה"ק) סובר שرك הזורע על מנת לעקרו
פטור מד"ת ואיסור מדרבנן, אולם הזורע על מנת לעשות גדר חייב מדין תורה שהרי
בשעת הזרעה חייב מיד, ומה בכך שאחר כך יחלקים בגדר.
(בענין הזורע על מנת להתלמוד עיין לקמן פ"ג ה"ז, חז"א כלאים סי' ב ס"ק ד ד"ה
נראה, סי' ה ס"ק טו ד"ה ומיהו, שביעית סי' ב ס"ק ה ד"ה ואפשר).

21. מנ"ח (מצווה רצה אותן טו).

22. תורה הארץ (פ"י אותן יא; הגרש"ז אויערבך זצ"ל (כתר תורה, רדומסק, תמוז תשנ"ה).

יש מי שאומר שהחוב כלאים הוא רק לאחר שעת השרה²³.
הזורע במקום שלא יכול להקלט כלל – פטור²⁴.

23. ישועות מלכו (פ"א ה"א ד"ה אمنם, ותו) ועיין בכס"מ (פ"א ה"ג). צפנת פענה (פ"א ה"א)
רק בזריעת שני הזרעים כאחד ולוקה משום מקיים כלאים על ידי מעשה ולא משום
зорע כלאים, עמק המלך (לגר"י אורנשטיין סי' א).

בספר תוכחות חיים (סי' ח עמ' מג) כתוב שבעצץ שאינו נקוב לכו"ע אינו אסור עד
שתהא השרה ואם ליקט קודם שנשרש לא עשה אפילו איסור דרבנן (ועיין הר צבי
זרעים ח"ב סי' כד עמ' נט); ועיין משנה אחרונה (עוקצין פ"ב מ"י ד"ה מלאחו).

24. תוספתא (כלאים פ"א ה"ד); ירושלמי (כלאים פ"א ה"ט).

חידושים

רמב"ם הזרע שני מני זרעים כאחד בא"י –
ליקח, שנאמר שרך לא תזרע כלאים.

ראי"ה עיין במשל"מ (פ"א ה"א) שהעיר מדברי רשי"י (שבת פ"ד ע"ב ד"ה ואחת) שכח כלאי זרעים אינם אלא מדברנן. יעוי"ש. ולענ"ד נראה לומר דרש"י קאי שם איניקה כלאים. ובها סבר כלאי הכרם גם עצם היניקה אסור מדוריתא, וכלאי זרעים אין ינוקתם אסורה אלא מדברנן, אבל איסור הזרעה מורה רשי"י דהו מדוריתא גם בכלאי זרעים.

1. ז"ל רשי"י: "dagbi كلאים היכרא הוא דבעין דלא להו עירוב דהא אכלאים קפיד קרא אבל ליניקה לא חישין אפילו בכלאי הכרם דאוריתא, כדתנן זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן – ואע"ג דינקו מהתאי, וכ"ש כלאי זרעים דרבנן דלא חישין ליניקה". לכאורה קשה מכאן על דברי הרב זצ"ל שכח שיניקה בכרם היא דאוריתא, והרי רשי"י הביא שאין חוששין ליניקה גם בכרם ודברי הרב זצ"ל צ"ג.

הלכה ב

ו. עצץ מוגבה	א. מחפה
ז. חומר העצץ	ב. מנכש
ח. אילן וזרעים	ג. משקה
ט. בעצץ ובקrukע	ד. עצץ נקוב
י. בעצץ שאיןו נקוב	ה. עצץ נקוב מן הצד

רמב"ם

ואחד הזרע או המנכש או המחפה,
כגון שהיתה חטה אחת ושבורה אחת
או פול אחד ועדרה אחת מונחים על
הארץ וחיפה אותן בעפר, בין בידו,
בין ברגלו, בין בכל, הרי זה לוקה.
ואחד הזרע בארץ או בעצץ נקוב.²
אבל הזרע בעצץ שאיןו נקוב
מכין אותו מבה מרדות.³

א. מחפה

רמב"ם מונחים על הארץ וחיפה אותן בעפר...
הרי זה לוקה.

יש מי שאומר שדוקא כחיפה אותן כאחת, אבל אם הייתה זרעה זרע בתוך ר' טפחים וחיפה אינה לוקה.⁴ ויש מי שאומר שאפילו אם כבר נשתרשו בקרע וכעת מחפה אותן הרי זה אסורי.⁵

ב. מנכש

רמב"ם **ואחד הזרע או המנכש... הרי זה לוקה.**

.1. תוספתא (כלאים פ"א הט"ו; מ"ק ב ע"ב; מכות (כא ע"ב); ע"ז (ס"ד ע"א).

.2. עפ"י משנה (פ"ז מ"ח).

.3. מנוחות (ע ע"א).

.4. צפנת פענה (פ"א ה"ב).

.5. חז"א (ס"י ב ס"ק ח ד"ה והא). וחייב על ההרשעה.³⁴

יש מי שאומר שהמנכש והמחפה בכללים איננו חייב משום זורע ואינו לוקה אבל אסור לקיים⁶.

יש אומרים שניקوش פירושו הוצאה שעבים רעים מותוך טובים, ובכך גורם לשיפור צמיחת הנוטרים⁷. ויש מי שאומר שניקוש היינו הכתת עפר לחיפוי הזרעים⁸.

ג. משקה

יש אומרים שאף המשקה כללים לוקה⁹.

ד. עצין נקוב

רמב"ם **ואחד הזרע בארץ או בעציין נקוב...**

ראייה ושיעור הנקב של עצין נקוב שייהה לו ע"י זה דין קרקע
שהוא י"א גמור,

6. תוס' תלמידי ר"פ (מכות כא ע"ב ד"ה اي); ראב"ד (ע"ז סד ע"א). מכיוון שהגמ' העמידה את הברייתא שמנכש והמחפה לוקה בר"ע הרי שלרבנן אין אישור זורע במחפה ומונכש.

7. רגמ"ה (מור"ק ב ע"ב ד"ה מנכש); רש"י (מור"ק ב ע"ב, מכות כא ע"ב); פיה"מ (כלאים פ"ב מ"ה, ב"ב פ"ט מ"ד); ר"ש בן התיום (מור"ק ב ע"ב ד"ה אתרמר); פירוש מסכת משקין (ב ע"ב ד"ה המנכש); מאירי (מור"ק ג ע"א פ, ע"ז סד ע"א ד"ה כללים); שיטה על מ"ק לתלמידי ר"י מפריש (מור"ק ב ע"א ד"ה מנכש).

הר"ן (מור"ק ד ע"א ד"ה הא); כס"מ ולח"מ (שבת פ"ח ה"ב) כתבו שמנכש בעיקרי האילנות הרי זה חורש, لكن איננו חייב משום זורע בכללים אלא המנכש שעבים שגורם להצמחת שעבים טובים יותר.

8. ר"ח (מור"ק ב ע"ב); פיה"מ לרמב"ם (מעשרות פ"ג מ"ג, שבת פ"ב מ"ב, ב"מ פ"ה מ"ז), רמב"ם (שבת פ"ח ה"א).

ר"ח (מור"ק ב ע"ב ד"ה איתבייה) כתוב: "המנכש, פ"י חופר אצל הכלאים ולוקח העפר וממחפה בו את הכלאים כדי שיצמח, והמחפה בכללים לוקה" משמע שמנכש היינו פועלה המכינה לחיפוי הזרע, והרי זה חלק מפעולות החיפוי, ומכיון שמחפה חייב משום זורע (כמובואר במכות כא ע"ב) لكن גם מנכש חייב משום זורע.

9. מנ"ח (מצוה ס"ק ב ד"ה והנה) בדעת הרמב"ם (שבת פ"ח ה"ב) עפ"י מ"ק (ב ע"ב). חז"א (כלאים ב ס"ק ח ד"ה ובריאב"ד, וכל, סי' ב ס"ק ט ד"ה נראה ובסוף דבריו הסתפק האם לוקים על כך). ולגבי מזבל ומסלול מזיקים צ"ע. לעניין ניקוש והשקיית כלאי אילן או הגפן בכללי הcars עיין אמונה עתיך (2 עמ' 13) מאמר הרב ליאור שליט"א שהו מדרבנן. ועיין "באהלה של תורה" (זרעים ח"ב סי' לא עמ' 246) שרצה לחדש ולחלק בין ניקוש והשקיית זורעים לבין ניקוש והשקיית אילנות. ועיין לקמן פ"ה ה"ב.

כדי שיצא בו שורש קטן¹⁰. ונראה שלפי דבריהם, אם מלא כל עפר¹¹ ונתן עפר אח"כ למעלה¹² מדורפני הכליל וזרעו באותו העפר דין עציץ נקוב¹³. וכל שכן אם נתן עפר על גבי טבלא שאין לה לבזבז וזרע על גבה, שדיןנו דין זורע בקרקע¹⁴.

ויש מי שאומר דין כל עפר, ועפר על גבי טבלא שאין לה לבזבז, כזרע בקרקע, הלכה זו היא רק לעניין הקשר זורעים, שהتورה ריבטה תורה בזרעים, אולם בשאר דיןדים כתרו"ם וככלאים אין כל עפר נחسب כמחובר בקרקע¹⁵. יש מי שאומר שעיציז שאינו נקוב המלא עפר שדיןנו בקרקע, וכן טבלא חלקה, הוא רק כשהעיציז או הטבלא אינם מוגבהים מקרקע העולם ג' טפחים¹⁶.

10. [ב] רדב"ז, כס"מ ומוהר"י קורוקוס (פ"א ה"ב); ר"ש; רע"ב (פ"ז מ"ח); תפאי (פ"ז מ"ח) אות מה; עפ"י משנה עוקצין (פ"ב מ"י); גמ' שבת (זה ע"ב). וכן הובא לעניין מעשרות בדברי הרא"ש, פיה"מ (דמאי פ"ה מ"י); רmb"ם (הלכות תרומות פ"ה הט"ו); וכן לעניין שבת פיה"מ שבת פ"ח ה"ג).

במשנה אחרונה (עוקצין פ"ב מ"י) הביא שהוא גדול מעט מכונס משקה. והמלאת שлемה (עוקצין פ"ב מ"י) כתוב שהוא פחوت מכזית. וכן משמעו בגמ' (שבת זה ע"ב) וכפask הרmb"ם (תרומות פ"ה הט"ו). ע"ע מנחת שлемה (ח"א סי' סט).

11. דוקא עפר, אבל המלא בתבן וקשה לא חשיבי הזערם כמחוברים. משנה אחרונה (עוקצין פ"ב מ"י ד"ה מלאה).

12. לשון המשנה (עוקצין פ"ב מ"י) הוא: "מלאחו עפר עד שפטו" משמע שלא למעלה משפטו.

13. [ג] עפ"י המשנה (עוקצין פ"ב מ"י) לפי פירוש הר"ש והר"ב (עוקצין פ"ב מ"י עין תו"ח ד"ה בהר"ב).

14. [ד] עוקצין (פ"ב מ"י). וכן המל"מ (ביבורים פ"ב ה"ט ד"ה ודעת שכתבו); והחשי אדים (הלכות שבת כלל יב סע' ב); משנה ראשונה מעשרות (פ"ה ה"ב ד"ה בעליה) השוו דין הקשרת זורעים לשאר הדיןדים.

15. משנה אחרונה (עוקצין פ"ב מ"י ד"ה בטלא); אגלי טל (קוצר ג ס"ק ח); אפיקי ים (ח"ב סי' מג דף קז ד"ה אבל); בית דוד (סי' א דף ה ד"ה אך).

לדעת הרmb"ם (פיה"מ עוקצין פ"ב מ"י, בהל' טומאת אוכליין פ"ב ה"ב) שכלי מלא עפר וטבלא שאין לה לבזבז אינם מכשירים זורעים מכיוון שאין כליל (ולא מהטיעם שרואה את האויר) א"כ אין ראה מדיני חיבור שאינו מכשיר אוכליין לדיני עציץ נקוב בשאר דיןדים.

16. חסדי דוד (עוקצין פ"ב ה"ח).

ראייה וכלי גללים¹⁷ וכלי אדמה¹⁸ שהרששים יכולים לצאת בהן, נראהם הדברים שדינם עצין נקוב, וה"ז כורע בארץ שאסור מן התורה, ולוקה¹⁹.

ה. עצין נקוב מן הצד

ראייה במא דברים אמורים, שעצין נקוב יש לו דין קרקע עד שהזרע בו הוא כורע בארץ, כשהיה הנקב מלמטה בשוליו. אבל אם היה הנקב מן הצד - דין עצין שאין נקוב, ואין בזריעתו כ"א איסור דרבנן²⁰. וכל זה הוא דוקא כשהאין העפר²¹ עולה למעלה מן הנקב, אבל אם העפר עולה למעלה מן הנקב דין עצין נקוב לכל דבריו²².

יש מי שאומרו שנקב מהצד אינו מחבר אפילו שיש בו עפר²³.

ו. עצין מוגבה

ראייה ועצין נקוב זה שהזרע בתוכו חייב - לאו דוקא כשמונח על גבי קרקע, אלא אפילו מונח על גבי יתדות ומופלג מן הקרקע - דין קרקע ויש

17. כלים מגלי בקר. מאירי (שבת נח ע"א ד"ה כל גללים, ביצה לב ע"א ד"ה אף על פי), ר"ש; רע"ב; תפאי (עוקצין פ"ב מ"י אותן פח).

18. יש אמורים שכלי האדמה הינו שלא נצרכו בכבשון, יש אמורים שכלי האדמה הינו רק בשעה שנטול צורך וחקקו, אולם אם נתגבל אין לו דין כל אדמה. מאירי (שבת נח ע"א ד"ה כל גללים, ביצה לב ע"א ד"ה אף על פי).

19. [ה] על פי עוקצין (פ"ב מ"י).

20. [ו] תוספתא (עוקצין פ"ב ה"ז); עיין משל"מ (בכורים פ"ב ה"ט ד"ה ודעת שישור).

21. החסדי דוד (עוקצין פ"ב ה"ז) מבאר שדוקא עפר מעל הנקב מחבר אבל הניח דבריים אחרים שאים בני אותו המין אין דין חיבור נקב מן הצד. ועי' לעיל הערה 11.

22. תוספתא (עוקצין פ"ב ה"ז); ומשמע שהנקב כנגד העפר אפילו שלא כנגד הזרעים. וכן כתבו רש"י (שבת צה ע"ב ד"ה עצין); ר"ש (עוקצין פ"ב מ"י); וראב"ד (טומאת אוכליין פ"ב ה"א). חסדי דוד (עוקצין פ"ב ה"ח) דברי יחזקאל (ס"י ב ס"ק ו) בדעת הרמב"ם.

23. מדברי הרשב"א (ח"ג ס"י שם) הובאו בב"י (או"ח ס"י ד"ה ואיסור) מוכח דס"ל שצרכן שהזרעים והגזע יהיו כנגד הנקב ולא שהנקב למעלה מהרששים.

ס"י א ס"ק טז אותן (ב) בדעת הרמב"ם.

בזורע בתוכו איסור של תורה.²⁴

יש מי שנראה מדבריו שmonoח ע"ג יתידות אינו נחשב כמחובר.²⁵

ז. חומר העצץ

ראייה ויש מי שאומר²⁶, שבמה דברים אמורים שיש חילוק בין עצץ נקוב לשאינו נקוב, דוקא בעצץ של עז, שם הוא אינו נקוב הוא מפסיק בפניו ניקת הצמחים הגדלים מן הקרקע. אבל בעצץ של חرس אין חילוק, וגם שאינו נקוב דינוenkob, ויש לו דין קרקע לכל דבריו, ולפי זה יש בזורע בו איסור של תורה.²⁷ ונראהן הדברים שטעמו הוא שהו סוגר שחיטת כיוון שהוא מן אדמה הוי כמין במיינו שאינו חוות²⁸, ואע"ג דנשך בכבשן ונשתנה צורתו - מ"מ לא אבד לדבורי צורת האדמה למגמי, וחשוב כאדמה. ולפ"ז ק"ו בעצץ של אדמה שאינה שרופה²⁹, שאין חילוק בין נקוב לשאינו נקוב, ובכל עניין דינו קרקע יש איסור תורה בזרע כלאים בתוכו.

ויש מי שאומר שדוקא של חרס מועל לו נקיבה להיות נחשב ע"י זה לקרקע, אבל של עז, אפילו כשהיה נקוב דינו כאינו נקוב, ולעולם אין דינו קרקע³⁰.

ויש עוד סברא, האומרת שדוקא של חרס נחשב רק אז קרקע כשהוא

24. [ז] תוספთא (עוקצין פ"ב ה"ז); כדעת רוב הראשונים וכפסק השו"ע (או"ח סי' שיב סע"ג, ח"מ סי' סז סע"י כב, ב"י או"ח סי' שלו סי' ז ד"ה ואסור, בטור השלים ד"ה גרשינן); ע"י "התורה והארץ" א (עמ' 218–219).

25. כן כתבו בבאור שיטת הרמב"ם (שבת פ"ח ה"ד); ב"י (או"ח סי' שלו סי' ז ד"ה ואסור, בטור השלים ד"ה גרשינן); מנ"ח (מצוה לב מלאכת קוצר אות ד); אגלי טל (קוצר ס"ק ואות ה–ח); דבר אברהם (סי' כה ס"ק ג–ד); חסדי דוד (עוקצין פ"ב ה"ז); בית דוד (סי' א דף ד ד"ה ועוד ומעתה, דף ה ד"ה גמ). ע"י "התורה והארץ" א (עמ' 218–219).

26. [ח] רשי"י (מנחות פ"ד ע"ב ד"ה בספינה, גיטין ז ע"ב ד"ה עפר).

27. הרב זצ"ל נוקט שחילוקו של רשי"י נאמר גם לענין זורעים, ולפי הסברו של הרב זצ"ל לquamן אין לחלק בין זורעים לאילנות לדעה זו.

28. כך משמע מדברי רשי"י במנחות. ע"י "התורה והארץ" א (עמ' 199 הע' 34).

29. עיין לעיל העירה 17.

30. [ט] ר"ת (מנחות פה ע"א תוד"ה כאן).

נקוב, אבל כשהיאנו נקוב אין דין כקרקע. אבל של עץ לעולם דין כקרקע, אפילו כשהיאנו נקוב³¹. שאין העץ עוצר כל כך بعد השרשים ואינו מעכב כל כך את ייניקתם מלחותה הקרה כמו החרס³².

ויליאם שיאן חילוק בין של עץ ושל חרס כלל, ודינם שווה, שאם אינם נקובים אין דין כקרקע³³. ולפ"ז הזורע בתוכם אינו עוצר באיסור תורה, ואם הם נקובים דין כקרקע והзорע בתוכם חייב.

ח. אילן וזרעים

ראייה ויליאם שיאן חילוק בין עציץ נקוב לשיאנו נקוב אלא לעניין זרעים, אבל לעניין אילנות שבשרשים שליהם יש להם כח רב ומפעעים ג"כ דורך דופני עציץ שאינו נקוב - לגביהו גם עציץ שאינו נקוב דין כקרקע³⁴. ולפי זה האיסור של הרכבת האילן נהוג הוא מן התורה גם שאינו עציץ

31. [י] ר"ת (גיטין ז ע"ב ד"ה עציץ, מנהות פה ע"א תוד"ה-caז). וכ"כ עוד ראשונים: רשב"ם (תוס' גיטין ז ע"ב); רמב"ן (גיטין ז ע"ב ד"ה באנו); ר"ן (גיטין ז ע"ב ד"ה עפר); ריטב"א (גיטין ז ע"ב ד"ה א"ר זира); או"ז (ח"א ס"י שיג); גרא (שנות אליהו חלה פ"ב מ"ב, ערלה פ"א מ"ב בפירוש הארוך); עי"ה התורה והארץ" א (עמ' 201-202).

32. מדברי הרב צצ"ל, בביאור דברי ר"ת, נראה שאין צורך בחידרת השרשים אלא רואים את העציץ כנקוב כיון שישנה יניקה מהקרקע, אולם בחרס אין יניקת שורשים דורך לאדמה שתחתיו. עי' לקמן הערלה 36, משפט כהן (ס"ח עמ' טז); התורה והארץ (ח"א עמ' 196-197).

33. [יא] ראב"ד (טומאת אוכליין פ"ב הי"א). וכ"כ הגר"א (או"ח ס"י שלו סע' ח ד"ה בין); בית דוד (ח"ב ס"י א דף ג ד"ה ודברי הרמב"ם); ערוה"ש (חו"מ ס"י רב סע' ז); בית יחזקאל (גיטין ס"י ו סע' א ד"ה אcn) בבאור דעת הרמב"ם.

34. [יב] ירושלמי (URRELA פ"א ה"ב); רמב"ם (מע"ש ונתר פ"י ה"ח); הגר"א (ס"י רצד ס"ק סד) כתוב שהירושלמי הוא ראייה לשיטת הרמב"ם. ר"ש (חלה פ"ב מ"ב) מדברי הר"ש בערלה (פ"א מ"ב) משמע כדעת הרמב"ם שהאלן מפעבע כל חומר, אולם מדברי הר"ש בחלה (פ"ב מ"ב) מבואר שرك לגביו חרס אילן מפעבע, והרא"ש ערלה (פ"א מ"ב אות ה) גרס גם בדעת הר"ש בערלה (פ"א מ"ב) שאילנות מפעעים רק כל חרס שאינו נקובים. וכן כתבו רשי"י (מנחות פד ע"ב, לפי שיטת המשל"מ ביכורין פ"ב ה"ט ד"ה עוד ראייה³⁵ בית דוד (ח"ב ס"י א דף ג ד"ה עוד); הר צבי (ח"ב ס"י טו); רמב"ן (גיטין ז ע"ב, כא ע"ב ד"ה כתבו); עי"ן התורה והארץ (ח"א עמ' 203).

נקוב, ויש להסתפק במרכיב אילן בירק או יرك באילן בעצין שאינו נקוב, לדעה זו, אם הולכים אחר האילן או אחר הירק. ומסתבר הדבר שהולכים אחר התהтон ששהוא המכיה את השרשים. ובמרכיב יرك באילן, גם בשאינו נקוב יש בו איסור תורה. אבל במרכיב אילן בירק, כיוון שהטהтон המשלח את השרשים הוא יرك שאין בו כוח לפעוף את דופני העצין - אין בו איסור תורה בשאינו נקוב. ויש להתיישב בדבר.

וילא שאפילו באילן דוקא של חרס לא בעי נקיבה, ודינו כנותע בקרקע גם בעצין שאינו נקוב, אבל של עץ בעי נקיבה.³⁵

ויראה לי³⁶ שלדעת האומרים שבאיין אין הפרש בין עץ נקוב לשאינו נקוב, וגם בשאינו נקוב דין בדין בקרקע - כשנטו איין בעצין שאינו נקוב, אם אחר כך נטע בו זרעים, דין אותן הזרעים הוא ג"כ בקרקע, שכיוון שהוא העצין חשוב הואenkob לבני האילן מועל ג"כ שלגבי זרעים יהיה חשובenkob. שאנו רואים Caino האילנות כבר פעפו ונ��ו את העצין לקבל ינית הקרקע, וכיוון שהואenkob לבני איין הרי הוא ג"כenkob לבני הזרעים, והזרעים כלאים עובר באיסור של תורה.

ט. בעצין ובקרקע

יש מי שאמור שאם זרע זרע אחד בעצין נקוב וזרע אחד בארץ – אין בו מושום כלאים,

35. [יג] ראה"ש (הלכות קטנות ערלה סי' ג); Tos' הרואה"ש (גיטין ז ע"ב ד"ה עציין); פ' הרואה"ש (ערלה פ"א מ"ב, ועי' חלה פ"ב מ"ב). לביאור דעת הרואה"ש בזרעים עי' "התורה והארץ" א (עמ' 202 הע' 14); שם מובאת מחלוקת אחרונים. מדברי הרב זצ"ל משמע שנוקט כסוברים שאין הבדל בין זרעים לאלנות.

וכן כתבו רבינו ירוחם (ספר אדם נתיב כא ח"ב); טור (י"ד סי' רצד); רע"ב (ערלה פ"א מ"ב).

36. [יד] עפ"י ירושלמי (ערלה פ"א ה"ב) בפירוש בעיא דר' ירמיה ממן הרב זצ"ל למד שהחיבור איננו מושם שהשרשים עוברים את הכליל בפועל, אלא Caino ניקבו השורשים את העצין לקבל ינית הקרקע ועיין בדברי הר"ש (חלה פ"ב מ"ב); וכן הסביר בהר צבי זרעים ח"ב סס' טו); ועיין לעיל העראה 32.⁴⁰

פרק ראשון – הלכה ב

ולא נאסרה צורת זרעה זו אלא בכלאי הכרם.³⁷ ויש מי שאומר שגם בכלאי זרעים יש בכך משום כלאי זרעים.³⁸

ג. הזורע בעץ שאיןו נקוב

יש מי שאומר, שאם זרע בעץ שאיןו נקוב, ורק נוף העץ יצא ממנו החוצה – אין בו משום כלאים מן התורה, למינותו שנחשב כנקוב.³⁹

.37. הר צבי (זרעים ח"ב ס"י כד אות ג).

.38. חז"א (ס"י יג ס"ק טז ד"ה מנהות).

.39. חז"א (ס"י יג ס"ק טז ד"ה נראה). עי' שו"ת הרדב"ז (ס"י א'תקסו).

ב. שורש קטן בזרע או שווה לכל

רמב"ם **ואהד הזורע בארץ או בעציין נקוב.**

ראי"ה עי' כס"פ משנה שכח: "ושיעור הנקב כדי שיצא בו שורש קטן כדאיתא בפ"ק דעוקצין". וצ"ע אם סגי בשורש קטן דעלמא או בעין שורשו של אותו המין הזורע.

ג. זרעה בעציין שאינו נקוב

רמב"ם **אבל הזורע בעציין שאינו נקוב – מכין אותו מכת מרדות.**

ראי"ה במקור דינה דמכת מרדות היה נראה לחדר ולומר, דכיוון דכל דתיקון דרבנן כעין דאוריתא תיקון - א"כ דוקא בדבר שగזרו ביחיד על זה לוקין עליו. אבל אם גם האיסור דרבנן הוא משום לא פלוג חכמים בתקנותם - אז אינו לוקה, משום דדמייא לאו שככלות דין לוקין עליו. ובזה יבואו על נסוכן דברי הגמרא (מנחות ע ע"א):

"אמר רב טבומי בר קיסנא אמר שמואל: הזורע כלאים בעציין שאינו נקוב - אסור. אמר אביי: בשלמא אי אשמעינן לוקה מכת מרדות מדרבנן - שפיר. אלא אסור, מי קמ"ל? דמדרבען הוא זרעה? תניא: תרם משאינו נקוב על הנקוב, תרומה היא ויחזרו ויתרומם".

בushiיה בגוף הכלאים הרי זה חייב לכ"ע מדיני קיומ (עיין לקמן פ"א ה"ג אותיות ה,).

בישועות מלכו (פ"א ה"ג) וארצות החיים (ארץ יהודה סי' יג ס"ק ג ד"ה והנה הרמב"ם) כתבו שיש לחלק בין מעשה בגוף האדם, בגורם השותה שוב ושוב או נתמא פעמיים אחר פעמיים, שבמקרים אלו אנו אומרים שחיב עלי כל אחת ואחת, ובין איסורים שאינם בגוף האדם, כגון מחמצ עיטה בערב פסח שאינו חייב אלא אחת למורות שהתרו בו מס' פעמיים, וכן כלאים שאינם חייב מלכות אלא הזורע הראשון, והשני המקיים עובר על איסור קיומ ללא מלכות.

ולכארה קושית אבי תמהה: דהא מדקאמר אסור, שפיר ידענן מיניה דלוכה מ"מ [מכת מרדות] מדרבן. ולפי דברינו ניהא דהכי מקשה אבי: אילו הוא אמר דלוכה שפיר, כלומר: היה משמענו דלוכה, דגוזו רבנן ביהود על עצין שאינו נקוב. אלא אסור Mai קמ"ל? דהא מ'אסור' אין אנו יודעים אם ילקה, דנאמר דהוי משום לא פלוג, ובכהאי גונא אין לוקין. וס"ל להרמב"ם דאבי קים ליה בדשוואל דסביר דלוקין. ולהכי קמתהה, היה לו לשמוואל לפרש דלוקין, כדי שלא נטעה.

הלכה ג

- 2. אמרה לגוי בשדה גוי
- ד. כלאים בשדה שותפים
- ה. קיומם בכלאים
- ג. אמרה לגוי בכלאי זורעים
- ו. קיומם בשותפות עם גוי
- א. כלאים בשדה גוי
- ב. לעדר עם הגוי
- ו. אמרה לגוי בשדה ישראל

רמב"ם

אסור לזרוע כלאים לגוי. ומותר לומר לגוי לזרוע לו כלאי זורעים.² ואסור לאדם לקיים כלאי זורעים בשדהו, אלא עוקר אותו, ואם קיים אינו לוקה.³ ומותר לישראל לזרוע כלאי זורעים בידו בחוץ הארץ. ואפילה לערב הזרעים לכתהילה ולזרעם בחוץ הארץ – מותר. ודברים אלו דברי קבלה.⁴

א. כלאים בשדה גוי

יש אומרים⁵ שאיסור כלאים שייך גם בקרקע גוי, ואפילה לדעתו שיש קניין לעכירות להפקיע מקדושת הארץ הינו רק לתרומם ולא לענין כלאים. ויש אומרים⁶ שכלאים אסורים באדמות גוי רק למ"ד אין קניין לנכרי להפקיע מקדושת

1. תוספתא (פ"ב ה"ז); ירושלמי (ערלה פ"ג ה"ז). וכן משמע מע"ז (ס"ג ע"ב – ס"ד ע"א).
2. עפ"י ב"מ (צ ע"א) ולקולא מספק.
3. משנה (פ"ח מ"א) וכחסביר הירושלמי (פ"ח ה"א). מ"ק (ב ע"ב); מכות (כא ע"ב); ע"ז (ס"ד ע"א); כת"ק שם.
4. קידושין (לט ע"א). וכ"כ בספר החינוך (מצווה רמה).
5. המנ"ח (רמה אות יד) הסביר בדעת הרמב"ם שגם למ"ד יש קניין לגוי להפקיע מקדושת הארץ הרדי שיש להחמיר בכלאים. ר"ת (בתוס' קידושין לו ע"ב ד"ה כל, ע"ז לה ע"ב ד"ה מפני); רא"ש (כל ב אות א); עיין שו"ת הר"ם (יו"ד סי' יט); שו"ת שאג"א החדשות (סי' ג); שו"ת בית שלמה (יר"ד ח"ב סי' קעו); תורה הארץ (ח"ב פ"ג אות טז); צ"ץ הקודש (סי' יז אות ג); פסקי הלכות (ה"א ח"ב פ"ה אות ג, ד) שאלת דוד (חידושים לעניני שביעית).
- 45 6. ירושלמי (כלאים פ"ז ה"ג); תוס' (ע"ז ס"ג ע"ב ד"ה אין); מהר"י קורוקוס (פ"א ה"ג); חז"א (שביעית סי' א ס"ק ג, סי' ו ס"ק ה, כלאים סי' ד ס"ק כג).

הארץ, אבל למ"ד יש קניין לגוי בארץ ישראל האיסור הוא מדרבנן.⁷

ב. לעדור עם הגוי

רמב"ם **אסור לזרוע כלאים לגוי...**

לדעתה זו נראה שלעדור בכלאים עם הגוי בשדהו מותר.⁸ וי"א שאיפלו לעדור בכלאים עם הנכרי בשדהו אסור.⁹

ג. אמירה לגוי בכלאי זרעים

רמב"ם ומיתר **לומר לגוי לזרוע לו כלאי זרעים.**

1. אמירה לגוי בשדה ישראל

ראי"ה יש מי שהבין¹⁰ שלדעתה זו המתירה לומר לנכרי לזרוע לו כלאי זרעים, הינו אףלו בשדה של ישראל, מותר ישראל לומר לנכרי שיזרע לו כלאים אףלו לצורכו של ישראל.

ויש מי שאומרי¹¹ שלדעתה זו התירו אמירה לנכרי רק כאשר יש לגוי חלק בפירות או כאשר הגוי זרע את הזרעים זה אחר זה ללא מפולת יד.¹²

7. רדב"ז (לشنונות הרמב"ם אלף תקסד); מנהת חינוך (רצת ס"ק ח); מנהת ביכורים (תוספותא פ"ב ה"ז); תלמי שדה (אות יא). ועיין בארץ חמדה (ספר א שער ה ס"י ו, ספר ב מדור א פ"ט).

8. מהר"י קורוקס (פ"א ה"ג) בבואר דעת הרמב"ם שהתוספותא (פ"ב ה"ז) נאמרה לעניין כלאי הכרם אבל כלאי זרעים מותר לעדור עם הגוי, עיין בדברי מrown הרב זצ"ל בחדושים שכאשר אין איסור בזרעה כגון על ידי גוי, אין איסור לעדור קודם זרעה.

9. Tos' (ע"ז סג ע"ב ד"ה אין) העמידו את התוספותא (פ"ב ה"ז) בכלאי זרעים ומכאן שאיסור אףלו לעדור עם העכו"ם.

10. [תו] ראמ"ד (פ"א ה"ג) בדעת הרמב"ם, מעשה רוקח (פ"א ה"ג) בדעת הרמב"ם והסמ"ג (לאוין רעט); טור (סוף ס"י רצוי בדעת הרמב"ם); ב"ח (ס"ס רצוי ד"ה ומ"ש רבינו). בחדשו בא ר' רב זצ"ל שלרמב"ם כשועשה לצורך ישראל יש איסור יש שבות אלא שהתирו שבות של אמירה לגוי בכלאים או שאיררי שהגוי עושה לצורכו ואין איסור של שבות.

11. הרב זצ"ל (משפט כהן ס"י כ, ס"י כד אות ה עמ' נ) הוסיף שאין להורות קולא זאת ברבים.

12. מראה הפנים (ערלה סוף פ"ג ד"ה תנוי אין); עיין לעיל פ"א ה"א אות ג.

יש מי שאומר שמותר לישראל לחת לנכרי לזרוע שדה ישראל לצורכו של הנכרי¹³. ראייה יש מי שאומר¹⁴ שאין היתר בדבר לומר לנכרי לזרוע כלאים בקרקע של ישראל כ"א בחוץ לארץ, בכללים האסורים בה שם כלאי הכרם, וכן שיתබאר להלן בדברינו שאין איסור זה אלא מדרבן - לא גזרו איסור על אמירה לנכרי. גם זה דוקא לנכרי קטן ולא בגודל, שלא יתחלף בישראל גדול, וכאשר יבואר¹⁵. אבל לומר לנכרי שיזרע כלאים לישראל בקרקע של ישראל בארץ ישראל - אסור.

2. אמירה לגוי בשדה גוי

ראייה ויש מי שפירשו¹⁶, שגם המתר לומר לנכרי שיזרע לו כלאי זרעים - לא התיר כ"א בקרקע של נכרי, ובזה מותר אפילו לצרכו של ישראל, כיוון שהזרע הוא נכרי והקרקע היא של נכרי, אין קפidea מה שהזרעה היא לצרכו של ישראל ובלתיחותו. ואפילו שהזרעים הם של ישראל¹⁷.

יש מי שאומר שאף לדעת זו לא התירו אלא לצרכו של הנכרי¹⁸.

13. מרכיבת המשנה (פ"א ה"ג, ה"ו); עיין לקמן (הערה 18).

14. ראב"ד (שם).

15. לקמן פ"ח ה"ג.

16. [טז] רדב"ז (פ"א ה"ג); כס"מ בשם מהר"י קורוקס (שם). עיין בחידושים בבאור דעת הכס"מ. גירושת הגור"א (רץ ס"ק ז) בדעת הכס"מ הייתה שהתирו בקרקע של גוי לצורכו של גוי בלבד, והגרא"א דחה פירוש זה והוכיח שאפילו לצורך ישראל מותר לגוי לזרע בקרקע.

17. רדב"ז (פ"א ה"ג, ללשונות הרמב"ם אלף תקסד); וכן מוכח מדברי הגור"א (רץ (א) ס"ק ז) שהביא את דברי התוט' (ב"מ צ ע"א ד"ה חסום) שאיסור אמירה לנכרי הוא כאשר אומר לגוי לחסום פרת ישראל ודש התבואה ישראל, דהיינו כאשר התבואה של גוי אין איסור אמירה לגוי אפילו בפרט ישראל, ומכאן שאפילו הזרעים של ישראל אם הקרקע של גוי אין איסור באמירה לנכרי לזרע כלאים. עיין דרכ' אמונה (פ"א ה"ג ס"ק ט).

18. ט"ז (ו"ד ס"י רץ ס"ק א); ועיין השגת נתיבות עולם (סמ"ג לאוין רעטע); מרכיבת המשנה (פ"א ה"ו, עיין לעיל הערה 13 שבעל מקרה לצורך גוי הזרעה מותרת). ועיין חז"א (כלאים ס"י ב ס"ק יא ד"ה והגרא"א).

ד. כלאים בשדה שותפים

יש מי שאומר שאיסור כלאים בשדה שותפים הוא מדרבנן¹⁹. יש מי שאומר²⁰ ששדה שגוי היהודי שותפים בה מותר לראות שהגוי זורע, ולא נחשב כאומר לגוי לזרען, ויש אוסרים²¹.

ה. קיומם בכלאים

רמב"ם ואסור לאדם לקיים כללאי זרעים בשדהו, אלא עוקן. ואם קיימן – אין לווקה.

ראי"ה וייש מי שנראה מדבריו²², שבמה דברים אמרוים שהמקיימים כלאים אינו

19. עיין לקמן (פ"ג הט"ז); מנ"ח (מצווה רמה אותן יג); תוה"א (פ"ז אותיות ד-ח) בדעת הרדב"ז.

20. שות הרדב"ז (לleshonot הרמב"ם סי' אלף תקסד) הובא בברכ"י (ס"י רצז ס"ק ב). במשמעות כהן (ס"י כ) כתוב שאפלו מותר לומר לנכרי השותף בפירות שיזרען, אלא שלא רצה שתתפרנס הוראה זו, אבל בודאי בראיה בعلמא ולא אמרה לא אסור.

21. מהרש"ם (ח"א סי' קעט); חז"א (כלאים ב ס"ק יא); ועיין תלמי שדה (ס"ק יא).

22. [יז] כס"מ (פ"א ה"ג) עפ"י ירושלמי (פ"ח ה"א) "דברי הכל היא, הכל מודים באסור שהוא אסור בשלא קיימים על ידי מעשה, אבל אם קיימים ע"י מעשה לווקה – כהדא דתני המחפה בכלאים לווקה" על פי הסבר זה ר"ע מחייב מלוקות בקיום שאין בו מעשה וחכמים אומרים שיש בזה איסור תורה ולא מלוקות, אבל לכ"ע כשייש מעשה הרי זה לווקה. ריבמ"ץ; ר"ש; ר"א"ש (פ"ח מ"א); ראב"ד (ספרא קדושים פ"ב פרק ד אות טז, שהעמיד את הדרשה לכ"ע). השגת הראב"ד (פ"א ה"ג); רש"ס (פ"ח ה"א ד"ה בשלאל קיימים); גרא"א (שנות אליהו וביביאור פ"ח ה"א); מראה הפנים (פ"ח ה"א ד"ה הכל); וכן מבואר באגלי טל (חווש סי' ז ס"ק יז); שער המלך (הכלות כלאים פ"א ה"ג).

כך נראה מדברי הרשונים שהעמידו את מחלוקת ר"ע וחכמים בקיום ללא מעשה, לפי מה שפוסקים להלכה בחכמים: רגמ"ה (מורק ב ע"ב ד"ה ת"ל); רש"י (מורק ב ע"ב ד"ה א"ג); עורך ערך קם ב', מובא בתוס' מכות ד ע"ב ד"ה הא, ע"ז סד ע"א ד"ה רב); ר"ש בן היתום (מורק ב ע"ב ד"ה איתמר); כ"כ מהרי" קורוקוס (פ"א ה"ג, בהסבירו השני) בדעת הראב"ד (השגה פ"א ה"ב).

יש שהסבירו דק"ל להלכה בדעת ר"ע שהמקיימים ללא מעשה אסור, ובמקרים במעשה הרי זה לווקה. מהרי" קורוקוס (פ"א ה"ג תירוץ ראשון בדעת הראב"ד); מנחת חינוך (מצווה רמה אותן ב); שות כניסה יחזקאל (ס"י צט); חת"ס (ס"י רפח); רעכ"א (הלו' כלאים).

לוקה? דוקא כשהלא עשה בהם מעשה בקיומם, שאז אין לוקה מטעם לאו שאין בו מעשה שאין לוקין עליו. ונראה שלדעתה זו אין לוקה על הקיום שאיןו על ידי מעשה, אע"פ שהוא בעצמו זרע את הכלאים, שעל הזדעה הוא לוקה, אבל לא על הקיום. אע"פ שהמעשה שעשה בזדעה היא הגורמת לו את הקיום, מ"מ אין לוקין על זה לדעתה זו. אבל אם קיים הכלאים על ידי מעשה שעשה בקיומם - לוקה. ויש מי שדבריו נראים²³, שלעולם אין המקימים כללם לוקה. אפילו קיימים ע"י מעשה, כגון שגדר גדר סביבם לשומרם כדי שיתקימו - אין בו מלוקות. אבל המחפה או המנכש הרי זה לוקה.²⁴

ראייה ויש מי שטען דבריו לומר שאין איסור כלל בקיום כללם, ומותר

23. [יח] דעה זו מסבירה שחלוקת ר"ע וחכמים הייתה במקיים גדר, וק"ל בחכמים שאין לוקים על כך. תוס' ר"א"ש (מו"ק ב ע"ב ד"ה אף המקימים) מביא ג' בירושלמי (פ"ח ה"א) "א"ר יוסי הכל מודים שהוא אסור כשקיים שלא ע"י מעשה, אבל כשקיים ע"י מעשה פלגי רבנן אמרו אין לוקה ור"ע אומר לוקה" משמע שהחלוקת היא כשקיים על ידי מעשה ומכיון שקייל בחכמים אין לוקה אלא יש בזה איסור. כהסביר זה נקטו: מהרי"ז קורקס ורדר"ז (בבואר דעת הרמב"ם פ"א ה"ג); דברי חיים (ח"א י"ד ס"י ס); והט"ז (י"ד ס"י רצץ ס"ק ד).

כן משמע מישיות הראשונים שהעמידו את דברי ר"ע בעושה מעשה דאל"כ אין לוקים על כך; רשי" (ע"ז סד ע"א ד"ה אפילו). תוס' (מכות ד ע"ב ד"ה הא, ע"ז סד ע"א ד"ה רביעי עקיבא); ר"ש משאנץ (ספרא קדושים פ"ב אות טז); שיטה על מו"ק לתלמידי ר"י מפריש (מו"ק ב ע"ב ד"ה אף המקימים). ריבט"א (מו"ק ב ע"ב ד"ה רביעי עקיבא, ע"ז סד ע"ב ד"ה המקימים); מאירי (מו"ק ב ע"ב ד"ה הזרע, ע"ז סג ע"ב ד"ה כללם, מכות כא ע"א ד"ה כבב).

מן הרוב קוק צ"ל הבין שלשיטה זו למורות שאיןו לוקה אבל עובר על איסור תורה של מקיים כללם. אמנים כל מי שמקור דבריו הוא ירושלמי בגין זו הרי שיש איסור תורה, אולם לדעות הראשונים שהעמידו אתחלוקת ר"ע וחכמים בעושה מעשה מליון שאין לוקים על לאו שאין בו מעשה, אין ראייה מהי שיטתם בדעת חכמים לעניין האיסור האם הוא מד"ת או לא (עיין לקמן הערלה 30); ובתוספותא (מכות פ"ד ה"ה) איתא "המקימים כללם עובר بلا תעשה, אבל אין לוקה עליהם את הארבעים לפי שאין בהם מעשה".

24. רמב"ם לעיל ה"ב המחייב מנכש ומחפה מדין זורע, ועיין לקמן הערלה 30.

לכתהילה.²⁵ ונראה שגם לדעה זו, הינו דוקא בנסיבות של נכי שורעם הנכרי בשדה²⁶, שישראל מותר לקיים לפि דעה זו אפילו על ידי מעשה, כגון לגדור גדר סבבים, כשהנכרי שוכרו על זה.

אבל לקיים מה שורעה ישראל עצמו, נראה²⁷ שגם לדעה זו אסורהとにか. שאפילו אם נאמר שאין אותה הסברא שהקיים בא על ידי מעשה שלו שורע באיסור מועילה לעניין מלוקת,

אבל מ"מ נראה שמדובר היא לעניין איסור. ובשדהו של ישראל, אפילו בשודר הנכרי בה כלאים - ג"כ נראה שיש איסור קיום אליבא דכו"ע משום מראית עין.²⁸ ודי להקל לדעה זו רק בקיים כלאים של נכי שורע נכרי בשדהו כשהקיים נעשה על ידי ישראל, ולדעת האמורות לעיל שיש איסור בקיים כלאים - גם זה אסור.

יש אומרים שהעשה מעשה בגוף הכלאים כגון מנכש ומחפה הרי זה לוכה (מדין זורע), אבל כשאינו עווה מעשה בצמח עצמו הרי הוא מקיים שחיבר מדרבנן.²⁹

25. [יט] משל"מ (פ"א ה"ג) עפ"י הגמ' ע"ז (ס"ד ע"א) לרבען דר' עקיבא.

26. הגمرا בע"ז דנה האם מותר לאדם להשכיר עצמו לעkor כלאים, והגמ' מעלה סברא שלדעת חכמים היא מותר לקיים, וכותב הריטב"א (ע"ז ס"ד ע"א ד"ה לר"ע נמי) שעל כרחינו שא"ירי בשדה נכי וישראל מקיים בו, וכן כתובו: מרכיבת המשנה (הלו' שבת פ"ח ה"א); יד אברהם (יר"ד רצז סע' ב); שער המלך (כלאים פ"א ה"ג); דברי חיים (ח"א יו"ד סי' ס); צפנת פענה (פ"א ה"ג); ברכי יוסף (יר"ד סי' רצח סע' ז ד"ה גם); גרא (ס"י רצז ס"ק ח).

27. הריטב"א הוסיף "דאילו בשל ישראל אי אפשר דשו ולא אסרי מדרבנן מיהת" ומשמע שקיים בשדה ישראל לכל הפחות אסור מדרבנן (עיין הערה 30).

28. מדברי מרכן הרב קוק זצ"ל עולה שהבין שקיים בשל ישראל אסור מדאורייתא, וכדעת הדברי חיים (יר"ד סי' ס) "שרוב הפסיקים דכלאים בקיים אסור מה"ת", וכן בצפנת פענה (פ"א ה"ג); ושות' מהרש"ם (ח"א סי' קעט); ישועות מלכו (פ"א ה"ג ד"ה ואיסור); חסדי דוד (מכות פ"ד ה"ה ד"ה אבל).

29. על פי תוס' (ב"ק פ"א ע"א ד"ה אין) כתוב "ונראה לר"י דין מהיבין אותו לעkor דליך איסורה שהרי מלאה באוי", משמע שם הוא עצמו זרע חייב לעקורו מעיקור הדין. ועיין שות' ישועות מלכו (פ"א ה"ג ד"ה ואיסור) שבזורע ישראל יש איסור קיום מדאורייתא.

28. על פי תוס' (ב"ק פ"א ע"א ד"ה אין).

29. הגר"ח מולוזין (שות' חוט המשולש סי' כד).

יש אומרים שאין איסור קיום בכלאי זרעים ואף מחפה ומגנש אסור רק מדרבנן.³⁰

ג. קיום בשותפות עם גוי

יש אומרים³¹ שਮותר לקיים כלאים כשייש לגוי שותפות בפירות באופן שיכול לעכב מלעקר, ויש אוסרים.³²

30. ראשון לציוון (מו"ק ב ע"ב ד"ה אמר); פירוש מס' משקין לא' מרבותינו הראשונים (ד"ה אף המקיים, מקיים, ועי' מה שהעיר הרב זק"ש, שם הע' 25 שלחכמים המקיים שלא ע"י מעשה פטור אף מאיסור לאו בעולם). עיין גרא (ס"י רצז ס"ק ג בבאור דעת הירושלמי) שהסביר בדעת חכמים שקיים שלא במעשה אסור מדרבנן לדעת הירושלמי. וכן משמע מדברי התוס' (ע"ז סד ע"א ד"ה רבינו עקיבא); ועיין השגת ר"א על Tos', ובחת"ס (י"ד סי' רפח). וכן בדברי התוס' (ב"ב ב ע"ב); עיין קובץ שיעורים (ב"ב אות יב). ריטב"א (קידושין לט ע"א ד"ה מה, ועיין בהערות המהדיר הערת 187 בשם שאלת דוד סי' יא אות ד, ע"ז סד ע"א ד"ה אי); בבית הלוי (ח"א סי' לה אות י). טוריaben (מגילה יג ע"ב ד"ה ועל הכלאים); חז"א (כלאים סי' ב ס"ק ח ד"ה י"ד); תורת זרעים (עמ' מז).

31. שות' חותם סופר (י"ד סי' רפח, מובא בפתח' ש סי' רצחה ס"ק ד); שות' בית שלמה (י"ד ח"ב סי' קעוו); שות' משפט כהן (ס"י כ עמ' לג).

32. חז"א (ס"י ב ס"ק יא); תלמי שדה (אות יא).

חידושים

רמב"ם ומיתר לומר לנכרי לזרע לו כלאי ורעים.

ראי"ה בכוונת דברי הרמב"ם אלו יש לפרש שני פירושים: או דכוונתו דמותר לומר לנכרי שיזרע לישראל, ולפ"ז נדרש לומר דס"ל דאמירה לנכרי באיסור לאו, מותר. או שנפרש שלעולם הזרעה היא בשביל העכו"ם, ואפילו הכי הוא חידושא. דהנה הכס"מ הביא בשם מהר"י קורוקס ז"ל דס"ל להרמב"ם דאין קניין לנכרי להפקיע בא"י, והיה אפשר לטעות דהאיסור הוא על הקרקע, ואסור לומר לנכרי שיזרע לו לעצמו. קמ"ל דשתי, משום דאיסורה דכלאים אקרקפתא בגברי רמייא, ומותר לומר לעכו"ם שיזרע כלאים.²

והנה הראב"ד ז"ל השיג עליו וכתב:

"ואם אמרו בחו"ל יאמרו בארץ והלא אף המקימים לוקה, ואין אפשר שלא ינכח אותה ולא ישקה אותה? והלא הוא מקיים בידיו! ועוד, אמירה לנכרי באיסור לאו - בעיא ולא איפשיטה, ולהחומרה בבא מציעא³".

והנראה בזה הוא משום דבעיקר איסור מקיים יש להזכיר אם הוא איסור נמשך מאיסור הזרעה, דבר הנזרע באיסור אי אתה רשאי לקיימו, או שאיסור קיום הוא איסור בפני עצמו, ואין נמשך מאיסור הזרעה. ונפקא מינה בזה הוא אם הזרעה הייתה בהיתר, כגון: שזרע נכרי לעצמו. דلسכרא ראשונה - מותר עכ"פ לקיימו מדאוריתא. אבל אם נאמר שאיסור קיום הוא איסור בפני עצמו ואין נמשך מאיסור הזרעה - אסור לקיים כלאים אפילו שנזרעו בהיתר.

ולפי זה יכולם אנו לישב קושיתו הראשונה של הראב"ד, דעתך פ"פ גרע לא

52

1. כאשר הגוי עושה לדעתו הרי שאין כאן איסור שבות, שהרי עושה להנאת עצמו, עיין משפט כהן (ס"י ב"ד"ה והנה, ס"י כד אות ה עמ' ג) שמן הוסיף שאין כדאי להורות קולא זו ברבים.

2. נראה מדברי הרב זצ"ל שמדובר את דברי הרמב"ם כבואר הכס"מ (פ"א ה"ג) שהגוי זורע בשדהו.

3. בב"מ (צ ע"א).

ממקיים. ונאמר, דהרמב"ם ס"ל כסבירא ראשונה, דאיסור קיום הוא איסור נמשך מאיסור הזורעה, ושוב מותר לסייע לעכו"ם בזריעת הכלאים. ומה שהקשה הראב"ד דלאחרי כן יצטרך לקייםם - ובאמת באופן כזה שהזרעה נעשית בהיתר מותר לו לקייםם אח"כ⁴.

אלא דלכארה אפשר להקשות על חידושנו, דאם נאמר שאיסור הקיימן נמשך מאיסור הזורעה אסור לקיים כלאים שנזרעו בהיתר: דהא לקיים את הנזרע באיסור ידיענן מסברא דאסור, וע"כ הא דילפין איסור קיומן מקראי⁵ הוא אף באופן שנזרע בהיתר?! אבל לא קשיא, דהא בהאי ענינה כתיבא הרבעה ומקשין להו אהדר. ולכן אילולי הרכיבי היינו למדין מהיקשא, דכמו דבהרבעה מותר לקיים כלאים כמפורט במשנה - הכי נמי מותר לקיים כלאים, לכך איצטראיך קרא לאסור. אבל בנזרע בהיתר לעולם מותר.

ועל דבר קושיתו השנייה של הראב"ד, כתוב הכס"מ דאפשר לתרץ כיוון דשבות הוא דרבנן - פסק לkolala.

אלא דקשיא ליה להכס"מ זיל מסירות (הלי' איסורי ביהה פט"ז הי"ג), דפסק הרמב"ם לחומרא? ונראה שלא קשיא מסירות, דבאמת פסק באיסור שבות לkolala, וגביה סירות דאיסור הוא משומן גרמא (ועי' שבת ק"ב ע"ב).

אבל לכארה קשה לומר כן, דמדכתיב גבי סירות "ובארצכם לא תעשו כן" (ויקרא כב, כד) - נראה דודוקא עשייה אסור, אבל גרמא שרי. וכדרשין גבי שבת (שבת קכ ע"ב): "כל מלאכה לא תעשה" - הא גרמא שרי. ואפ"ל דכמו דמצינו ברכות (lag ע"ב) גבי הטלת מום "לא יהיה" [בחיריק ושוא] ודרשין לא יהיה [בשוא וקמן] ומשמע דמייקרי גרמא, וכן גבי סירות פירש רשי' (שבת קי ע"ב ד"ה לא תעשו) "לא"

.4. בספר החינוך (מצווה רמה) כתוב: "מותר לומר לגוי לזרוע לו כלאים, ומ"מ אסור לקייםון לכשיגדלו בשדהו".

53. מן הרוב צ"ל חוזר על סברתו שקיים תלוי בשאלת הזורעה במשפט כהן (ס"י יג ד"ה וגם, ס"י כד אותן, עמ' מט ד"ה ועפ"ז); וכן נראה סברת מראת הפנים (ערלה ספר ג"ד"ה תנין איין); עיין יד אברהם (ס"י רצץ (א) ד"ה ואיסור).

.5. מכות כא ע"ב.

[בקמן] - לא תעשו [בצירה], שאסור לשותות בעצמו כוס עיקרין, דגש לעצמו אסור לගרום. ומשמע מכל אני דהוי גרמא, וממי לא הדריןן לקיימתא [אולי צ"ל לקיימיתא] דאפא"ל כתירוץ של הכס"מ ד גבי שבות פסק לכולא, והתם גבי סירוס ד אסור היינו טעמא משום גרמא ולא משום שבות.

אלא דאי"כ הדרא קושיא לדוכתא ונאמר דיהא בכלאים ג"כ משום גרמא? וצריכים אנו לומר, דהא כבר הוכחנו לעיל דהיקשא דכלאים להרבעה הוא לכל מייל, ולהבי איזטדריך קראי לאיסור קיומ. ובגי הרבעה קייל דמותר להכenis לדיר משום דגרמא מותר, וילפינן מינה לכלאים דמותר גרמא. ואף אם מלשון "לא תזרע" היה אפשר להסתפק - מ"מ מהיקשא ילפינן להיתרא.

ועם דברינו לעיל בכיוור שיטת הרמב"ם בגדיר איסור קיומ, יבואר לנו יפה עוד דבר אחד. דהרמב"ם כתוב אסור לזרוע כלאים לנכרי. עיין רדב"ז וכס"מ שמקורו הוא מע"ז (ס"ג ע"ב-ס"ד ע"א) דאין עודרין עם הנכרי. והדבר צריך ביאור, למה שינה הרמב"ם מלשון הגמרא. ולפ"ז ניחא, דמלשון אין עודרין היה אפשר לומר שאף עידור שקדום זרעה אסור. והרמב"ם ס"ל בהא להיתר. דכיוון שהזרעה תהיה בהיתר ע"י הנכרי - מותר לסייע לו. ולכון שינה וכותב אסור לזרוע.

6. במשפט כהן (ס"י) כד אותן ה ד"ה ויש ליתן הסביר מREN הרוב צ"ל מדוע גزو שבות בחסימה ובסירוס ולא גزو על שבות בכלאים.

הלכה ד

- א. כלאים במאכל בהמה ושאר צרכי
ב. אין כלאים במאכל בהמה
ג. זריעה לשימושים שונים
אדם

רמב"ם

אין אסור משום כלל זרעים, אלא זרעים הרואין למאכל אדם. אבל עשבים המרים וכיוצא בהן מן העיקרין שאינן רואין אלא לרפואה וכיוצא בהן - אין בהן משום כלל זרעים.

א. כלאים במאכל בהמה ושאר צרכי אדם

רמב"ם אין אסור משום כלל זרעים, אלא זרעים הרואין למאכל אדם.

ראייה ויש מי שמכחיח שמאכל אדם לאו דוקא, והוא הדין אם הם ראויים למאכל בהמה, שהוא רוץ בקיומם למאכל בהמה - הם גם כן אסורים משום כלל זרעים.³

יש אומרים שככל דבר הנזרע שdots יש בו איסור כלאים.⁴ ואם אחד המינים אינו נזרע שdots או שאין מקיימין מין זה⁵ אין בו איסור כלאים. יש מי שאומר שרק מאכל אדם ובמה אסורים משום כלל זרעים, אבל שאר דברים

1. עפ"י משנה (פ"ה מ"ח);תוסفتא (פ"ג ה"ג) וירושלמי (פ"ה ה"ז). וכ"כ בספר החינוך (מצווה רמה).

2. רשב"ס (פ"ה מ"ח).

3. [ב] מהרי" קורוקוס וכס"מ (פ"א ה"ד); רע"ב; תוס' רעק"א; מלאת שלמה (פ"א מ"א), ט"ז (ס"י רצז ס"ק ב); לבוש (ס"י רצז סע"ג); באר הגולה (ס"י רצז אות י); גרא" (רצ"ז ס"ק י); חכ"א (שער צדק, משפט הארץ פ"א ה"ד); ערך השלחן (ס"י רצז סע"ח); חז"א (כלאים ס"י א ס"ק יד ד"ה כלל); שות"ת אמרי בינה (ח"א ס"י י); תורה הארץ (פ"י אות יב-יג). עיין פסקים וכתבים (הגרא"ה הרצוג ס"י כא, כב); ומ庫רם בירושלמי (פ"א ה"א) האוסר כלאים בזוניים למרות שהוא מאכל בהמה.

4. קריית ספר (למבי"ט, פ"ה לעניין עשב, ופ"א לעניין עשבים המרים); לבוש (הלו' כלאים ס"ק רצז); אמרי בינה (ח"א שות"ת ס"י י).

5. תורה הארץ (פ"י אות יב-יג).

6. חז"א (ס"י א ס"ק יד ד"ה כלל).

אפיקו שנזורעים שדות הרי אלו מותרים.⁷

ב. אין כלאים במאכל בהמה

ראייה ויש מי שאומר שבכלאי זרעים אין איסור כ"א דוקא מה שהוא ראוי למאכל אדם.⁸ אבל מאכל בהמה, אע"פ שמקיימים כמוותן - הרי הוא דומה לעשבים המרים שמקיימים אותו לרפואה, שאין בהן משום כלאי זרעים. אע"פ שהרפואה היא לאדם, מ"מ, כיוון שאין ראויין לאכילת אדם - אין בהם משום כלאי זרעים. רק בכלאי הכרם יש איסור בכל אופן שמקיימים אותם, בין להמה בין לרפואה, וכמו שיתבאר במקומו.⁹

יש אומרים שאמנם אין לוקים על זריעת כלאי מאכל בהמה אבל ישנו איסור דרבנן.¹⁰ ויש מי שאומר שزرעים העומדים למאכל בהמה, אין בהם משום כלאים א"כ ראויים לאדם ע"י תיקון.¹¹ ויש מי שנראה מדבריו שאפיקו אם ראויים למאכל אדם, כל שעומדים למאכל בהמה דין כמאכל בהמה ומותר.¹² יש אומרים שכאשר שני המינים אינם ראויים למאכל אדם לכ"ע אין בהם איסור כלאים, והධין הוא כאשר אחד ראוי והאחד אינו ראוי.¹³

7. לבוש (רצו סע' ג) עפ"י ארץ חמדה (ח"ב מדור א פ"ז עמ' קנה). באמרי בינה באර בדעת הלבוש שכן הנזרע שדות הרי זה אסור.

8. [כא] רדב"ז (פ"ב ה"ט); מראה הפנים (פ"א ה"א ד"ה טעמא); מהר"א פולדא (פ"א ה"א). עמק הלכה (חדושי הגריי אורנשטיין סי' ח); משפט כהן (סי' כו) נוטה גם הוא לדעה זו בהסביר הרמב"ם, אך בעמק הלכה (סי' ייח אות ו) ובמשפט כהן (סי' כו) כתבו לחוש לדעה המחרימה, והתייר במשפט כהן לזרע מאכל בהמה ע"י גוי. ועי' אמונה יוסף (ז' ה); ועי' מאמר הגרא"ז מלצר (כרם ציון ח).

9. פ"ה הי"ח.

10. משנה ראשונה (פ"א מ"א, פ"ה מ"ח ד"ה המקיים); בתים כלאים (כלאי זרעים, אוט ב), מרכיבת המשנה (ח"ג פ"א ה"ד). עיין פסקים וכתבים (סי' כא-כב).

11. מרכיבת המשנה (פ"א ה"ד); משנה ראשונה (פ"א מ"א ד"ה והזוני); חז"א (סי' א ס"ק יב ד"ה ומיהו); זרע הארץ (ה"ב).

12. חז"א (כלאים סי' א ס"ק יד ד"ה כלאי).

13. ישועות מלכו (קרית ארבע פ"א ה"ד; צפנת פענה (פ"א ה"ד); חז"א (סי' א ס"ק יב, ס"ק יד ד"ה כלאי); ארץ חמדה (ספר ב מדור א פ"ז עמ' קנט).

ג. זרעה לשימושים שונים

דברים הרואים להנאת ראייה מותר לזרע כלאים רק כשהאים ראויים למאכל אדם¹⁴. יש שהסתפקו¹⁵ האם גם להנאת ריח אפשר להקל. ויש שהקלו בצמחים לריח, לנוי, להדלקה¹⁶ או לעשות קופות ומחצלאות¹⁷. ויש מי שאומר שזרע על מנת שלא לצורך לעולם, חשוב כמוין שאין מקיימים אותו, ואין בו כלאים מדין תורה¹⁸. יש מי שאומר שיש איסור כלאים בטבע, שכן זורעים מהם שדות שלמות¹⁹.

.14. רדב"ז (ח"ה ס"י ב"א רנג).

.15. אמרי בינה (ח"א ס"י ז).

.16. חז"א (ס"י א ס"ק יד ד"ה כלאי).

.17. רש"ס (פ"ה ה"ח).

.18. חז"א (כלאים ס"י ה ס"ק טו ד"ה ומיהו) תלמי שדה (ס"ק ה).

.19. עמק הלכה (ס"י יח אות ו).

חידושים

- א. **עשבים מרימים בכלאי הכרם**
ג. **זרעי מאכל אדם שהתקלקלו**
ב. **מאכל בהמה בכלאי זרעים**

* * *

רmb"ם **אין אסור משום כלאי זרעים, אלא**
הזרעים הרואין למאכל אדם. אבל
עשבים המרים וכיוצא בהן מון
העיקרין שני רואין אלא
לרפואה וכיוצא בהן - אין בהן
משום כלאי זרעים.

א. עשבים מרימים בכלאי הכרם

ראייה יש לעיין אם דין זה נהוג דוקא בכלאי זרעים אבל בכלאי הכרם אסור, או דילמא אף בלאי הכרם מותר.
והנה, גבי הרכבת אילנות אמרינן¹:
"אלין סוק על אלין מאכל, אלין מאכל על אלין סוק - אסור, אלין סוק על אלין סוק - מותר".
ויש לנו ללמוד כלאי זרעים מכלאי אילנות, דהו א הדין הכא, עשבים מרימים עם ירקות אסורי, ודוקא שני מיני עשבים מרימים מותרין². ולפ"ז יהא מדויקים דברי הרmb"ם שנקט בלשונו כלאי זרעים בבלאי הכרם לעולם אסור.
אלא דאפשר לדחות. דהה"ש³ כתב לבאר דברי הירושלמי דאלין סוק על גבי אלין סוק מותר, משום דהו מין אחד⁴ וביאור דבריו הוא, שלא רצה לפרש דהטעם דמותר הוא משום דין בהם תורה כלאים, דא"כ אלין סוק על גבי אלין מאכל יהא מותר. ולכן פירוש, דתורת כלאים איתת בהו, והא

.1 רשות (פ"ה מ"ח).

.2 ירושלמי (פ"א ה"ז); מובא בר"ש (מ"ז ד"ה ירושלמי).

.3 סברא נמצאת בישועות מלכו (פ"א ה"ד) וצפנת פענה (פ"א ה"ד). ועיין מה שענה על כך באמרי בינה (ח"א ש"ת סי' י).
58

.4 פ"א מ"ז (ד"ה ירושלמי).

.5 וכן דעת הרא"ש (פ"א מ"ז אות יא); והרעל"ב (ד"ה אין)..

דאילן סרק על גבי אילן סרק מותר, הוא משום דאיילני סרק הם מין אחד. ושוב נאמר דעשבים מרימים עם ירקות יהא מותדין⁶, וכלאי זרעים דנקט לאו דוקא, והוא הדין בכלאי הכרם⁷. ואין הכרה לדבר זה.

ב. מאכל בהמה בכלאי זרעים

ראייה והנה דברי הרמב"ם בהלכה זו סותרין עצם מרישא לסתיפא. דברישא משמע דדוקא מאכל אדם אסור, אבל מאכל בהמות מותר. ובסתיפא קאמר דדוקא מרימים שאיןם ראויים לשום דבר מותדים, ומשמע דמאכל בהמות אסור. וקשה רישא אסיפה. ואפ"ל דרבינו לא מצא אלא את הקצוות: שמאכל אדם אסור ודבר שאיןו ראוי מותר, אבל מאכל בהמה לא מצא מפורש. והוא דהקשה הכס"מ מזוניהם, אפשר לומר דזה פשיטה היה להרמב"ם, דמאחר דמתקרי חטאים ושפירות חזו למאכל בהמות - אסור ודאי, אבל דבר המועוד למאכל בהמות - מספקא היה.

ג. זרעי מאכל אדם שהתקלקלו

ראייה ובאמת יש לנו לחקור כעין זה במאכל אדם שנתקלקל הרבה, אם אנו הולכין אחרי המין ואסור לזרענו כלאים או הולכין אחרי הפרט, וכיון שפרט זה הוא מוקולקל ואין ראיי לכלום - מותר לזרענו כלאים. ומצביעו כעין זה במסכת חולין פרק גיד הנשא⁸ גבי איבעיא דעוף שיש לו כף כתוב הרשב"א⁹ שיש הרבה עניינים בתורה דמספקא לנו אי נזיל בהון בתר מינא או בתר פרטא, כגון גבי חיליצה באטר דמספקא לנו אי נזיל בתר דידיה או בתר מיניה.

.6. לפי הבנה זו עשבים המרים אין בהם דין כלאים ואינם מוגדרים כמוון בהלכות כלאים.

.7. עיין גרא (ס"י רצוי ס"ק לב); וחוזא (כלאים ס"י א ס"ק יב) שהכריעו שאין במנין דשאים דין כלאי הכרם וכלאי זרעים.

.8. צב ע"ב.

.9. ד"ה אית ליה.

ומדברי הירושלמי דריש כלאים¹⁰ נראה דספק זה הוא פלוגתיה דר' אליעזר וחכמים, דחכמים אזי בתר [הפרט - מקום ה]¹¹ אוכל ור' אליעזר אזל בתר המין. יעוש ובמראת הפנים¹¹.

הנה מהירושלמי שם נראה דמדיי כלאי זרעים וכלאי הכרם להדרי, מדרמי מקוצים לוזניים. ואפשר לדוחות, דעת כאן לא מדמה להו הירושלמי אלא להו"א, אבל למסקנא, דסביר דזונים מין חיטין - לא קמדמי להו. והדבר צריך בירור.

10. פ"א ח"א.

11. ד"ה טעמא. טעםם של חכמים, מכיוון שאנו הולכים לפי המקום עצמו لكن כל מקום שאין מקיימים קוצים אין בו דין כלאים, ואילו ר"א סובר כיון שיש מקום שמקיימים כמוותו הרי כל המין נאסר.

הלכה ה

- ה. סרק בסרק
- ב. הרכבת יرك בירק בחו"ל
- ג. הנדרת סרק
- ד. הרכבת נכרי יرك בירק
- ז. יرك באילן
- ט. הרכבות שורש אילן מאכל או אילן מאכל באילן סרק.
- ח. הרכבת יرك בירק בארץ ישראל
- ט. הרכבות מיוחדות

רמב"ם

כלאי האילנות הרי הם בכלל מה שנאמר שרך לא תזרע כלאים. כיצד – המרכיב אילן באילן, גנו שחרביב יחרור² של תפוח בתרוג או אתרוג בתפוח – הרי זה לוקה מן התורה³ בכלל מקום, בין הארץ בין בחוץ הארץ⁴. וכן המרכיב יرك באילן או אילן בירק – לוקה בכלל מקום⁵.

א. הרכבת יرك בירק בארץ ישראל

יש אומרים שהרכבת יرك בירק בארץ ישראל על ידי ישראל אסורה מדין תורה⁶, ויש מי שאומר שאינה אסורה אלא מדרבנן⁷.

1. קידושין (לט ע"א). וכן פסק בשו"ע (ס"י רצה סע"א).
2. בגין הרב קוק "אילן" של תפוח.
3. משנה (פ"א מ"ז).
4. קידושין (שם). וכן כתוב בספר החינוך (מצווה רמה). וכן פסק בשו"ע (ס"י רצה סע"א).
5. משנה (פ"א מ"ז) וכת"ק. וכן בספר החינוך (מצווה רמה). וכן פסק בשו"ע (ס"י רצה סע"י).
6. באזהרות רס"ג לא הובא איסור הרכבת אילן וירק, ובבית הלל (י"ד ס"י רצה ס"ק א) כתוב שככלול בכלל אילן.
7. תוס' (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב); ר"ש (פ"א מ"ז ד"ה יرك); רא"ש (הלכות קטנות הל' כלאים ס"י ב; רדב"ז (פ"א ה"ה); טור (ס"י רצה); עירוק השלחן (ס"י רצה סע"ו; חז"א (ס"י א ס"ק טו).
- ג"א (י"ד ס"י רצה ס"ק ב) בדעת הרמב"ם, וכן העלה סברא זו המהרא"ם שי"ף (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב).

ב. הרכבת יرك בירק בחו"ל

ראייה ולענין הרכבת יرك בירק בחו"ל נחלקו הדעות: יש מי שמכחיהם שדווקא אילן באילן או בירק אסור והוא בכל מקום. שrok כלאים של הרכבת אילן הוא שאנו למדים מסמכות של שדק לא תזרע כלאים, בהמתך לא תרבייע כלאים שכמו שאיסור כלאי בהמה, שהובת הגוף היא, היא נהגת בין הארץ בין בחו"ה הארץ, כמו כן הרכבת אילן היא דומה לה ואסורה בין הארץ בין בחו"ה הארץ, אבל דוקא כישיש צד אילן, אבל יرك בירק שאין שם צד אילן - אין הבדל בהם בין הרכבה לזרעה, וכשם שאין זרעת יرك בירק נהגת כ"א בארץ, כך אין הרכבת יرك בירק נהגת כ"א בארץ ישראל ולא בחו"ל הארץ.⁸ יש מי שנוטים לומר שירק בירק בחו"ל גם כן אסור בהרכבה, אלא שאין לוקים עליו מפני שהוא ספק אם הוא דומה לכלאי אילן או לא.⁹

יש מי שנראה מדבריהם שישראל שהרכיב יرك בירק בחו"ל – לוקה.¹⁰

8. [כב] ריש"ס (פ"א ה"ז); רדב"ז וכט"מ (פ"א ה"ה) בדעת הרמב"ם; עורך השלחן (יר"ד סי' רצה טע"ו); מראה פנים (פ"א ה"ז); חת"ס (יו"ד סי' רפו' ד"ה ונראה שגמ); ישועות מלכו (קירת ארבע פ"א ה"ה ד"ה ולענין); ש"ת אמרי בינה (ס"י ד"ה ומ"ש מעכ"ת במכתבו השנית); חז"א (ס"י א ס"ק טו ד"ה אמן).

9. [כג] חוס' (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב, בתירוץ הראשון); ר"ש (פ"א מ"ז ד"ה יירק בתירוץ הראשון); רא"ש (הלכות קטנות כלאים סי' ב; כפ"פ (פנ'ח); מהרש"א (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב); ביאור הגר"א (יו"ד רצה ס"ק ב) בדעת הרמב"ם; שע"צ (משפט הארץ פ"א ה"ז), עמק הלהכה (ס"י י).

10. בתים כלאים (פ"א אותן יז). וכן משמע בטור (ס"י רצה); ג"א (רצה ס"ק ב). לשיטה זו עולה שיש מקום לחלק בין הרכבת יرك בירק על ידי ישראל בחו"ל האסורה מדאורייתא, והרכבת עובד כוכבים, וכפי שכותב הגר"א (ס"ק ב); אולם מדברי המנ"ח (רמד ס"ק יז) עולה ששת הלוות אלו תלויות זו בזו, עיין חז"א (א ס"ק טו ד"ה ומ"כ הגר"א) שהקשה הרי הלימוד של חו"ל וב"ג נלמד מאותו לימוד. וכן נראה מדברי מrown הרוב קוק זצ"ל שלא הביא כלל שיטה המחייבת מלוקות על הרכבה בחו"ל אלא שתי דעות האם הרכבה אסורה או מותרת, וכנראה ס"ל שאין דעה הסוברת שלוקים על הרכבה בחו"ל, אולם בתים כלאים כתוב מפורש שלוקים על הרכבת יرك בירק בחו"ל.

ג. הרכבת נכרי יrok בירק

יש מי שאומר שמותר לגוי להרכיב יrok בירק¹¹, ויש مستפקים אם מותר לגוי להרכיב יrok בירק¹², ויש אוסרים¹³.

ד. הרכבת אילן סرك באילן מאכל או אילן מאכל באילן סرك
ראייה וען סrk על ען מאכל וען מאכל על ען סrk - אסורים בהרכבה¹⁴.

יש מי שمستפק לומר שאסור להרכיב אילן מאכל ע"ג סrk אפי' מין במינו¹⁵. ויש מי שמתיר מין במינו¹⁶.
יש מי שאומר שגוי מותר להרכיב אילן מאכל על גבי אילן סrk¹⁷.

11. מנ"ח (מצوها רמה ס"ק טז) בדעת הרמב"ם (על פי הכס"מ ה"ה). ועי" פנ"י (קידושין, קונה, בפסק חדש, סוף הדרך הראשוני, ד"ה ואפ"ה); ש"ות משכנות יעקב (יו"ד סי' סט ד"ה ולפי); ישועות מלכו (קירת ארבע פ"א ה"ה דה ולענין); ש"ות אמרי בינה (סי' י ד"ה ומ"ש מעכ"ת במתבבו השנית); חז"א (ס"י א ס"ק טז ד"ה אמןמ).

12. תוס' (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב, בתירוץ הרבייע); ר"ש (פ"א מ"ז בתירוץ הרבייע); מאירי (חולין ס ע"א פרוש ראשוני); גרא (יו"ד רצה ס"ק ב).

13. בתים כלאים (פ"א אותן יז).

14. [כד] ירושלמי (פ"א ה"ז); תורה כהנים (קדושים פרשṭא ב פ"ד יז). וכ"כ הראשונים: רמב"ם וכ"מ (מע"ש ונט"ר פ"י ה"י); ר"ש (פ"א מ"ז ד"ה ירושלמי); ר"א"ש (שם אותן יא, הלכות קטנות כלאים סי' ב); טור (יו"ד סי' רצה). וכן נפסק בערוך השלחן (ס"י רצה סע' ב); ישועות מלכו (פ"א ה"ד); תורה זרעים (פ"א מ"ז ד"ה ירושלמי).

עי' מראה הפנים (ד"ה תנין מניין) שכתב שלדעת הרמב"ם יתרן שאין אסור להרכיב אילן מאכל ע"ג סrk ולהיפך, ولكن השמיטו. ועיין بما שכתב מראה הפנים בערלה (פ"א ה"ב ד"ה תנין); ועיין מה שהעיר על כך בעמק הלכה (סי' ט); ע"ע זרע הארץ (עמ' רל, רלח). המשנ"ר (מ"ז ד"ה אילן) כתוב בדעת הרמב"ם שהרכבת סrk במאכל ולהיפך אסורה רק מדרבנן.

15. דרישת (ס"י רצה ס"ק ג).

16. בית אפרים (ס"י נז); הרב זצ"ל (משפט כהן סי' כד אותן ד עמ' מו, עץ הדר פרקים ז, ל, מו); חז"א (ס"י ב ס"ק י"ח ד"ה והוא בהסביר הראשוני).

17. מראה הפנים (ערלה פ"א ה"ב ד"ה תנין). תרעות מלך (ס"י יב אותן ה); הרב זצ"ל (עץ הדר פרק ז, משפט כהן סי' כד אותן ד) נוטה לדעה זו, והסביר אותה עפ"י שיטתו המוחדת בוגדר חיוב כלאים בבני נח; ארץ חמדה (מהד"ק דף רסו אות ז).

ה. סרק בסرك

ראי"ה וען סרק ע"ג עץ סרק, אע"פ שהם שני מינים - מותרים זה בזוה, דכל אילני סרק מין אחד חשובים הם לגבי הרכבה.¹⁸ ועצי ריח המשונים זה מזה בריחם - מותרים זה בזוה בהרכבה, שם הם בכלל אילני סרק הם, כיוון שאינם עושים פירות.¹⁹ ויש מחמירים לאסור בהרכבה אילני סרק על גבי אילני סרק מין בשאיינו במננו.²⁰ וה"ה עצי ריח לדבריהם שאסורים בהרכבה כשהם משונים בריחם זה מזה.

ו. הגדרת סרק

עץ שאינו עושא פירות הרי הוא עץ סרק, אבל עץ שיש לו פירות למרות שאינם ראויים לאכילה כשהם חיים²¹, וכן עץ נקבה שנוטן פרי רך לאחר הרכבה²², הרי אלו עצי פרי.

18. [כח] ר"ש (פ"א מ"ז ד"ה ירושלמי) עפ"י גירסה בירושלמי ; רא"ש (חל' כלאים אות יא, ובפיה"מ פ"א מ"ז); רע"ב (ד"ה אין); ד"מ (ס"י רצה ס"ק א) דרישא (ס"ק ג) ופרשיה (ס"ק ב) בדעת הטור (שם). רמ"א (ס"י רצה סע"ו); ש"ך (ס"ק ג); ברכ"ג; גרא"ס (ס"ק ז, יז). ארץ חמדה (ספר ב מדור ב, ו, דף קעד ע"ב). באבני נזיר (או"ח ס"י תפאה אות מב) הסביר שלמרות שבצעי סרק ינסם מינים שונים, בכל זאת סרק בסרק התורה לא אסורה במצווי "למינהו" אלא בעצי פרי, וכן בחות"ס (י"ד רפז); ישועות מלכו (פ"א ה"ד).

19. [כו] שו"ת חותם סופר (ס"י רפז) ; כך ממשע מהאמרי בינה (שו"ת ח"א ס"י י ד"ה והנה). 20. [כז] ירושלמי (שם) עפ"י גירסה אחרת (המובאת בר"ש, ולא הזכירה היתר אילן סרק); רשות"ס (פ"א מ"ז, במשנה וגמרא). וכ"כ הב"י (ס"י רצה ד"ה ומ"ש רבינו) בדעת הטור (שם), שו"ת חותם סופר (י"ד ס"י רפז) ; התעוררות לתשובה (ס"י צו).

הרמ"א (ס"י רצה סע"ו) נקט שיש להחמיר בסרק וסרק כיוון שאין בקיימים במינים, וכן כתוב בתפאי"י (פ"א מ"ז, אות נו); שערוי צדק (הלכות כלאים פ"א סע"ה). 21. משכנות יעקב (י"ד ס"י סט); שו"ת אמרי בינה (ס"י י); משפט כהן (כד אות ד); חוקות שדה (סע"י י) וכ"ג מדברי מורה וקציעה (סוטי' תרמו) ושב"ת (תרמו ס"ק ח); ארץ חמדה (מהד"ק דף רסז אות ח).

22. חז"א (ס"י ב ס"ק יח ד"ה והא, בהסביר השני הסתפק בשאלת זו); זרע הארץ (עמ' רלד-רלו).

יש מי שאומר שעץ סרק הוא כל עץ שאין פירוטיו ראויים לאכילה חיימ²³ (אפילו ראויים על ידי כבישה).
יש מי שאומר שעצץ ריח נחשבים לעצץ מאכל²⁴.

ז. יرك באילן

רמ"ם וכן המרכיב יرك באילן או אילן בירק – לוכה בכל מקום.

המרכיב יرك באילן סרק לוכה²⁵. יש מי שהסתפק לעניין יرك סרק באילן סרק²⁶. ויש מי שמתיר הרכבת יرك באילן סרק²⁷.

יש אוסרים הרכבת אילן בירק אפילו לצורך השראה, למروת שהירק עתיד להפסד²⁸, ויש שהסתפקו בשאלת²⁹.

יש מי שאומר שאין איסור הרכבת זרעים באילן³⁰, ויש מי שמתיר בבני נח³¹.

ח. הרכבת שורש

יש אומרים שאיסור הרכבה הוא רק באילן זומוותיו, ואין איסור הרכבה בשורשים³².
יש מי שלמדו לשיטה זו שرك אם פועלת הרכבה נעשית מלאיה הדבר מותר, אולם אסור מדאורייתא להרכיב בידים³³.

יש שהתирו הרכבת שורשים בידים, מתחת למקום שממנו מתפצלים השורשים העליונים,

.23. לבושי שרד (ס"י ריצה הובא במשכנות יעקב); נאות דשא (ס"י יב).

.24. התעוררות לתשובה (ח"א ס"י צו).

.25. השואל בחות"ס (יו"ד ס"י רפז); חז"א (ס"י ב ס"ק י"ח ד"ה מ"ז ר"ש – לפי גי' שנייה בר"ש).

.26. כרם ציון (ח"ח עמ' קא).

.27. זרע הארץ (עמ' רלו); ועיין רדב"ז (פ"ב ה"י ד"ה אין נוטעין).

.28. משנת ר"ג (פ"ז מ"א); משפט כהן (ס"י יד); חז"א (ס"י ב ס"ק י"ז ד"ה).

.29. חת"ס (יו"ד ס"י רפז).

.30. מרכיבת המשנה (פ"א ה"ו); ועיין מה שהעיר עליו בתלמי שדה (אות יד).

.31. משפט כהן (ס"י יג).

.32. רא"ש (הלכות כלאים ס"י ד); כפ"פ (ס"פ נז, עמ' תשנ"ד, ועיין בהערות ותיקונים,

הוצאת לונץ, עמ' תחלג). טור; שורע (ס"י ריצה סע"ח).

.33. חז"א (ס"י ב ס"ק ה"ה ושמיעין, ס"י יג ס"ק י"א ד"ה והנה).

למרות שבשעת ההרכבה השרשים עצם גלויים.³⁴ יש מי שאומר ששורשים גלויים אסורים בהרכבה אפיו התגלו באופן זמני, ולדעת זו מותרת הרכבה לבני נח מתחת לפני הקרקע.³⁵ יש אסורים הרכבת שורשים.³⁶ יש מי שאומר שאף לשיטה זו שרכי אילן באילן מותרים, ולא נאסרו אלא זרעים או ירקות בשרכי אילן.³⁷ יש מי שאומר שיש להזהר מלווזו על גבי שורשים מחשש להרכבה, ומותר רק לאחר שהרחיק ג' טפחים מעיקר הגוף.³⁸ יש מי שאומר שהרכבת שורשים בידים אסורה רק מודרבן, ומותרת לבני נח.³⁹

34. הרב זצ"ל (משפט כהן סי' יז ד"ה אמלא, וכן סי' יח, יט, כ, כג, סי' כד אות ה) הביא שיטה זו כצירוף לעוד סברות. ועי' קונט' תקوت אהרון (סי' טו) והערות הרב זצ"ל שם. ועי' עץ הדר (פרק ט, יב, מט).
35. חז"א (סי' יג ס"ק יא ד"ה ואמ); ועיין ארץ חמדה (מהד"ק עמ' קעו, מהדורות מוסה"ק עמ' לד).
36. ארץ חמדה (עמ' קעה, מהדורות מוסה"ק עמ' לג).
37. רשב"א (ב"ב יט ע"ב ד"ה אבל); רבינו יונה (ב"ב יט ע"ב); בית הבחירה (ב"ב יט ע"ב); ר"ן (ליי"ף קידושין טז ע"א ד"ה הלך, ועיין ר"ן חידושי ב"ב יט ע"ב שבאר דעת הרא"ש); ריבמ"ץ (כלאים פ"א מ"ח); ועי' (רמב"ן ב"ב יט ע"ב ד"ה והא); כס"מ (פ"א ה'ז בדעת הרמב"ס); ארץ חמדה (מדור ב פ"ט, מדור ד פרק טז ס"ק ג; ש"ך (סי' רצה ס"ק ה); זרע הארץ (עמ' רעד).
38. דגל מראובן (ח"ב סי' כח); חזון איש (סי' יט ס"ק י בסופו ע"פ הרמב"ן); ועיין תקוניות והערות (כפר"פ מהדר' לונץ עמ' תטלג); חוקות שדה (נתיב א סעיף ח בהגה).
39. תוס' (קידושין לט ע"א ד"ה לא); ועיין ב"ח (סוס"י רצה); הגר"א (סי' רצה ס"ק יא) התקשה בשיטת התוס' דמן"פ אם דעתו כר"ן, שהרכבת שורשים שמה הרכבה, א"כ מה לי זרע תוך ג"ט מעיקר האילן לזרע ג"ט מחוץ לעיקר האילן, ואם דעת התוס' כרא"ש הרי שגם תוך ג' מותר לזרע, שהרי אין הרכבה בשורשים.
40. ארץ חמדה (מהד"ק דף קעה ע"ב, מהדורות מוסה"ק עמ' לג, ועיין מאמר הרב אברהם הל גולדברג זצ"ל "תחומי" ה עמ' 157 העירה 8).

ט. הרכבות מיוחדות

**רמב"ם ביצה – המרכיב אילן באילן, וכן
שהרכיב יחוּר של תפוח באתרוג או
אתרוג בתפוח.⁴¹**

יש אומרים שהרכבת שני מינים אסורה אפילו אין מתחאים זה עם זה לגידול אחד, אלא שמיין אחד נותן טעם או ריח בשני⁴². והזוקת שرف הרואוי להצמיחה לאילן אחר, וגדל ענף מאותו שرف, הרי זה הרכבה גמורה, ואם לא מתחווה ענף משרפ זה אין בכך איסור⁴³. יש מי שהסתפקו באיסור הרכבה בהרכבת "עין", והתיירו על ידי גוי, מפני שאינה הרכבת גוף גמור בגוף גמור, ובזה היא דומה לזריעה⁴⁴. ויש אוסרים בכל עניין⁴⁵. ויש מי שאומר⁴⁶ שהרכבה שאסורה הتورה היא רק כשתני המינים יכולים להיות מופרים זה מזה. הזרקת חומר שנבלע בעץ, על מנת למתקו ולהזקו אין בכך מעשה איסור⁴⁷.

41. הרכבת היחור יכולה להעשות לתוכה פרי (כגון תנאה לחצב, גפן לאבטיח); וכן פרי ליחור (כגון ירקות בסדין השקמה, פיגם בקיידה, פ"א מ"ז).
42. ירושלמי (פ"א מ"ז וה"ז) לענין ירקות בסדין השקמה זמורה באבטיח, חז"א (ס"י ב ס"ק טו ד"ה ונראה); זרע הארץ (עמ' רלו בדעת הרמב"ם).
43. חז"א (ס"י ב ס"ק טז ד"ה והנה); תלמי שדה (אות יד).
44. הרב זצ"ל (משפט כהן ס"י יג ד"ה גם, צירף זאת בסנייף להיתר מדורות יותר); הרב חי"ל אויערבאך זצ"ל (ازכרה מחלוקת העם' לג).
45. חז"א (ס"י ב ס"ק ו ד"ה ושמיעין, ס"ק טז ד"ה ונראה); זרע הארץ (עמ' רלד-רלו).
46. ארץ חמדה (רubb-רעה, מהדורת מוסד הרב קוק עמ' קכח).
47. ירושלמי (פ"א מ"ז) ר' ישמעאל הוה משקה יין מבושל לאפרוסקים על מנת למתקם, פסחים (נו ע"א); עיין זרע הארץ (עמ' רלד).

הלכה ו

א. הרכבה ע"י גוי בשבייל ישראל ב. זרוי אילן ושדה ביחד

רמב"ם

ואסור לישראל להניה לנכרי שירכיב לו אילני(Claims). לזרוע ורעים ורעו אילן באחד, ובן מותר לערב זרעי אילנות(Claims) ולזרען באחד, שאין לך(Claims) באילנות אלא הרכבה בלבד.

א. הרכבה ע"י גוי בשבייל ישראל

רמב"ם ואסור לישראל להניה הגוי שירכיב לו אילנו(Claims).

ראי"ה יש מי שאומר שאין איסור זה להניה לנכרי שירכיב לו אילנות(Claims) נהוג, כי אם כשהנכרי הוא מרכיב אילנות של ישראל. אבל מותר לומר לנכרי שירכיב אילנותיו שלו(Claims) בשדהו של נכרי. ואפלו לומר לו שיקנה אותן ממנו אח"כ, האילנות או פירוטיה - ג"כ מותר. אבל כל זה נ麝 מדרעת הסוברים שאין נח מזוהרים על הרכבת האילן, ונמצא

1. גי' הר"ק שירכיב לו "ailנות".
2. תוספתא (פ"א ה"י); ירושלמי (פאה פ"א ה"ד בסופה).
3. בכורות (נד ע"א).
4. על פי קידושין (לט ע"א); ירושלמי (פאה פ"א ה"ד);(Claims) כלאים (פ"ח ה"א); תוספתא (Claims פ"א ה"י).
5. [כח] רדב"ז (פ"א ה"ו ד"ה ואסור). וכן משמע משיטת הכס"מ (פ"א ה"ו); ועיין בס"מ הלכות מלכים פ"י ה"ו, ודוגל מרובה (ס"י רצץ ס"ק א).
6. 68 תוס' (סנהדרין ס ע"א ד"ה חוקים, ע"י תוס' ב"ק נה ע"א ד"ה למיינחו); תוס' שאנץ (mobaa b'shemtma'k b"k nah u"a d"ha atia); ר"ש (הלכות(Claims ס"י ג); אגדודה(Claims פ"א ד"ה והוסיפה); תוס' רא"ש (קידושין לט ע"א); ר"ן (לרי"ף קידושין טו ע"ב ד"ה לוקין); ריטב"א (קידושין לט ע"א ד"ה חוקים, עיין חז"א אבה"ע ס"י קמץ ד"ה לט ע"א). רדב"ז (לשונות הרמב"ם ס"ר); לבוש (ס"י רצץ ס"י ג, ועיין רצוץ ס"י ג, רצחה ס"י ב, או"ח ס"י תרmeta ס"י ד); שבות יעקב (ח"א ס"י לו). ש"ק (ס"י רצץ ס"ק ג).
- הרב קוק צ"ל עצמו (משפט כהן ס"י יג ד"ה גט); אף שדחה דעתה זו מן ההלכה, צורף אותה לקולא בשאלת חמורה שעמדה לפניו.

שאין כאן ממשום לפני עור לא תתן מכשול, וכל האיסור אינו כי אם ממשום שבות שלא עשו הנכרי דבר האיסור לישראל בשבייל ישראל. על כן מותר לומר לנכרי שיעשה דבר זה בשבייל עצמו. ואפילו אם אח"כ יהנה הישראל מזה ע"י מה שיקנה מן הנכרי - אין בכך כלום, כי הנכרי כי עביד אדעתא דנפשיה עביד.

אבל העיקר הוא שבני נח גם הם מזוהרים על הרכבת האילן, ע"פ שאין זה נחשב מעיקר שבע מצות שליהם לעניין חיוב מיתה - מ"מ אסורים הם בזיה מדברי קבלה שקיבלו מרכותינו שנוהג בהם אסור זה מן התורה⁸. ולפי זה אסור לומר לנכרי שירכיב לו אילנות כלאים אפילו בשדהו, שהרי הוא מכשילו לנכרי ע"י מה שמצוה אותו לעשות דבר האיסור, ועובד על לפני עור לא תנתן מכשול.

7. יש שהסבירו שלדעתה שהتورה לא אסורה לב"ג להרכיב, בכ"א אין להתייר לגוי שירכיב עבור ישראל – בגלל איסור קיומם. (שות' דברי חיים ח"א י"ד ס"י ס, בבואר דעת הריב"א קידושין לט ע"א); ועיין לעיל פ"א ה"ג בדין קיומם כלאים.

8. רמב"ם (מלחים פ"י ה"ו). וכן דעת הפסוקים המובאים בהערה הבאה. וכן פסק הרוב ז"ל (משפט כהן ס"י יג, כ; עז הדר פרק לח, והסביר שם את מקורו של הרמב"ם).

וכן פסקו: בה"ג (היל' כלאים ס"י ד); שאלותן (שאלותא צט); אשכול (אלבך ח"ב עמ' 32); מרדכי (הגחות גיטין פרק ו בتحילתו אות תשד); האורה (ס"י מז); ריא"ז (קונטרס הראות סנהדרין ס ע"א, הובא גם בש"ג לר"ף קידושין דף טו ע"ב ד"ה המרכיב); תוס' חולין ס ע"א ד"ה הרכיב, בתירוץ השלישי); ר"ש (כלאים פ"א מ"ז ד"ה וירק); ר"ש משאנץ (תו"כ קדושים ז פרשṭא ב אות יד); תוס' ר"פ; ר'א"ד (ב"ק נה ע"א), רשב"א (ב"ק נה ע"א ד"ה אמר, סנהדרין ס ע"א); ר"ן (סנהדרין נו ע"ב); מאירי (סנהדרין נו ע"ב ד"ה בני נח אסורים); שיטה לא נודע למי (קידושין לט ע"א ד"ה חקדים); גינת ורדים (כל נת); ע"ע שות' ייחוה דעת (ח"ב עמ' רסוא-רסז).

עז הדר (פרק ב, ד, ה, ית, כב, כז, מו); הרוב בנים מין רבינו ביבנוביץ-תאומים ("התורה והמדינה" יא-יג עמ' ר-ריד).

9. לבוש (או"ח ס' תרמיט סע' ד); משל"מ (פ"א ה"ו); דרישה (ס"י רצץ ב"ק א); ברכ"י (רצח ס"ק א, רצץ ס"ק ב, יוסף אומץ ס"י פב); גור"א (ס"י רצח ס"ק ד); דגול מרובבה (ס"י רצץ ס"ק ג); רע"א (הגחות לסי' רצץ). ערוה"ש (רצח סע' ז); שאלות דוד (ו"ד ס"י יא אות ג ד"ה ודיין); חוקות שדה (ס"י ו, תלמי שדה ס"ק ט); ולפי"ז כתוב הרוב זצ"ל (משפט כהן ס"י יג ד"ה גם) שאין היתר להשכיר את השדה לגוי כדי שיבצע בה את ההרכבה.

אבל אם אינו מצוה אותו ורק מפרנס שברצונו לknות מי שיעשה בעצמו – יש מקום להתייר, דהיינו כ"לפנוי דלפנוי"¹⁰. יש אומרים שאפילו אם לבני נח יש איסור של הרכבה, אולם לישראל מותר לומר לבן נח לעשותה בעבור ישראל, שאין כאן איסור לפנוי עורור¹¹. יש מי שאומר שהמלחינים בגוי אינו כמו בישראל, וכל שני מיניהם הדומים זה לזה – מותר לגוי להרכיב, אף מותר לישראל להניח לו שירכיב בשביילו¹², ויש מי שהולק וסובב שב"ג מזוהה במה שיירכיב מזוהר¹³. יש מתרים לומר לגוי להרכיב ספק מינו¹⁴.

ב. זרعي אילן וזרע ביחיד

רמב"ם ומיתר זרעו זרעים זרע אילן כאחד...

לדעת זו מותר לזרע זרעי אילן וזרעים גם בא"י וגם בחו"ל¹⁵.

10. כך הורה הרב זצ"ל (משפט כהן סי' יג, יד, טז). ואף שצירף לכך סניפים נוספים, נראה שניימוק זה הוא העיקרי. (ע"ע אבה"ע סי' ה טע' יד בהגה); ובשדי"ח (מערכת זו, כללכו אותן כד).

11. הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' יד ד"ה ומה) הסתפק האם אפשר לומר בפני הגוי עצמו שיקנו ממנו לאחר מכון העצים המורכבים.

העמק שאללה (שאלות סי' צט אות ב) שאין לפני עור בדבר שהגוי יכול לעשות מעצמו. וכן בבית זבול (ח"ב סי' ייא אות ד) שכיוון שבן נח לא נעשה על כך – אין איסור לפני עור יהודי לומר לבן נח.

12. הרב זצ"ל (משפט כהן סי' יג, יד, כג, סי' כד אות ה; הערת הרציה זצ"ל סי' יג; עץ הדר מהדורות מכון הרציה, פרק א, לו-מ) אך לא רצאה לסמוך על סברה זו למעשה ללא סניפים נוספים.

13. זרע הארץ (עמ' רמב"ד).

14. חז"א (כלאים סי' א ס"ק א ד"ה ואפשר, וד"ה ובמש"כ כלאים, אה"ע סי' קמח ס"ק ז דף לט ע"א ד"ה ואפשר); תלמי שדה (ס"ק ט). זרע הארץ (עמ' רמד) כתוב שספק אצל ב"נ הרי הוא לחומרה מדאוריתא, ואפיילו לשיטות שספק דאוריתא לחומרה רק מדרבנן, בעכו"ם מודה שיש להחמיר כדי ספק תורה.

15. מכיוון שאין איסור בזרע אילן כלאי זרעים הרי שאין מקום לחלק בין הארץ ובין חוץ הארץ. וכן מורה פשוטות התוספתא (כלאים פ"א ה"י); והירושלמי, והראשונים: רמב"ן (חולין ס ע"א, פב ע"ב); שיטה לא נודע למי (קידושין לט ע"א ד"ה לא קי"ל); תשב"ג (ח"ג סי' שיד); וכ"כ הגרא (סי' רצאה ס"ק ה) בדעת הטור. וכן פסק הב"י (סי' רצאה ד"ה

ראייה ויא שורעים עם זרעי אילן אסורים בזרעה¹⁶. ונראה שלדבריו הוא הדין זרעי אילנות זה בזה ג"כ אסורים משום זריעת כלאים כמו כלל זרעים¹⁷. יש חולקים ואומרים שרק זרעי אילן זרעי שדה נאסרו, אולם מותר לזרוע זרעי סוגי אילנות שונים¹⁸. נראה שלשיטה זו איסור זריעת זרעי אילן זרעי שדה הוא רק בא"י ומותר בחו"ל ככל דיני כלל זרעים¹⁹. נראה שלשיטה זו איסור כלל זרעים הוא מדאוריתא²⁰, ויש אומרים שהאיסור הוא מדרבנן²¹. ולדעת זו יש מי שאומר שאין לווקים אלא על הרכבה ממש²².

ומ"ש רבינו); כס"מ (פ"א ה"ו ד"ה ומותר); ברכ"י (ריצה ס"ק ב); עיין הארץ חמודה בבאור דעת הרא"ש (מדור ב פ"ז).

16. [כט] ראנ"ד (השאה פ"א ה"ו) לשיטה זו גם זרעי אילן וירק כלולים באיסור כלל זרעים. כן כתוב בהשלמה (ברכות כב ע"א ד"ה כר' יאשיה) שלדעת הרא"ד באילן וירק חל איסור כלל זרעים, וכן כתוב במקתם, הובא במאירי (ברכות כב ע"ב); ב"ח (ס"י ריצה ד"ה ומ"ש ודוקא).

17. ד"ע. עפ"י דרישת ריצה (ריצה ס"ק א); פרישה (שם ס"ק ד); ב"ח (ריצה ד"ה ומ"ש ודוקא).

18. ברכי יוסף (ס"י ריצה ס"ק ב ד"ה ונראה); הרבה קוק זצ"ל (משפט כהן ס"י כד אות י) בדעת הטור, הש"ך והט"ז, עפ"י תוספתא (פ"א ה"י). והחזה"א (כלאים ס"י ג ס"ק יא ד"ה והגר"א) הביא חילוק זה לסבירתו שאיסור זרעים באילנות הוא מדרבנן.

19. טור (ס"י ריצה) להבנת הב"י (ד"ה ומ"ש רבינו); הפרישה (ס"ק ד) והט"ז (ס"ק ב). וכן פסקו הב"ח (ד"ה ומ"ש ודוקא מרכיב) והש"ך (ס"ק ב); ערוה"ש (ס"י ריצה סע"ח; חז"א (כלאים ס"י ג ס"ק יא ד"ה והגר"א).

20. מדברי ההשלמה והשאלות על הרא"ד מהגמ' בכוורת (נד ע"א) מוכח שאיסור כלל זרעים שיק גם בזרעי אילנות, וכן כתוב במנחת שלמה (ס"י לו ד"ה אולם).

21. חז"א (כלאים ס"י ג ס"ק יא). עיין מנ"ח (מצווה תקמה אותן א).

22. רדב"ז (פ"א ה"ו ד"ה ומותר).

ראי"ה ואפילו לדעה המתרת לזרוע זרעים זורע אילן כאחד זה רואק באשר זרע אילן, אבל לזרוע זרעים עם חרצנים של ענבים - אסור, שהוא בכלל כלאי הכרם שם אסורים עם הזרעים.²³

אפילו לדעה המתירה לזרוע מיני אילנות כאחד לא התירו הנחתם בוגמא אחת, שיתחברו זה עם זה.²⁴

23. [ל] ספר החינוך (מצווה רמה, ע"ע מנ"ח מצווה תקמ"ח); **כפו"פ** (פרק נו) עפ"י ירושלמי. לא מצאנו בכפו"פ, ואדרבא הביא את ספר ההשלמה שלדעת הראב"ד חטה וחרצן אסורים, ומשמע שיש שלדעת הרמב"ם אין איסור, כמו כן אין בכפו"פ איזכור של היירושלמי, ונ"ל שצ"ל כס"מ (פ"א ה"ו ד"ה ומותר) עפ"י ירושלמי (פאה פ"א ה"ד).
לענין זרעת זרעים שדה ליד כרם עין לקמן פ"ה ה"ב וה"ז ובהערות שם.

24. ירושלמי (פ"א ה"ב, ה"ז); **תוספთא** (פ"א ה"י); **רدب"ז** (פ"א ה"ו); **תוספთא כפשוטה** (עמ' .(604).

חידושים

רמב"ם ומיתר
אלין זורעים זורע לזרע רמב"ם ומיתר
כאחד.

ראי"ה וכותב הרא"ב"ד בהשגות:

"דבר זה אינו מהו, דבירושלמי פרק ראשון בפסקא דהטומן לפת וצנון תחת הגפן אם היו מקטת עליון מגולין אינו חושש משום כלאים, גרשין מה אין קיימין אי משום זורעים באילן למה לי גפן אפילו בשאר אילנות" ע"ב. ולכוארה יש לדוחות הוכחת הרא"ב"ד. נימה דהירושלמי קאמר משום איסור הרכבה".

ואפ"ל גבי דין דהמבריך את הגפן בארץ כתב הרא"ש² דבמכוסה אין כלאים בהרכבה, ושאריו פוסקים³ ס"ל דאפילו הכי אסירה.

ולפ"ז נאמר דפלוגתת הרמב"ם והרא"ב"ד דהכא קאי בפלוגתא שבין הרא"ש ושאריו פוסקים. דהרא"ב"ד ס"ל כהרא"ש, וליכא לפרש דברי הירושלמי איסור הרכבה (ועל כרחך האיסור הוא משום כלאי זורעים גם באילנות). אולם הרמב"ם יסביר כשיاري פוסקים, וממילא אין כל קושיא מהירושלמי (שהאיסור משום הרכבה ולא כלאי זורעים)⁴. ודוק⁵.

1. וכ"כ מהר"י קורוקוס; הרדב"ז והכס"מ.
2. ראי"ש (הלכות כלאים סי' ד); כפ"פ (ס"פ נז, ועיין בהערות ותיקונים, הוצאת לונץ, עמ' מתלבט; טור; ש"ע (ס"י רצה סע"י ה); ועיין לעיל פ"א ה"ה אות ח ובהערות.

3. רשב"א (ב"ב יט ע"ב ד"ה אבל); רבינו יונה (ב"ב יט ע"ב); בית הבחירה (ב"ב יט ע"ב), ר"ן (לרי"ף קידושין טז ע"א ד"ה לא); ריבמ"ץ (כלאים פ"א מ"ח); ועי' רמב"ן (ב"ב יט ע"ב ד"ה והא); ש"ך (ס"י רצה ס"ק ה); זרע הארץ (עמ' רעד).
4. עיין בדברי מהר"י קורוקוס (פ"א ה"ו ד"ה ואסורה).

5. ולכוארה יש לעיין שהרי השו"ע (ס"י רצה סע"י ה) הכירע שאין הרכבה בשרשים כדעת הרא"ש, ומאייך פסק (ס"י רצה סע"י ג) כדעת הרמב"ם שמותר לזרע זריע אילין זורעים שדה ביחד. לפי היסוד שנכתב כאן הרמב"ם איננו סובר כדעת הרא"ש, וא"כ דעת השו"ע היא שאין מחלוקת הרמב"ם והרא"ב"ד בערוב זורעים ואילן – כמחליקת הרא"ש ושא"ג הרשוניים בענין הרכבה בשרשים. ודוק. ועיין בדברי מהר"י קורוקוס (פ"א ה"ו ד"ה ואסורה).

הלכה ז

- ג. קיומ אילן מורכב
ד. הרכבת יחו מהרכב
- א. דין של הפירות
ב. נטיעת עץ וירק מורכב

רמב"ם

הזרע זרעים כלאים וכן המרכיב
אלנות כלאים, אף שהוא לוקה –
הרי אלו מותרין באכילה², ואילו
לוּה שuber ורען³, שלא נאסר אלא
וריעתן בלבד. ומותר ליטע ייחור
מן האילן שהרכב כלאים ולזרע
מורע הירק שהרכב⁴ כלאים⁵.

א. דין של הפירות

**רמב"ם ...הרי אלו מותרין באכילה, ואילו
לוּה שuber ורען...**

ראייה וכל זה הוא מן הדין שモתר גם לאותו שזרע כלאים
ושהרכיב כלאים ליהנות ולאכול את הזרעים ואת פירות
הailן של הכלאים שזרע והרכיב, אבל ב"ד היו מפקירים
את השדה שנזרעה כלאים מצד קנס⁶, והוא הדין שהיו
מפיקרים את (פירות) האילן המורכב כלאים⁷.

- .1. בלבד (ה"א וה"ה).
2. משנה (פ"ח מ"א); חולין (קטו ע"א). וכן פסקו: סמ"ג (ל"ת רעט); רא"ש (הלי כלאים סי' ג); ספר החינוך (מצווה רמה); טור (ס"י רצח); שו"ע (שם סע"ז).
3. עפ"י ירושלמי (פ"ה ה"ה).
4. הנוסח הנדפס הוא "שנזרע" וכן היה בפני הרב קוק זצ"ל, אולם בכתבי הנוסח "שהרכב".
5. עפ"י ירושלמי (פ"א ה"ד). וכן פסקו: רא"ש (הלכות כלאים סי' ג); ספר החינוך (מצווה רמה); טור (סוס"י רצח); שו"ע (רצח סע"ז).
6. עיין פ"ב הט"ז-ז.
7. בכתבי יי' משמע שהפקירו את האילנות המורכבים כלאים, אולם בדברי הרדב"ז מופיע
שהפקירו את פירות האילן המורכב כלאים.
74 [לא] רדב"ז (פ"א ה"ז); עיין לקמן (פ"ב הט"ז אות ב הפקרת אילנות).

ב. נתיעת עז וירק מורכב

רמב"ם ומותר ליתע יהור מן האילן שהורכבם כלאים מזער ולזרוע הירק שהורכבם כלאים.

ונראים הדברים, שמה שמותר ליתע היהור מן האילן שהורכבם כלאים ולזרוע מזער הירק שנזרע כלאים - מותר דוקא היהור, שאין בעצמו הרכבה של כלאים, אלא שנולד מכלאים¹⁰. וכן הורע, אין בו כלאים אלא שע"י הרכבת הכלאים נולד. אבל אם עוקר את האילן המורכב כמו שהוא, הע"פ שכבר נתתה הרכבתו - אסור לנטווע את האילן אחר כך, שאע"פ שאיננו מרכיב עכשו את הכלאים - מ"מ בכלל איסור הראשון הוא. וק"יו שאסור להזור ולזרוע את הירק אפילו אחר שכבר עקרו, כיוון שם"מ שני המינים מתאימים בו - לא דרך הידוש ויצירת גוף שלישי מתולדותם, זהה מותר - אלא ממש נמצאים שם שני המינים, הע"פ שהם כבר מחוברים ע"י גידולם הראשון, מ"מ אסור משום זריעתם הכלאים¹¹. ובאיין - משום המשכת הרכבת הכלאים¹².

ויש מקום להסתפק בזה בהרכבת איין, שיש לומר כיוון שאין באילנות איסור זרעה כי אם איסור הרכבה - על כן אין אסור כ"א בהרכבה הראשונה, אבל כאן שכבר נתתה, הע"פ שעקר את האילן המורכב - אין

9. הנוסח הנדפס הוא "שנזרעו" וכן היה בפני הרב קוק זצ"ל, אולם בכתב הנוסח "שהורכbero".

10. טעם ההיתר: עי' לבוש (ס"י רצח סע' ז); מעדרני יו"ט (הלכות קטנות ס"י ג אות ז); משפט כהן (ס"י כד אות יא-יב).

11. וכ"כ הרב זצ"ל להחמיר בדיון כלאי זרעים במשפט כהן (ס"י כא, כב, כג); והביא ראהמן התוספתא והירושלמי בדיון מי שהרכיב תרד ע"ג ירבה.

12. וכן כתבו: עמק ההלכה (ס"י ייח פ"א אות יא); חז"א (כלאים ס"י ב ס"ק ט ד"ה מיהו, שהו מרכיב ממש). עיין משפט כהן (ס"י יג, כב) שם הרוב זצ"ל מסתפק בשאלת זו, ונוטה לאיסור. ונראה שלפי הסבר זה אסורה העברת האילן אפילו עם גוש עפר, עיין בשבט הלוי (ח"ז ס"י קפז) והגר"ש ישראלי זצ"ל העיר שחל על אילן זה חיוב עקירה.

שומ איסור להזור ולנטוע אותו אחר כך כמו שהוא.¹³

ג. קיומ אילן מורכב

יש אומרים שאין איסור קיומ באילן מורכב¹⁴, ויש אומרים שאסור לקיים כלאי הרכבה¹⁵.

13. [לב] דברי עצמו עפ"י גירסה ישנה בתוספתא (פ"ב הט"ו) גבי אילן: "נוטל הימנו וחזר ונוטע במקומ אחר", וכן איתא בר"י הזקן (קידושין לט ע"ב ד"ה מותרים). הרב זצ"ל עצמו, בתשובה (משפט כהן סי' יג ד"ה גם, וס' טו); הביא את הסברה הזאת אך לא רצה לסמוך עליה למשעה, וכן כתוב הרב קוק זצ"ל בתקות אהרון (עמ' טו) שאין לסמוק על סברא זו בלבד, וכן בדבריו כאן בהלכה כתוב "ויש מקום להסתפק". בתשובה (ס' יד, טו) כתוב שאין חיוב עקירה בגין זה מכיוון שהעץ כשהועבר הרוי כבר נער ואין איסור קיומ. וכן כתבו; כוכב יעקב (ס' יח); הגrotchיל אויערבאך זצ"ל (קובץ אזכרה ח"ה).

14. וכן דעת: כלבו (היל' כלאים סי' צא); אורחות חיים (ח"ב הל' כלאים); ש"ת הרדב"ז (ח"ז) ללשונות הרמב"ם סי' ר) בדעת הרמב"ם; Tos' הרא"ש (סוטה מג ע"ב ד"ה כאן), הרב זרחה גוטה (ברכ"י רצה אותן ז); ר"א מטולידי (משנת ר"א ח"ב יו"ד סי' נא); שאלת דוד (ס' יא אותן ד) בדעת הריטב"א (קידושין לט ע"א ד"ה מה). וכ"כ טוריaben (ר"ה דף ט ע"ב ד"ה שוב); מהרש"א (סוטה מג ע"ב ד"ה גמ' ל"ק).

גם הרב זצ"ל (משפט כהן סי' כ עמ' לג, סי' כד אותן, וכן בחידושים כאן) כתוב בדעת הריטב"א שאין איסור לקיים כלאי הרכבה, וכן דיבק בהלכה זו בחידושים ובמשפט כהן (ס' כ עמ' לג, סי' כא עמ' לה, סי' כב עמ' לו, סי' כד אותן) מדברי הרמב"ם (ח"ג, שכותב: "ואסור לקיים כלאי זרעים", ויש להוסיף דיקוק מדבריו כאן, שכותב: "שלא נאסר אלא זריעתן בלבד"). אך בתשובות אחרות (משפט כהן סי' יג, וכן בס' כא בסופו, וכן מסקנתו הסופית בס' כג, ובסי' כד אותן) הוא מסתפק בשאלת זו ונוטה לאיסור, אם לא ביצירוף של סניפים נוספים. ועי' מאמר הרה"ג דוב ליאור שליט"א ("אמונות עתיק" 2 עמ' 12).

15. ר"א"ש (היל' כלאים סי' ג); טור ש"ע (ס' רצה סע' ז). יש אוסרים קיומ מדאורייתא, כן משמע בפשטות משלון הרא"ש (הלק"ט סי' ג); וכן כתוב ר' דוד בר' לוי (הובא באורחות חיים ח"ב הלכות כלאים); לבוש (ס' רצה סע' ז); הכנסת יחזקאל (ס' צט); לבושי שרד (ס' קו אותן ריט); צפנת פענה (פ"א ה"ז); מהרי"א (י"ד סי' שנ); זרע הארץ (תורת הרכבה עמ' רפד). יש אוסרים קיומ אילנות מדרבנן; דברי חיים (י"ד סי' ס); דברי יוסף (רצה אותן ז); דברי יוסף (ס' כד); חז"א (כלאים ב ס"ק ט ד"ה וכבר, שם ס"ק יא ד"ה ובירושלמי ולפיכך).

יש אומרים שלאחר שהתאחה העז אין איסור קיום.¹⁶ לשיטה שיש איסור לקיים הרי שאסור למכור לנכרי,¹⁷ והמוכרו לנכרי צריך לפזרתו ולעקרו¹⁸, ויש מקילין¹⁹. ויש מי שחוקק להתר קיומ שלא ע"י מעשה, כגון על ידי קניה מנכרי.²⁰ ויש אוסרים מדרבנן.²¹ גם לשיטות שיש איסור קיומ – בספק מינו מקילים²², ויש מתירים בצוות ספקות הלכתיים נוספים.²³ יש אוסרים²⁴ השקאת אילן מורכב, ויש מתירים.²⁵

16. חת"ס (ח"ו סי' כה); מהרש"ם (ח"א סי' קעט); ערוגות הבושים (י"ד סי' רלאג); ערוה"ש (ס"י רצה סע"י יח); צפנת פענה (תשובה הרוגוצ'יבי זצ"ל הר המלך ח"ד עמ' יא); ועיין שבט הלוי (ח"ז סי' קסה).
17. מהר"י אסא (י"ד סי' שנ).
18. חז"א (ס"י ב ס"ק ט ד"ה המרכיב).
19. חת"ס (י"ד סי' רפה); מהרש"ם (ח"א סי' קעט); במשפט כהן (ס"י יז) התיר בשעת דחק ומשום תקנת השבים, בצוות הספק האם יש איסור קיומ באילן מורכב. ועי' מלמד להויל (י"ד סי' צג, שהתר להפקיר בפנוי ג').
20. שו"ת חת"ס (י"ד סי' רפה) ומובא להלכה בפתח (ס"ק ד).
21. חז"א (ס"י ב ס"ק ט ד"ה וכבר).
22. חז"א (ס"י ב ס"ק ט ד"ה והלך).
23. כגון ספק הרכבת שרשים (משפט כהן סי' יג-כד); הרכבה שנעשית על ידי מי שאינו מזוהה על כך (שם); ועיין עוד בארץ חמדה (ח"ב פ"ג, עמ' פא).
24. במשנת ר"א (מטולדו ח"ב י"ד סי' נא, עיין התורה והארץ ח"ב עמ' 388) התיר השקאה רק על ידי גוי. החזו"א (ס"י ב ס"ק ט ד"ה נראה) התיר מכיוון שאין מרכיב אחר מרכיב ואפשר להקל רק בספק מינו.
25. ארץ"ח (ח"ב דף רכה, הוצאת מוסד הרב קוק עמ' פא).

ד. הרכבת ייחור מהרכוב

יש אומרים, שכשם שהוא אסור לקחת ייחור מהרכוב של האילן המרכיב ולנטשו בפני עצמו, כך אסור להרכיב את אותו ייחור בmino, ואין לחוש לטעורות שיש בו מן הינה²⁶, ויש חולקים²⁷.

26. שות בית אפרים (או"ח סי' נו); הרב זצ"ל (משפט כהן סי' כד אות י ד"ה והנה, אמנים), וכן משמע בעמק הלכה (סי' יח ספ"א אות יא); ועיין אבן"ז (או"ח סי' תפה); תלמי שדה (אות טז).

27. מהר"ש אלפנדי (או"ח סי' יג). וכן בחז"א (סי' ג ס"ק ז ד"ה ולענין); אלא שכחוב שאם יש בינויהם דמיון גדול הרי שאפלו שני מיניהם מותר להרכיב זה על זה (שם ד"ה ומיהו אם).

חידושים

- ג. נתיעת אילן המורכב פעם שנית
א. גדרי האיסור לקויים כלאי זורעים
ב. נתיעת יחוור מאילן שהורכב

* * *

א. גדרי האיסור לקיים כלאי זרים

רמב"ם הזרע ורעים כלאים, וכן המרכיב
אלנות כלאים, אע"פ שהוא לוקה –
הרי אלו מותרים באכילה², ואפלו
לוֹזָה שְׁעָבָר וּזְרֻעַן³, שְׁלָא נָאָסָר אֲלָא
וַיַּעֲתֵן בְּלָבֶר.

ראיה"ה מריהית לשונו מוכח לדברינו לעיל' בשיטתו דאייסור קיום אינו אייסור בפני עצמו אלא אייסור נמשך מאיסור הזרעה, דקאמר הכא "שלא נאסר אלא זרעתן בלבד". והנה בדין, קיום, שכותב הרמב"ם לעיל' (ה"ג) אינו לוכה - יש לעין,امي אינו לוכה? הא הכס"מ⁵ [כתב] דבאיסור נמשך לוכה עליו אף שאינו בקום ועשה, כיוון דהתחלת האיסור בא בקום ועשה. והכא נמי,امي אינו לוכה על הקיימ? הא אייסורו מתחילה משעת הזרעה, והזרעה הוי בקום ועשה.

לא דאפשר לחלק בין איסור שבגוףו ובין איסור שעיל דבר אחר. דאיסור לבישת כלאים דקאי עליה הפס"מ - אמרינן שהמשך הזמן שהוא לבוש בכלאים נחשב למעשה סתום, ומכיון שתחלת הלבישה היה בקום ועשה - השבין גם השתא לאיסור שיש בו קום עשה. אבל איסור שחוץ לגוף אינו מעשה כלל, דהא מלכות יילפין מלאו דחסימה. ולכן במעשה

1.	כלדעיל (ה"א וה"ה).
2.	משנה (פ"ח מ"א); חולין (קטו ע"א). וכן פסקו: סמ"ג (ל"ת רעט); רא"ש (הלו' כלאים סי' ג); ספר החינוך (מצווה רמה); טור (סי' רצח); שו"ע (שם סעיף ז).
3.	עפ"י ירושלמי (פ"ה ה"ה).
4.	ה"ג אות ה.
5.	הלו' כלאים (פ"י הל ד"ה הוציא), Tos' שביעות (יז ע"א ד"ה או אין צריך), Tos' שאנץ מכות כא ע"א).
6.	ענין ב"מ (צ ע"ב), מגיד משנה (הלו' שכירות פ"ג ה"ב).

דמילא אנו חשבין את הדבר על שם תחילת הפעולה, אבל אין מעשה אין הגורם מחשבו למעשה. ולכן כתוב דמקרים אינו לוכה, והיינו بلا מעשה.

אבל קיום במעשה - אף"ל לכורה דאיו לוכה, שאנו הולכין אחרי רוב הפעמים, ורוב הפעמים דרך הקיום הוא بلا מעשה. אבל הריطبع הדברים להתחיל במעשה כלומר ע"י הזירעה.

ונראה לדינאadam הוא זרע⁷ بلا מעשה - פטור, ובמעשה - חיב. ואם אחר זרע - אפשר דאיו לוכה אף על קיום במעשה. וכדברי התוס' בנזיר⁸ גבי מי שפרכה בשידעה תיבה ומגדל וכו' ובא אחד ופרע את המזיבת אם לא סייע הנזיר בפריעת המזיבת אינו לוכה. וצ"ע.

ב. נתיעת ייחור מאיין שהרכבת

רמב"ם ומיתר ליטע
שהרכבת כלאים מן האילן
ולזרע מזרע הארץ
שהרכבת כלאים.

בעצם דין זה דהיתר נתיעת ייחור, אפשר לומר שני סברות: ראייה
א. דכיוון שתתאחדו - פקע איסוריה מיניה, משום דאין בו אלא איסור זרעה.

ב. או שנאמר דלהכי מותר, דנעשה מין שלישי. וכתוספות ע"ז⁹ גבי זה זה גורם, וכחесברו של התשב"ץ בהרכבת מזגית.

ונפק"מ בין שני טעמים אלו הוא: דלפי טעם ראשון מותר לעקור את האילן בעצמו ולנטעו שנית. ולטעמא בתרא אסור לנטרו שנית אותו אילן עצמו.

.7. וכעת מקימיו.

.8. דף מג (ע"א ד"ה בגו).

.9. נראה שהספק הוא האם לדעה שאיסור קיום נמשך מאיסור הזירעה, האם רק זריעת נכרי מתירה שהיהודים יקיים או אפילו זריעת יהודים אחר מתירה לקיים, ולכן נקט לשון 80 "ואם אחר זרע".

.10. מט (ע"א שאם נתע).

.11. ח"ב (ס"י ד"ה עוד דן).

ואפ"ל דבר זה יהא תלוי בפלוגתא שבין הריטב"א¹² ושרاري פוסקים בדיינאadam יש איסור קיום גבי הרכבת אילנות או לא: דלהריטב"א, דסביר דמותר לקימנו, ועל כרחך דסביר דאין בו אלא איסור זריעה, וכיון שהוא לאחר הזרעה מותר - לפ"ז יהא מותר לזרוע את האילן פעם שנייה. ולשרاري פוסקים, דאסרי לקיים כלאים דהרכבה - מוכח דסביר שהוא איסור נ משך, ולכון איסור לזרוע אותו אילן פעם שנייה. היוצא מדברינו: דהיהור שהיה מקודם - מותר לזרעו, וענפים שנתוווספו - ג"כ מותרים לזרעם. והailן בעצמו, אם מותר לזרעו - תלוי בפלוגתא הניל¹³.

ג. נתיעת אילן המורכב פעם שנייה

ראי"ה אלא דאכתי יש לחלק בין הרכבת כלאים להרכבת אילנות ויהא תלוי בפלוגתא שבין הרמב"ם והראב"ד¹⁴ אם זריעת אילנות מותר אם לאו. דלהרמב"ם שמתיר נאמר דס"ל הרכבה הוא איסור עובי¹⁵, ולכון יהא מותר לזרוע אותו האילן עצמו. אבל להראב"ד שיש איסור זרעה, אף אם נאמר דאיסור הרכבה אוזא ליה, אבל איסור זרעה נ משך - ולכון יהא איסור לזרוע אותו אילן עצמו¹⁶. ובזה נוכל לומר פרפרת נאה בישוב גירסת התוספთא, דהנה בירושלמי¹⁷ איתא:

"תני: גוי שהרכיב אגוז על גבי פרסק, עופפי' שאין ישראלי רשאי לעשות כן - נוטל ממנו יהור והולך ונוטע במקומו אחר. הרכיב תרד על גבי דרכן,

12. קידושין (לט ע"א ד"ה מה).

13. ועי' משפט כהן (ס"ט), שם הכריע הרב זצ"ל לkolא בשאלת זו, לפחות במידה שהרכבת ע"י גוי. אך נראה שכונתו להתייר גם בשחורת באיסור ע"י ישראל.

14. לעיל פ"ב הלכה ו לגבי זריעת אילנות זה אצל זה.

15. ואין איסור זריעת אילנות.

16. כסבירא זו איתא בדברי חיים (י"ד ס"י ס"ד ד"ה היוצא).

17. פ"א ה"ד.

אעפ"י שאין ישראל רשאי לעשוט כן - נוטל ממנו זרע וחולץ זורע במקומו אחר".
ומשמע מיניה דייחור דקامر היינו ענף שנותוסף דומיא
זרע בזרעים.

אולם בתוספתא פ"ב הט"ו:
"נכרי שהרכיב אפרסק על גבי עובש, אעפ"י שאין ישראל
רשות לעשוט כן - נוטל הימנו וחזר ונוטען במקומו אחר.
הרכיב תריד על גבי ירכח¹⁸, אעפ" ש אין ישראל רשאי לעשוט
כן - נוטל הימנו זרע זורע במקומו אחר".
ובהגהות אור הגנו¹⁹ הגיה ברישא דתוספתא יהור כמו
שמצוא בירושלמי²⁰. ופלא שהగר"א זיל לא הגיה כלום בדבר.
אולם לפי דברינו ניחא, דהירושלמי ותוספתא יפלגו
בפלוגתא דלעיל: דתוספתא יסבור כריטב"א וכרמבלם,
ולכן מותר ליטע אותו אילן עצמו. אבל הירושלמי סבר
כשראי פוסקים, ולכן נקט יהור, שהוא ענף נוסף, אבל
אותו אילן - אסור. אבל בסיפא, גבי זרעים - נקט
התוספתא כהירושלמי²¹.

.18. בכת"י איתא הרבה.

.19. אותן ת.

.20. וכן בכפו"פ (פנ"ח, מהדורות לונץ עמ' תרכד, מהדורות חן טוב עמ' קכג ע"ב) הגי' כבירושלמי.

.21. וכ"כ הרוב צ"ל בתשובה להגרא"ז מלצר, משפט כהן (ס"י כא), ועיין מה שהעיר על כך ארץ"ח (ח"ב מדור ה פ"י"א, עמ' רכב, מהדורות מוסה"ק עמ' פ).

הלכה ח

א. זרעים שאינם למאכל אדם ב. הגדרת ירך

רמב"ם

הזרעוני נחלקין לשלשה חלקיים:

האחד מהן הוא הנקרא התבואה, והוא המשה מינין: החיטים והכוסמין והשעורים ושבולת שועל והשיפון.

והשני מהן הוא הנקרא קטניות, והן כל זרעים הנאכל לאדם חוץ מן התבואה, כגון הפל והאפונים והעדשים והדרון והאורו והשומשומין והספרגין וכיווצא בהן².

והשלישי מהן הוא הנקרא זרעוני גנה, והן שאר הזרעוניים שאינן למאכל אדם, והפרי של אותו הזרע מאכל אדם, כגון זרע הבצלים, והישומין, זרע החציר והקצת זרע לפת וכיוצא בהן³.

זרע פשתן הרי הוא בכלל זרעוני גנה⁴.

1. בפי"מ (פ"ב מ"ב) הביא דוגמאות נוספות.

2. דיוון אודות הבוטנים עיין בספר התורה והארץ (ח"ג עמ' 107).

3. הרא"ש (פי"מ פ"ב מ"ב) כתב: "ושאר כל מיני זרעים שאין דרך לאוכלן הם נקראים זרעוניים, והדקים מאד נקרא זרעוני גינה".

בשנו"א (בפירוש הארון, פאה פ"א מ"ד) כתב: "בארץ יש ג' מינים דהינו ירקות זרעים ואילנות, וירקות נקרא דשא, והכל נרמז בתורה, תדשא הארץ דשא – הוא ירקות. עשב מזריע זרע – הוא זרעים. עץ פרי – הוא אילנות, והכל ירקות נקרא מה שזרען ואינו אוכל הזרע בעצמו רק הדבר שיצא ממנו לפת וצנוגות ודומיה. התבואה הוא חמשת מינים, והשאר הוא נקרא קטניות, אבל התבואה אינו אוכל רק הזרע שנזרע דהינו התבואה עצמה, והשאר מה שנתג卡尔 דהינו התבון אינו אוכל, אבל בירקות הוא להפץ הזרע אינו אוכל רק מה שנתג卡尔 מהזרע". בר"ש ורא"ש (כלאים פ"ג מ"ב) משמע שזרעים הם גדולים וירקות אלו זרעים קטנים.

4. עפ"י משנה (פ"ב מ"ב). וכ"כ הרמב"ם בפי"מ (שם). ועי' רדב"ז (פ"א ה"ח) שהקשה: הרי הירק של הפשתן אינו ראוי לאכילה, ומדוע יהיה דינו כזרעוני גינה ולא קטניות שהגדתתו זרעו נאכל? ותרץ שמא כאשר יشكוהו יהא ירכו ג"כ ראוי לאכילה. וบทפ"א"

בשיזרעו כל מני זרעונים אלו
ויצמחו, נקרא הצמח כולו כל זמן
שלא ניבר הורע דשא, ונקרא ירך.

א. זרעים שאינם למאכל אדם

רמב"ם זרעוני גינה, והן שאר הזרעונים
שאינם למאכל אדם, והפרי של אותו
הורע ממאכל אדם.

יש מי שבאר שאין פרושו שככל אינם ראויים למאכל אדם, אלא לא נזרעו לצורך מאכל
אדם, ולכן פשתן הוגדר כזרעוני גינה, למורות שראוי לאכילה⁵.

(פ"ב מ"ב) כתוב שהפשטן דין כזרעוני גינה מכיוון שאינו נאכל והוא דק מאד, וקשה
מב"ב (צא ע"א); ושו"ע ח"מ (ס"י רלב סע' כא).
ואולי אפשר לומר לפי דברי הרמב"ם בפיה"מ (פ"ב מ"ב ד"ה ואמרו): "זרעוני גינה – ר"ל
שאותם הזרעים עצמן אין נאכלין כמו שנאכלין הפולין והאפוניין זולתם", משמע שהם
נאכלים רק לא כמו הפולין ואפוניין, ונראה שאפשר לבאר שבקטניות הם נאכלים כל
אחד בפנ"ע ויש לו חשיבות מסוימת, לעומת זאת בזרעוני גינה יש מהם הנאכלים אבל
לא בפנ"ע אלא כתערובת ובייחוד שהם קטנים יותר מזרעונים. ולכן פשתן
למורות שאוכלים את הזרעים בכ"א אינם נחשבים להיות קטניות, וכן הקצח (הלו'
תרומות פ"ב ה"ג) נחשב כמאכל אדם וחיב בתרו"מ ואילו כאן כתוב הרמב"ם ש"קצח"
אינו מאכל אדם, (ע"י עדויות פ"ה מ"ג בפי הראב"ד וראה לעיל ה"ד סע' 1).

.5 מקדש דוד (זרעים ס"י סאות ב ד"ה נקטין, רכה ע"ב).

ב. הגדרת יرك

רמב"ם **בשיזרעו כל מיני זרעוני אליו**
ויצמח, נקרא הצמח בולו כל זמן שלא
ニיכר הזרע דשא, ונקרא יرك.

יש אומרים שرك זרעוני גינה כל זמן שלא ניכר הזרע נקראים יرك, אבל קטניות אינם נקראים יرك⁶.

יש אומרים שכל הזרעונים, כולל תבואה וקטניות כלולים בשם יرك⁷.

6. חז"א (ס"ח ס"ק ג); דעת יואל (ס"י מד). בשורת דעת כהן (ס"י רלד) דעת הראייה קוק שקטניות הם צורעים.

7. ארצ"ח (עמ' רפח-ט) בדברי הרמב"ם כל מקום שנאמר "ירק" כולל כל מיני זרעים, ואילו מיני ירקות או מין יرك הפרוש רק זרעוני גינה. ועיין במקדש דוד (ס"ס אות ב סד"ה נקטין) שנקט שיש יرك גם לאחר הכרת הזרעים.

הלכה ט

א. דיןו של החרדל

רמב"ם

ויש מזערוני גנה זרעים שדרכו
לזרוע מהן שדות, כגון: הפשתן
והחרדל, ואלו הן הנקראים מיני
זרעים, ויש מזערוני גנה זרעים
שאין דרך בני אדם לזרוע מהן אלא
ערוגות ערוגות קטנות, כגון:
הლפת והצנו והתרדים והבצלים
והכubar והכרפס והמרור וכיוצא
בזה, ואלו הן הנקראים מיני
ירקות.

א. דיןו של החרדל

רמב"ם ויש מזערוני גנה זרעים שדרכו
לזרוע מהן שדות, כגון: ...החרדל, ואלו
הן הנקראים מיני זרעים.

ראייה ויש מי נראה מדבריו שחרדל אין דרכן לזרוע מהן שדות
כ"א מעט מעט לתבלין בעלמא². ולפי זה אין החרדל מכלל
מיני זרעים אלא מכלל מיני ירקות.
ויש מי שאומר שחרדל דיןו קטנית שזרעו נאכל³.

1. כ"כ בפיה"מ (פ"ג מ"ב).

2. [לג] ראש"י (נדה נא ע"א ד"ה מודים). בירושלמי (פאה פ"ג סוף ה"א) איתא שחרדל זרעים
ערוגות ולא שדות, וכן פסק ברמב"ם (מתנו"ע פ"ג ה"א).

3. סמ"ג (לאוין רעט). ועיין כלאים (פ"ג מ"ב) שחרדל הוא מין זרעים, וזרעין ממנו שדות
גדולות, ועיין תיו"ט שאין חרדל נזרע בשדות גדולות.

פרק שני

הלכה א

ג. מיעוט לאחר השרשה

א. מליקות בזורע רובע הקב

ב. א' מכ"ד מצומצמים

רמב"ם

זֶרֶע שְׁנַת עֲרָב בּו זֶרֶע אַחֲרָה אֶם הַיִּד
אַחֲרָה מְעֻשְׂרִים וְאַרְבָּעָה, בְּגָנוֹן סָאה שֶׁל
חֲטִים שְׁנַת עֲרָבָה בְּשֶׁלֶשׁ וְעַשְׂרִים סָאה שֶׁל
שְׁעָרִים – הַרְיִי וְהִ אָסּוֹר לְזֹרֶע אֶת
הַמְּעוֹרָב עַד שִׁימֻעַת הַחֲטִין אוֹ יוֹסִיף
עַל הַשְׁעָרִים. אֶם זֶרֶע – לְזֹקָה.

א. מליקות בזורע אחד מכ"ד

רמב"ם אֶם זֶרֶע – לְזֹקָה³.

יש חולקים וסוברים שאין חייב מליקות מהתורה בזורע א' מכ"ד⁴,

1. משנה (פ"ב מ"א).

2. ירושלמי (פ"ב ה"א). עיין במאירי (ב"ב צד ע"א ד"ה לעניין) שהביא שיש מפקפין על
היתר הוספת השערום, משום שמחזין כבטל איסור לכתילה.

3. הרמב"ם; סמ"ג (לאוין רעט); ש"ע (ס"י רצץ סע"ה); לבוש (ס"י רצץ) כתבו שלוקה.
בישועות מלכו (קרית ארבע פ"ב ה"א) כתוב שהדין מהתורה. בקרית ספר (מבי"ט הל'
כלאים פ"ב); בינת אדם (משפטין ארץ פ"ב אות א); תוס' אנשי שם; עמק הלכה (ס"י יד)
כתבו שהיא הלכה למשה מסיני; וכן מפורש בפרש הרמב"ם (פ"ב מ"ב); וכן מפורש
בירושלמי (פ"ב ה"א).

בקול הרם"ז (פ"ב מ"א) כתוב שלוקה אפילו לא ניחא ליה שיהא הזורע מעורב, כדי כל
האיסוריים שבתורה, ואילו הבנת אדם הצירק שיהא ניחא ליה בזריעת הכלאים.

האמרי בינה (פסח ס"י) כתוב שישעור א' מכ"ד הוא מדרבן, אולם כיוון שהוא איננו
מעט, הרי זה כמו שאנו מקיימים דברי חכמים וחיבר מדין תורה.

4. מנחת חינוך (מצווה רמה ס"ק ח); מראת הפנינים (פ"ב ה"א ד"ה כל האיסוריים); שושנים
לדוד (כלאים פ"ב מ"א ד"ה ימעט); תוס' אנ"ש. רע"א (בתוספותיו אותן ו, ובשורות ח"א
ס"י ריח), גור"א (י"ד ס"י רצץ ס"ק יד) סוברים שאין א' מכ"ד מהתורה אלא מדרבנן.

ויש מי שמחלק שرك ביותר בא' מכ"ד חייב מלכות⁵.

ב. א' מכ"ד מצומצמים

**רמכ"ם אם היו אחד מעשרים וארבעה... הרי זה
אסור לזרוע את המערב עד שימעט...**

לדעת זו אפילו אם נתערב יותר מאשר מכ"ד ימעט או יוסיף⁶.

ראייה ויש מי שאומר שבמה דברים אמורים דוגי במא שימעט או יוסיף דוקא כשהוא רק חלק אחד מצומצם בעשרים וארבעה בדיק. אבל אם הוא יותר מזה - אז לא סגי במייעוט, וצריך שיבור כולם.

מייהו, גם לדעת זו יש מקום להסתפק ולומר שdockא במא שמייעט את האיסור לא מהני כשהוא יותר מאשר מעשרים וארבעה, אבל אם הוא מוסיף על ההיתר כדי לבטל את האיסור أولי מועל בכל גווני⁷.

גם יש לומר, שגם אם נאמר שכשיש יותר מאשר מעשרים וארבעה חייב לבור, ומיעוט או הוספת ההיתר לא מהני - זה דוקא כשהכל הוא מין אחד, שכן שתחילה לבור מין זה ומשאייר מקצתו נראה כמקיים כלאים לכתהילה. אבל כשהם שני מינים⁸ - די בשיבור המין האחד, וממילא ישאר מן המין השני חלק פחות מאשר אחד בעשרים וארבעה¹⁰. ויש מי שנראה

5. רע"א בהערותיו על הרמב"ם.

6. בגם' ב"ב (צד ע"ב) הובא דין לענין מקה וממכר, שם מתברר שביתר מאשר מעשרים וארבעה צריך לבור הכל ולא רק למעט, אולם בדברי הרמב"ם נראה שבלען ימעט ואין צורך לבור הכל. הראשונים לא הביאו את הדיון בסוגית ב"ב (צד ע"א); עיין בדברי הריטב"א (מו"ק ו ע"א ד"ה כתויה); וכן ברבינו יונה (ב"ב צד ע"ב ד"ה ואם באנו), ובמהרש"א (ב"ב צד ע"א תוד"ה סאה).

7. [לד] תוס' רע"א (פ"ב מ"א אות ז) על פי דברי התוס' ב"ב צד ע"א, רבינו יונה (ב"ב צד ע"א ד"ה א"ה אמאי כמעט ממעט).

8. [לה] עפ"י משנה ראשונה (פ"ב מ"א ד"ה ר"י) שנטאף בדעת רבי יוסי, ולדברי רע"א חכמים מודים לר"י ביותר מרובע. התפאי' (אות ג) נוקט בפשיות של' יוסי אפילו אם יוסיף יצטרך לבור הכל.

9. עיין להלן הלכה ב.
10. [לו] ירושלמי (פ"ב ה"א) על פי גי' הר"ש וכן אפשר לומר גם בדעת הbabeli (ב"ב צד ע"ב).

מדוברו שאין חלק בזה, אלא כשחייב לבור חייב לבור את כל הכלאים, בין שם ביחיד כל היתר מאחד מעשרים וארבעה מין אחד, בין שם שני מינים¹¹.

ג. מיעוט לאחר השרה

ראייה ויש מי שנראה מדבריו¹² שבמה דברים אמורים שכשיש אחד מעשרים וארבעה ימעט, ואני צריך לבור את כלו? דוקא כשממעט בעודם בתולש, ואפילו אם נזרעו, כל זמן שלא נשרשו. אבל לאחר שכבר נשרשו, שאז הוא עיקר העברת איסור כלאים לדעה זו - אז לא מהני מיעוט, ורק לעkor את הכל, כיוון שכבר נקרא עליהם שם כלאים. ונחלהו עליו¹³, משום שאין איסור בעצם הכלאים כ"א בכלאי הכרם ולא בכלאי זרעים, על כן אין שיק לומר בכלאי זרעים שייסרו בהשרה. על כן, כשם שלפני הזוריעה וההשרה, כיוון שמעט משיעור אחד מעשרים וארבעה פקע איסור כלאים מהמותר - הכי נמי מהני מיעוט זה גם אחר ההשרה.

ומדברי בעלי דעת זו נראה שאפילו כשהתעוררות היא יותר מאחד מעשרים וארבעה, שאז יש אמורים שאין די במא שימעת, אלא צריך לבור את הכל, כמו שנתבאר - מ"מ זה אין כי אם הוא באמעט אחר שכבר

עפ"י ראי"ש (כלאים פ"ב ה"א אותן ב). יש נוסחאות שהירושלמי נשאר בcz"ע האם מספיק למעט מין אחד או צריך למעט את שני המינים.

11. [לו] בכל (ב"ב צד ע"ב) עפ"י ר"ש (כלאים פ"ב מ"א ד"ה ירושלמי) בדעת ר' יוסי, Tos' רע"א (אות ז) בבאור דברי רע"ב (פ"ב מ"א ד"ה יבור). דברי הרבה זכ"ל אמורים אליבא דרע"א שפסק ר' יוסי בכל מקרה שבו יש יותר מרובע.

12. [לח/1] רשב"ם (ב"ב צד ע"א ד"ה כל סאה); ראי"ש; רע"ב (שקלים פ"א מ"א); Tos' (מו"ק ו ע"א ד"ה שיש, ועין ב מהרש"א שבאר באופן אחר); Tos' ראי"ש (מו"ק ו ע"א) באר שבמיעוט יראה כאילו התכוון להשair את הנטור, ועין ראי"ש כלאים (פ"ב מ"א).

13. [לח/2] Tos' שטמ"ק (ב"ב צד ע"א); ריטב"א (מו"ק ו ע"א); Tos' ראי"ד (הובאו בתוס' ראי"ש מו"ק ו ע"א); אגדה; מאירי (מו"ק ו ע"א) חז"א (ס"י ד ס"ק ז ד"ה ובתו).

נזרעו, שאו נראה אם לא יבור את כל הכלאים כאילו מקיים אותם בכוונה בזריעת כלאים. אבל כל זמן שהם בתלוש - אין שיר לומר שנראה כמקיים כלאים, ועלולם די במייעוט, כיוון שאחר המיעוט לא נשאר כ"א פחות מעשרים וארבעה, אין זה בכלל כלאים, ומותר לזרוע את המותר אחר המיעוט *לכתחילה*¹⁴.

14. [לט] *תוס' (שם)*; ועיין בדברי רビינו יונה (שם ד"ה כל) שאין גלו דעת בברירת הפסולות מחשבו כזרע כלאים.

חידושים

רמב"ם הרי זה אסור לזרוע את המערב עד שימעת החטין או יוסיף על השעורים.

ראי"ה הנה בדין דביטול איסורים לכתילה מצאנו דיש אופן דמותר, כגון הא דאמרני בעוקר בשכר, ע"פ שהוא רוצה בקיומו אפילו הכי כיוון דקממעטי את התיפולה - מותר. ובזה הוה ניחא רישא שימעת את החטין דמותר לכתילה ואיןו נחשב כבטל איסור. אבל סיפא, דלהוסיף על השעורים - קשה, דהא הו מבטל איסור לכתילה. ואפשר לומר, דהנה הרמב"ם כתב בכמה דוכתי² דכל מה שאסרו בכללים הוא מחייב איסור מראית עין, וא"כ נאמר דס"ל בבחמות מארבעה ועשרים אין בו מושם מראית עין. ובזה מבוארין דברי הירושלמי³ על אתר שהביא בכס"מ⁴ :

"ועוד, דמאתר שטעם איסור כללים אינו אלא מפני מראית העין - אולן בת רמייקל". ופירשו כל המפרשים⁵ בכוונתו דאיינו אלא מדרבנן, אבל דבריהם דחוקים.⁶ אבל לפה דברינו הו שפיר, דעתם איסור כללים אינו אלא מפני מראית עין".

1. ע"ז (סג ע"ב-סד ע"א); רמב"ם (כלאים פ"ה ה"ה).
2. פיה"מ (פ"ג מ"א), הלכות כללים (פ"ג ה"ה, ה"ז, פ"ד הט"ז) ועוד.
3. פ"ב ה"א.
4. פ"ב ה"א-ה"ב ד"ה שהשעורים.
5. ריש"ס (פ"ב מ"א); רע"ב (שקלים פ"א מ"א); ועיין עוד בפנ"מ (ד"ה ברם); ומרה"פ (ד"ה כל). ובתו"ט (פ"ב מ"א ד"ה ימעט); ותפא"י (אות ב) הביאו נימוק נוספת שאן כוונתו לזרוע כללים.
6. עיקור הדחוק הוא מדברי הרמב"ם שהזרע תערובת שיש בה אחד מעשרים וארבעה הרי זה לוכה, וכן כתב בשם"ג (לאוין רעט); ואם האיסור הוא מדרבנן מדוע לוכה?! עיין רע"א בתוספותו>About ו, ובשו"ת סי' ריח; גור"א י"ד (סי' רצ' ס"ק יד) שנשארו בצ"ע. הסברת איסור כלל זרעים מהתורה משום מראית עין הובאה בר"י מיגש (ב"ב פג ע"א), ר"ח; רש"י; תוס' (שבת פה בסוגיות ערוגה); תוס' רא"ש (מו"ק ו ע"א ד"ה ועד, בשלט
- 7.

ועוד אפשר לומר דשאני הכא מסתמ מ לבטל איסור. דשם הוא מבטל את מידת האיסור, אבל קמי שמייא גליא שחקלי האיסור נשארו. אבל הכא, אם אנו אומרים שיטסיף, נמצא שהאיסור מתאפס והולך⁸, דין כבר מראית עין כלל. ולפ"ז קשה לכואורה להבין דברי הרמב"ם שכותב (פ"ב) בהלכה ר' :

"במה דברים אמורים - בשלא נתכוון לעرب ובשלא נתכוון לזרוע השני מניין שנחערכו. אבל אם נתכוון לעرب זרע בזרע אחר או לזרוע השני מניין, אפילו היהתה אחת בתוך כרי של שעורים - אסורה לזרעה, וכן כל כיוצא בהזה".

לפ"ז למה אסור לעرب? וצ"ל דבריור דבריו הוא על פי דברי המב"ט שכותב בקriteria ספרי דעתמא (דאטור) דעתכוון לעرب הוא מטעמא דאחשביה. וביאור דבריו עולה יפה עם דברינו, אבל עצם איסור כלאים הוא מטעמא דמראית עין, ולכן באחשביה, שהחשב לעرب אותם ביחיד ועם זה חשב לזרוע אותם ביחיד ולכן להזורע לעולם יש משום מראית עין, כיוון שנתכוון לזרוע בתערוכות ולכואורה, מלשון הרמב"ם שכותב "או לזרוע השני מניין" - ממשע דלא בעי שיכוין לערכם וגם לזרעם בעירוב.

הראב"ד ורש"י; ישועות מלכו (פ"ב ה"א); מעשה רוקח (פ"ב ה"א); עמק הלהה (ס"י יד), הגרא"ז מלצר (כרם ציון ח"ח); חז"א (כלאים ס"י ב ס"ק י, ס"י ד ס"ק יא); ובתורת זרעים (פ"א מ"א עמ' מ-מב).

בתורת זרעים הוסיף שכיוון שיסוד הדין הוא מראית עין, א"כ לפי מסקנת הסוגיא (ב"ב צד ע"א) בכלאים כשייש יותר מרובע לבית סאה, ימעט או יוסיף שכיוון שאין מראית עין בפחות מא' לכ"ד, א"כ אין חייבים לבור את הכל לעניין כלאים אלא לדעת רבוי יוסי. אולם הרב קוק זצ"ל סבר בדברי רע"א שדוקא בא' מכ"ד ימעט או יוסיף, אבל ביותר מא' מכ"ד גם לדעת חכמים צריך לבור.

.8 עיין חז"א ס"י ד ס"ק יא.

.9 כלאים פ"ב.

פרק שני - הלכה א

יש לומר דלעומם סתם עירוב, אך שאינו מפרש - הוא על דעת לזרע אותם יחד. וקמ"ל, דאף אם היו מעורבים, כיוון שהמחשב לזרעם כשם כך - אסור. והשגת הראב"ד¹⁰ אפשר לומר דשאנו בין מתכוין לזרע את התערבות (שאין רצונו בכלל חלק מהתערובת), לבין מתכוין לזרעם מפני שהם התערבות. (ורצונו שיגדל בתערובת, והרי זה כרואה בכלל זרע וזרע שאסור). (עי' לקמן ה"ב אות א הע' 2, לקמן הט"ז בחידושים, פ"ד ה"ט בחידושים, פ"ה ה"ח אות א בחידושים, הי"ג אות ג בחידושים).

10. השגה פ"ב ה"ו.

הלכה ב

א. זמן שיעור א' מכ"ד ב. צירוף מינים בمبטל ובמתבטל

רמב"ם

וכל שהוא כלאים עם הזרע מצטרף לאחד מעשרים וארבעה. כיצד? שלוש ועשרים סאה של חטים שנתערב בה שני קבין שעורדים, ושני קבין העדשים, ושני קבין פולים - הרי זה לא יזרע הכל עד שימוש סאה של תערובת ויBOR מקצתה או יוסף על החטים, שהישוערים והעדשים והפול בולם כלאים עם החטים.

א. זמן מדידת א' מכ"ד

ראי"ה ויש מי שדבריו נראין, שלעלום משעריהם זה השיעור של אחד מעשרים וארבעה, בין בין אחד בין בהרבה מינים שהם כלאים בסאה - דוקא לאחר הצמחו, ואז אם נראים הם שהכלאים יש בהם אחד מעשרים וארבעה - ימעט; אבל לפני הזרעה אין מקום לשער, מפני שהוא לאחר הצמחה יהיה השיעור הפחות מעשרים וארבעה - יותר, והיותר ("עשרים וארבע") - פחות, שאין הצמחה שוה תדר לפיק הערך של הזרעים הנזרעים, ועיקר הכלאים תלוי במראית העין של אחר הצמחה², על כן עיקר השיעור הוא אחר הצמחה.

1. מונה (פ"ב מ"א) וכחכמים.

2. [מ] רדב"ז (פ"ב ה"ב). הרדב"ז ذן על ציר שבעת הזרעה היה פחות מא' מכ"ד ובשעת הצמחה יהיה יותר מא' מכ"ד, אבל לאobar את דבריו במקרה שבעת הזרעה יהיה מא' מכ"ד ולאחר הצמחה יהיה פחות מא' מכ"ד.

מן צ"ל הבין בדעת הרדב"ז שהולכים לפי שעת הצמחה, ואפילו אם היה יותר מא' מכ"ד בשעת הזרעה, אם בשעת הצמחה לא היה מא' מכ"ד, אינו צריך לטעט. אפשר לבאר את דברי הרדב"ז שאם היה פחות מא' מכ"ד בשעת הזרעה ואין אישור בזרעתו, אפ"ה אם יהיה בשעת הצמחה יותר הרי זה יעקור, כיון מוצא בשדה, אבל כשייש יותר מא' מכ"ד בשעת הזרעה, יש אישור בזרעתו ולא יזרע עד שימוש או יוסף. ועיין בזוע הארץ (צמה ציון עמ' עז) שלמד כן בדברי הרדב"ז.

ואין דבריו נראים³ כי אם באופן שנתעורר לו ואין שיעורם ידוע, שאז מסתבר לומר שמותר לזרעם ומשעריהם אותם אחר הצמיחה, ואם ימצאו אחד מעשרים וארבעה אחר הצמיחה - ימעט, ואם יהיה יותר מזה - יבור, לדעה הסוברת שכיוור משיעור אחד מעשרים וארבעה אין די במעט כי אם צריך לבודר את הכל⁴, ואם הוא לאחר הצמיחה פחות מחד מכך יקיים. אבל כל זמן שיודע הוא בבירור שהוא כשייעור אחד מכך, ודאי אסור לזרע על סמך שמא לא יצמחו הכלאים לפי הערך.

ומסתבר לומר שאפילו בדיעד, כזרע ולא צמח הכלאים לפי הערך, עד שעכשיו אחר הצמיחה הוא פחות מחד מעשרים וארבעה - מ"מ צריך הוא למעט את הזרע הנזרע באיסור, כדי שלא ישאר השיעור של האחד מעשרים וארבעה שהיה בשעת הזריעה⁵.

וכן להיפוך, אם זרע בהיתר, דהיינו: שהיה פחות מהשיעור האמור, אפילו אם אחר כך צמחו הכלאים יותר ועתה נמצא בהם שיעור אחד מעשרים וארבעה יותר - אין בכך כלום, ולא חשו בכלאים משום מראית עין כי אם במקומם שנזרע ג"כ באיסור; אבל כיוון שנזרע בהיתר - לא מצינו שחשו אחר כך משום מראית עין.

אלא שבסתם, כשהאין ידוע לנו כמה הייתה התערובת - או משערין כפי מה שאנו רואים אחר הצמיחה, באופן שאם הוא אחד מעשרים וארבעה ממעטים, ואם הוא פחות מקיים; ואנו תולמים לומר מן הסתם, שכפי אותו הערך שהוא עכשו לאחר הצמיחה, כן הייתה בשעת הזריעה.

.3. ד"ע.

.4. דעת רעק"א (לעיל ה"א אות א).

.5. ד"ע. שיטת מրן הרב קוק זצ"ל היא שעצם הזריעה בתערובת של אחד מכך היא האסורה ולכן הצמיחה בשדהינו מתיר. וכן משמע מלשון הרמב"ם (לקמן ה"ז): "שמא יאמרו כלאים זרע בכוננה" משמע שיעיר האיסור הוא זרעת הכלאים, ובהלכה זו הרמב"ם הרחיב וכותב "הזרע שדהו מין מן המניין, וכשצמחה ראה בו כלאים", משמע שבמקרה נתגלה לו שיש אחד מכך, דהיינו לאחר צמיחה, אבל כשיודע שיש כאן תערובת הרי יש איסור מיוחד לגדו.

ב. צירוף מינימ בمبטל ובמתבטל

ראייה וכל מה שאינו כלאים עם הזרע - לא די שאינו מצטרף לשיעור של אחד מאהד מעשרים וארבעה לאסור, אלא שגם כן מצטרף הוא להתייר⁶, כגון כביש כאן עשרים ושתיים ומהצה סאה של שעורים, וחצי סאה של שבולת שועל שאינו כלאים עם השעורים, ממתבטל בהם חצי סאה של כוסמין או של מין אחד [אצל: אחר], מפני שהחצי סאה של שבולת שועל שאינו כלאים עם עיקר הזרע מצטרף עם הזרע להקל ולהתיר את המעורב חצי הסאה של כוסמין, וכיוצא בו, שמתבטל בתוך הזרע עם חצי סאה שאינו כלאים עם שעמו.

ויש אומרים שאפילו אינו כלאים עם הזרע, אין מצטרף לזרע להקל לבטל את המעורב אבל אינו אוסר, ואין מצטרף לאיסור.⁷

יש מי שאומר שסאה המורכבת משני מינים, ואין באחד רוב, אלא מחצה על מחצה, הרי שככל תערובת נוספת אוסרת⁸, אפילו אין בה א' מכ"ד, ולכן אם שעורים ושבולת שועל מעורבים יחד, מחצה על מחצה ונפלו לתוכם כוסמין, אפילו אם נסלק את שבולת השועל, לא יהיה בנסיבות האוסרת, בכ"א הרי אלו אסורים מכיוון רוב מין אחד. אפילו אם נפל רובו האוסר בשתי נפילות לקרקע, אין אנו אומרים שאין מצטרפות נפילה ראשונה ושניה, אלא הרי זה איסור.⁹

6. [מא] משנ"ר (פ"ב מ"א ד"ה כל) עפ"י ירושלמי; רש"ס (סוף ה"ב ד"ה ולענין הלכה) בדעת הרמב"ם; וכן משמע מפה"מ לרמב"ם (פ"ב מ"ב ד"ה ודברי ר' שמעון) שرك לדעת ר' שמעון אין מצטרפים להקל, אבל לדעת רבנן מצטרפים להקל.

7. רמב"ם (היל' כלאים פ"ג ה"ג).

8. יש להסביר מדוע הרב קוק זצ"ל הזכיר דוקא חצי סאה הרי כל שהוא פחות מסאה הדין שהוא ממתבטל ומותרת זויעתו.

9. עיין רש"ס (סוף ה"ב ד"ה ולענין הלכה) שכתב אפשר שהלכה כר"ש שאין מצטרפין להקל. ועיין בדברי החזו"א (ס"י ד ס"ק כא ד"ה וכן).

10. חזו"א (ס"י ד ס"ק כא ד"ה ובסאה).

11. למroot שהרמב"ם (מאכ"א פט"ז ה"ז); והשוו"ע (ס"י צח סע"ז); פסקו שאין איסורים מצטרפים, בכ"א לענין כלאים הרי יראה הצומח כאחד, ולכן יש לאסור, עיין זרע הארץ (צמה ציון כלאי זרים עם עז); דרך אמונה (פ"ב ה"ב באו"ה ד"ה שני).

הלכה ג

- א. **תבואה וקטניות**
1. בכל מיני התבואות וקטניות שיעור המותבTEL ברובע הקב
2. התבואה בזרעוני גינה
- ד. כשהםין המבTEL נזרע יותר מסאה בב"ס
- ה. בין קבאים לשולשה
- ו. תעורובת מינים הנזרעים בגדיים שונים
- ב. **תבואה בזרעונים בא' מכ"ד**
- ג. **דעת הגרא"**
1. התבואה הנזרעת סאה בביית סאה
2. תעורובת בשני המינים מעל תשעה קבין
- ז. תעורובת בשני המינים מעל תשעה קבין
- ח. **תבואה וקטניות בכל כמות – ברובע מקבאים לבית סאה**

רמב"ם

במה דברים אמרים? **בשנת ערבו**

מיini התבואה זה בזה או מיini
קטניות זה בזה או **שנת ערבה**

התבואה בקטניות או קטניות
בתבואה. אבל זרעוני גינה **שנת ערב**
אחד מהן בתבואה או בקטניות –

שיעורן אחד מעשרים וארבעה ממה
שזרעין בבית סאה מאותו המין
אם נתערב בסאה של התבואה או
קטנית – לא יזרע עד שימוש או
יוסיף על התבואה.

א. **תבואה וקטניות**

1. **בכל מיני התבואות וקטניות שיעור המותבTEL ברובע הקב**

ראי"ה ונראה הדברים, שככל מיני התבואה וקטניות שיעורם אחד הוא בערך של בית סאה, שהkräקע שהוא כמדת חמישים על חמישים, או לפי הערך של מידת זעיר בחשיבות באיזה צורה שתהיה נחשב, שזרעין בשטחה סאה של כל מיני התבואה וכל מיני קטניות, באופן שאין נاصر כ"א כשיתערב מכל המינים של התבואה ושל קטנית שהם כלאים בעיקר הזרע ⁹⁷ רובע דוקא

הקב לבית סאה, שזהו השיעור של אחד מעשרים וארבעה.²

2. תבואה וקטניות הנזערים פחות מסאה לפי המתבTEL

ראייה אבל יש אומרים שאין כל מיני התבואה ולא כל מיני קטניות שווים לעניין המידה כמה שנזער מהם בשטח של שיעור הבית סאה הרגילה, שהוא חמשים על חמישים אמה וכיוצא בו לפि הערך; אלא שישנם מיני התבואה כאלה ומיני קטניות פחותה שם נזערים ארבעה קבין לשיעור של שטח הבית סאה הרגילה במדת הנוצרת, וישנם גם כן מיני התבואה קטניות כאליה שטח שבשתה של בית סאה של זריעת חטים אינם נזערים מהם כ"א ערך ארבע קבין או גם שלוש ושתי קבין.³ ולפי זה יהיה השיעור מלאה התבאות והקטניות אחד מעשרים וארבעה מהנזרע מהם בשטח של בית סאה, לאסור על ידו בית סאה שלמה של מינים אחרים. ולפי זה, כל מיני התבואה וקטניות שאין ידוע לנו שיש לה שלמה היא נזערת בשטח בית סאה הרגילה - צריכה היא לבירור כמה תעלת במדת בית סאה כדי שנוכל לברר כמה הוא השיעור של מדתה שתתבTEL בבית סאה של אותה התבואה שאנו יודעים בה שנזערת מדעת סאה בשטח של חמישים על חמישים אמה.⁴

ב. תבואה בזרעונים בא' מכ"ד

ראייה וاع"פ שהזרעונים הנזערים פחות משביעור של סאה בשטח בית סאה הרגילה, אוסרים בסאה של הדברים הנזערים סאה בשטח של בית סאה, כפי ערך שיעור זריעת להחמי⁵, מ"מ אם נתערבה מהתבואה הנזערת סאה שלמה בשטח של בית סאה, בתוך מין כזה שהוא נזער פחות מסאה

2. משנ"ר (פ"ב מ"ב ד"ה ב"א) בדעת הומרב"ם על פי פשوطות המשנה. עיין לקמן אות ג.

3. [מב] ר"ש (פ"ב מ"ב ד"ה ירושלמי) עפ"י ירושלמי (פ"ב ה"א).

4. הר"ש כתב בסוף דבריו "וקמל דיש דברים צרייך רבע סאה לאסור ב' קבין, כגון אם צרייך ו' סאין לבית סאה, אחד מכ"ד שבו הוא רבע סאה, ואם נתערב באותו מין של' קבין לבית סאה - ימעט", ומשמע שככל דבר נבדק לפי א' מכ"ד מהנזרע המתבTEL עצמו.

5. אם זרעים זרעוני גינה הדקים ד' קבים בבית סאה הרי שא' לכ"ד הוא ששית קב, שהוא כמות קסינה מרובע הקב, וاعפ"כ אוסרת בכללים.

בשטח של בית סאה - אינה אוסרת כ"א כפי מדרתא, דהיינו: שיתעורר רובע הקב ממנה בתוך המין הממלא שטח של בית סאה, אע"פ שהוא פחות מסאה עפ"י מדרת החבואה והקטנותו וכיווצא בהן⁶.

ג. דעת הגרא

1. תבואה הנזרעת סאה בב"ס שנתערכה בתבואה הנזרעת יותר מקובים לב"ס

ראי"ה ויש מי שאומר שם נתעורר מין התבואה שנוצרע ממנה סאה בשטח של בית סאה, שהיה חמישים על חמישים אמה, בתוך מין התבואה כזה שנוצרע ממנה בתוך בית סאה רק שיעור שהוא יותר מקובים - משערים הכל כפי מדרתא של התבואה הנזרעת סאה שלמה בשטח של בית סאה, ואני אוסרת כי אם ברובע הקב, שהוא מעשרים וארבעה לבית סאה. אע"פ שעורך המין שנתעורר בו זה המין הנזרע סאה בשטח של בית [סאה], אפילו פחות הרבה מרובע יש בו ג"כ יותר מאהד מעשרים וארבעה, מ"מ - לא חלקו בזה חכמים את מדותיהם כל זמן שנוצרע מין המין שנתעורר בו יותר מקובים לבית סאה⁷. אבל אם אינו נזרע בתוך בית סאה כ"א קבאים - או משערים לאסור באחד מעשרים וארבעה במה שנוצרע בשטח של בית סאה, שהוא אחד משנים עשר בקב, שהוא כשיעור שני ביצים.

2. תבואה בזרעוני גינה

ראי"ה במה דברים אמרים שכשהמין שבו נתעורר נזרע הוא קבאים בתוך בית

6. [מג/1] משנ"ר (פ"ב מ"ב ד"ה תבואה); ועיין חז"א (כלאים סי' ד ס"ק א).

7. [מג/2] הגרא (פ"ב ה"א ד"ה הכא את) עפ"י ירושלמי.

יסודזה מופיע גם בדברי הרש"ס ומלאכת שלמה בשם הרא"ש, והוסבבו הדברים שאם זרעים הגשים נתרחקו מגבולם עד שהגיעו לכך דבקבים מהם זרעים ב"ס יצאו מכללים ונכנסו לכל זרעוני גינה, אבל זרעוני גינה שחן דקים ובדבר מועט זרעים ב"ס אם נתרחקו מגבול עד שהגיעו לכך שצרכי מהן קבאים לב"ס יצאו מכלין ונכנסו לכל התבואה וקטניות, והוסיף המלאכת שלמה שזה על פי הר"ש המוגה (הרא"ש המופיע במהדורות כת"י 99 ולא בנדפס בש"ס).

סאה מעשרים באחד מעשרים וארבעה כפי מדרתו - בתבואה. אבל בזורעוני גינה, אפילו כשהם נזרעים רק שני קבין בשטח של סאה - אין המין המעורב בהם אסור אותם אם המין ההוא נזרע הוא סאה בשטח של בית סאה, רק אם נתעורר בו רובע הקבב שהוא אחד מעשרים וארבעה לסאה. רק אם זרעוני גינה אלו נזרעים קבב ומחצה לבית סאה - אז אין מעשרים עוד בערך של סאה, אלא לפי ערך הדבר הנזרע של המין שנתעורר בו, שהוא אחד מכ"ד בוגר הזרע לבית סאה, דהיינו: אחד מכ"ד בקבב ומחצה.

ד. כשהמין המבטל נזרע יותר מסאה בב"ס

ראיה⁸ ואם היה המין שנתעורר בתוכו נזרע בתוך שטח של בית סאה יותר משיעור של סאה, והמין הנופל בתוכו, שהוא כללם בו, נזרע הוא בשיעור מכובן של סאה בבית סאה. אז אם המין המבטל נזרע יותר מתשעה קבין לבית סאה - משערין לפיו הערך של אחד מעשרים וארבעה מאותו המין, שהוא יותר מרובע לסאה, אבל אם הוא נזרע רק תשעה קבין לבית סאה - אין הולכים אחר מדרתו, אלא שייעורו ברובע שהוא מידת אחד מעשרים וארבעה בתבואה ביןנית הנזרעת סאה בבית סאה.⁹

וילא שרק עד שמונה קבין משערין ברובע. ואם הוא נזרע יותר משמונה קבין בבית סאה - משערין להקל בשיעור של אחד מעשרים וארבעה לפי מידת הזרע הנזרע, שהוא המרובה שעל ידו מבטלים את הכלאים המעורבים.¹⁰ יש אומרים שככל יותר מח' דין כת' וכל יותר מט' דין כת'!¹¹

ה. בין קבאים לשלשה

ראיה ⁸ ויש להסתפק ⁹ אם דוקא מין התבואה הנזרע קבאים - דין נחשב	הוּא
---	------

8. הגרא"א (פ"ב ה"א ד"ה עד תשעה קבין, בירושלמי ד"ה "תשעה ושלשה מצטרפין", "רובע אסור").¹⁰⁰

9. [ז"ה] פלוגתא בירושלמי (פ"ב ה"א על פי באור הגרא"א ד"ה וחורונה אמר, ד"ה רבע אסור).

10. חז"א (ס"י ד ס"ק א ד"ה היה).

11. ספקו של מרכן הרב קוק זצ"ל, בבואר דעת הירושלמי.

לפי שיעור הנופל ממנה בבית סאה כשתערב במין הנורע סאה לבית סאה, אבל כל שהוא יותר מקבאים הרי זה אסור דוקא ברובע לבית סאה¹²; או שמא כל שהוא פחות משיעור של שלשה קבאים דינו כקבאים, ואסור לפי הערך, ורק אם הוא נורע שלשה קבין לבית סאה, אז הוא אסור דוקא ברובע. יש אומרים שככל תבואה שנזרעת פחותה מג' קבאים דינה כקבאים ואסורה לפי א' מכ"ד לב"ס¹³.

ו. **תערובת מינים הנזרעים בגדים שונים**

ראי"ה ובמה דברים אמורים; שאם נפל ממין שנזרע שלשה קבין לבית סאה למן הנורע סאה לבית סאה, שהוא אסור ברובע, וכן להיפוך, וכן אם נפל ממין הנזרע תשעה קבין או שמנוה קבין לסאה, למ"ר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, בתוך מין הנזרע סאה לבית סאה שאסור ברובע לדברי הכל - דוקא כשהמין השני הוא נורע סאה לבית סאה. אבל אם נפל ממין הנזרע שלשה קבין לבית סאה למן הנזרע תשעה או שמנוה קבין לסאה, ואפילו למן הנזרע שבעה קבין לסאה, ואפילו אם נפל ממין הנזרע ארבעה או חמישה קבין לסאה למן הנזרע שבעה קבין לבית סאה, כל זמן שמיין אחד נורע פחות משיעור סאה לבית סאה והמין השני נורע יותר מסאה לבית סאה, אע"פ שכחם מתערבין במן שהוא נורע של סאה לבית סאה שיעור איסור הוא ברובע כשיעור של סאה לבית סאה - מ"מ, כשהם מתערבין זה בזה המין שהוא נורע פחות מסאה לבית סאה עם המין הנזרע יותר מסאה לבית סאה, אין שיעורם ברובע אלא לפי הערך¹⁴.
ו"יא שכיוון שככל אחד מהם שיעורו ברובע עם המין של סאה לבית סאה, הוא הדין כשהם מתערבים זה בזה ג"כ שיעורם ברובע¹⁵.

12. כמבואר לעיל א, 2.

13. חז"א (ס"י ד ס"ק ד ד"ה מ"ב).

14. דעת רבי אבין ורבי חנינה בירושלמי, על פי באור הגרא (ירושלמי פ"ב ה"ב ד"ה רובע אסור).¹⁰¹

15. [מה] דעה אחת בירושלמי (שם).

ז. תערובת כשני המינים מעל תשעה קבין

ראי"ה ואם נפל ממין שנזרע עשרה קבין לבית סאה למין שנזרע תשעה קבין לסהה או להיפוך - מסופק הדבר אם שיעור איסורם הוא ברובע, כיון שהם קרובים זה לזה בשיעורם; או שהוא לפि הערך של אחד מכ"ד מהנופל, כיון שהוא יותר מתשעה לבית סאה אוסר לפि הערך כשנפל למה שנזרע סאה לבית סאה¹⁶.

ח. תבואה וקטניות בכלל כמהות – ברובע

ראי"ה ויש מי שאומר, שגם מין הנזרע שני קבים לבית סאה איינו אוסר במין שנזרע סאה לבית סאה כ"א בשיעור של רובע, ולא לפि חשבון. וכן מין שנזרע עשרה קבין לבית סאה ג"כ אוסר הוא ברובע, ואין משערין בו לפि חשבון¹⁷.

16. ספק בירושלמי (על פי באור הגר"א).

17. [מו] פנ"מ (שם ד"ה ר' זעירא); וכן היא משמעות דברי הרמב"ם שלא חילק בגודל הנזרע, אלא בין תבואה וקטניות לזרעוני גינה.

הלכה ד

רמב"ם

כיצד? חרDEL שנתערב בתבואה, והרוי החרDEL זורעין ממנה קב בכל בית סאה, אם נתערב ממנה אחד מעשרים וארבעה מן הקב בסאה של התבואה או של קטניות - חייב למעט. וכן אם היה מין זה מזרעוני גינה זורעים ממנה סאותים בכל בית סאה, אם נתערב ממנה חצי קב בכל סאה של התבואה או של קטניות - ימעט.

ויש מי שאומר שישנם מיני זרעוני גינה כאלה שם נזועים ראייה חצי קב בשטח של בית סאה, והם אוסרים ג"כ בשיעור של אחד מעשרים וארבעה מחצי קב בבית סאה.¹

ויש מי שדבריו נראים שאין למציאות זרעוני גינה שם נזועים פחות מכב בבית סאה. ע"כ לעולם אין לחוש על עירוב של פחות מחד מכב בקב לבית סאה.²

1. עפ"י ירושלמי (פ"ב ה"א).

2. [מז] ר"ש (פ"ב מ"ב ד"ה התבואה); ריבמ"ץ (פ"ב מ"ב ד"ה זרעוני); פנ"מ (ד"ה ותני עלה).

3. [מח] רדב"ז (פ"ב ה"ד) ע"פ רמב"ם; וכ"מ ברע"ב (פ"ב מ"ב ד"ה א' מעשרים וארבעה בנופל).

הלכה ה

רמב"ם

לפיכך, תבואה שנתרבע בה זרע
פשתן, אם היה שלשת רביעים בכל סאה
- הרי זה ימעט, ואם לאו - אין
צרייך למעט, לפי שבית סאה זורעין
בו שלוש סאים זרע פשתן. ועל דרך
זה משעריהם בכל הזרעים האחרים.

ראייה ויש מי שאומר שאין השיעורים הללו אלא בסתם, אבל בעצם הדבר תלוי לפי המיקומות. שיש מין אחד, שבמקום אחד הוא נזרע בפייזור ועולה לשיעור קטן על שטח גדול, ובמקום אחר הרי הוא נזרע בכינוס ועולה כמות של מדה גדולה על שטח קטן. וכל מקום ומקוםណון כפי עניינו, שימושים בכל מקום שיעור אחד מכ"ד מכפי ערך המדה שנזרע בשטח של בית סאה באותו המקום כדי להצרייך מיעוט².

1. ירושלמי (פ"ב ה"א).
2. [מט] רדב"ז (פ"ב ה"ה).

חידושים

רמב"ם לפיכך תבואה שנתערב בזה ורע פשתן...
לפי שבית סאה זורען בו שלש סאים
ורע פשתן.

ראי"ה עיי' בכס"מ¹ שכתב דרבינו סובר שמשנה זו² אינה כחכמים³.
אבל הר"ש בפירוש המשנה⁴ סובר אכן אלא לר' שמעון.
וביאור שיטותיהם נראה, דהר"ש סבר דחכמים ור' שמעון
פליגי בהכי אם מראית עין הוא דוקא בשעת גידול או אף
בשעת זרעה. דחכמים סברו שהוא אף בשעת זרעה, ולכן
אף דבשעת גידול אין משום מראית עין, אבל כשמבאים
לזרע הרי יש מראית עין. ור' שמעון יסביר דאין משום
מראית עין אלא בשעת גידול. והרמב"ם סובר דכו"ע מודי
דאין משום מראית עין אלא בשעת גידול, ולכן סובר
דמתניתין אינה אפילו לחכמים, ודוק.

.1. פ"ב ה"ה.

.2. בפסקא האחרון של המשנה (פ"ב מ"ב) נאמר ר"ש אומר שם שאמרו להחמיר כן
אמרו להקל, הפטן בתבואה מצטרפת אחד מעשרים וארבעה בוגר לבית סאה,
הרמב"ם סבר שחלוקת האחרון המשך לדברי ר"ש, אלא דברי חכמים.

.3. וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ (ד"ה הפטן); רביינו יוסף (הובא במלاكت שלמה פ"ב מ"ב ד"ה בפירוש
ר"ש); וכן איתא בתפאי"י (יכין אותן יא).

.4. פ"ב מ"ב (ד"ה כשם); וכ"ג מלשון הרע"ב; ועיין Tos' אנשי שם (פ"ב מ"ב ד"ה מצטרפת).

הלכה ו

ב. ערוב בשעת הזרעה

א. ערוב בשעת הכינוס

רמב"ם

במה	דברים	אמורים	בשלא	נתקוין	לזרוע	השני
לערוב	ובשלא	נתקוין	לזרוע	אם	נתקוין	מণין
לערוב	ורע	בורע	אבל	או	לזרוע	השני
השני	מণין	-	אפילו	היתה	חיתה	אתה
אתה	בתוך	כרי	של	שעורים	אסורה	לזרעה.
						ובן כל ביווץ בזה.

א. ערוב בשעת הכינוס

ראייה יש מי שאומרים¹ שהכל תלוי בכוונתו של האדם בשעת כינוס התבואה שליל ידי זה נתערכו המניינים. שם נתקוין לערוב אותם כדי לזרעם בלבד - אז אפילו היתה אחת אוסרת את כל הكري. ואם נתקוין אז לערבים לצורך אכילה ואח"כ נמלך עליהם לזרעם - אז הדין הוא שם בטלים עפ"י השיעוריים שתתבאו.

ב. ערוב בשעת הזרעה

ראייה ויש אומרים² שאפילו אם נתערכו בלבד כונה בשעה שכינס את התבואה, אם אח"כ בעת הזרעה הוא מכוין להנות מן הכלאים ורוצה בזיעתם של שני המניינים - אסור. אבל אם איןנו חפץ כ"א לזרע את המין האחד של המרובה, ובמין המועט של הכלאים לא ניחא ליה כלל, אלא שאינו הושש לטרואה ולברור אותם מ恐惧 התערכות - אז הם בטלים עפ"י השיעוריים המבויארים.

1. ירושלמי (פ"ב ה"א).

2. [ג] ראב"ד (השגה פ"ב ה"ו). לדעת הרב זצ"ל הראב"ד אכן חולק על הרמב"ם. וכך באර בחדושים (ה"א אות ב). וכן משמע בר"ש וברא"ש (פ"ב מ"א); בפנ"מ (פ"ב ה"א ד"ה אלא שנותערבו).

3. [נא] רדב"ז; מהר"י קורוקוס וכס"מ (פ"ב ה"ו); יכין (פ"ב מ"א אות ב) בדעת הרמב"ם. הרדב"ז הוסיף שהראב"ד מודה לדין זה. ולדעת הרב קוק זצ"ל הראב"ד חולק, עי' הע' (2).

יש מי שאומר שלדעתה זו אפילו אם ערב ב' מינימ לأكلה, ונמלך לזרעם, אפילו חיטה אחת אוסרת, ואסור לזרעם – חייב⁴. ולדעתות החולקות (ר"ש, רא"ש) אם נתכוון לאكلת הרי זה בטל אע"ג שאח"כ נמלך לזרעם, ולא אסרו אלא אם נתכוון למכור. יש מי שאומר שאם ערב גרעין אחד בכונה וכעת איננו יכול להכירו מחויב למוצאו, ואין בו דין ביטול⁵. יש מי שאומר שאם יש לו תבואה אחרת לזרעם, זורע זורע זורע ובשביל התערובת שיש בה, הרי"ז כדי שמתכוון לזרע שני מינימ, ואסור, כיוון שמצוח שניחא ליה בתערובת⁶.

.4. חז"א (ס"י ד ס"ק כב ד"ה ומדברי).

.5. ערוק השלחן (ס"י רצץ סעיף טז).

.6. הגרא"ז מלצר זצ"ל (כרם ציון ח"ח).

חידושים

**רמכ"ם אפ"לו הייתה חיטה אחת בתרוך כרי של
שעוריים – אסורה לזרעה.**

ראי"ה המבי"ט¹ מסתפק אם איסור זה הוא מה"ת או מדרבנן. ולפי מה שהבאו לעיל² בשם המבי"ט עצמו שכח שהתעם הוא משוםacha Shevah, וסיווע לדבריו הוא הירושלמי, כמו שקבעו – לעיל³. והנה כבר בראנו דלפי דבריו, כיוון דacha Shevah – הוא כלאים גמורים, ולפ"ז ודאי אסור מן התורה⁴. עוד אפ"ל לפ"ז דברי התוספות בנדח⁵ שכתו דבכל היתר בהיתר שמהרכבת שנייהם יוצא איסור אין שיעור. ולפ"ז גבי כלאים דיש שיעור הוא הידושא, וכיוון דלפי מה שקבעו יש מראית עין ושוב אין שיעור.

.1. קריית ספר פ"ב ה"ג.

.2. חידושים ה"א אות ב.

.3. חידושים שם.

.4. הדעה שאפ"לו חיטה אחת אסור לזרעה מדאורייתא הובאה גם בדברי הרא"ש והר"ש, למורות שבזורעים יש דין ביטול ברוב, אולם כשמתכוון לזרען אפ"לו חיטה אחת אסורה מדאורייתא, צורך המור (ס"י מ); רדב"ז (ה"ב); תוי"ט; עמק הלכה (ס"י יד); ועיין במעשה רוקח (פ"ב ה"א).

.5. ועיין קול הרם"ז (פ"ב מ"א) שאפ"לו כשמתכוון לזרע בחיטה אחת האיסור הוא מדרבנן, וכן כתבו Tos' אנשי שם (פ"ב מ"א); חכמת אדם (משפט הארץ, בין אדם פ"ב אות א); יכין (פ"ב מ"א אות ג). ועיין בדברי הרע"ב (שקלים פ"א מ"א) שיש כאן דין ביטול ברוב בכל אופן, ولكن האיסור הוא מדרבנן.

.5. ס"א ע"ב ד"ה בגד.

הלכה ז

ג. קנס

א. כמות האוסרת

ב. ימעט או עקרו

רמב"ם

הוזרע שדהו מין מן המינין, וכשצמיח ראה בו כלאים: אם היה המין الآخر אחד מעשרים וארבעה בשדה – הרי זה ילקט עד שימעטנו מפני מראית העין, שמא יאמרו כלאים זרע בכוננה; בין שהיה המין אחר שצמיח תבואה וקטנית בתבואה וקטנית או זרעוני גינה בתבואה וקטנית ובזרעוני גינה. ואם היה הצומח פחות מכאן – אינו צרייך למעטו.

א. כמות האוסרת

רמב"ם בין שהיה המין לאחר שצמיח תבואה וקטנית בתבואה וקטנית או זרעוני גינה בתבואה וקטנית ובזרעוני גינה.

יש מי שיאמר שהשיעור הוא א' לכ"ד בשדה, ללא הבדל במיניהם הנזרעים³, ויש מי שיאמר שהשיעור בשדה שצמיח בו כלאים הוא כשיעור הנזרע, המבואר בהלכות הקודמות, ולפי חילוקי המינים השונים⁴.

ב. ימעט או עקרו

רמב"ם ואם היה הצומח פחות מכאן – אינו צרייך למעטו.

.1. יש נוסחאות שכותב בהן "אחד".

.2. מ"ק (ו ע"א-ע"ב). ירושלמי (פ"ב ה"א עפ"י ביאור הגרא"א והפנ"מ).

.3. מאירי (מו"ק ו ע"ב); גרא"א (רצו ס"ק יט, הוכחה זאת מלשון המשניות); בינת אדם (משפטי ארץ פ"ב אות ב); צפנת פענה (פ"ב ה"ו).

.4. רש"י (מו"ק ו ע"א; תוס'; ריטב"א (ב"ב צד ע"א ד"ה סאה); חז"א (ס"י ד ס"ק ז ד"ה ואפשר) בבאור דעת רש"י ותוס'.

יש מי שאומר שכאשר גדל בשדה שיעור של יותר מאהד לכ"ד כל השדה נאסר⁵. יש מי שאומר שכאשר גדל בשדה אפלו שיעור של אחד לאף, יש לעקור את הכל, ולא שיר אלא אחד מהמין⁶.

ג. קנס

ראי"ה ויש מי שאומר⁷ שם זרע באיסור - קונסן אותו ומקירין כל השדה כולה. כגון שהיה בו אחד מעשרים וארבעה או שכיוון לערב ולזרע כלאים. ונראה הדברים שלא נאמר דין הקנס של הפקר השדה אלא כשלוחי בית דין מוצאים את הכלאים כשיוצאים על זה. אבל כשבעל השדה עצמו מנקה את שדהו - לעולם אינו צריך כי אם למעט ולהעמיד על שיעור פחות מכ"ד. ואם נתכוון לזרע כלאים יש לומר שצורך לבור את כל הכלאים. אבל בכלל אופן, כיוון שהוא מתksen מעצמו - אין כאן קנס של הפקר השדה⁸.

.5. רשב"ם (ב"ב צד ע"א ד"ה כל סאה); ועי' Tos' (ב"ב שם) שחלקו. ועי'תו"ט (שקלים פ"א מ"א).

.6. רע"ב (שקלים פ"א מ"א בשם רבותין); ועי' יכין (שקלים פ"א מ"א אות ב).

.7. [נב] רדב"ז (פ"ב ה"ז).

.8. ד"ע.

חידושים

רמב"ם עד שימעטנו מפני מראית העין שמא יאמרו כלאים זרע בכוונה.

ראיה נראת לומר שمراقبת עין זה אינה עצם איסור כלאים שהוא מדאוריתא אלא שהוא מדרבנן. בכךון שלא הייתה כוונה, לא בזרעיה ולא בקיום - מותר מדאוריתא. ומדרבנן הוא דאסור ממשום מראית עין, כמו שהוסיפה הרמב"ם: "שמא יאמרו כלאים זרע בכוונה".

רמב"ם ואם היה צומח פחות מכאן - אינו צרייך לטעמו.

ראיה בעניין מיעוט אפשר לומר שני עניינים:
א. דחשיב כמبطل איסור לכתילה, והוא דשי הוא ממשום דהוי כעין ממעט את התיפלה.¹
ב. עוד א"ל דמותר, שנראין מעשיו שאיןו מרצויה מקייםו, כי הא דגראפה וקטומה גבי שבת², אע"פ שעדיין נשאר - כיון דמוחה שאיןו רוצה בקיומו - מותר.
ואם נאמר דחשיב כגראפה וקטומה, נראה דהיכי דב עי מיעוט - סגי במקצתו ולא בעי כולם, ואין לומר אדרבה מדם ממעט מקצתו נראה דבאותן ניחא ליה, דילפין מגראף וקטום בשבת.

1. ט"ז (רכז ס"ק ד); מקדש דוד (זורעים ס"י סא ס"ק א ד"ה כתב); חז"א (ס"י ג ס"ק יד ד"ה והנה, ס"י א ס"ק טז ד"ה והר"מ); תורה זרעים (פ"א מ"ט ד"ה ואין). בישועות מלכו (פ"ב ה"ז, פ"א ה"ג); כתוב שהשדזה נזרעה על ידי גוי, ولكن אין איסור קיום (עיין לעיל בחידושים פ"א ה"א).

2. ע"ז (ס"ד ע"א); ועיין בחידושים לעיל פ"ב ה"א שהקשה על הסבר זה.

3. שבת (לו ע"א); ועיין בס"מ (הל' שבת פ"ג ה"ד).

הלכה ח

רמב"ם

במה דברים אמרים? בזמן שיש
מקום לחשד, אבל בזמן שהדברים
מראין שאין זה מדעתו של בעל
השדה אלא מאיליהן עלו - אין
מחייבין אותו למעט¹.

ויש מי שאומרים² שאין הדבר תלוי ביש מקום לחשד או אין מקום לחשד, אלא שבכל מקום שהכלאים מפסידין את הזרעים الآחרים שנזרעו עמו, שאו סופם להעקר ע"י בעל הבית לתקן שדרה - אז אין ב"ז מהחייבים אותו לעקרם, דעצמם יעקרם. אבל כשאין היין בזרעים ע"י הכלאים, שאו יוכל להיות שקיים אותן - ב"ז מהחייבים אותו לעכו.

1. משנה (פ"ב מ"ה). וכ"כ בפיה"מ (ד"ה וכטוח); Tos' (ב"ק פא ע"א ד"ה אין); שטמ"ק בשם הרמא"ה ומארוי (ב"ק פא ע"א).

2. [נג] רשי" (ב"ק פא ע"א ד"ה אין); רשב"א (ב"ק פ"א ע"א); או"ז (כלאים סי' רסז); ר"ש, רא"ש ורע"ב (כלאים פ"ב מ"ה ד"ה אין); עורך השלחן (רכז סע" יח).

הלכה ט

א. חלקו האסתטיס ב. חלקו התלטן

רמב"ם

כיצד? כגון תבואה שעלו בה ספרichi אסתטיס, ותלtan שורעה למאכל אדם שעלו בה מיני עשבים, שוה מפסיד הוא. וכן כל ביווצה בזה.

א. חלקו האסתטיס

ראי"ה וספרichi איסטטיס האמורים כאן, שאין מחייבין אותו למעט דוקא כשהעלו מαιליהן, אבל אם נזרעו בכוונה יש בהם משום כלאים.

יש מי שאומר שהוא כשהירק של האסטטיס ראוי לאכילה, ולפי הדעות אשר נתבארו למעלה¹ - אם לעניין כלאי זרעים אסורים דוקא הזרעים מהם למאכל אדם או שגם מה שהוא עומד למאכל בהמה ג"כ הוא בכלל איסור כלאים - צריכיםanno לומר גם כאן שהייה הירק של האסטטיס - ע"פ שבכללו איןנו עומד כ"א לצבע - ראוי למאכל אדם או למאכל בהמה. והעשבים שעלו בתלtan שורעה למאכל אדם - גם כן הדברים אמורים במיני עשבים בכלל שהם עומדים למאכל אדם או למאכל בהמה².

ב. חלקו התלטן

רמב"ם ותלtan שורעה למאכל אדם

לשיטתו זו כל תלtan העומד למאכל אדם ועלו בו עשבים - אין צורך למעט, אבל תלtan העומד למאכל בהמה ועלו בו עשבים - צריך למעט.

- .1. ב"ק (פא ע"א).
- .2. פ"א ה"ד.

.3. [נד] רדב"ז (פ"ב ה"ט). הגרא"ז מלצר זצ"ל (כרם ציון ח"ח) הביא דברי רשי (בראשquet א כת) שעשב ראוי למאכל אדם ובהמה, ואילו הראב"ע (שם) חולק וסובב שעשב הוא רק ממאכל בהמה.

.4. מהר"י קורוקוס (בתחילתו); גרא"א (רצז ס"ק כ); מרה"פ (פ"ב ה"ג ד"ה כשהעהלה); לח"מ

ויש מי שאומר שrok תלtan הנזער לזרעים וعلו בו עשבים – אין צורך למעט, אבל תלtan הנזער לאכילת העלים והקשים וعلו בו עשבים – צריך למעט.⁵

(הל' נזקי ממון פ"ה ה"ג ד"ה חוות); יש"ש (ב"ק פ"ז סי' מ, בבואר דעת הרמב"ם, ועיין שם כיצד באර את שיטת הרא"ש).
רא"ש (ב"ק פ"ז סי' טז); רמ"ה (שטמ"ק ב"ק פא ע"א); מאירי (ב"ק פא ע"א, בשם יש מי שאומר); תלמידי ר"פ (ב"ק פא ע"א); טור (חו"מ רעד); מהר"י קורוקוס העלה שהרמב"ם ג"כ מסכימים לסבירו זו וכל זאת באמרו "וכל כיוצא בהזה".⁵

הלכה י

- א. סימני זרוע למאכל אדם
ג. הסיר לצורך עבודה
ד. עקירת הכל במקומות הגרגנות
ב. ממעט הכל

רמב"ם
ובמה יודע שהתلتן זרואה למאכל
אדם? כשהיתה זרואה ערוגות
ערוגנות, ועשה לה גבול סביבה. וכן
מקום הגרגנות שעלו בה מינין
הרבבה - אין מהיבין אותו לעkor,
שהרי הדבר ידוע שאינו רוצה
שיצמח צמח במקום הגרגנות.³ ואם
הסיר מקצתן - אומרים לו עkor (את)
הכל חוץ ממין אחד, שהרי גילה
דעתו שהוא רוצה בקיום השאר.⁴

א. סימני זרוע למאכל אדם

רמב"ם ובמה יודע שהתلتן זרואה למאכל
אדם? כשהיתה זרואה ערוגות
ערוגנות, ולה גבול סביבה.⁵

יש מי שאומר שאין צורך דוקא בערוגות אלא הכל כמנהג המדינה, וכל סימן רגיל מועיל⁶.

1. יש שගرسו "עשה לה" ויש שגורסים "ולה", וכן הייתה הגי' לפני הרב קוק. ונחלקו האמ' צrisk לעשות גבול או שאפילו גבול הנעשה מALLY ג'כ' נחשב כהוכחה על מאכל אדם.
2. ב"ק (פא ע"א). לשון הגם "משאריה משاري" (ערוגות ערוגות) הרמב"ם הוסיף שיש לערוגות גבול, וברשי' והמאירי לא הזכר, ושמא אין הביאור של גדר כפשוטו אלא קצה הערוגה.
3. משנה (פ"ב מ"ה).
4. משנה (פ"ב מ"ה).
5. עיין לחם משנה (ה' נזקי ממון פ"ה ה"ג שיש לעשות ערוגות, ואין הולכים לפי מנהג המדינה).
6. מגיד משנה (ה' נזקי ממון פ"ה ה"ג ד"ה חוץ).

ב. ממעט הכל

רמב"ם ואם הכספי מקצתן – אומרין לו עkor
הכל חוות ממין אחד, שחרי גילה דעתו
שהוא רוצה בקיום השאר.

יש מי שנראה מדבריו שכאן, שאנו אומרים לו עkor את הכל חוות ממין אחד – אין די במה שימעת את הכלאים עד שייהי פחות מעשרים וארבעה נגד הזרע الآخر, שהמייעוט מועיל דוקא כשהוא ממעט מצד הדין, שאז, כיון שהדין מכיריוו למעט – אין הוכחה מהמייעוט שהמותר מה שנייה הוא מניה משומש שנייה ליה בקיום הכלאים, שיש לומר שאילו לא היה מוכרכה למעט מצד הדין לא היה עסוק כלל במייעוט, ולא משומש שרוצה בקיום הכלאים אלא משומש שאינו רוצה לטרוח בעקיורתן או טעם אחר כיווץ בזה, על כן סגי ליה במייעוט. אבל כאן שמצד הדין אינו צריך למעט כלל, אפילו אם יש בכלאים הללו הרבה יותר משיעור אחד מעשרים וארבעה, ומה שהוא ממעט הוא בלבד שום הכרח – נראה הדבר שהוא מקיים הוא משומש דניא ליה בקיום השאר. על כן אפילו כשהשאר אחר כך פחות מחד מעשרים וארבעה יש כאן מראית עין של קיום הכלאים וצריך לעkor הכל ממש. אבל נראה הדברים שאין כן דעת כל המפרשים.⁸ ויש מי שסובר⁹

.7. [נה] תוי"ט (פ"ב מ"ה ד"ה ואם); תפאי (יכין אותן לד); מקדש דוד (ס"י סא ד"ה כתוב), תורת זרים (פ"א מ"ט ד"ה ואין).

.8. תוי"ט (פ"ב מ"ה ד"ה ואם) כתוב שرك לדעות (לעיל פ"ב ה"ח בדעת הרמב"ם); שאין חיוב עקירה כshedalo מינים המזיקים בשדה, והסיבה לחיוב העקירה הוא רק כשהתחליל לעkor מין אחד מעצמו, למרות שאינו מחויב בכך, מובן מדוע אם התחליל לעkor אינו יכול למעט, ולעומת זאת כshedalo בשדה א' מכ"ד, שחייב למעט על פי דין – יכול למעט. אולם לשיטות ישינה חובת עקירה גם כshedalo מספר מינים המזיקים בשדה, אלא שלא חיובו לעkor מיידית, מכיוון שייעור בכל אופן בעtid, א"כ מהו החילוק בין המקרה שגדלו מספר מינים המזיקים בשדה, שחייב לעkor הכל, ואילו כshedalo א' מכ"ד, יכול למעט.

.9. [נו] עפ"י ר"ש (פ"ב מ"ה); וכל השיטות המובאות לעיל (פ"ב ה"ח העלה 2). מהרי"ח (פ"ב מ"ה); ערוך השלחן (ס"י רצז סע' י"ח בסוף).

שאנו אומרים לו עוקור את הכל - הינו שהוא צריך לעkor את כל המינים, אף שהתחילה לעkor רק מין אחד. אבל גופ העקירה הוא כפי הדין האמור כבר בשדה שנמצא בה כלאים, דהיינו: שימעת עד שיעמוד עד פחות מאהד ועשרים וארבעה, ואין כאן חומרא יתרה מאשר עניין כללם הנמצאים בזורע או בשדה. יש מי שאומרים שאפילו לנזק אסורה, אלא צריך לעkor שלא ישאר שורש כלל.

ג. הסיר לצורך עבודה

רמב"ם ואם הסיר מקטן... שחררי גילה דעתו
שהוא רוצה בקיום השאר.

אם כיסח עשבים לצורך פועלם שלא יעכ卜 את המחרישה, אינו צריך לעkor הכל¹⁰.

ד. עקירת הכל במקומות הגרכנות

רמב"ם ואם הסיר מקטן - אומרים לו עוקור
הכל חוץ ממין אחד.

יש מי שאומר שדין עקירת הכל הוא רק במקומות הגרכנות¹¹. ויש מי שאומר שדין עקירת הכל עולה גם על הנאמר בהלכות הקודמות, תבואה שעלה בה איסטיס, תlatent שעלו בו עשבים¹².

10. מלאכת שלמה (פ"ב מ"ה ד"ה עkor).

11. תוספთא (כלאים ספ"א).

12. ר"ש; ר"א"ש; מלאכת שלמה בדעת הרמב"ם (פ"ב מ"ה); הגרא"ז מלצר זצ"ל (כרם ציון ח"ח). מrown הרב קוק זצ"ל בחידושיו כתב שהר"ש דיקך דבריו שבמשנה בכל המקרים לא מוזכר הגדרת "מינים", מחוץ לעולה בבית הגרכנות, ולכך דיקחה המשנה לכתוב "ואם נחש או כסת, אומרים לו: עוקור את הכל חוץ ממין אחד", ומשמעותו עקירת הכל חל רק על בית הגרכנות בלבד.

13. מלאכת שלמה (פ"ב מ"ה בביור פיה"מ) בבאור דעת התו"ט; רדב"ז (פ"ב ה"י).

חידושים

א. סילוק מראית העין

* * *

א. סילוק מראית העין

רמב"ם ובמה יודע שהתלון זרעה למאכל אדם.

ראייה בוגדראי מקשין: "ומנא ידעןן"². והנה הרמב"ם (פ"ב ה"ח) מפרש שהוא מטעם חشد. והנה המג"א הלכות שבת³ כתב דהיכא שיש להגוי חלק - מסלך את המראית עין. ואפ"ל דשם במלאת גוי אין איסור עצמו, אלא כשהיה נعشית בשבייל ישראל - אסורה. ולכן, כיוון שהאיסור תלוי בתנאים אח"כ, אם נתודע שיש להגוי שותפות - אין כאן איסור. אבל משא"כ בקיים כלאים הוה איסור המתהפרק להיתר⁴.

ב. גילה דעתו שרצו בקיים כלאים

רמב"ם ואם הspir מקצתן - אומרים לו עkor הכל חוי ממן אחד, שהרי גילה דעתו שרצו בקיים השאר.

1. ב"ק פא ע"א.

2. הגמ' אומרת שעשבים שנזרעו למאכל בהמה אסור לתולשם, ואילו אם נזרעו לבני אדם מותר מתנאי יהושע ללקטם כшибשו. על כך הגמ' שאלת מניין אלו יודעים אם הזרעה היא לבני אדם או לבעלי חיים, והגמ' הסבירה שזרעית ערוגות מהוות סימן שזה מאכל אדם, ואילו כאשר אין ערוגות הרי זה מאכל בהמה. אנו לומדים שצורך שיהיא שינוי בפעולות הזרעה על מנת להתריר.

3. רmag ס"ק ב, רמה ס"ק ב.

4. השאלה היא מדוע בשדה שיש בו שותפות לגוי - בשבת, אין צורך בשינוי ואין חсад, ואילו לעניין כלאים ולקיות עשבים משדה אחר הזקיקו שיהיא שינוי בדרך הזרעה.

5. מתרץ שאצל נכרי האיסור אינו עצמי וע"כ כשנתברר למפרע שיד נכרי משותפת - אין חсад. אבל איסור כלאים הוא איסור עצמי וע"כ צריך לדעת לפני כן לפני הזרעה.

ראייה הרמב"ם⁶ מפרש דקאי על הכלל. והר"ש⁷ מפרש דקאי על מקום גרנות. ואפשר לומר שהר"ש דיק דבכולחו [ג"ל שצ"ל "דבככי"] כתיב מינים, ובככי כתיב: ואם נכח או כסח אומרים לו עkor את הכל חוץ ממין אחד. משמע דקאי אהא לחודיה⁸.

במאי דאמרין דציריך לעkor את הכל חוץ ממין אחד, ולעיל ביה"ז אמרין דאיינו ציריך למעט⁹? נראה לבאר, דהנה שני צדדים יש בדבר: הממעיט נראה שאינו רוצה בקיים הכלאים, אלא דמה שהוא משאיר את הנשאר - נראה דרוצה בקיים. אולם בהרבה מינים אין כלל מהא דליך הוכחה שאינו רוצה בקיים כלאים, דאפשר שהוא רוצה בקיים שاري המינים, ולכן ציריך למעט.

.6 פיה"מ (פ"ב מ"ה).

.7 פ"ב מ"ה.

.8 עיין ברדב"ז (פ"ב ה"י דיקוק) נוסף.

.9 נראה שצ"ל "לעקור".

הלכה יא

- ג. האיסור בטומן שהשריש
א. אגודה ועלים מגולים
ב. הטמין והשריש

רמב"ם

אין נוטען יركות בתוכם סדן של
שדקמה וכיוצא בה. הטומן אגודה
לפת וצנוּן וכיוצא בהן תחת
האלין, אפילו תחת הגפן, אם היו
מקצת העליין מגולין – אינו חושש,
שהרי אינו רוצה בהשרשתן. ואם
אין אגודה או שלא היו העליין
מגולין – חושש משום הכלאים.¹

א. אגודה ועלים מגולים

רמב"ם הטומן אגודה לפת וצנוּן... אם היו
מקצת העליין מגולין – אינו חושש,
שהרי אינו רוצה בהשרשתן. ואם אין
אגודה או שלא היו העליין מגולין –
חושש משום הכלאים.

לדעת זו נדרשים שני תנאים על מנת להתריר הטמנה תחת הגפן: שהעלים יהיו מגולים
ושיטמוּן באגודה.²
ויש מי שאומרים³ שאין העליים מגולים, אפילו אם בכוונתו לעקם קודם ג' ימים, שאי
אפשר שישתרשו, ג' אסור להניחם מדבריהם.

1. משנה (פ"א מ"ח); ועיין לעיל רמב"ם (פ"א ה"ה).
2. דין של לפת וצנוּן, אם הם כלאים זה זהה, ראה לקמן (פ"ג ה"ו) מחילוקת הרמב"ם
והראב"ד.
3. משנה (פ"א מ"ט).
4. וכן הוכיה הרש"ט (פ"א ה"ט); הרמב"ם בשביעית (הל' שמויי פ"א הט"ז) לא הזכיר אגודה
כלל. ועי' מהר"י קורוקוס (שם) שדייך כך בדבריו. מ"מ יש ראשונים ורבים שמצריכים
את שני התנאים: עי' "שבת הארץ" (פ"א הט'ו) אותן בהל' 14 (שם: ר"ש; ריבם"ץ; רע"ב,
רמב"ז; ר"ן; או"ז; שנ"א; משנ"ד; תפא"ג; פנ"מ; מהר"א פולדא; "הלכות שביעית".
וחזו"א (ס"י ג"ס ק"ג ד"ה ר"מ) הסביר שככלאים יש דין מראית עין ולכך הצריך
הרמב"ם בהלכות כלאים אגודה, ולא בשביעית.
120. חזו"א (ס"י ג"ס ק"ג ד"ה מיהו).
- 5.

ראי"ה וו"א שכיוון שכונתו היה להטמין את הלפת או את הצנון ולא לזרוע אותו תחת הgan - אין צורך שהיו באגודה וגם שייהיו מażת עליון מגולין להטייר הטמנת משום כלאים, אלא די באחד מallow התנאים: או שייהיו מażת העליון מגולין, ואז מותר אפילו כשטומן לפת אחת או צנון אחד; או שתהייה הטמנת באגודה, שאז מותר אפילו כשלא יהיו מażת עליון מגולין⁶.

ויש מי שאומר שماזת עליון מגולין אינו מzeitig כלל מדין כלאים. ואדרבא, עוד הוא יותר דרך זריעה בירקות מallow היו העליון قولן מכוסין. ועוד כאן לא הותר מה שטומן משום כלאים אלא כשהיו מażת של גוף קלחי הירקות הללו מגולין, ולא העליון לבדו⁷.

לפירוש זה אין צורך להטמין אגודה⁸.

יש מי שאומר שהטמנת האגודה היא הפוטרת, ואין גילוי העלים או הקלח מועיל לפטור מכלאים⁹.

יש מי שאומר שرك אגודת לפת וצנונות יחד היא הפוטרת¹⁰.

יש מי שאומר שלפת אחת ואגודת צנון ג"כ מוכיחות שאינו מתכוון לזרעה¹¹.

6. [נו] רаб"ד (השגה פ"ב הי"א); ועיין שוושנים לדוד (הובא בתוס' א"נ"ש להוכחה כדעת הרaab"ד. ועיי' "שבת הארץ" (פ"א הט"ז אותן ב הע' 15-17). הרב זצ"ל מסביר את המחלוקת לקמן (הי"ב, בחידושים).
7. [נה] עורך (ערך לפת) בשם רב האי גאון (מובא גם בתוס' שבת נ ע"ב ד"ה מażת, רmb"ז שם ד"ה אם, ריטב"א חדשים ד"ה אם, ר"ן שם ד"ה אם, או"ז ח"א ס"י רסב). וכן דעת הריד'ז והר"ח, ועיין בר"ח (שבת קיז ע"א, עירובין עז ע"א) שגרס כגרסת הראשונים "ماזת עליון מגולין". עyi' "שבת הארץ" (פ"א הט"ז אותן ב הע' 13). וראה מש"כ על כך הרב זצ"ל (חידושים כאן).
8. ר"ן (שבת נ ע"ב ד"ה אם).
9. רשי"י; Tos' (שבת נ ע"ב ד"ה ומażת; רmb"ז; רשב"א; ר"ן (שבת נ ע"ב ד"ה אם); ר"ש; רא"ש (פ"א מ"ט).
10. רע"ב (פ"א מ"ט ד"ה הטומן); ועיין בהשגת המלאכת שלמה (ד"ה בפי הרע"ב).
11. קול הרמ"ז (פ"א מ"ט).

ב. הטמין והשריש

יש מי שאומר שאפלו אם השratio אין איסור כללאים, שהרי לא התכוון לזרעת כללאים¹². ויש סוברים שאם השratio הרי זה אסור, כיוון שנוצרו כללאים¹³.

ג. האיסור בטומן שהratio

יש אומרים שאם ישרשו הצנוון והלפת יחול איסור משומם זרعي צנוון ולפת עם שratio האילן, והרי זה כלאי זרעים¹⁴, מפני שלדעתם יש איסור כלאי זרעים בזרעת אילן וירק ייחדי¹⁵.

ויש אומרים¹⁶ שאיסור הכלאים כאן הוא כלאי הרכבה של אילן בירק, מפני שלדעתם יש איסור בהזרמת הזרעים לתוך שratio האילן¹⁷ אך אין איסור בזרעת יرك ואילן כאחד¹⁸.

12. רמב"ם (פ"ב הי"א); Tos (שבת נ ע"ב ד"ה הטומן עלפי באור החזו"א כללאים סי' ג ס"ק יג ד"ה ובתו); ר"ן (ד"ה ואם); רשב"א (שבת נ ע"ב ד"ה יש).

13. רמב"ן (שבת נ ע"ב ד"ה אם); רשב"א (עירובין עז ע"ב, שבת נ ע"ב). (עירובין עז ע"ב); מאירי (עירובין עז ע"ב, שבת נ ע"ב).

14. ראב"ד (השגה פ"א ה"ו); ועיין לעיל פ"א ה"ו אותן ב.

15. ראב"ד (השגה פ"א ה"ו). ויש אומרים בדעתו שהאיסור הוא מדרבן: רדב"ז (פ"א ה"ו); חז"א (ס"ק יא).

16. מהר"י קורוקס (פ"א ה"ו) ומוסיף שכן דעת התוס' (קידושין לט ע"א ד"ה לא); כס"מ (שם); רדב"ז (שם) ומוסיף שכן דעת הסמ"ג (ל"ת רעט) והטור (יר"ד סי' רצה).

17. משמעות הריבמ"ץ (פ"א מ"ח ד"ה אין גוטיעין); ר"ן (על הרוי"ף קידושין טז ע"א ד"ה רב יוסף). וכן הבין הש"ך (סי' רצה ס"ק ה) בדעתו, שאינו מחלוקת בין גפן לשאר אילנות. לדעת ריבינו שמואל מאירוא (מובא בתוס' קידושין לט ע"א ס"ה לא) יש להמנע מזרעה בסמוך לאילן, מחשש הרכבה. הב"י (יר"ד סי' רצה ס"ה וש איסור) כתוב בדעתו שכל הנושא אינו אלא מدت חסידות. ואילו הש"ך (ס"ק ה) כתוב בדעתו שם זרע ג"ט מעל שratio האילן – אסור מן הדין.

הרב זצ"ל (חידושים פ"א ה"ו) מסביר בדעת הראב"ד שהוא חולק על שיטה זו, וסביר שאין איסור הרכבה בשratioים. וכן כתבו: רא"ש (כלאים סי' ד בסופו); שו"ע (יר"ד סי' רצה סע"י ה); ולכן חייב משומם כלאי זרעים.

18. רמב"ם (פ"א ה"ו) עפ"י תוספתא (פ"א ה"י) וירושלמי (פאה פ"א ה"ד); שו"ע (יר"ד סי' רצה סע"י ג). וראה לעיל (פ"א ה"ו אותן ב). ושם מובאת מחלוקת אם מותר גם בא"ג.

פרק שני – הלכה יא

יש אומרים שהאיסור רק בגפן, משום שלדעתם זרעים יכולים להשתרש רק בגפן ששורשיה רכים, ולא בשרכי שאר אילנות¹⁹. יש אומרים שאין איסור זה אלא בהרשאה בתוך זמורה מוברכת של גפן ולא בשורש²⁰.

.19. ר"י (mobia batos' b'bab yit u"a d"ah ha'mbarik).
.20. רא"ש (היל' כלאים סי' ד בסופו; שו"ע (יו"ד סי' רצה סע' ה).

חידושים

- ג. עלים מגולים או אגודות
א. נתיחה בסדין של שקמה
ב. הטומן אגודות לפת וצנון

* * *

א. נתיחה בסדין של שקמה

רמב"ם אין נומעין ירכות ברות סדין של
שקמה ובו יצא בה.

ראייה עיין רדב"ז' שתמה, מי קמ"ל? והוא קתני רישא² ולא יرك
באלין; ותירץ, בסדין דודוקא בתולת השקמה שעשויה פירות
אין מרכיבין בה, אבל סדין של שקמה הויל כאלין סרק -
קמ"ל. ע"כ. ומדובר הראב"ם בפירוש המשנה³ נראה בסדין
נמי עשויה פירות.

לכן הנראה לומר, דהנה יرك בסרק איןו כלאים⁴. והלבושי
שרד⁵ רוצה לומר דאלין עיריה יהיה לו דין אלין סרק.
ואפשר היה לטעות הכא, בסדין, שהוא עיריה, יהיה לו דין
אלין סרק - קמ"ל אסור, כיוון דעשויה פירות. ומשמעות
מיןה תרתיי⁶:

א. דירק באילין סרק מותר.

ב. דירק באילין עיריה אסור, כיוון שהוא עשויה פירות.

ב. הטומן אגודות לפת וצנון

ראייה ובעיקר איסור זה, הנה מדברי הר"ש במשניות שכח בא"פ
מכוין⁷,

.1. פ"ב הי"א.

.2. כלאים (פ"א מ"ז).

.3. כלאים (פ"ו מ"ד); דמאי (פ"א מ"א).

.4. עיין לעיל פ"א ה"ה אות ז, שהבאו ג' דעות בשאלת יرك באילין סרק. כאן הרוב צ"ל
נוקט בשיטה שאין איסור בירק באילין סרק.

.5. שו"ת נאות דשא (ס"י יב); לבושי שרד (חוזשי דיןאות קו).

.6. וכן כתב במשנה ראשונה (פ"א מ"ח ד"ה בתוק).

.7. הר"ש כתב (מ"ט ד"ה הטומן) שטורת ההטמנה היא "להשתמר בקרע שכן דרכו",
וממשמעותו של מונט להאסר צריך כוונה חיובית.

נראה דס"ל דבענן כוונה בכללאים.⁸ ומהרמ"ם נראה דאיינו שיק לכוננה, ונראה דאוזי לשיטתיתיו לפי מה שבירנו לעיל בפתחה¹⁰ דבמשנה¹¹ דמוכריו בסות מוכرين כדרין ובלבך שלא יתכוונו - פירוש שם הר"ש¹² דמותרים בלבישה, והרמ"ם מפרש דבלבישה לעולם אסור. וביארנו דאוזי לשיטתיתיו: דהרמ"ם סבר שלא בענן הנאת חימום ועיקר האיסור הוא הלבישה, ולכ"ן אין חילוק בין מתכוין ללא מתכוין [ש]הרי לבש. אבל הר"ש סובר דבענן הנאת לבישה, ולכ"ן שאני בין מתכוין לשאיינו מתכוין. והכא נמי אוזי לטעמייתו.

עוד אפשר לומר דבאייסור הרכבה אפשר לומר שהוא בשביל הਪירות או שהוא איסור מצד עצמו. ולכ"ן הרמ"ם סובר שהוא איסור בפני עצמו ואין כאן צורך לכוננה, אבל הר"ש מפרש שהוא איסור בשביל הਪירות שיצמחו אח"כ מהרכבה זו, ולכ"ן יש כאן שייכות לכוננה.

ג. עליים מגולים או אגודות

רמ"ם אם היו מקצת העליין מגולים - אין
חוישש, שהרי אין רוצח בהשרשתן. ואם
אין אגודה או שלא היו העליין
מגולין - חושש משום כללאים.

ראייה שפתוי רכנו ברור מללו דבענן תרתי לטיבותא להתר: שתהא אגודה והעלין יהיו מגולים. אבל חד מהני תרי לא מהני להתר. והראכ"ד בהשגות משיג בפירוש דאפילו חד מהני תרתי מהני להתרם. והנה רב האי גאון¹³ הקשה על משנה זו, דהא אלו רואים שהטמנה לזרעה היא מקצתה מגולה וכשמטמיינין להטמנה מקצתה להיות דרך אין סתם

.8. על מנת להיאסר צריך כוונה חיובית.

.9. הרמ"ם לא הזכיר מודיעו הוא טומן את הלפת והצנונות.

.10. לחודשי מסכת כללים, בפנינו נמצא רק חלק מהלכה זו.

.11. פ"ט מ"ה.

.12. ד"ה המוכר.

.13. מובא בעורך (ערך לפתח); ובראשונים לשבות (ו ע"ב).

מגולה. ואיך אנו אומרים היפך, מגולין מותרין ומוכיסין אסורים? ונראה לתרץ קושיתו החמורה בפשטות, דהיינו שהוא טומן אותן ע"מ לקחת מהם אח"כ לאכילה, או אם מקצת העליין מגולין אנו אומרים שהוא מכוען ליטלט בזמן קרוב, כיון שהשאר מקצתם בחוץ. אבל אם אין מקצת העליין מגולין - אז אף אם נאמר שהטמים ע"מ לקחת אותן ולא לזרעה אבל עכ"פ ישתהא מלחת אותן ובין כך וכך ישחרשו, ונמצא דהוי כעין רוצח בהשרשתם, וכלכ אסור. והנה מהכ"מ משמעו דס"ל דהא דכתב הרא"ד דלא נקט ליה אלא משום שבת - קאי אמתניתין (פ"א מ"ט). ולענ"ד נראה שאינו בדיק, וمبرייתא¹⁴ כתב לה הרא"ד ז"ל.

14. כוונתו לברייתא המופיעה בירושלים (פ"א ה"ט) ובבבלי (שבת קכג ע"א): "פגה שטמנה בתבן... אם היו מקצתן מגולין ניטלין בשבת". והיא מדגישה שאם מגולים מותר לטלטל, ואם אינם מגולים אסור, ובמשנה אין זה מפורש.

הלכה יב

ג. קנבוס – קרבוס

א. זרעה ע"ג קנבוס או לוף

ב. זרעה ע"ג זרע

רמב"ם

שדה שהיתה ורעה וקצר הזרע
ונשארו העיקרין באריין, אע"פ שאין
מושיכאין צמח אלא אחר כמה שנים –
לא יהיה זרע באותה שדה מין אחר
עד שיעקור העיקרין.

א. זרעה ע"ג קנבוס או לוף

נראה שבשנתים הראשונות שאין זה רגיל שיגלמו העיקרין, ג"כ אסור לזרע על גביהם,²
ויש מי שאומר³ שהאיסור הוא משומם מראית עין, ועל כרחך שניכרים קצת העיקרים על
פני השדה למורות שעדיין לא גדלו⁴.

ב. זרעה ע"ג זרע

ראייה וילא שם קצר את הזרע לא נאמר דין זה, ואין הדברים
אמורים אלא כזרע ולא צמחו הזרעים, שאז אסור לזרע
על גבן, ואסור לזרע על מקום אלא א"כ עקר את
העיקרין.⁵

.1. משנה (פ"ב מ"ה). וכ"כ בפיה"מ.

.2. גי' הרמב"ם במשנה היא "אע"פ שאין עשוות אלא לג' שנים", וכן הסבירו את דעת
הרמב"ם – מהריי קורוקס (פ"ב ה"ב) ורש"ס (פ"ב ה"ג); וכן היא גי' ר"ג אב היישיבה;
רבינו אפרים (או"ז ח"א סי' רס). ועיין רמב"ן (חולין פב ע"ב ד"ה הא).

.3. חז"א (כלאים סי' ד ס"ק כה). וכן דברי הרדב"ז "ורבינו סובר כיון דמלתא דשכיח
שהשדות מעליין טפיחין, hei-cailio zoreu calaim l'ctachila, ואסור עד שיעקור השרשים".

.4. דרך אמונה (ב"ה ד"ה שדה).

.5. [נט] ראב"ד (השגה פ"ב ה"ב). ריבמ"ץ; רדב"ז (שם) בדעת הר"ש (פ"ב מ"ה ד"ה קנבוס),
הגר"א (פ"ב מ"ה); רע"ב (פ"ב מ"ה ד"ה קנבוס).

נראה שלדעתו אלו גי' המשנה היא "שאין עשוות אלא לשולש שנים", ופרשו שהזרעים
מצמיחים במשך ג' שנים, וגי' הגם' (מנחות טו ע"ב) "שהן עושין לג' שנים", וכן גלן'
השלמה (ברכות כב ע"א); הרש"ס; והגר"א (שנות אליהו, פרוש האריך פ"ב מ"ה).

יש מי שאומר שלדעתו זו חרישה קודם הצמחה מועלת⁶, ויש חולקים⁷. ראייה ונראין הדברים שלא נאמרה הלכה זו לדעת זו אלא בקבוס ולוּף, שדרכו לצמוה לאחר כמה שנים. אבל בשאר זרים, שדרכו שהן צומחים בזמןן וכשאין צומחים אין דרכו לצמוה עוד - נראה שמותר לזרוע על גבייהן מין אחר מאחר שלא צמחו, שאנו תולין שנטקללו הזרעים בקרקע ולא יצמחו עוד מפני שהתליעו. ואפילו אם יצמחו מהם איזה צמחים שייעלו ויצמחו בין הזרעים החדשים שאינם ממינים, שמא לא יהיה בהם כדי שימוש האוסר, שהוא אחד מעשרים וארבעה, כמו שבארנו לעמלה. ואם יהיה בהם שימוש האוסר יוכל לעקרן אז. ואין לאסור עכשו את הזרעה על גבייהן בשביל זה הספק⁸.

ג. קנבוס – קרבוס

ראייה ויש מי שאומר שהקנבוס אינו בכלל הדין הזה אלא מין זרע ששמו קרבוס, שהוא שווה לדין הלוּף, שאין מועיל להם התלעה שמועיל בזרעים אחרים, כמו שיבואר להלן בדברינו⁹, ולא חרישה להתריר לזרוע על גבי קרקע שזרע אותם תחילה, אלא שצרכיך שיעקור את העיקרין ואח"כ יזרע במקומן.

6. חז"א (ס"י ד ס"ק כח) בבואר דעת הרא"ד (להלן ה"ג); ועיין דרך אמונה (ב"ה ד"ה שדה).

7. גרא (פירוש הארוך פ"ב מ"ה); זרע הארץ (עמ' צו).

8. [ס] רדכ"ז (פ"ב ה"י) הרדכ"ז כתב את סברתו לשיטת הרא"ד, ולשיטת הרמ"ס הבין שאסור לזרוע אלא אם כן יעקור את הזרעים, ובארץ חמדה (קסג ע"א) כתב שוגם לשיטת הרמ"ס מותר לזרוע בשדה שקבעו בה חטים ובמהלך הקציר נפלו גרעיני חיטה בשדה,震עפ' שבדק כלל יהיו ספיקין יש להתריר כיון שלא היהת כאן דרך זרעה.

9. [סא] ריבמ"ץ (פ"ב מ"ה ד"ה היהת). תיו"ט; פ"ר"א מלונדריש (עמ' קלד) הגי "קרבוס". באז"ז (ח"א ס"י רסו בשם יש ספרים) הגי "קרבוס". ברש"ס הגי "קאנאמו". עיין עוד בתוס' ישנים; ריבט"א; או"ז (יומא עא ע"ב); משנה עם שינוי נוסחאות (הערה 27).

חידושים

רמב"ם שדה שהיתה זרעה וקצר הזרע ונשארו העיקריין בארץ, אע"פ שאין מוציאין צמח אלא אחר כמה שנים – לא יהיה זרע באורתה השדה מין אחר עד שיעקור העיקריין.

ראייה ומשמע מושנו דאפילו היכא שהדבר ידוע בודאי שלא יצמחו ביחד – אסור. אולם הרא"ד השיג וכתב שלא מيري בשקצר אלא בשורען ולא צמחו, וקמ"ל דלעולם חישינן שמא יגדלו למהר. ואפשר לומר דאזרלי לשיטתיו בהלכה י"ג שכתו גבי דין נמלך לזרעה מין אחר: דהרבמ"ם פוסק דצרכי התלעה והפיכה, והרא"ד השיג וכתב דבחד סגי להו. ומשמע מהרבמ"ם דס"ל דاع"פ שבדבר אחד נאבדו כבר הזרעים הקודמים – אלו צרייכים לעוד פעהלה. ולכן קאמר הכא דבלי פעלת עיקור העיקריין אסור לזרעה אפילו בידוע שלא תצמיח (ביחד). אבל הרא"ד, רכתב דבחד מהני סגי ליה: או התלעה או הפיכה – לפ"ז, בידוע שלא צמחו (ביחד)¹ – מותר לזרע גם בלי עיקור העיקריין. והוא גופא נראה דאזרלי לשיטתיו לעיל² גבי הטומן אגودת לפת וצנוון. דהרבמ"ם סבר דבעין תרתי: אגודות וועלין מגולין בחוץ. ואולם הרא"ד כתב דבחד מהני סגי. ולכן הרbam"ם, לשיטתי – בעי התלעה והפיכה כאחד. והרא"ד, לשיטתי – סגי ליה בחד מהני, ודוק.

1. הרב זצ"ל בפירושו הביא דעת הרדב"ז, ש לדעת הרא"ד אפשר לזרע אפס ספק יחזור וינדל, מכיוון שיש בכך ספק ספיקא, וכך כתב את דעת הרא"ד כפשטותו, ללא היתרי ספק ספיקא.

2. ה"אאות ב.

הלכה יג

- ד. שיעור המתנה
- ה. צורת החריש
- א. התלעה והיפוך
- ב. התלעה או היפוך
- ג. שלשה ימים

רמב"ם

היתה שדהו זרעה חטים ונמלך לזרעה שעוריהם קודם שיצמחו החטים – ימתין לה עד שיפסדו החטים ויתליעו בארץ כמו שלשה ימים, אם הייתה שדהו רווה, ולאחר כך יהפוך אותה במחרישה ויזרע המין الآخر. ואינו צריך להפוך את כולה עד שלא תשאר חטה שלא נухרת, אלא חורש את השדה בדרך שהורשין אותה קודם המטר כדי שתרוה.

א. התלעה והיפוך

רמב"ם ימתין לה עד שיפסדו החטים ויתליעו בארץ... ואחר כך יהפוך אותה במחרישה ויזרע.

לפי שיטה זו על מנת לזרע שעורים בשדה חטה, יש להניח לזרע החטה להتلיע ג' ימים

1. משנה (פ"ב מ"ג).

הרמב"ם (כאן ובפיה"מ) מפרש ש"יתליעו" הינו שיפסדו. וכ"כ מהר"י קורוקוס (פ"ב ה"ג) בדעת הראב"ד, ובערך ערך "تلע". אך מהר"י קורוקוס עצמו כתוב עפ"י הירושלמי (פ"ב ה"ב) ש"יתליעו" הינו שיתחלו לצמוח. וכ"כ: רא"ש (פ"ב מ"ג ד"ה היתה); תפ"אי (אות יג); משנ"ר (ד"ה עד); פרופ' פליקס ("כלאי זרעים והרכבה" עמ' 202–205). ועיין ברש"ס (ד"ה עד כמה) המאחד את השיטות.

2. משנה (פ"ב מ"ג) וכת"ק.

הרמב"ם בא רשות החריש אליו התכוונה המשנה הוא חריש קודם רדת הרביעיה, ואילו הר"ש; רא"ש; תוספთא חזון יחזקאל בא רשות החריש שאליו התכוונה המשנה הוא אחר רדת הרביעיה. 130

חריש זה הוא חריש שטחי ולא צפוף: רמב"ם (בפיה"מ פ"ב מ"ג ד"ה וכמה); ר"ש; רא"ש, ועיין פרופ' פליקס ("כלאי זרעים והרכבה" עמ' 202). ומובא בירושלמי שדי בחריש כזה, למורות שהוא משairy הרבה ספרחין, "כיוון שננתן דעתו לחוש – אף' לא רצף".

ורק אחר הפיכת הקרקע יכול לזרוע שעוררים.³ יש מי שאומר שגם לדעת זו, אם הפך את הקרקע תוך ג' ימים ולא צמחו החיטים אחר ג' ימים יכול לזרוע מיד, שהרי לא יצמחו עוד.⁴

ב. התלעה או היפוך

ראייה ויש אומרים שאין צורך לעשות את שני הענינים, דהיינו: להמתין עד שיפסדו החיטים ויתלעו, שהוא כמו שלשה ימים, ויחד עם זה להפוך בחרישה קודם זרעת המין השני. אלא די לו באחד משני האופנים: ואם הוא רוצה להפוך את הזרע בחרישה - אז אין צורך להמתין כלל, ותיכף לאחר הפיכת הזרע מותר לו לזרוע מין אחר. ואם רוצה להמתין כדי התלעה, שהוא שלשה ימים במקומות הטיניא, דהיינו שדה רווה - אז אין צורך להפוך כלל, אלא ממתין את שיעור ההמתנה ואח"כ זורע.⁵

יש מי שאומר שלדעתו זו ההיתר לזרוע קודם ג' ימים הוא כשם הפוך את הזרע עצמו ולא חರישת קרקע בלבד.⁶ יש מי שאומר שלדעתו זו אפילו אחר ג' ימים אין לזרוע אלא א"כ היפוך את הקרקע קודם צימוח.⁷

ג. שלשה ימים

אין צורך שלושת הימים יהיו מלאים אלא אפילו מភת היום השלישי הוא ככולו, ולכן

3. הרמב"ם על פי המשנה (פ"ב מ"ג);תוספთא (פ"א הי"ב לפי גי' רבינו יונה, הגר"א); רשי"ס (פ"ב ה"ב); וכן פסק השו"ע (ס"י רצוי סע"י יג); לבוש (רצוי סע"י יג); ערכות השלחן (רצוי סע"י כד); חכמת אדם (שערי צדק פ"ב הי"ג).

4. חז"א (ס"י ד ס"ק כו).

5. [סביר] ראמ"ד (השגה פ"ב הי"ג) עפ"י גירושתו בתוספთא (פ"א הי"ב). ועי' מהר"י קורוקוס, רדב"ז וכט"מ (שם) שהקשו על הראב"ד. ובחסדי דוד (פ"א הי"ב) כתב שהראב"ד איננו חולק על הרמב"ם.

יש להעיר שגם לדעת הראב"ד אם צמח אין לזרוע אלא א"כ הפך את הקרקע כמבואר لكمן הי"ד, חז"א (ס"י ד ס"ק כו); תורת זורעים (פ"ב מ"ג).

6. בחסדי דוד (תוספთא פ"א הי"ב) כתוב שشرط דוקא נגען של הזרע עצמו עד שיפסד, ולא נגען קרקע.

7. צפנת פענה; חסדי דוד (פ"א הי"ב); لكمן הי"ד בדעת הגר"א (הערה 6).

כתב הרמב"ם "כמו שלשה ימים"⁸. ויש מי שאומר שהן ביום הראשון והן ביום השלישי אנו אומרים מקצת היום ככולו⁹.

ד. שיעור המתנה

ראייה ושיעור המתנה במקום היבש הגריד, לכל אחת משתי הדעות, תלוי הוא עפ"י אומד הבקאים אם בשיעור זמן כזה דרך מקום כזה להתלייע ולהפסיד את הזרעים¹⁰. ופשט הוא שצריך זמן יותר גדול במקום היבש מבמקום הרווחה¹¹.
ויש מי שאומר שלדעתה הראשונה יש להמתין ג' ימים ולהפוך רק במקום שאינו ידוע האם השדה היא רוויה¹², אבל במקום רוויה ממש לכ"ע מספיק ג' ימים ואין צורך להפ. ויש מי שאומר שלא אמרו שיעור זה, של שלושה ימים, אלא בחיטים, שהם קשים, אבל בשעורים, שהם רכים יותר וمتליעים במהרה – די ביום או יומיים¹³, ורבו החולקים על כך¹⁴.

ה. צורת החריש

רמב"ם אלא חורש את השדה בדרך שחורשין אותה קודם המטר כדי שתרזה.

לפי שיטה זו משמע שהחריש יכול להיות רחב וללא הקפדה. יש מי שאומר שהחריש צריך להיות חריש ביןוני כפי שעושים קודם לעונת הגשמים¹⁵.

.8. חסדי דוד (פ"א הי"ב); גרא (רצו ס"ק כו).

.9. רש"ס (פ"ב ה"ג ד"ה מקצת).

.10. [אג] רדב"ז (פ"ב הי"ג).

.11. [ס"ד] ריבמ"ץ (פ"ב מ"ג ד"ה הייתה); כס"מ (פ"ב הי"ג); רע"ב (ד"ה עד); גרא (שנו"א, פ"י הארון ד"ה הייתה). וכן מפורש בירושלמי (פ"ב ה"ב).

.12. מרכיבת המשנה פ"ב הי"ב.

.13. מלאכת שלמה (פ"ב מ"ג ד"ה ווופ).

.14. זרע הארץ (עמ' צט).

.15. מדברי הר"ש סירילאו עולה שישנם שלשה סוגים חריש, בקייע – תלמים ורחים מאד, קודם ורביעיה שנייה – תלמים קטנים יותר, מוכנים לזרעה. אחר זרעה – תלמים קטנים ביותר.

ויש מי שאומר שהחריש צריך שייה בעומק הקרקע, ולא כחריש אחר זרעה שעיקרו לכסות, ובכך יוכח שאינו רוצה בזרעים¹⁶.
אם הכמות שבין התלמידים תהא יותר מרובע לב"ס – חייב לעקור, ויש מסתפקים בכך¹⁷.

- .16. אבן האזל (כרם ציון ח"ח).
- .17. ארץ חמדה (קסג ע"א).

הלכה יד

- ג. זרעה אחר קרטום או קצירה ללא
צורך בהיפוך
- ב. זרעה ואח"כ היפוך אם לא צמח או
קורסם

רמב"ם

צמחו החטים ואחר כך נמלך לזרעה
שעורים - יהפך ואח"כ יזרע. ואם
הוריד בהמתו לתובה וקורסמה את
הצומח - הרי זה מותר לזרע שם
מיין אחר.³

א. היפוך ואח"כ זרעה

ראי"ה ואפילו אם רוצה לקצור תחילת את החיטים שצמחו ולגמם
מעם הארץ - מ"מ, כיוון שהעיקרי נשארים בארץ, אסור
לזרע מין אחר שם, אפילו כשמתיוון להיפוך אח"כ, אלא
הופך בתחילת ואחר כך זרעה.⁴
יש מי שאומרים שקל וחומר הדברים כשלא צמה עדין,
שודאי אסור לזרע קודם היפוך. אלא אפילו כשמחה -
ג"כ אסור לזרע כ"א אחר היפוך. אע"פ שהצמחים ניכרים
ויכול להפוך את כלם גם אחר כך - מ"מ אסור לזרע אפילו
על מנת להפוך. וכש"כ כשלא צמה, שיש לומר שלא ימצא
אח"כ את מקום החטים ויישרו הכלאים זרעים יחד.⁵
יש מי שהסתפק האיסור הוא מדין תורה או מדרבנן.⁶

ב. זרעה ואח"כ היפוך אם לא צמח או קורסם

ראי"ה ויש מי שאומר שדוקא אם צמה הוא שאסור לזרע לפני
כיוון היפוך,

1. משנה (פ"ב מ"ג).

2.תוספთא (פ"א הי"ב); ירושלמי (פ"ב ה"ב).

3. [סה] משנ"ר (פ"ב מ"ג ד"ה אם).

4. [ס] רדב"ז (פ"ב הי"ד); תוי"ט (פ"ב מ"ג ד"ה אם, עיין תפאי' אות טו); הון עשר. ועיין

לעיל הי"ג אות א הערה 3.

5. חז"א (ס"י ב' ס"ק ד).

שיש היכר של כלאים בשעת הזורעה. אבל אם לא צמחה - מותר לכתהילה לזרוע על מנת להפכה אח"כ⁶.

ונראה מדבריו שמה שאמרנו שם קרסמה בהמה את הצמח מותר לזרוע - הינו שמותר לזרוע על מנת להפוך אח"כ, והופך אחר שזרע, ופשט הוא שקריםם הבהמה הינו כשגםמה בשינויו את הצמח ולא עקרה אותו משורשו, אז צריך לעקור את השרשים ע"י ההיפוך אחר הזורעה, אלא שמותר לכתהילה לסמן על מה שייפוך אח"כ ולזרוע לפני ההיפוך.

יש מי שאומרים⁷ שאף לדעת זו אם קרסמה הבהמה את החטים אין צורך להפוך אחר זריעת השעורים.

ג. זרעה אחר קרסום או קצירה ללא צורך בהיפוך

יש מי שאומרים שהקריםם עוקר גם את השורשים, ולכן אין צורך להפוך את הקראקע⁸. אבל קצירה אינה מועילה⁹.

יש אומרים שקריםם השורר מביך את הצמחים, וכיון שמתיאשים מהם מפקירים את הצמחים, לכן יכול לזרוע שעורים¹⁰.

6. [sic] הגר"א (שנו"א, פ"י הארוך ד"ה הייתה). הסבר הרב יצחק פרענקל הוא שדברי הגר"א הם על פי גירסת הראב"ד, בתוספתא פ"א הי"ב, עיין לעיל הי"ג אות ב העורה 7. ועיין בגני התוספתא ובהגנות הגר"א שהכריע נגי הרמב"ם. (עיין חז"א סי' ד ס"ק כא). הסבר זה בדעת הראב"ד לעיל הי"ג אות ב) הובא גם בczefnat pehuna, ובחסדי דוד (פ"א הי"ב). וכן כתוב בתפאי (פ"ב מ"ג אות טו, בועז אות ה).

7. הגר"א הביא את לשון המשנה: "אם צמחה לא יאמר אזרע ואח"כ אופך אלא הופך ואח"כ זורע" ובירא: "דוקא צמחה, אבל אם לא צמחה מותר לזרוע קודם ההיפוך, וכן איתא בירושלמי: אם צמחה והויריד בהמה וקרטמה הרי זה מותרת". הרב קוק צ"ל למד מתוך השוואת הגר"א דין הקריםם לדין הזרעה השנייה, שגם במקרה שבבהמה יורדת ואוכלת יש צורך להפוך.

8. זרע הארץ (עמ' קא) למד בדעת הגר"א שהקריםם הוא מצב שלפני צימוחו ולמן אין צורך בהיפוך, והצורך בהיפוך הוא רק כאשר היה צימוח. וכן בארץ חמדה (קסג ע"א).

9. חסדי דוד (פ"א הי"ב).

10. חז"א (ס"י ד ס"ק כה ד"ה והר"מ).

11. רשות (פ"ב ה"ב); חסדי דוד (בשם יש אומרים).

הלכה טו

רמב"ם

באחד באדר משמעין על הכלאים,
וכל אדם יוצא לנגתו ולשדחו
ומנקין אותן מן הכלאים.²
ובחמשה עשר בו יוצאים שלוחיו
בית דין ומסבבים לבדוק.³

ראי"ה ובשנת העיבור משמעין יוצאים על הכלאים באדר השני.⁴
יש מי שנראה מדבריו שבכרכין שקוראין את המגילה בט"ו באדר יוצאים השלוחים מט"ז
אדר.⁵

יש מי שאומר שבשנת השמיטה אין שלוחי בי"ד יוצאים על כלאים.⁶

- .1. משנה (שקלים פ"א מ"א).
- .2. וכ"כ הרמב"ם בפי"מ (שקלים שם).
- .3. משנה (שקלים פ"א מ"א בסופה). וכ"כ בפי"מ (שם).
- .4. [סח] ירושלמי (שקלים פ"א ה"א).
- .5. תוס' רא"ש; מאירי (מו"ק ו ע"א ד"ה באחד) כתבו שהיציאה בחמשה עשר באדר היא
מכיוון שקרוואו את המגילה בי"ד אדר, משמע שבכרכין העושין את יום ט"ז אדר כפורים,
איןם יוצאים בחמשה עשר. ועיין ברבינו מושלט, בירושלמי שקלים.
- .6. הלכות אי לטור (כלאים סע' ב).

חידושים

רמב"ם **באחד באדר משמעין על הכלאים.**

ראייה יש לחקור אם חיוב זה המוטל על ב"ד הוא מדין ערבות ומצוות תוכחה או שנאמר דחייב זה הוא חייב המוטל על בית דין עצמו, כמו שמצוינו גבי מילה² דאמרין שאם לא מל אותו אביו - ב"ד חיבור למנהליה, ו גבי ספירת יובל³ דחייב הוא רק על ב"ד.

ונראה דתליא בא: אם נאמר כמו שמשמעותם מדברי הירושלמי⁴ דדריש "שדק", דבשדה חבירו אינו מחויב משום כלאים - לפ"ז אין לומר שהיוב זה הוא עצמו, דהא אין חיבור על שדה חבירו. וע"כ נאמר שהחייב הוא ממצוות תוכחה. אולם למי דמשמעות מפירוש הר"ש⁵ שלא סבר לה הכי, ואף בשל חבירו, אם נתקוון לזרעם מפני שם תערוכות - אסור, אפשר לומר דחייב זה הוא חייב עצמו. והא דהמ לא נתקוונו אינו מקיים, דכבר מצינו נתחיב זה בכוונתו של זה.

אלא דהא שכתבנו לעילadam אין כלאים בשדה חבירו אין מוטל החיוב

1. אפשר להסביר את חובת יציאת ב"ד לעקירת כלאים מדין ערבות ומצוות למנוע אדם מישראל מעשיית אישור. או שمطلوب חיוב על כל ישראל שלא יהיה שדה כלאים בתוכם (כמו מילת ערלים מישראל שלא מלו) ובב"ד שלוחי הציבור לך. על יציאת ב"ד עיון במלاكت שלמה (מוריק פ"א מ"ב ד"ה וויצאיין אף) ובשוו"ת שואל ומשיב (מהד"ק ח"א סי' צד) שינוי חובת יציאת של ב"ד, אולם בעמק ברכיה (חול המועד אותן ב, עמ' קיט) כתוב שאין חובה על ב"ד להוציא שליחים לבדוק את הכלאים, אלא שכך הוא סדר הנהגת ב"ד.

2. קידושים (כת ע"א); רמב"ם (מילה פ"א ה"א).

3. ספר המצוות (עשה קם, קסא); חינוך (מצ' של); רמב"ם (הלו' שמטו"י פ"ט ה"א).

4. דרשה זו לא הובאה בלשונה.cn בירושלמי במפורש, אלא שיש שלמודה מדברי הירושלמי (פ"ז ה"ד) הממעט מכרכן את כרמים של אחרים, והרדרב"ז (פ"ג הט"ז) והפנ"ם (פ"ב ה"ז) כתבו שכן שהמלה "שדק" ממעטת את שדה חבירו. ויש שהביאו ראייה לדרשה זו מתוו"כ קדושים (פ"ד פיסקה יד). ועיין ברמב"ם (פ"ג הט"ז) ובמקורותיו. 137 ר"ש (פ"ז מ"ד, מ"ה, ד"ה אין אדם). שהרי הביא את הירושלמי רק בבאור דעתתך, ולא

5. בדעת ר"ש ור"ג. וע"ע בר"ש פ"ב מ"ז.

עליהם בעצם - אפשר לומר איפכא לפי שיטת הרמב"ם בפיירוש המשנה⁶ דהפקר אינו הוצאה מרשות גרידא, אלא דהדבר נכנס לרשوت הרבים - נמצא שכיוון שהפקירו נכנס לרשوت הרבים, ושוב מוטל החיוב על הבב"ד בעצם.

ואם נאמר דין חיוב על הבב"ד לעkor את הכלאים משדה שהפקירו - יש לעיין אם מוטל על בעה"ב לעוקר או לא. אפשר לומר דתליא בהא: אם נאמר דבכלאי זרעים סגי בתרתי, משום דקרע בלא זרעים איקרי שדה⁷ - לפ"ז יש עליו חיוב. דא"פ אם הפקירו את התבואה - הוא קרע בלא זרעים מיקרי "שדה". ואם נאמר דבעינן תלתא מינים נראה דהבעה"ב פטור.

.6. שביעית (פ"ד מ"ז); פירות שביעית שהם הפקר שייכים לכל ישראל.
.7. רמב"ם (פ"א ה"א); ר"ש (פ"א מ"ט ד"ה בשתי).

הלכה טז

- א. הפקה בפחות מחד מעשרים ב. הפקות אילנות
וארבעה ג. הפקות כרם

רמב"ם

בראשונה **היו** **עוקryn** **ומשליכין**,
והיו בעלי בתים **שמהיכם** **שמנקין**
לhn **שדרותיהן** - **התקינו** **שיהיו**
מפקירין **את** **כל** **השדה** **שימצאו** **ב**
כלאים. **והוא** **שימצאו** **ב****ה** **מי** **אחר**
אחד **מאربעה** **ועשרים.** **אבל** **פחות**
מכאן **לא** **יגעו** **ב****ה**.

א. הפקה בפחות מחד מעשרים וארבעה

רמב"ם **והוא** **שימצאו** **ב****ה** **מי** **אחר** **אחד**
מאربעה **ועשרים.** **אבל** **פחות** **מכאן** **לא**
יגעו **ב****ה**.

ראייה ונראה הדברים שאפלו אם-node לעב"ד שודע באיסור בכוונה - שמצד הדין לענין איסור הזרעה אין ביטול מועיל, ואפלו חטה אחת בתוך כור של שעורים אסור לזרעה, כמברואר לעיל³ - מ"מ כשבור וזרע ואין בו אחד מאربעה ועשרים, לא יגעו בו שלוחי ב"ד.
ויש מי שאומרים לאחר שגדלו הכלאים צורך לעקור את הכלאים ע"פ שאין במיין לאחר אחד מעשרים וארבעה. ואין הכלאים שלאחר שגדלו דין ביטול כלל לדבריהם, ואפלו לאחר מלאך יותר לאبطل. ונראה שלדעתם אם בעל השדה בעצמו עוקר את הכלאים קודם שיבואו שלוחי

.1. משנה (שקלים פ"א מ"ב); גם' (מו"ק ו ע"ב).

.2. גם' (מו"ק ו ע"ב).

.3. פ"ב ה"ג.

.4. ד"ע בדעת הרמב"ם, וכ"ג במאירי (מו"ק ו ע"ב ד"ה בראשונה).

.5. [סט] רע"ב (שקלים פ"א מ"א ד"ה ועל הכלאים) עפ"י תוס' (נדזה סא ע"ב ד"ה בגד); עיין לעיל (פ"ב ה"א) שהאריך מрон בバイור השיטות בחיבור עקירת כלאים, וכאן הדיון הוא רק בדיוני עקירה על ידי בע"ד ושלוחיו.

ב"יד - עורך את המין الآخر לבדו כולם ודיו⁶. אבל כשהוא שלוחי ב"יד ומצאו את הכלאים לאחר שגדלו, אפילו בשיעור מועט - מפקירין את כל השדה כולה. ומדובר בעלי סברא זו נראה, שאfilו כשרעו ללא כוונה ג"כ הדין כן, שלאחר שגדלו אין בהם דין ביטול. ובזה נראה שלא קיימת לנ כוותיהו, אבל כשרע בכוונה באיסור, שאז אין בו שיעור להבטל - יש לומר שהכל מודים לדבריהם, שאfilו בשיעור כלשהו יש בו דין כלאים, וכשרוצה להתקן בעצמו צריך לבודר את כל הכלאים. ואם היה יותר משיעור אחד מעשרים וארבעה אינם מועיל בו מיעוט, וגם אם היה שיעור מועט צריך לעקרו כולם. ואם עבר ולא עקר עד שבאו שלוחי ב"יד ומצאו את הכלאים - יש לומר שאfilו בשיעור מועט קונסין אותו ומפקירין את כל השדה כולה.

ב. הפקרת אילנות

יש מי שאומר⁷ שב"יד היו מפקרים גם פירות אילנות מורכבים. ויש שהסתפקו⁸ האם באילנות חלה התקנה של הפקר או שהוא נשarra התקנה הראשונה של קציצת הרכבה, שהרי בעלי האילנות נפסדים מקציצת האילנות. כמו כן יש להסתפק שמא גם מעיקרה, שלוחי ב"ד לא היו מפקחים על הרכבת אילנות, מכיוון שככל הרכבה נעשית בمزיד, וב"ד מלקין ועונשין על זה, ואין הדבר שכיח כלל.

ג. הפקרת כרם

יש אומרים⁹ שיווצאים אף על כלאי הכרם, ויש חולקים¹⁰ על כך.

6. תפאי"י (שקלים פ"א מ"א, אותן ב).

7. [ע] רמב"ם, כתוב שבפחות מאהד לכ"ד אין נוגעין.

8. רדב"ז (פ"א ה"ז).

9. חז"א (ס"י א ס"ק טז ד"ה ויש לעיין, ס"י ב ס"ק יא ד"ה ומיהו); זרע הארץ (עמ' רעה).

10. רמב"ם (פה"מ שקלים פ"א מ"א); תשובות הרמב"ם (ס"י קל); בחז"א (ס"י א ס"ק טז ד"ה ויש לעיין).

11. משכני"י (י"ד ס"י סז ד"ה וראיתי). בזרע הארץ (הלכה מה) דיק שרק היו יוצאים לבקר את השדות והכרמים, אבל לא היו מפקירין את הכרמים למרות שנמצאה בהם כלאי כרם,

חוקות שדה (עמ' לט העורה קל).

חידושים

רמכ"ם בראשונה היו עוקריין ומשליבין... והוא שימצאו בה מין אחר אחד מארבעה ועשרים. אבל פחות מכאן לא יגעו בה.

ראייה יש לחקור אם נתברר לבי"ד שערכ לכתהילה, אם אסור בפחות אם לאו. ואפשר לומר דתליא בהא: אדם נאמר בדברי המבאי"טי דשיעורי כלאים הם הלל"ם - נראה דפחות משליעור מותר מדרוריתא. אבל אם נאמר, כמו שביארנו לעיל² דאיסור דמראית עין הוא עצם גדר איסור כלאים, וכדכתב המבאי"ט בעצמו³ שהוא מטעמא דאחשבה, וביארנו לעיל⁴ את הדבר בסבורה נconaה, דברון זה הזר המראית עין למקוםו - נראה דאיסור מדרוריתא⁵.

הזה"א (ס"י א ס"ק טז ד"ה שם) כתוב שהתקנה לא הייתה עבורה מי שעבר בمزיד, אלא בשוגג והתרבו בשדהו המינים השונים.

.1 קריית ספר (פ"ב).	ה"א.
.2	ה"א.
.3 קריית ספר (פ"ב ה"ז).	ה"א, ה"ז, בחדושים.
.4	.5 צ"ע האם חידוש זה עוסק באיסור קיום או בחיוב ב"ד לעקור, שהרי לענין חיוב עקירה הובאה בთילה הלהלה סברת הרע"ב לאיסור ודעת החלוקים עליו. עוד צ"ב מה שיק מראית עין בדבר שתלי בכוונתו לאיסור, שהרי העיקר הוא הכוונה ואין מראית עין בפחות מחד מ"ז.

הלכה יז

- א. עקירה לפני אדר
 2. ב"ד מכריז ולא מפקיר כל שדה
 3. השדות הפקר ללא הכרזה
 ג. שדות כלאים בזמן הזה
 1. ב"ד מכריז ומפקיר כל שדה

רמב"ם

וחזרין שלוחי ב"ד בחולו של
 מועד הפסח לראות הא菲尔 שיצא.
 וככלאים שהניצו – אין מתרתנים
 להן, אלא יוצאיין עליהם מיד,
 ומפקירין את כל השדה אם יש בה
 אחד מעשרים וארבעה.

- א. עקירה לפני אדר
 ראייה ויש מי שנראה מדבריו² שם ניצן ניכר יוצאיין עליהם
 אפילו לפני אדר.

ב. שדות כלאים הפקר

1. ב"ד מכריז ומפקיר כל שדה
 ראייה ומסתברא שצרי בתחילת להשמי עליון ולהזהיר לבעל
 השדה שיעקור את הכלאים שלו שהקדימו להן, ואח"כ,
 כשהשלוחי ב"ד יוצאיין ומוציאין את הכלאים שלא נקרו –
 מפקירין את כל השדה כולה כדי כלאים שנמצאו אחר שכבר
 השמיינו עליהם באחד באדר. אבל אם לא השמיינו לבעל השדה,
 אם יצאו שלוחי ב"ד ומוציאו כלאים – נראה שעוקרין רק את
 הכלאים לבדם ומעטם אותם משיעור אחד מארבעה
 ועשרים. אבל אין קונסן להפקיר את כל השדה כולה, כיוון
 שלא השמיינו ואין עונשין אלא אם כן מזיהירין³.

1. מ"ק (ו ע"א).

2. [עא] רשיי (מו"ק ו ע"א ד"ה לא שני); מאירי (מו"ק ו ע"א ד"ה לא); שיטה לתלמידי
 רבינו ייחיאל מפריש (מו"ק ו ע"א ד"ה לא שני); ב"ח (חו"מ סוסי רעג).
 3. ד"ע, לעניין זרעים שקדם הנז.

יש מי שאומר שאין הפקר השדות אלא א"כ עמד בית דין והפקיר את השدة עצמה שמצויה בה כלאים.⁴

2. **ב"ד מכיריו ולא מפקיר כל שדה**
יש אומרים שאין צורך שב"ד יפקיר באופן מיוחד את השדות, אלא זו תקנה כללית לאחר שהשניים יב"ד על הכלאים כל שדה שיגלו בה שלוחי ב"ד כלאים היא מופקרת, אולם ללא הכרזת ב"ד בbatis כנסיות איננו הפקר שאין עונשים אלא א"כ מזהירים.⁵

3. **השדות הפקר ללא הכרזה**
יש אומרים⁶ שכאשר רבו עובי עבירה לא יצא יותר שלוחי ב"ד אלא הכריזו על חיוב העקירה בר"ח ומילא יעקור שדהו מופקרת, וכשאין ישראל בעריהם אפילו ללא הכרזה כל שדה שיש בה כלאים הרי הזרעים הם הפקר.

ג. **שדות כלאים בזמן הזה**

לפי השיטות⁷ שללא הכרזה או הפקר מפורש אין השדות הפקר, א"כ בזמן הזה שאין מכירין אין השדות הפקר, אבל חלה חובת עקירה⁸, אולם אין לקחת את הנעקר שלא הפקירו ב"ד⁹, וכמו כן לפי שיטות אלו ברור ששדות כלאי זרעים חייבים בתדרומם.¹⁰

4. כך משמע מילון הרמב"ם, ב"י (חו"מ סוסי רעג) שו"ע (חו"מ סי' רעג סע"י יח); וכן נראה מדברי הרוב קוק כאן.
5. ריטב"א (מו"ק וע"א ד"ה כאותה); ב"ח (חו"מ סוסי רעג); ט"ז (חו"מ סי' רעג סע"י יח).
6. דרישת (חו"מ סוסי רעג).
7. טור (סוסי רעג). וכן משמע מדברי הרא"ש (ב"ק פ"ז סי' טז); ועיין בדברי Tosf' (ב"ק פא ע"א ד"ה כאן לזרין).
8. לעיל ב/1 ו-ב/2.
9. מדין כפיה על האיסור, וכשם שמצויה לקרווע בגדר כלאים ללא לבישו.
10. כלאי הארץ, חז"א (סי' ב ס"ק יא ד"ה מיהו).
11. תוספתא (פ"ה ה"א) שיש חיוב תרומם בכלאי זרעים.

לשיטתה¹² שהשדות הם הפקר גם ללא הכרזה, בזמן זהה, שדות כלאי זרעים הם הפקר ופטורים מתרור"ם.¹³ ונראה שם יש עיר ישראל בפני עצמה חלה חובה על ב"ד שבאותה העיר להכריז ולצאת ולבודק כלאים בשדות ולהפקירם אם יש צורך.¹⁴

.12. לעיל ב/3.

.13. זרע הארץ (הלכה מה); לפי שיטה זו צריך להעמיד את התוספתא פ"ה ה"א, שקלים רפ"א, המחייבת כלאי זרעים במעשרות לפני התקנה להפקיר את השדות או קודם ביאת שלוחי ב"ד.

.14. הלכות א"י לטור (כלאים סע" ב).

פרק שלישי

הלכות א ו-ב

- ג. שימושות המין והצורה בדיני כלאים
א. הבדיקה עפ"י המין והצורה
ב. הבדיקה בימינו

רמב"ם

יש מינין בזורעים שיחיה המין
האחד נפרד לצורות הרבה מפני
שינוי המקומות והעבודה
שעובדין הארץ עד שיראה שני
מינין ואע"פ שאין דומין זה לזה
הואיל והן מין אחד אין כלאים
זה בזה.
יש בזורעים שני מינין שחן
דומין זה לזה וצורת שנייה
קרובה להיות צורה אחת ואע"פ כן
הואיל והן שני מינין הרי אלו
אסורים זה עם זה.²

א. הבדיקה עפ"י המין והצורה

ראייה למדנו מזה שאין הולכים באיסור כלאים אחר הצורה
החיזונה אלא אחר המין.³

לכן במין אחד, גם אם הצמחים או הפירות שונים, כגון פירות מאותו מין בעלי צבע שונה⁴
או בגודל שונה⁵, אינם כלאים זה זהה. ויש אומרים שגם אם יש לאחד הצמחים מאותו
המין שם לוואי המבדילו מהאחר⁶ נחשב לאותו המין לעניין כלאים.

.1. וכן העתיק בשו"ע (יו"ד סי' רצז סע"י יד).

.2. וכן העתיק בשו"ע (יו"ד סי' רצז סע"י יד).

.3. [עב] רדב"ז (לרמב"ם פ"ג ה"א ד"ה יש מינין); וראה הערכה הבאה.

.4. ירושלמי פ"א ה"א: "...מעתה אסור להרכיב תана שחורה על גבי תана לנקה
(בתמיה...) ועי' כרמ ציון (ח"ח הלכות כלאים, תש"ב, עמ' עו-עז).

.5. המקורות להלן הערכה.⁶

.6. תשובות רב נטרונאי גאון (ברודי, יו"ד סי' רעב); תשובות הגאנונים החדשות (עמנואל
סי' קפד); אוצר הגאנונים (קידושין תשובות סי' רכז); ספר האורה (חלק א, הלכות כלאי

ראייה מיהו, כל זה הוא רק כשאין הדמיון דמיון גמור אלא שהצורה קרובה להיות צורה אחת. אבל כשהוא דמיון גמור - אז יש הולcin אחר הצורה ג"כ ואין משגיחין על שינוי המין, כמו שתתברר להלן.

ב. הבדיקה בימינו

יש אומרים שבימינו שרוב העולם אינם יודעים לבדוק בין המינים נכון להיזהר מהשוואת צמחים וסיווגם למין אחד⁸, ויש מי שאומר, לדעה זו, שיש להיזהר רק במקרים המנוימים במשנה⁹.
יש מי שאומר שקביעת המין מסורת לחכמים¹⁰.

הכרם אותן מה); ספר האשכול (אלbek, הל' כלאים דף קטו ע"ב); בית יוסף (יו"ד סי' רצה בבדק הבית) בשם אורהות חיים (הל' כלאים סי' כ אות א); דרכי משה (יו"ד סי' רצה) בשם כלבו (סי' צא ד"ה כלאי אילנות); רמ"א (סי' רצה סע' ו); ברכי יוסף (סי' רצה אות ה); עורך השלחן (יו"ד סי' רצה סע' י"א, ט"ו); חכמת אדם (שערי צדק משפט הארץ פ"א ה"ה). ועי' רמב"ן (ע"ז ס"ו ע"א ד"ה הא דתנן).

7. [עג] ד"ע; וראה להלן ה"ז אות ב/1.

8. סמ"ג (ל"ת רעט); ב"י (סי' רצה) בשם הסמ"ק, אך איןנו בשם ק אלא בשם ג; רמ"א (סי' רצה סע' ו); דרישא (ס"ר רצה ד"ה ואעפ' שדומין); מלאת שלמה (פ"א מה ד"ה החנוון); חכמת אדם (שערי צדק משפט הארץ, פ"א ה"ה, הט"ו). בעורך השלחן (יו"ד סי' רצה סע' יב) כתוב שאין אנו מכירים את השמות והזיהויים המובאים בראשונים ובמפרשי המשנה.

9. ביאור הגרא"א (יו"ד סי' רצה ס"ק יח); ועי' צי' אליעזר (ח"א סי' טז אות ה, שם ח"ב סי' יב אות ה). ועי' כפטור ופרח (פרק נו, עמ' רסג) מעיד שרוב המינים המנוימים במשנה היו מצויים בזמןו בארץ ישראל, ושם מוכר.

10. חז"א (כלאים סי' ג ס"ק ו ד"ה נראה, ועי' ש ד"ה והנה); ועי' תפארת ישראל (כלאים תחילת פ"א).

ג. **משמעות המין והצורה בדיני כלאים**

המין והצורה קבועים אם יש איסור כלאים. משמעות הדבר לגבי איסור זרעה וחובת ההרחקה בכלאי זרעים¹¹, ולגבי איסור הרכבה בכלאי אילן¹².

11. רmb"מ (הלו' כלאים פ"א ה"א).

12. רmb"מ (הלו' כלאים פ"א ה"ה). ולגבי הפרשת תרומות ומעשרות שני מינים: עי' תרומות (פ"ב מ"ז); רmb"מ (הלו' תרומות פ"ה ה"ב-ה"ג). יש אומרים שתרו"מ תלוי לגמרי בהגדרת המין בכלאים: ג"א (שנות אליהו תרומות שם); חז"א (כלאים סי' ג ס"ק ג). ויש אומרים שההגדרות אינן חופפות לגמרי: משנה ראשונה (תרומות שם); זרע הארץ (עמ' רנה); עשר עשר (הלו' קיג); שור"ת ציון אליעזר (ח"ג סי' כב אות ב; ועי' הר צבי (זרעים ח"א סי' עח ד"ה ולכוארה).

חידושים

ראי"ה בכללות הדבר, ההבדלים מתחלקיים לשני מינים: הבדל המין, כולם: בעצם ובטבע הדבר. והבדל האיש, כלומר: חילוקים בסימנים חיצוניים. ובכלאים, זה שהוא שמיון מבידין בין מין זה למין אחר - הוא הבדל המיני² ולא הבדל האיש. כדיות התורת כהנים³, שאליו היה כתוב סתם "לא תחרוש כלאים"⁴ הינו אומר שור שחור עם שור לבן נמי אסור. ולכן סימן הפסוק "שור וחמור ייחדיו"⁵. ונראה דבכלאי זרעים הוא הדין, מדילפין היקש מהרבעה. והנה הרמב"ם ז"ל דיק בלשונו למינקט שנייני העבודה. ומשמע דשינויו הבא מחלוקת האקלים נחשב בודאי לשינוי גמור, וקמ"ל ששינויו הבא מהצטרפות שנייהם: האקלים והעבודה יחד - נחשב גם הוא לשינוי. אבל הבא מעבודה לחוד - נראה דאינו נחשב לשינוי.

.1. עי' להלן ה"ז אות ב/1.

.2. עי' הערת 4.

.3. אין דרשה כזו בתורת כהנים, ולפי הנראה כוונת הרב זצ"ל לדרשת היירושלמי (כלאים פ"א ה"א): "לא תרבע כלאים – אפילו שור שחור ע"ג שור לבן...", لكن נאמר צמר ופשטים ייחדו – מה כלאי בגדים שאסורי לך – שני מינים.

.4. צ"ל "לא תרבע כלאים".

.5. צ"ל "צמר ופשטים ייחדו".

הלכה ג

- ת. קביעת המין בתוצר של תערובת
- ו. קביעת המין של ענף מהעץ המורכב
- ז. צנון ונפוס
- ח. חרדל ולפסן
- ט. מיני דלעת זען¹⁴⁹
- א. השם קרייטריון למין
- ב. שני צמחים ממין אחד כثنאים דומים
- ג. הקשות והמלפפון – מין אחד או דומים
- ד. המין נקבע עפ"י היסוד הגוען

רמב"ם

בצד. החרdot עם גלום, והעלשין עם עולשי שדה, והברישין עם ברישי שדה, והכבר עם כבר הרים, והחרדל עם חרדל מצרי, ודלעת המצרית עם הדרעת הרמווצה, איןן כלאים זה בזה. וכן החתמים עם חזוניין, והשעורים עם שבולת שועל,

1. בהקשר לזיהוי שיבולות שועל:

א) רביינו נתן אב הישיבה (כלאים פ"א מ"א ד"ה פירוש אחר) כתב: "השעורים ושיבולות שועל" אלשעיר "נסנבלת אלתעלב" מותר לזרעם יחד שכולם שעורים אלא שזה מוחוד משני צדדים זהה מרבעה צדדין"; ובפירוש המשנה לרמב"ם (פ"א מ"א): שעורים מדבריים ובוחץ' הרבה קאפה: "נסנבל אלתעלב והוא השעורה המדברית"; וכן כתב רע"ב (כלאים פ"א מ"א).

ב) המאירי (חלה פ"א מ"א; ערך ערך שבל) כתבו שהוא שיגלי או סיגאלא [ועי' בחובר הליכות שדה 57 עמ' 12, שהוא השיפון המקובל היום].

ג) הריבם"ץ כתב: איספיק' בולפי.

ד) יש ראשונים המזהים את השיבולות שועל כ"אוינו"א ובצורתה avoine. ר' גרשום (מנחות ע"ב); רשי' מנוחות (שם); רשי' (פסחים לה ע"א); ראי' (כלאים פ"א מ"א); מאירי (פסחים לה ע"א); וסתור מה שפירש לעיל בפירושו לחלה; ערך (ערך שבל) בשם יש אמורים; וכ"כ רע"ב (פ"א מ"א); תוי"ט בשם רשי' (פסחים לה ע"א). המהרי"ל (ריש הל' מצות) כתוב "הארבען בלשון אשכנז"; לקט יושר (ח"א או"ח עמ' עד); בתפארת ישראל (יכין אותן ג) כתוב שהוא האפער; [וראה בדברי המתרגם שההאפער הוא אוינא].

ה) ר' עמנואל לעף זיהה את הדורה (סורגים) כшибולות שועל (עיין ספר כלאי זרעים והרכבה עמ' 26 הערכה 27) והתיר לאפות מצות מגרגרי דורה, אך פרופ' פליקס (שם) וכן פרופ' מרדכי כסלו (במאמרו שם) דחו דעה זו; ועי' ברכות הנחנים על הצומח ומוציאו בהלכה ובמנהג (עמ' 102–100).

בדורנו נחלקו ביחס לזיהוי השיבולות שועל: פרופ' פליקס (ס' כלאי זרעים והרכבה, הוצ'

והכוסמי² עם השיפון³, והפול⁴ עם הספיר, והפורך⁵ עם הטופח,

דבריר, תשכ"ז עמ' 24–29) מזהה את השיבולות שועל עם השעורה הדו–טורית וכן במאמר הרב שרגא קרייזלר (קובץ שעריו ציון שי"ל ע"י כולל אמריו יושר תורה כהנים); ולעומתם הרב יונה מרכזבך "הלוות פסוקות זיהויי מדע בכפיפה אחת" (פורסם בס' עלה יונה עמ' תמו); הרב יוסף אפרתי (הליכות שדה 57 עמ' 11–15) מצדדים במסורת שנ מסורת ע"י רשי"י ועוד ראשונים שהשיבולות שועל הכהנובה במנהה היא האויניא, והיא השיבולות שועל הידועה בכינוי המ撒חרי "קווואקר" שיש בימינו; ועי" במאמרו של פרופ' מרדיqi בסלו "לזיהוי שיבולות שועל" (בתוך ס' מנחה לאי"ש, ירושלים, תשנ"ח, עמ' 155–168) שותומך בזיהוי זה. ועי"ע תגובה פרופ' פליקס (הליכות שדה 59 עמ' 19–22); ועי"ע בס' גידולי ארץ ישראל בימי הביניים (זהר עמר עמ' 79).

2. משנה (כלאים פ"א מ"א). ועי" מנהות (ע"א) שהכוסמין מין חיטין, אך עי' שם ברש"י (ד"ה כוסמין); בתוס' (ד"ה תנא); ובראשונים לפסחים (לה ע"א) והר"ש והרא"ש (כלאים פ"א מ"א) שכאן איירי לגביה, אך לעניין כלאים אין הכוסמין ממין החיטין שכן המשנה בכלאים פ"א נשנהה "כלහון זוגות זוגות" כמבואר בירושלמי (כלאים פ"א ה"א). ראה גם ריבמ"ץ (כלאים פ"א מ"א) שכוסמין מין חיטין נאמר לעניין לצתת בהם ידי חובתו בפסח. ואמנם עי' דש"י (פסחים שם ד"ה מין חיטין) שכתב שלענין תרומה איירי שאין תורמין ממן על שאיןנו מינו, וטורמין חיטין על כוסמין, ולפי"ז ה"ה לכלאים כמבואר במשנה (תרומות פ"ב מ"ז) דכל שהוא כלאים זה – אין תורמין מזה על זה; ועי' ר"ן (פסחים דף י ע"א מדפי הר"ף) שהקשה על רשי"י ממשנת כלאים שימוש שהכוסמין אינה מין חיטים; ועי' ברכות הנהנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנהג,

עמ' 96–98.

3. עי' ברכות הנהנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנהג (עמ' 98–99).

4. עי' ברכות הנהנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנהג (עמ' 143–144).

ופיל הלבן עם השעוועית, והקישות עם המלפפון⁵, והכרוב⁶. עם התרבות, והתרידן עם הלעוני אין כלאים זה בזה. אבל הצנון עם הנפום, והחרדל עם הלפסן, ודרעת יונית עם דלעת מצרית או עם דלעת רמווצה אע"פ שודומים זה לזה הרי אלו כלאים זה בזה.

א. השם כקריטריון למיין

רmb"ם ביצה החרות עם חורת גלים... אין כלאים זה בזה.

יש אומרים שהשם המשותף בלבד, אינו סימן לכך שניים צמחיים נחכמים מין אחד⁸, ולדעתו זו יש אומרים שחזרת וחזרת גלים דומים במראה הפרי – אינם כלאים זב"ז אף שונים קצת בטעם⁹, ויש אומרים, לדעה זו, שהסתיבה לכך היא מפני שהם מין אחד¹⁰. ויש אומרים שם משותף מורה על כך שהם מין אחד¹¹. יש אומרים שאין להתר עפ"י הדמיון וקביעת המין אא"כ יש להם שם משותף (אף אם

5. עי' ריבמ"ץ (כלאים פ"א מ"ב) שהמלפפון הוא עגול כתופות, והרש"ס כתב בשםו שם המילוני"ש (מילונים) עגולים קטנים כמו תפוחים, ועי' בהערות הרב ניסן זק"ש (לרבמ"ץ שם, הוצ' מכון התלמוד הירושלמי השלם, הערה (36) שמביא שכן פירשו רבינו נתן אב הישיבה שהמלפפון הוא מין מיני האבטיחים שרכחו טוב, וכן בפירושי המילאים לרבי שירא גאון (תשובות הגאנונים אספ', עמ' 179) שה"מלפפון מין מיני האבטיח", ורש"י (עי' ל ע"ב ד"ה אבטיח) מפרש שההבטיח הוא מלפפון והוא מלון בלע"ז. בפיה"מ לרmb"ם (כלאים פ"א מ"ב) ובכפטור ופרח (פרק נו, עמ' רסא) כתבו שהמלפפון הוא בערבי אלכיאר [והו הוא המלפפון שלנו: ראה פיה"מ לרmb"ם, מהד' הרוב אפק, כלאים שם הערה 15]; ובכפטור ופרח (שם, עמ' רסא) כתבו בפירושו השני שהוא מין אבטיח; ועי' ברכות הננהנים על הצומח ומוציאו בהלכה ובמנהג (עמ' 236–237).

6. עי' ברכות הננהנים על הצומח ומוציאו בהלכה ובמנהג (עמ' 231–233).

7. וכן העתיק בשו"ע י"ד סי' רצז סע"י יד.

8. עורך השלחן (סי' רצח סע"י א, יד); חז"א (כלאים סי' ג סוף ס"ק ג ד"ה שאלת); ושם בס"ק ו כתב השם הוא סנייף להतיר.

9. משנ"ר (פ"א מ"ב ד"ה חורת).

10. חז"א (כלאים סי' ג ס"ק א ד"ה הסדר השני, ס"ק ב ד"ה והתחילה).

11. משכנות יעקב (י"ד סי' סט ד"ה תשובה); ועי' ס' זהב הארץ (עמ' נה).

יש לאחד מהם תוספת של שם לוואי) אך כשייש לשני צמחים שמות שונים – הרי הם כלאים זב"ז.¹²

ב. שני צמחים ממין אחד כשאינם דומים

רמכ"ם ובן החטין עם הזוניין... אין כלאים זה בזה.

ולדעתו זו הזוניין הון מין חיטים אלא שזנו והשתנו מזו ראשית הבריאה ועד היום.¹³ ולפ"ז צמחים שהם בודאי מין אחד אפילו שאינם דומים אינם כלאים זב"ז גם כאשר אחד מהצמחים אינו ראוי אלא למאכל בהמה והשני – ראוי למאכל אדם.¹⁴

ג. הקשות והמלפפון – מין אחד או דומים

רמכ"ם והקישות עם המלפפון... אין כלאים זה בזה.

ולדעתו זו הקשות והמלפפון הם מין אחד¹⁵; ויש מי שאומר שהם אינם כלאים כי הם דומים.¹⁶ יש חולקים וסוברים שהם שני מינים¹⁷ והם כלאים זב"ז.

ד. המין נקבע עפ"י היסוד הגזעי

יש אומרים שאם פרי שונה במראה שלו או בתכונתו מהתירות האחרים של צמח האם, מ"מ נחשב ממין התירות האחרים כיון שהוריהם שווים.¹⁸

12. שות' חיים ביד (ס"י פז); ועי' רש"י (פסחים לט ע"א ד"ה עולשי שדה).

13. ירושלמי (כלאים פ"א ה"א); עירוק (עיר זניין) וmbיא מקורות נוספים; ויש המבאים שלפעמים החיטה משנה טבעה ויוצאים זוניין, עי' אור זרעו (ח"א הל' כלאים ס"י רנג, ס"י רבב) וכן כתבו הר"ש והרא"ש (פ"א מ"ב), ועיין פירוש המשניות לרמב"ם (פ"א מ"א).

14. ירושלמי (פ"א ה"א), שהזוניין ראויים למאכל יוננים, ועי' תרומות (פ"ב מ"ז); אור זרעו (הל' כלאים ח"א ס"י רנג); ועי' כספ' משנה לרמב"ם (הל' כלאים פ"א ה"ד), ועי' לעיל פ"א ה"ד אותן א, ב.

15. רמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ג); וכדעת ת"ק במשנה (כלאים פ"א מ"ב, תרומות פ"ב מ"ז).

16. אמונה יוסף (פ"א ה"א ד"ה הקשות) שהלכו בכלאים אחר מראית העין.

17. אור זרעו (ח"א ס"י רנג) וכדעת ר' יהודה במשנה שם, ועי' ירושלמי (כלאים פ"א ה"ב) שהמלפפון עיקרו כלאים ולכן הרינו כלאים עם הקשות.

18. חז"א (כלאים ס"י ב ס"ק יב ד"ה והוא דמיוני).

ה. קביעת המין בתוצר של תעורובת

יש אומרים שבתערובת בין שני מינים (כגון הכלאה או הרכבה לדעתו הסובրות שהרכבה היא תעורובת בין שני מינים) התוצר אסור במולידי בגל התערובת של המין השני¹⁹, ואף שקיים'ל שלא חישין לזרע האב²⁰ יש מי שאומר שזהו רק בעילי חיים אך בזמנים חשובים²¹.

יש אומרים שלפעמים התוצר מותר ולפעמים הריהו אסור במולידי; ומ"מ גם אם נאמר שההתוצר הוא מין אחר מ몰ידי, מותר להרכיבו על אחד מ몰ידי אם הוא דומה לו (עפ"י הクリיטריונים שיבאו להלן)²².

ו. קביעת המין של ענף מהעץ המורכב

אם הרכיבו מין בשאיינו מינו, מותר לקחת ענף מהעץ המורכב ולנטוע אותו במקום אחר²³. ויש אומרים שモתר גם לחת ענף שצמיח מהרוכב ולהרכיבו אותו על כנה שהיא ממין הרוכב הראשון כי הענף היוצא מהרוכב הוא כמוינו של הרוכב, ואינו תוצר הכהה²⁴, ויש

19. רא"ש (פ"א מ"ב) אליבא דר' יהודה, ורבנן לא נחלקו בדבר זה; וב"כ חז"א (כלאים סי' ג ס"ק ז ד"ה ולענין איסור).

20. בכורות (יז ע"א); חולין (עט ע"א); רמב"ם (הל' כלאים פ"ט ה"ו).

21. עץ הדר (השלם, עמ' רנט); הר צבי (זרעים ח"א סי' עת, ד"ה וכן נשאלתי, הודפס גם בכרם ציון תרומות ומעשרות הלכות פסוקות גאון צבי פרק כא אות ג, ד"ה וכן נשאלתי); בשו"ת מהר"ש אלפנדי (ח"א סי' יד) מביא בגדיל ישע (סי' יד-טו). ועי' ס' ברקאי (ח"ו עמ' 190) בהעתה הגרא"ש ישראלי; ועי' ס' הتورה והארץ (ח"ב עמ' 400).

22. חז"א (כלאים סי' ב ס"ק טו ד"ה נראה, סי' ג ס"ק ז ד"ה ומיהו).

23. רמב"ם (פ"א ה"ז) עפ"י ירושלמי (פ"א ה"ד) ותוספთא (כלאים פ"ב ה"ו). רא"ש (הל' כלאים סי' ג); שו"ע (י"ד סי' רצחה ע"ז). ועי' מעדרני י"ט (על הלכות קטנות הל' כלאים להרא"ש סי' ג אות צ) ש מבאר את סיבת ההיתר לטעת את הענף המורכב במקום אחר "כיוון שהאיסור אינו ניכר בר".

24. שו"ת בית אפרים (או"ח סי' נו ד"ה והנה עדין יש פתחון מה, שם ד"ה אמנם בשו"ת שבוע"י); וכן משמע בשו"ת חלקת יואב (או"ח סי' לב תחילת ענף ג, וכן סוף ענף ו) שאף שפוסל את האתרגוג מספק, אך היוצא מהרוכב נחשב אתרוג. הרוב חיים אליעזר ואקס (בעמ"ח ס' נפש חייה, מובא בשו"ת בכורי שלמה, סי' כח אות ז). ועי' צידה לדרכ (מאמר שני כלל רביעי) שאסור לקיים את המורכב, ואסור לטעת את היוצא ממנו במקום אחר, וצ"ע.

مستפקים בכך²⁵, ויש אוסרים מפני שהענף המורכב הוא תערובת של הינה והרכיב²⁶. ויש מי שאומר שਮותר לקחת ענף שצמיח מהרכיב ולהרכיב אותו על מנת הינה²⁷.

ז. צנון ונפוס

**רמב"ם אבל הצנון עם הנפוס... אע"פ שודומים
זה לזה הרי אלו כלאים זה זה.**

יש אומרים שהנפוס הוא מין צנון²⁸, ולפי"ז נראה שאף במין אחד אם טעם ורוח – הרי הם כלאים זב²⁹. ויש אומרים שיש מני הדמיון (בעלים במראה הפרי ובטעם) קובעים

25. מהר"ש אלפנדי (ח"א סי' יג ד"ה וראיתי להרב"א); אך ראה בהמשך התשובה ד"ה אשר לפי האמור.

26. מפני שהענף המורכב הוא תערובת של הינה והרכיב: ר' חיים פלאגי (שו"ת לב חיים או"ח סי' קכא ד"ה איברא, ס"ד זה ראייה להרב) אף שMOVEDה שאם יוצא חזיר מההינה (הינו, ענף היוצא מהגוזע), דין כינה ואינו דין מורכב מין באינו מין. הרוב שלמה אברהם רזעכטע (שו"ת בכורי שלמה, סי' כה אות יט-כ, לב). הגרש"ז אויערבאך (معدני ארץ, הל' כלאים, עמ' פג-פד); ועי' בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תפה אות א); וכן משמע באמונת יוסף (כלאים פ"א ד"ה נוטל ממנו יחוור). ועי' חז"א (כלאים סי' ב ס"ק ט ד"ה נראת, ס"ק יד ד"ה נראת דהא) שסובר שהיחס מהרכיב מוגדר כבריה חדשה; ועי' כרם ציון (תרומות, הלכות פסוקות, גאון צבי פרק כא אות ג ד"ה ולכארה) בשם התשב"ע.

27. אמונה יוסף (פ"א ה"ד ד"ה השיזפין) שางוז המורכב ע"ג אפרסק, נחשב אפרסק ואינו כלאים עם האפרסק כיון שעיקר חיותו הרכיב מן האפרסק; ולדעתו אם הפירות דומים לאגוז, נחשב היחס כמין שלישי – ואסור להרכיבו גם על האגוז וגם על האפרסק. ועי' חז"א (כלאים סי' ג ס"ק ז ד"ה ולענין איסור) שכתב שאסור להרכיב ענף מהרכיב על מנת הינה.

28. רמב"ם (פיה"מ כלאים פ"א מ"ג, מ"ה) שהנפוס הוא הצנון שבארץ הצביה, ועי' בהערות הרב קאפה (פיה"מ לרמב"ם, הוצ' מוסה"ק, כלאים פ"א מ"ג העלה 25); ועי' רע"ב (כלאים פ"א מ"ג).

29.>Showנים לדוד (כלאים פ"א מ"ג ד"ה הוסיף); ולפי"ז מסביר מדוע פסק הרמב"ם (בפיה"מ פ"א מ"ג) כת"ק דר"ע לגביו שום, שומנית וכו', שכן אף שהן מין אחד מ"מ טעם ורוח זמ"ז ולכן הוא כלאים.

להקל בשני מינים, אך במין אחד בכל מקרה אין איסור כללאים³⁰, (וראה להלן הלכה ו העורות 10–15).

ח. חרדל ולפין

רמכ"ם ווחחרדל עם הלפסן... אע"פ שדומים זה לזה הרי אלו כלאים זה בזה.

יש אומרים שהחרדל והלפסן הם שני מינים שונים ולכון הם כללאים זה זה³¹. ראייה יש מי שאומר שהחרדל הגני וחרדל המדברי הם כללאים זה בזה, ושזה הוא הלפסן האמור כאן, שהוא כללאים עם החרדל הסתמי שהוא החרדל הגני³².

ט. מיני דעתה זע"ז

רמכ"ם ודעת יונית עם דעת מצרית או עם דעת הרמוצה... אע"פ שדומים זה לזה הרי אלו כלאים זה בזה.

יש אומרים שדעת הרמוצה היא מין מסוים של דעת מרה ולכון ממתקים אותה ע"ז

.30. Tos' אנ"ש (מ"ג ד"ה והנפוץ) לדעת הרמב"ם בהלכה. ועי"ש שמדובר דעת רע"ב (לעיל) שאינו מתכוון שהנפוץ הוא ממש מין צנון אלא שהם כמין אחד מפני דמיון העלים והפרי. אך עי' בפיה"מ לרמב"ם (מ"ג, מ"ה) משמע שהם מין אחד ממש. ועי' בהערות הרב קאפק להפה"מ (לרבמ"ם, הוצ' מוסח"ק, כללים פ"א מ"ג הערכה 25).

.31. עורך (עדך לפין): בלשון ישות אל לבсан ובבעל"ז מרובי;Ribem"z (פ"א מ"ה) בפירושו הראשון, וכותב שם, שאמנם דומה הוא לחרدل בצורת העלים והפרי, אך טעםם שונה. ובמוסף העורך להרב בנימין מוספיא כתוב שהוא מין קרוב מדברי, שעליו דומים לעלי הנפוס, והוא נאכל מבושל. ועי' פליקס (כלאי זרעים והרכבה, פ"א מ"ב שו' 61 בהערות) שהחרدل הוא הכרוב השחור והלפסן הוא חרדל השדה.

.32. [עד] Ribem"z (פ"א מ"ה ד"ה החרدل): "ויש אומרים חרדל ברא (=שדה; כך העיר הרב ניסן זק"ש, בריבמ"ז שם הוצ' מכון התלמוד הישראלי השלם, הערכה 104); ודין כללאים במין תרבותי ומין מדברי אותו השם, ראה לקמן ה"ד אות א וה"ו אות ג.

שריפתת ברמצ³³. ויש אומרים שדעת רמוצה היא דעת מקומם מסוים הנקרה קרוקזאי³⁴.

33. כן משמע בערוך (עדך רמצ); פיה"מ (לרבמ"ס פ"א מ"ב ד"ה והromoצה) עפ"י הירושלמי (כלאים (פ"א ה"א) ועי' לה"מ (הלו' נדרים פ"ט ה"ז); ועי' מעשה רוקח (הלו' נדרים שם) שמספרש כתוי"ט (להלן) גם אליבא דהרבמ"ס; מאירי (נדרים נא ע"א) בפי' ב' לדעת המפרש; רא"ש (נדרים נא ע"א ד"ה כלאים עםromoצה); רש"ס כלאים שם ד"ה והן ממתקין); תוי"ט (כלאים פ"א מ"ב) לדעת רע"ב (כלאים פ"א מ"ב).

34. המיחוס לרש"י (נדרים נא ע"א ד"ה כלאים עםromoצה) שמסקנת הbabelי כדעת שמואל וכן משמע בדברי הר"ז (נדרים שם); מאירי (נדרים נא ע"ב) פירוש א'; Tos' (נדרים שם

ד"ה וכלאים); ר"ש (כלאים פ"א מ"ב ד"ה והromoצה); רא"ש (כלאים שם ד"ה והromoצה) וסוטר למה שכתב בפירוש לנדרים (שם עי' בהערה הקודמת); ועי' רש"ס (שם שמבראר דעת הרא"ש); ועי' בס' פתח עניינים לחיד"א (כלאים פ"א מ"ב); אור זרוע (ח"א סי' רנד);

עי' כפתור ופרח (ח"ג פנ"ו עמ' רסא); ועי' ח"ב פ"כ עמ' רפב); ועי' כלאי זרעים והרכבה

(פרופ' פליקס עמ' 64 העירה 70) שמדובר בדעת שמוצהה מקרוקזא, וכנראה הוא בקירקסיון שבבל.

הלכה ד

ב. האפרסק והשקד

א. תפוח עיר ופירות בר

רמב"ם

וכן באילן שני מינין שדומין זה לזה בעלין או בפירות הואיל והן שני מינין הרי אלו כלאים. ביצה. התפוח עם החזורה, והפרסקין עם השקדים, והשופין עם הרימין, אע"פ שדומין זה לזה הרי הן כלאים זה בזה. אבל האגסים עם הקרוסטמלין, והפרישים עם העוזרין אין כלאים זה בזה.²

א. תפוח עיר ופירות בר

רמב"ם ביצה, התפוח עם החזורה... אע"פ שדומין זה לזה הרי הן כלאים זה בזה.

ראי"ה וחוזר - י"א שהוא תפוח עיר מהמין יותר מעוללה מהם.³ ואעפ"י כן הוא כלאים עם התפוח כיוון שונים הם בטעם וכדלהן (ה"ו).⁴

1. מתחילה הלכה עד כאן העתיק בשו"ע (יו"ד סי' רצץ סע' יד).

2. כל הלכה מועתקת בשו"ע (יו"ד סי' רצצה סע' ז).

3. [עה] לבושי שרד (יורה דעתה סי' קו ס"ק ר' רכד); וכן כתוב בארכיות יתר בתשובה (שו"ת נאות דשא סי' יב-יג) שההתפוח הירושי הוא מאכל אדם, והביא ראייה מרע"ב (פ"א מ"ד) שבאר עפ"י התרגומים שה"חזר" הוא תפוח עיר והוא מאכל בני אדם, בוגדור לרש (להלן) שכתב שהחזר נאכל לחזירים. דברי הלבו"ש מובאים בפתח תשובה (יו"ד סי' רצחה ס"ק ב).

4. חידושים דינים (שם ס"ק רכב); ובשו"ת נאות דשא (סי' יב ד"ה ולפ"ז) כתוב: "צעדים חכמים כ שני מינים מלחמת שינוי טעםיה". וכ"כ בשו"ת צץ אליעזר (ח"ב סי' יב סוף אות ד' ד"ה ולפ"ז נסתרים). קיצור שולחן ערוך (סי' קע"ד סע' א) ושו"ת חת"ס (ח"ז ליקוטים סי' כה) כתבו לאסור, אך לא בארו אם סיבת האיסור היא כי הם שני מינים ושונים בטעםיהם או שהואagal שההתפוח הירושי נחسب אילן סרק. ועי' חז"א (כלאים סי' ג ק"ק) ושהכריע דעת המשכונות יעקב, שבמין אחד, שינוי הטעםם אינם משמעותיים, אך לגבי התפוח הירושי 'קוואסניצ'ס' (מין תפוח בר הגדל באירופה, עי' ברכות הננהנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנהג, עמ' 305) וההתפוח לא ברירה ליה שם מין אחד.

ראי"ה כי התפוח העירי הגrown בהרבה איןנו בכלל אין מאכל כלל, והוא אסור עם התפוח ועם כל אין מאכל, מפני שאין סrk ואילן מאכל אסורין זה עם זה. ויה"א שהחזר איןנו ממש תפוח עיריה אלא שהוא מין אחר שהוא דומה לתפוח עיריה, אבל איןנו תפוח העיר, והוא מכונה בכינוי מין תפוח עיריה, אבל לא גוף התפוח העירי. ותפוח עיריה ממש מותר עם התפוח, והוא מין אחד, אלא שזה ביתי זהה עיריה. ובעל דעתו זו סובר ג"כ דהמין היה גrown שבתפוח העירי ג"כ איןנו בכלל אין סrk, אלא הוא בכלל אין מאכל. ונראה מדבריו שהוא סובר שגם המין הגrown של תפוחי העיר ג"כ מותר הוא עם התפוח.⁸ והחזר הוא מין אחר דומה רק לגמרי,

ועי' אמונה יוסף (פ"א ה"כ ד"ה ובאיין) ש מבחין בין כלל זרעים לכלאי אין: בכלל זרעים פירות מדבריים נחسبים מין אחר, ובכלל אין נחسبים אותו מין. ועי' בשו"ת בגדי ישע (ס"י טז ט) שהרכבת חרובים ע"ג חרובין צלמונה (סוג גrown של חרובים) היא הרכבת מין באינו מינו.

5. ע"ש החדש דנים (ס"ק רכ-רכא); ועי' בשו"ת נאות דשא (ס"י יב ד"ה אמן יצאת) והוכחה מדברי הט"ז (או"ח ס"י רג ס"ק א); שכוון שאנשים אינם נוטעים את התפוח העירי אדעתא דפירותיו – נחשב אין סrk; וכ"כ כרם רידב"ז (זכרון שלמה [וורנן], ירושלים תשל"ב, עמ' לג-לו). ועי' מנהת שלמה (ח"א ס"י עא אות ט) שנוטה להחשייב את החושחש בעץ סrk, ובכל אופן יש לאסור את הרכבת התפוח עליו מלחמת שניין הטעם. ובס' ארץ חמדה (ספר ב מדור ג פרק ו-ז) כתוב שם הפירות וראויים לאחר תיקון כלשהו כגון בישול וכדו' לרוב בני אדם – נחשב אין מאכל, אך ראוי ורק למקצת בני אדם – נחשב אין סrk.

6. [עו] משכנות יעקב (י"ז ס"י ט). ודבריו מובאים בפתחי תשובה (שם).
7. משכנות יעקב (שם ד"ה הכלל הכל, ד"ה ומ"ש הלבושי שוד). ולפי זה אף זנים של פירות שאין נוטעים אותם אדעתא דפירותיהם והם גדלים בעירות וכדו' אינם נחسبים בשל כך לאילנות סrk. וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"א ס"י קעט ד"ה אבל בעיקר); והוכחה מדבריו מפי"מ לרמב"ם (אוחלות פ"ח מ"ג) ש אין סrk הוא רק עץ שאינו עושה פירות; ועי' תוס' אנ"ש (אהלות שם).

8. וכ"כ בתוס' אנ"ש (פ"א מ"ד ד"ה חזרד) בשם המשכנות יעקב; משפט כהן (ס"י כד עמ' מז טור 1 ד"ה ובדבורי הירושלמי); חז"א (כלאים ס"ג ס"ק ו ד"ה והנה) ושם באර דעת המשכני" שלא אפשר לנ שהתעטם שונה כיוון שהם מין אחד, ועי' להלן ה"ז אות ב/1 והערה 11. וכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה (י"ז ס"י רצב) וציין שכך סובר גם הר"ז מרגליות. ובס' ארץ חמדה (ספר ב מדור ג פרק ה) מסכימים בעיקרונו עם דעת הלבושי

תפוח עיר, והוא מאכל לחזירים.⁹

ולדעתו זו מין שיש בו פירות תרבותיים ופירות בר נחשיים מין אחד.¹⁰

ב. האפרסק והשקד

רמב"ם והפרסקין עם השקדים... אע"פ שדומין
זה לזה הרי הן כלאים זה בוזה.

ראייה והפרסקין, י"א שהם דומין לשקדים בקטנותם, בתחילת
צאתם¹¹; ויל"א שהדמינו לשקדים שבפרסקין הוא שהגראיניות
שליהם דומין לשקדים.¹²

שרד שהטעם קבע את המין, אלא שהחמציות והמתיקות אינם בהכרח קרייטריוניים לשוני בטעם, אלא מה שקובע הוא דמיון בטעם הבסיסי. ובדרך כלל במין מדברי ותרבותי אף שטעם האחד חמוץ וטעם الآخر מתוק – מכל מקום נחשב טעם בסיסי שווה, ולכן אינם כלאים זב'ז.

9. [ע] ר"ש (פ"א מ"ד): "מעין תפוח ומשליכין פריו לחזירים", וברא"ש (מ"ד ד"ה חזור, הלכות קטנות כלאים ס"ב) כתוב: "מן תפוח וגדל בעיר ומאכלין אותו לחזירים". א/or זרעו (ח"א הל' כלאים ס"י רנו ד"ה מתני' ובאלין); רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה, נתיב כא חלק א' דף קעה טור ג' ד"ה החלק הראשון); וכ"כ ריבמ"ץ (כלאים שם); פסקי ר' אליהו מלונדריש (לסדר זועים, הוצ' מוסה"ק, ירושלים, תש"א עמ' א); וכן מובא בטדור (י"ד ס"י רצח); ובמלאת שלמה (כלאים שם ד"ה והחזרה) באර שנקרא "חזר" בשני ריש"ז, כי משליכים פריו לחזירים. ועי' ערך ערך (עדן חזור) שכתב שהחזר הוא מין תפוח, והביא תרגום יונתן (יואל א, יב) שתרגם "התפוח" – "וחזר" וכן רע"ב הביא תרגום, וייתכן שכונתו לתרגום אונקלוס (שמות כה, לה).

10. משפט כהן (ס"י כד עמ' מו טור 2, עמ' מז טור 1) ובס' חוקות שדה (לגורח"ז גראוסברג, תלמי שדה ס"ק יח עמ' כב) כתוב שמשפט כהן נוטה לדברי הלב"ש, ואולי הכוונה לדברי משפט כהן (ס"י כד אות יא, עמ' סד טור 1) ושם מביא ראייה לדעת הלב"ש מירושלמי (ערלה פ"א ה"ב); אך לבסוף נראה שדוחה ראייה זו, וצ"ע. וראיה הערת הרב קאפקה (כלאים פ"א הערת 47) בהקשר לעירוד תרגם את פיהם"ש "חמור פרא" וצ"ען שבנדפס תרגום "מדברי" וע"כ כתוב: "ויאנו אמת כי כל שיש בו מדברי ויישובי אין כלאים זב'ז".

11. [ע] רמב"ם (פהמ"ש פ"א מ"ד); וכיון שאין הם דומים זל"ז בשלב ההבשלה – הרי הם כלאים זב'ז. כפתור ופרח (פרק נח); רע"ב למשנה (שם). ועי' ארץ חמדה (הל' כלאים, מדור ג פ"ג, אות ד, עמ' מא) הסתפק אם הדמיון מתmesh עד זמן ההבשלה, ובהבשלה הפירות משתנים זמ'ז.

12. [עט] רא"ש (פ"א מ"ד ד"ה פרסקין, הלכות קטנות הל' כלאים ס"ב).

חוקות הארץ

לכן יש מי שאומר שדיםין בגרעינים אינו סימן לשינוי המינים, וגם אם יש להם גרעינים שווים יתכן שיהיו כלאים זב¹³.

13. תפארת ישראל (יכן אותן מז) בהקשר לשדים ולפרסקים, עי' ארץ חמדה (הלכות כלאים ספר ב מדור ג פ"ג אותן ה) שייתכן ששאלת זו תלוייה בחלוקת הרא"ש והרש"א לעניין ברכת הפירות בגרעינים.

הַלְכָה ה

**א. רמת הדמיון במראה הפרי העלים
ובחטיבם**

רמב"ם

וכן יש שם זרים ואילנות אחרות
 ואעפ' שהן שני מניין בטבען הוויל
 וועלין של זה דומין לעלין של זה
 או פרי של זה דומה לפרי של זה
 דמיון נדול עד שיראו בשני
 גוונים ממיין אחד לא חששו להן
 לכלאים זה עם זה שאין הולכין
 בכללים אלא אחר מראית העין.

א. רמת הדמיון במראה הפרי והעלים ובטעם
ולדעתה זו צריך שיהיה דמיון גדול בעליים או במראה הפרי, אך אם חוששים שהוא הדמיון

- עד כאן העתיק בשור'ע (יו"ד סי' רצז סע' טו); ולא הוסיף את המשפט: "שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין"; וראה הערכה הבאה.

הקס'מ (פ"ד הט'ז) תמה מודיע מכניס הרמב"ם את המושג מראית עין באיסורי דאורייתא. ובמעשה רוקח (פ"ב ה"א) מסביר בארכיות את המושג מראית עין בהל' כלאים. ולדעתו המושג מראית עין האמור ברמב"ם איננו המושג המקובל שמצואים אנו באיסורי דרבנן, אלא הוא מגדיר את איסור כלאים. ועי' רשי' (שבת פד ע"ב ד"ה ואחת באמצע); קריית ספר (לרבנן הל' כלאים פ"ג); שר'ת דברי מלכייאל (ח"ב סי' מא אות כ, כב); אמונה יוסף (כלאים פ"א ד"ה החיטאים); ס' תורה ארץ צבי (ס"י ע"מ' כתט 11); ס' שעריו זיו (ldr' וינוגרד, בקונטרא הר"ר טרופ סי' ב ד"ה אך, ד"ה לולא); חז"א (ס"ד ס"ק יא); וכן נוארה בדברי הגוש"ז אויערבאך (معدני ארץ כלאים פ"ב ה"א אות ג); ס' חלקת יצחק (זיבלנד סי' ח"ה והנה בדעת הרמב"ם). ס' זהב הארץ (עמ' נז); ועי' בדברי הרב אליהו קלאצקין (חיבת הקודש סי' יג ד"ה והג שבלשון הרמב"ם) שכתב שיתacen שיש להבחין בין שניינו גדול כמו השינוי שבין תפוח ואתרוג, שאז המרכיב חייב מלוקת, לבון שניינו קטן בגין תפוח וחזרה שאז אסור רק משום מראית העין (ויתacen שהבחן שהוא רק מדרבנן); ועי' בדבריו (חוב' אהל תורה, תרפ"ו "בענין אתרוגים מורכבים", אותן א-161 ד"ה וקצת י"ל).

אינו מספיק – יש להחמיר.³ וכן יש אומרים שכאשר השוני בין הצמחים אינו גדול כ"כ אך הוא בכל שלושת הקריטריונים האמורים (מראה הפרי, מראה העלים וטעם הפרי) – הרי"ז כלאים זב"ז.⁴ ויש מי שאומר שאין צורך שיהיה שווה ממש אלא די בדמיון קצת בעלים או בצורת הפרי כדי שלא יהיה כלאים.⁵ ויש מי שאומר שאף אם אינם דומים כ"כ בפרי או בעלים, יתכן שאינם כלאים כל זמן שאיןם דומים לצמח אחר.⁶ ויש מי שאומר שאם בשני קרייטריונים יש קצת דמיון, מctrופים הם להתייר כמו דמיון גדול בקרייטריון אחד.⁷

ב. דמיון בכל הסימנים לחומרא

ראי"ה ויש אומרים שאין סומכין על סימן אחד של השווייה העליין או הפרי, אלא אנו צריכים שיהיה שווה זה זהה בכל דבר: בין בעلين, בין בפרי במראהו, בין בטעם, ורק אז מותרים הם זה בזה. אבל אם הוא אינו שווה באחד מהם בעلين או במראה הפרי או בטעם – אנו הולכים להחמיר, והם אסורים זה בזה.⁸

.3. עץ הדר (השלם, עמ' קלח); ומ"מ לדעת הרמב"ם כתב (שם עמ' קמץ-קמץ) שشوוני קטן אינו הופכם לשני מינים; וכן משמע בחזו"א (כלאים ס' ג ס"ק ה ד"ה ויש לעי') שתלה את הצורך ברמת דמיון גבוהה או נמוך בחלוקת הרמב"ם והר"ש.

.4. עץ הדר (השלם, עמ' קכ).
.5. מהר"ש אלפנדי (ח"א ס' יד ד"ה אבל) ושם מביא שזהו גם דעתו של הר"ש קוזני; ועי' להלן ה"ו הערכה 35.

.6. צפנת פענה (כלאים פ"ג ה"א); ועי' במאמר הרוב שמואל דוד (חוברת ביכורים, הוצ' ישיבת הקיבוץ הדתי, עין צורים, חוב' ב, עמ' 29) שהסביר את דברי הצפנת פענה, שיש לחזור אם צורך מינו כדי לאסור או שצורך שיהיא מינו כדי להתייר.

.7. ארץ חמדה (ספר ב חלק ב ס' ו אות י, עמ' קמג-קמץ).
.8. [פ] ר"ש (כלאים פ"א מ"ה); ריבמ"ץ (כלאים פ"א מ"ה). והקשו: מהר"י קורוקס (פ"ג ה"ו); תוי"ט (פ"א מ"ה ד"ה החנון) סתירה מדברי הריבמ"ץ והר"ש הנ"ל, שימושו שדי בדמיון העלים בלבד, וצ"ע; ועי' כס"מ (פ"ג ה"א) ותוי"ט (שם) שהקשו על שיטה זו מהירושלמי. מהר"י קורוקס (פ"ג ה"ו) ציין שישיתת הראב"ד כשיתות הר"ש; וכ"כ ס' עץ הדר (השלם, עמ' קלז, קמה, קמץ); אך הרדב"ז (פ"א ה"ה) כתב שהראב"ד אינו כדעת הר"ש; והחזו"א הסתפק בכך, עי' חזו"א (ס' ג ס"ק ה ד"ה ואפשר ושם ס"ק ה ד"ה ואפשר); ועי' משנה ראשונה (פ"א מ"ג).

פרק שלישי – הלכה ה

יש מי שאומר שיתכן שיש לחוש לחומרא לדעה זו⁹. ולדעתו זו יש מי שאומר שאין די בדמיון בטעם ושלא יהיה רחוק זמ"ז ביוותר, אלא צריך שהטעם יהיה שווה¹⁰. ויש אומרים שרק כאשר יש שניי גדול באחד משלשות הקритריונים אזיין לחומרא¹¹.

9. עץ הדר (השלם, עמ' קלו); אך במשפט כהן (ס"י כה) לא חשש למעשה לשיטת הר"ש; וכן משמע בשו"ת חיים ביד (ס"י פז).
10. שו"ת חיים ביד (שם).
11. תוס' אנ"ש (מ"ה ד"ה הצנו); ולפי"ז הר"ש אינו חולק על הורמ"ס; ועי' ס' זהב הארץ (עמ' נד ד"ה אך, אבל).

חידושים

ראי"ה בעiker הדבר במא שכתב הרמב"ם בהלכה ה': "וכן יש שם זרעים ואילנות אחרות: אע"פ שהן שני מינין בטבעם, הויאל ועלין של זה דמיון לעלין של זה או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו שני גוונים ממין אחד - לא חשו להן לכלאים זה עם זה, שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין". יש להעיר דלפי זה יכול להיות שני מינים יהיו היום כלאים, ולאחר זמן, ע"י השתנות - ישגו דמיון שווה ושוב לא יהיו כלאים. ודבר זה קשה לאומרו. וצ"ל דעתך לא לומר הרמב"ם אלא דוקא שהשינוי בא בתחלת הדבר, אבל כשהשינוי בא לאח"כ אינו פועל להתרום ביחס.²

אלא דלפ"ז יש להזכיר בסתם שמצוינו שני מינים שיש שוי [שיווי] בינם ואין אלו יודעים אם השווי [השיווי] הוא מתחילה או לא, איך נידין [נדון] בהז ? ולכורה הא מצינו בריש נידה ובשאר מקומות³ דהיכא דין חזקה דעתיקרא אלו צריכים לדון כשעת מציאתן, ונידין [נדון] ביה דדמייא לחדר מינא.

אלא שהתוספות שם בnidah⁴ כתבו דכשעת מציאתן הוא רק חומרא

1. הרב קוק צ"ל לשיטתו הסובר שהדמיון קבוע אף בשני מינים, שכן מראית העין הוא כלל גדול בכלאים, ולכן הדמיון בין המינים קבוע במנוגתק מהגדרת המין; עי' להלן ה"ז אות ב/1.

2. ראה לעיל העירה 1. למרות שהרב קוק צ"ל סבור שmaresiat העין קבוע במנוגתק מהגדרת המין, מ"מ "קשה לאומרו" שאוותם צמחים, שעיה אחת יהיו כלאים זב"ז כיון שאין דמיים ובזמן אחר לא יהיו כלאים כי "ישגו דמיון שווה ושוב לא יהיו כלאים". כמובן, גם אם אנו קובעים דין כלאים עפ"י הדמיון וmaresiat העין – לא יתכן שהיה זה דין בלתי קבוע הנתון לשינויים. לעומת זאת במקרה המובא בחוז"א (ס"י ג' ס"ק ג' ד"ה יש לעי'); שיש שני צמחים דומים, ולאחר הצמחים יש פירות שהם נוצר צמח חדש, אך צמח חדש זה, אינו דומה לראשון, במקרה החוז"א שמשתנה הדין, והם כלאים זב"ז; עי' להלן ה"ז העירה 15.

164 טהרות (פ"ג מ"ה; פ"ד מ"ב; פ"ט מ"ט).

3. נדה (ב ע"א ד"ה מעת לעת); וע"ע תוס' עירובין (לה ע"ב ד"ה כל הטעמות).

בקדרים, ושוב הוי ספק השקול.

ואפשר לדון עוד דלא⁵ - מרוב התלי במעשה שאין אנו הולכין אחרי הרוב⁶, כ"ש בספק השקול. אלא דלפי מה שכתבנו לעיל⁷ דשינוי הבא מהמת עבודה אינו נחשב לשינוי, והוא הדין לשינוי [לשינוי] ועיקר הדבר תלוי בחילוק האקלימים, שוב אין זה רוב התלי במעשה, שהרי אנו רואים שעושין ומכאים תמיד צמחים וירקות ממדינה למדינה.

אלא שדבר זה, אם כעין זה נקרא תלוי במעשה או לא - תלוי בפלוגתא⁸ שבין הב"ח והמג"א בא"ח סי' ח⁹: שהב"ח כתב דעתית מקרי רוב התלי במעשה. והמג"א השיג עליו בצד, דכ"ז הוא - אם נחקר לעשיית הדבר, אבל כאן, הרי אנו רואים שכבר נעשה המעשה, ואיך שיר שיר לומר הדבר תלוי במעשה?

אלא שאפשר לישב קצת שיטת הב"ח, ונאמר דהב"ח והמג"א פליגי אי רובו הוי סברא או רק גזה"כ:adam נאמר דהוי סברא דרוכא מהני, ולכון אף אם אנו אומרים שרוב התלי במעשה אינו נחשב כרוב - מ"מ כיוון שהוא רואים שנעשה הדבר הוי כרוב גמור. אבל הב"ח נראה דס"ל דרוכא אינו סברא, אלא מזהה"כ לחודא. ולכון ברוב התלי במעשה אין לנו גזה"כ, ושוב מה יועל לנו מה שנדע שנעשה המעשה, ועל רוב כזה אין גזה"כ¹⁰.

.5. ויחשבו כמין אחד.

.6. בכורות (יט ע"ב; רמב"ן) (יבמות קיט ע"א); וראה וmb"m (היל' יומם פ"ג ה"ז, הל' בכורות פ"ד ה"ז);תוס' יבמות (שם ד"ה ר' מאיר).

.7. עי' לעיל חידושים לפ"ג ה"א.

.8. הב"ח והמג"א נחלקו בשאלת אם במצוות יש להעמיד על החזקה שהמצוות כשרה ולא נקירה, או שאין חזקה. לדעת הב"ח אין בכוגן דא חזקה כי אינה בטבע ותלויה במעשה האדם שתיקון את המצויות, ולדעת המג"א יש חזקה (אף שלמעשה כתב שאין לסמך עלייה לכתהילה כי "אפשר לבורר").

.9. או"ח (ס"י ח ד"ה ויעיון).

.10. ס"ק יא.

.11. עי' מהרי"ט אלגאי (היל' בכורות פ"ג, אות כת, עמ' קיד) שלדעת התוס' והרא"ש רוב התלי במעשה אינו רוב רק מדרבנן, ולדעת רשי' – אינו רוב מDAO. ואמנם כתב הב"ח בסוף ד"ה ויעיון, ש"אמ בדק טליתו והניחו במקום ידוע ומצאו כמו

אלא דמה שכתבנו דלהב"ח הוי רובה תלוי במעשה – איןנו נכוון. דהא הטעם הוא להב"ח משום דהוי גזה"כ, וכיון שכן, גבי ספק השקול, היכא דין חזקה מעיקרא אין זה תלוי במעשה, ולפ"ז בין להב"ח ובין להמג"א נראה דיןינו חשוב לתלוי במעשה.¹²

שהנicho – אין צריך לבדוקו דזה ודאי בחזקת בדוק...” ולכאורה אם ברוב וחזקת התלויים במעשה – אין לנו רוב, מודיעו הוי בחזקת בדוק. ונראה שבמקרה זה אין צורך לסמוך על החזקה או על הרוב, שכן הנicho במקום ידוע ומצאו כמו שהנicho ואין לחוש שנטקלקל. וע"ע זבחי ראייה (חולין ג ע"ב ד"ה והנה הבאתி לעיל) שהרב קוק צ"ל נוקט כדעת המג"א שרוב התלוי במעשה לאחר שנעשה המעשה הוי רוב. ולפ"ז גם אם אין יודעים שהדמוי של הצמחים היה מתחילה בריאותם – איןנו כלאים זב"ז.

הלכה ו'

א. הלוּפָת וְחַצְנוּן ב. הַגְּדָרָת הַמִּין	<p>4. דעת הסובר שהמין נקבע עפ"י
אייחוי הריבבה   5. דעת הסובר שהמין נקבע עפ"י
קשר הփריהה הדדי</p> <p>ג. אילן מאכל באילן סוק</p> <p>ד. מינים פרטיטים</p>
<p>1. דעת הסוברים שהמין הוא דין
במראה העין, והגדרת המין נקבעת
עפ"י כללים אחרים   2. דעת הסוברים שהמין הוא סימן
למין   3. דעת הסוברים שהטעם הוא סימן
למין</p>	<p>1. דעת הסוברים שהמין הוא דין
במראה העין, והגדרת המין נקבעת
עפ"י כללים אחרים   2. דעת הסוברים שהמין הוא סימן
למין   3. דעת הסוברים שהטעם הוא סימן
למין</p>

רמב"ם

כיצד הלוּפָת עַמְצָנוּן אִין כָּלָאִים
זֶה בָּזָה מִפְנֵי שְׁפָרִי שֶׁל זֶה דּוֹמָה
לְשְׁפָרִי שֶׁל זֶה, וְהַלְּפָת עַמְצָנוּן אִין
כָּלָאִים זֶה בָּזָה מִפְנֵי שְׁהָעָלִין
דּוֹמָין לְעָלִין. אַבָּל צָנוּן עַמְצָנוּן
אַעֲפָ שְׁהָעָלִין דּוֹמָין זֶה לְזֶה וְהַפְּרִי
דּוֹמָה לְפְרִי הָרִי אַלְוָן כָּלָאִים הַוְּאֵיל
וְמַעַם פְּרִי זֶה רָחֹק מַטְעָם פְּרִי זֶה
בְּיוֹתָר וּבָן כָּל כִּיּוֹצָא בְּאַלְוָן.

1. ליזיחוי הלוּפָת עי' ברכות הנחנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנגה (עמ' 218).
2. ליזיחוי הצנון עי' ברכות הנחנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנגה (עמ' 220).
3. עפ"י מהד' הרמב"ם פרנקל, וכן הוא ברמב"ם מהד' קאפק. אך בדפוס וורשא: "כיצד הלוּפָת עַמְצָנוּן אִין כָּלָאִים זֶה בָּזָה מִפְנֵי שְׁפָרִיהָן שְׁוִין, וְהַלְּפָת עַמְצָנוּן כָּלָאִים זֶה בָּזָה מִפְנֵי שְׁהָעָלִין שְׁלָחָן שְׁוִין"; הרב קאפק (פיהמ"ש שם הערכה ג) מעיר שבכל כתה"י כתוב "דּוֹמָה" ו"ובנדפס ערכו כרצונם". וכן הראב"ד מצטט את הרמב"ם: "מִפְנֵי שְׁהָפְרִי שֶׁל זֶה דּוֹמָה וּכְוָן", וכן הוא בפיה"מ לרמב"ם (פ"א מ"ד) וכן בירושלמי מקשה על ר' יונתן: "הָרִי פְרִי דּוֹמָה..."; ועי' ס' זחֵב הארץ (שם עמ' גנ-נד); ועי' ש' (עמ' נה ד"ה לזה) שיש שלוש מדרגות דמיון: דמיון קצר – אסור מדאוריתא, דמיון קרוב להיות שווה – אסור מדרבנן, ודמיון גדול – מותר.
4. וכן העתיק בשו"ע (י"ד ס"י רצז סע' טו); אלא שגרס: "מִפְנֵי שְׁפָרִיהָן שְׁוִין... מִפְנֵי שְׁהָעָלִים שְׁוִים".
5. והרבא"ד השיג: "כיצד הלוּפָת עַמְצָנוּן אִין כָּלָאִים זֶה בָּזָה מִפְנֵי שְׁהָפְרִי שֶׁל זֶה דּוֹמָה לְזֶה. א"א כבר כתבנו למעלה שזה שבוש" וכוכנתו להשגתנו לעיל פ"א ה"ו.

א. הלופת והצנון

רמב"ם ביצה הלופת עם הצנון אין כלאים זה בזה...

ראי"ה ועי"א שהלופת והצנון הם כלאים זה בזה⁶. ולדעתו זו יש אומרים שהצנון והלופת דומים ב모ראה העלים אך שונים ב모ראה הפרי ובטעם הפרי⁷, ולכן הם כלאים זב⁸. יש אומרים⁹ שהלופת והצנון אינם כלאים זב⁹ רק כאשר בא לשוטול לפט שיש עליהם פירות יחד עם צנון שיש עליהם פירות, שכן פירותיהם דומים זלי"ז; אך אם שוטלם כאשר אינם מניבים פירות הרי הם כלאים זב⁹ כיון שהעלים שלהם אינם דומים זלי"ז. וכן בלופת ונפוס – אינם כלאים זב⁹ רק כאשר שוטלם לפני שמניבים פירות כי העלים שלהם דומים זלי"ז, אך אם שוטלם כשהם מניבים פירות הרי הם כלאים זב⁹ כי אין פירותיהם דומים.

ב. הגדרת המין

1. דעת הסוברים שהדמיון הוא דין בראיות העין, והגדרת המין נקבעת עפ"י כללים אחרים

יש אומרים שהמין מוגדר עפ"י מכלול של תכונות וקריטריונים¹⁰ ובמקרה שהם מין אחד

6. [פא] ראב"ד (ב להשגה כאן ובפ"א ה"ו); ועי' לעיל ה"ה הערא 8, אם דעת הראב"ד כדעת הר"ש.

7. משנ"ר (פ"א מ"ג) וכותב שהלופת דומה לצנון בעלים כי הלופת דומה לנפוס בעלים כמבואר בירושלים (פ"א ה"ה); והנפוס דומה לצנון גם בעלים כمبואר בירושלים – וא"כ ברור שהצנון דומה ללופת בעלים. וכ"כ חז"א (כלאים סי' ג ס"ק ה ד"ה ויש לעי') אליבא דהה"ש.

8. דעת הראב"ד (ב להשגה כאן); תוי"ט (פ"א מ"ט ד"ה לפט) וכן משל"מ (כאן) אליבא דרש"י (ערובין עז ע"ב); חז"א (כלאים סי' ג ס"ק ד ד"ה אבל) אליבא דהה"ש. והרב קוק זצ"ל עץ הדר (השלם, עט' קמץ) מסביר אליבא דהה"ד שאף שהשוני בראיה הפרי הוא קטן – די בכך כדי לעשותם כלאים, ולדעת הרמב"ם איןו כלאים אף כשייש שוני קטן.

9. אמונה יוסף (פ"א ה"ה ד"ה אמר ר' יונתן).

10. משכנות יעקב (ו"ז סי' סט ד"ה והנה הרמב"ם ז"ה ומ"ש הלבושי שרד): "אדרביה מעיקרו מין אחד הוא בשמו ובטבע צורתו"; חז"א (כלאים סי' ג ס"ק א ד"ה כלאים); ווז"ל: "וסידור המינים הוא עפ"י קיבוץ הרגשות רבות... והכריעו חכמים ברוח קדש מה הן מין אחד...", ועי' שם (ס"ק ב ד"ה ובה"ב) ש邏輯ית מדברי הרמב"ם שאף שבhalbנות

– איןם כלאים זב"ז. ולדעתו זו הדמיון של העלים, של הפרי וטעם הפרי אינם קובעים את המין, ואף בצמחים שמדוברים כשני מינים – אם הם דומים איןם כלאים זב"ז¹¹ שכן "אין הולclin בכלאים אלא אחר מראית העין"; ולדעתו זו, יש אומרים שהשינוי בטעם הפרי, אף שלא נראה לעיניהם ממש, אף הוא דין במראית העין.¹²

لدעתו זו במין אחד אין צורך בדמיון הפירות והעלים¹³. לדעתו זו, יש אומרים שניי צמחים שאינם דומים זל"ז ובמשך הזמן אותם צמחים נהיו דומים זל"ז מחלת האקלים, העבודה וכדו' – הרי הם כתחלתם כלאים זב"ז¹⁴. כ"כ לדעתו זו, יש אומרים, שבמקרה של שני צמחים הדומים שאין בהם כלאים מפני מראית העין, ולאחד מהצמחים פירות שהם נוצר צמח שכבר אין דומה לצמח הראשון – הרי זה האחרון כלאים בראשון¹⁵.

א-ו מסביר מהו סדר המינים ומהם הクリיטריונים הקובעים את המין בכלאים ואעפ"כ משתמש מתחילה ה"א במונה "מין" – מוכח שימוש זה הוא בנוסח לסייעור המינים שנקבע עפ"י מראית העין; משפט כהן (ס"י כה עמ' סח טור 1) שקבע הגידול קובע את המין מלבד שלושת הクリיטריונים (מראה הפרי, מראה העלים וטעם) ובזה באර את המושג "שני מינים בטבען" האמור ברמב"ם ה"ה; ס' זהב הארץ (עמ' נד ד"ה אמנים).

11. קריית ספר (היל' כלאים פ"ג) ולמד כן מהירושלמי (כלאים פ"א ה"א); משכנות יעקב (יו"ד ס"י סט ד"ה והנה הרמב"ם בפ"ג); שו"ת ומוצר דבש (או"ח ס"י יג ד"ה והרב שבות יעקב); שו"ת בכורי שלמה (ס"י כה אות כא); צפנת פענה (היל' כלאים פ"ג ה"א ד"ה והנה מלשון רבנו); משפט כהן (ס"י כד אות ד עמ' מד טור 2); עץ הדר (השלם,אות כה, עמ' קלח); חז"א (כלאים ס"י ג ס"ק א ד"ה כה הסדר השלישי, ס"ק ד ד"ה ירו); ושם (בש"ק ד ד"ה ואפשר) באר כן החזו"א גם אליבא דהראב"ד, ושם (ס"ק ה ד"ה ואפשר) כתוב החזו"א שיתכן שהראב"ד ס"ל כדעת הר"ש כדיליל ה"ה הערכה 8). הגראי"א הרצוג (כתבים ופסקים ח"ג ס"י יא עמ' סז). משפטיו עוזיאל (כרך א או"ח ס"י כד אות ד ד"ה ולפי זה ברור); אגרות משה (או"ח ח"ד ס"י קכג); ועי' אמונה יוסף (דינקלס פ"א ה"ד ס"ה השיזפין; פ"א ה"א ד"ה הקישות); ועי' מאירי (נדירים נא ע"ב ד"ה יש).

12. קריית ספר (שם); אגרות משה (שם).

13. קריית ספר (שם) עפ"י ירושלמי (כלאים פ"א ה"א); חז"א (כלאים ס"י ג ס"ק א ד"ה כלאים; שו"ת נאות דשא (ס"י יג) בשם אחד מהרבנים; ס' זהב הארץ (עמ' נד ד"ה והנה).

14. הרב קוק זצ"ל, ראה לעיל חידושים לפ"ג ה"ה. אך הרב קוק זצ"ל מציין במסקנותיו, שבמקרה שיש שני צמחים דומים – אין צורך לחושש שמא בתחלתם ברייתם היו שונים זמ"ז, ראה חידושים להלכה ה והערה 12.

15. חז"א (ס"י ג ס"ק ג ד"ה יש לעי').

2. דעת הסוברים שהדמיון הוא סימן למיין

יש אומרים שהדמיון קובע את המין¹⁶; ולדעתו זו יש אומרים שהדמיון אינו מועיל בשני מיינים¹⁷.

3. דעת הסוברים שהטעם הוא סימן למיין

יש אומרים שהטעם קובע את המין¹⁸. לדעה זו יש מי שאומר שאם הטעם שווה לגמרי גם אם אין דמיון בעלים ובפיריות – נחשים מין אחד ואין בהם כלאים¹⁹. אם הטעם אינו שווה לגמרי ויש דמיון בעלים או בפיריות אינם כלאים זב"ז, אך אם יש דמיון בעלים או בפיריות וטעם הפרי רחוק זמ"ז – כלאים זב"ז²⁰.

לדעתו זו, יש אומרים שההתפוח הבהיר (קוואסניצייש²¹) וההתפוח – טעם רחוק זה מזה, שכן פרי התפוח הבהיר איננו נאכל חי אלא רק לאחר כבישה או בישול, לעומת זאת התפוח שנאכל חי, لكن הם כלאים זב"ז²². ויש אומרים שטעם רחוק אינו נקבע עפ"י המתיקות, חרייפות או החמיצות, אלא עפ"י הדמיון בטעם היסודי²³; לדוגמה, התפוז והאשכולית²⁴, שההתפוז

16. חז"א (כלאים סי' ג ס"ק ד ד"ה אבל דעת הר"ש, אבל הר"ש) אליבא דהרא"ש.

17. ערוך השלחן (סי' ריצה סע"י יד); שו"ת משפטיע עוזיאל (ח"א יו"ד סי' כד) וסותר למש"ב במקום אחר (ח"א או"ח סי' כד אות ד); ועי' תשובה רב נטרונאי גאון (ברוד, יו"ד סי' רעב).

18. תפארת ישראל (יבין אותן לד', לו); משנ"ד (פ"א מ"א, מ"ד); מעדרני הארץ (כלאים פ"ג ה"ה-ה"ו); ארץ חמדה (הלו' כלאים, ספר ב מדור ג פ"ב אות ד, עמ' מ); כרם ציון (ח"ח הלכות כלאים, עמ' עז); ועי' תוי"ט (פ"א מה ד"ה הצנון בסוגרים).

19. תפארת ישראל (שם אותן לד) בהקשר לשום ולשומנית שאף שאינם דומים – מ"מ אינם כלאים כי טעםם שווה; משנה ראשונה (שם); כרם ציון (שם); וכן משמעו בארץ חמדה (שם) אליבא דהרבנן"ם, אך לדעת הר"ש והראב"ד שלושת הקריטריונים מגדרים את המין.

20. משנה ראשונה (פ"א מ"א ד"ה אינם, מ"ד ד"ה אילן).

21. עי' ברכות הנחנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנהג, עמ' 305.

22. שו"ת נאות דשא (סי' יב ד"ה תשובה); ומוכיח דבריו מדברי רע"ב (כלאים פ"א מ"ד) שפירש חזרה: סתם תפוח יער.

23. ארץ חמדה (הלו' כלאים ספר ב מדור ג פרק ה). ועי' כרם ציון (ח"ח הלכות כלאים, עמ' עד) כתוב שטעם מתוק וטעם מר אינם טעמים שונים אך טעם חריף וטעם מתוק – שונים הם.

24. ארץ חמדה (שם פרק ח, עמ' מה).

מתוק יותר מהאשכולית, מ"מ יש להם טעם יסודי אחד וטעם שונה לגמרי מטעם האפרסק או האגס.

4. דעת הסובב שהמין נקבע עפ"י איחוי הרכבה
יש מי שאומר שהמין נקבע, עפ"י כוشر האיחוי של הכנה והרכוב; אם הם מתאימים יפה
ונונתנים פרי, והעץ אינו מתנוון סימן שהם מין אחד.²⁵

5. דעת הסובב שהמין נקבע עפ"י כושר ההפריה ההדרי
יש מי שאומר שהמין נקבע עפ"י אפשרות ההכלאה של שני הצעירים באופן טבעי.²⁶

ג. אילו מأكل באילו סרק

יש אומרים שאין איסור כלאים בהרכבת אילן מاقل באילן סרק כשהם מין אחד²⁷; ויש אומרים שהזו דוקא כאשר יש דמיון בעלים²⁸; ויש חולקים וסוברים שאין מاقل באילן סרק ²⁹ הם תמיד מין באינו מינו³⁰.

25. הרוב משה שלמה שטרנברג (התורה והמדינה ח"י עם' טרעד-טרעד). ולדעתו כיוון שהם מתאחים וננותנים פרי יפה ולא מנונן סימן שהם מין אחד.

27. מושגיהם לפעמיים להפרות אחד את השני, ראה ס' התורה והארץ (ח"ב ע"מ) (394). משכנות יעקב (יו"ד ס' סט ד"ה הכלל בכלל; שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קעט ד"ה אבל בעייר).

28. משפט כהן (ס"י כד עמ' מו) עפ"י ירושלמי (סוטה פ"ח ה"ה); ס' עז הדר (השלם, עמ' קמד); ועי' ש"ו"ת הר צבי (אור"ח ח"ב ס"י קח) בהקשר לדקל קנاري שאף שאינו נוטן פרי אך מכל מקום נחשב מין דקל; ועי' במאמר פרופ' מרדכי כסלו "דרכי האבקת תמרים והסבירות להיתר שניתן לאנשי יריחו להאביק תמרים" (בתוך "קטדרה" לתולדות ארץ ישראל וישובה, תמוז, תשנ"ד, חוב' 72) שהדקל הקנاري מסוגל להפרות את הדקל המצווי, ועי' לעיל העירה. 26

29. להגדות אילן סרק ראה לעיל ה"ד העורות 4-7.

30. ספר האصول (אלאק, הלכות כלאים דף קט ע"א); משפט כהן (ס"י כד עמ' מו טור 1) עפ"י בבלי (סוטה מג ע"ב); ס' ארץ חמדה (ספר ב, מדור ג פרק ז, עמ' מה). וכן משמע בכרם ריבב' ז (זכרו שלמה [ורוינו] ירושלים תשלה"ב, עמ' לה).

ד. מינימוס פרטיים

יש אומרים שהצנון והצנוניות הם מין אחד³¹. יש אומרים שהשקדים המרים והשקדים המתוקים אינם כלאים זהב³². ויש חולקים וסוברים שהשקדים המרים נחביבים עצי סרק, ולכון ההרכבה מותרת רק ע"י גויי³³. יש אומרים שכלי מיני הדר אינם כלאים זה זהה³⁴; ויש חולקים³⁵. יש אומרים שהלימון והתפוז או החושחש והאשכוליות הם ספק מינו³⁶, והתפוז עם החושחש אינם כלאים

31. חז"א (דיני כלאים, כלאי זורעים אותן כא).
32. חז"א (כלאים סי' ג ס"ק ה ד"ה ולמ"ש, מעשרות סי' א ס"ק כה) עפ"י המשנה (מעשר פ"א מ"ד) ותוספותא (תרומות פ"ב ה"ו); הרב דוב בער אליעזרי (כרם ציון ח"ח הלכות כלאים, עמ' עד).
33. ארץ חמדה (ספר ב חלק ב סי' ב, עמ' קכח).
34. שו"ת משפטינו עוזיאל (יו"ד סי' כד); וסובר שכלי מיני הדר הם מין אחד, וכותב שהלימון המתווק והחמוות הם שני מינים מפני טעמייהם. והגר"ש ישראלי (ארץ חמדה ספר ב מדור ג פרק ח, עמ' מו) כתוב בהקשר לתפוז והה קלמנטינה ומנדירינה על לימון מהם מין אחד כי העלים והפירות דומים, ואין טעמיים שונים זה מזה. ולדעתו נראה שכן הוא גם בليمון מתווק וחמוות.
35. שו"ת חיים ביד (סי' פז); בתשובה זו עוסק בהרכבת הנאראנג'אס ופורטוקאל שהם החושחש ותפוז מתווק (ראה סי' גידולי ארץ ישראל במיני הבניינים, זהר עמר, הוצ' יד יצחק בן צבי, עמ' 255–252) וברכות הננהנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנהga, עמ' 193). בשו"ת חיים ביד (שם) מביא את נסנת הגדולה (יו"ד סי' ריצה אותן ח) בשם ר"ש קוזני (תש"י כת"י הנאספות ח"א סי' יט) שהחושחש הוא כלאים עם הלימון. ועי' מנהת שלמה (ח"א סי' עא אות ט) שנותה להחשב את החושחש כאלין סרק, ולפי"ז אין להרכיב תפוז עליון.
36. הר"ש קוזני (מובא בשו"ת מהר"ש אלפנדי ח"א סי' יג, עמ' מט, ד"ה והנה יש תח"י לגביו מראנץ (תפוז מתווק בידיש, עי' ברכות הננהנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנהga, עמ' 193) ולימון, אף שהם דומים בעלים, הסתפק אם הטעם רחוק אם לאו. ועי' משנת ר' אלעזר (ח"ב יו"ד סי' נא ד"ה ואיך שייהיה) שיש זנים של נאראנג'אס בערבית, עי' ברכות הננהנים על הצומח ומוצריו בהלכה ובמנהga, עמ' 193) שאינם כלאים על הלימון כי העלים והפירות דומים והטעם אינו רחוק זמ"ז; חז"א (כלאים סי' ב ס"ק ט ד"ה והלcker; סי' ג ס"ק ז ד"ה ולימון) וכותב שייתכן שהם נחביבים מין אחד כי טבעם דומה, ויש להם תכונות דומות, כגון שזוקקים להשקיה מלאכותית ואינם מסתפקים במים גשמיים, וכן פירותיהם מתקיים על העץ יותר מאשר (اكتרוג שדר אילנו משנה

זב"ז³⁷, ויש חולקים בתפוז וחושח³⁸.

יש אומרים שההתפוז והאשכולית הם שני מינים והרי הם כללאים זב"ז, מפני שאין טעם³⁹.

יש אומרים שהלימון וההתפוז הם כללאים זב"ז⁴⁰, ויש המסתפקים בכך⁴¹.

יש אומרים שהאתרוג והלימון הם כללאים זב"ז⁴². ויש אומרים שאיןם כללאים זה בזה⁴³,

לשנה; ויתכן שהם גם דומים זל"ז עפ"י כלל הדמיון הקובעים גם בשני מינים כدلעיל
ה"ו הערה 11.

חו"א (כלאים סי' ב ס"ק ט ד"ה ונראה); וכותב שהם מין אחד. ובס' זרע הארץ (עמ' רנה)
שכתב שהדמים בינם אינו רחוק, ואף בס' ארץ חמדה (ספר ב מדור ג פרק ח, עמ' מו)
נוטה להקל.

מנחת שלמה (ח"א סי' עא סוף אות ט).

משפט כהן (סי' כה עמ' סז טור 2; ועי' פסקים וכותבים לගרי"א הרצוג (ח"ג סי' טו עמ'
עמ').

זרע הארץ (עמ' רנה).

משפט כהן (סי' כה); ועי' ארץ חמדה (ספר ב, מדור ג פרק ח, עמ' מו).

לבוש החור (הלוות לולב סי' תרמط סע' ד); בהרכבת אתרוג בלימון או מארנו"ץ (=תפוז),
ראה לעיל הערה 35. כן משמע בתשובה הר' יהושע פלק מחבר הספר ע"מ מובא בש"ת
הב"ח (ישנות סי' קלה); וראה בש"ת שבות יעקב ח"א סי' לו, שכן התשובה הנ"ל של
בעל הסמ"ע. וכן משמע גם בש"ת הב"ח (ישנות ס"ס קלו). אך נוטה בש"ת בית
אפרים (או"ח סי' נו ד"ה ונחזר לראש) כיון שהوشש לדעת הר"ש, ואמנם לדעת הרמב"ם
מודה שאתרוג ולימון הוא מין במנינו. וכן קצת משמע מש"ת חת"ס (ח"א סוס"י רז).
הרב שלמה אברהם זעכטן (שו"ת בכורי שלמה, סי' כה אות קכו) שכן הפרי והעלים
אין דומים דמיון גדול, וטעם רוחוק זמ"ז.

שו"ת שבות יעקב (ח"א סי' לו); ומסכים עמו בש"ת חיליקת יואב (או"ח סי' לב סוף ענף
א); אך נוטה בש"ת אבני נזר (או"ח סי' תפה אות לח). שו"ת מהרש"א (אלפנדי)
ח"א סי' יג דף מה, ד"ה אלא דאכתי) כתוב שהאתרוג והלימון דומים יותר מאשר ההפת
והצנון; ומלפת וצנון נראה שאין צריך שייחו שווים לוגרי. והתייר את האתרוג המורכב
אף לגבי ארבעת המינים, ובדף מט (ד"ה ונראה דמאי) כתוב שלדעתו הלימון הוא ג"כ
אחד מזוני האתרוג; שו"ת משפט עוזיאל (פרק א או"ח סי' כד אות ד). וכן נוטים בדברי
הרב ישראל זאב מינצברג (שו"ת שארית ישראל ח"א או"ח סי' כת ד"ה אחר שבארתי),
ועי"ש ש מבחין בין שני סוגי הרכבות: סוג אחד של מינים שונים לגמרי, שאיןנו מוציא
פרי או שאינו מוציא פרי כדוגמת הרכוב, לבין סוג של מינים קרובים שמוסכיא פרי
כדוגמת הרכוב.

אך שיש סוברים שאתORG המורכב פסול לעניין ארבעת המינים. ויש אומרים שהם ספק מינו.⁴⁴

יש מי שאומר שהרכבת שזיף ע"ג אפרסק היא הרכבת ספק מינו⁴⁵; אך הרכבת שזיף ע"ג שקד מ"ר, היא הרכבת כלאים והוא מין באינו מינו⁴⁶ ויש סוברים שהוא ספק מינו⁴⁷. ויש אומרים שהשזיף והמשמש אינם כלאים זב"ז⁴⁸ ויש חולקים⁴⁹.

יש מי שהතיר בשעת הדחק להרכיב ע"ג גוי משמש על גבי שקד⁵⁰.

יש אומרים שהחבות והאגס הם כלאים זב"ז וה"ה בחובש ושקד⁵¹.

יש אומרים שמותר להרכיב בטנה (פיטוק חלב) על אלה אטנטית⁵².

44. עץ הדר (השלם,אות כה עמ' קלוי, קלז ועי' עמ' קלח); ושם (אות לא עמ' קמט) מבאר שלדעת הרמב"ם כיון שהשוני בין האתורו לבין הלימון הוא קטן לנו לא הוא כלאים ולדעת הראב"ד די בשוני קטן כדי לעשוותם כלאים, ועי' שם (אות מו עמ' ריט); חז"א (ס"י ג ס"ק ז ד"ה ולימונ, ומיהו, ואם); ואمنם בס"י ב (ס"ק טו ד"ה ולפיכך) כתוב שב"כלאים מראיתו עיקר ואתORG – (לענין מצווה) מינו עיקר"; הרב אליהו קלאצקין (חיבת הקודש ס"י יג ד"ה וא"כ ההכרח); ועי' הר צבי (זרעים ח"א ס"י עח, הודפס גם בכרם ציון תרומות ומעשרות הלכות פסוקות גאון צבי פרק כא אות ג).

45. הגרי"א הרצוג (פסקים וכתבים ח"ג ס"י יא עמ' סז); ועי' שם (ס"י יד) שהතיר באופן שהנטיעת תיעשה ע"ג גוי וכן התיר את הקיום של העצים, ואף זאת רק בשעת הדחק; ועי' בתזוכיר הרב אליעזר שמשון רוזנטל והתזוכיר של ד"ר אולמן לגרי"א הרצוג באוטו עניין שפורסמו בתחוםין (ה, עמ' 131–137).

46. פסקים וכתבים (שם ס"י יב עמ' עג). וכ"כ ש"ת משפטיו עוזיאל (יר"ד ס"י כד, עמ' קצז). וכ"כ בס' ארץ חמדה (ספר ב, מדור ג פרק ח, עמ' מו); וכתב שם שהשזיף שונה מהשקד, שכן בשזיף הציפה החיצונית נאכלת, לעומת השקד שנאכל הוא הגרעין.

47. הרב משה שלמה שטרנברג (התורה והמדינה ח"י עמ' טרע–טרעד); ולדעתו כיון שהם מתאימים ונותנים פרי יפה ולא מנון סימן שהוא מין אחד; ומ"מ הכריע שהוא ספק מינו, וכן התיר ע"ג גוי; ועי' כלאי זרעים והרכבה (מסכת כלאים, לפروف' פליקס, עמ' 112).

48. ש"ת משפטיו עוזיאל (יר"ד ס"י כד, עמ' קצז).

49. ולזה נוטה בס' ארץ חמדה (ספר ב, מדור ג פרק ח, עמ' מו).

50. משפט כהן (ס"י יח) וזאת רק במילוי של שבעת תנאים, ועי' עוד שם ס"י כ, שלפי הנראה החשיב הרכבה זו להרכבת כלאים, ואעפ"כ התיר ע"ג גוי, שכן לגבי הוא מין במינו כפי שכתב בס' עץ הדר.

51. ארץ חמדה (ספר ב, מדור ג פרק ח, עמ' מו).

52. הרב שמואל דוד (תחומין ה עמ' 160–173).

פרק שלישי – הלכה ו

יש אומרים שהרכבת תפוז ורימון היא איסור תורה, וחייבים אף לעkor את העץ המורכב.⁵³

יש אומרים שהAMILON והאבטיח הריהם כלאים זב"ז ונחשב שיש בהם טעם שונה, ובפרט שמרהה הפרי ומרהה העלים שונה.⁵⁴

.53. דעת כהן (ס"י רלה אות ב).

.54. שו"ת משפט עוזיאל (ח"ב י"ד ס"י צה).

חידושים

ראייה "כיצד: הלהפת עם הצנון אינם כללאים זה בזה, מפני שפְּרִיָּהָן שווה". והראכ"ד השיג עלייו. אלא שיש להסתפק בכוונת הראכ"ד אם סגי בשנים או דבעין דוקא תלתאי. ועיין בבס"מ שכתב דברי הרמב"ם מפירושים בירושלמי. ובאמת הדבר תמה: איך העלים הראכ"ד עיניו מדברי היירושלמי המפירושים? ואפשר להצדיק דבריו ונאמר דבשינוי או שיוי גדול - מודה הראכ"ד. אבל בדומין, כולם שאפשר להשוותם - בזה פליג הראכ"ד?

1. כדעת הר"ש שלמד את דברי ר' יונתן בירושלמי להחמיר. ולכאורה יש להביא ראייה שהראכ"ד חולק על הרמב"ם וסובר שסגי בשנים ואינו מסכים לדעת הר"ש, שם לא כן היה צריך להשיג בהלכה ה שאין די בסימן אחד אלא המין נקבע עפ"י שלושת הסימנים גם יחד (פרי, עליים וטעם).

2. ועי' בס' עז הדר (השלם, הוצ' מכון ע"ש הרצוי, עמ' קלז, כמה, קמז) שם פירש הרב קוק זצ"ל להיפך, שיטת הראכ"ד כשיתות הר"ש. ועוד כתב שם (עמ' קמז) שלדעת הראכ"ד אם יש הבדלים קטנים, הוא כללאים זב"ז; ועי' ה"ה הערכה 8.

הלכה ז

רמב"ם

כמה מרחיקין בין שני מיני
זرعם שהן כלאים זה עם זה? כדי
שיהיו נראין מובדלים זה מזה,
אבל אם נראין שנזרעו בירובוביא
– הרי זה אסור.

על חשיבות מראית עין בכללים, וללא מראית עין אין איסור כתוב רבינו פ"ד הט"ז, וכן

כתבו: רבינו יונה (ב"ב ב ע"א ד"ה סברוה); ר"י מגש (ב"ב פג ע"א ד"ה אמר רבא); יד רמ"ה (ב"ב פב ע"ב אות עח); רשב"א (ב"ב פג ע"א ד"ה ואמר, יט ע"ב ד"ה המבריך); ר"ח (שבת פה ע"ב ד"ה ומפרקינו); רש"י (שבת פד ע"ב ד"ה ואחת באמצע); רמב"ן (שבת פה ע"א גבולה); ריטב"א (שבת פה ע"ב ד"ה שורה, שאני); מאירי (שבת פה ע"א ד"ה זהו ביאור המשנה); ראב"ד (הובא ברש"ס כלאים פ"ג ה"ד במשנה נוטע אדם, תוס' רא"ש מוק ו ע"א ד"ה ועד); חינוך (מצוה רמה).

עוד הרחיבו את הדיבור בעניין מראית עין בכללים בישועות מלכו (פ"ב ה"א); מעשה רוקח (פ"ב ה"א); עמק הלכה (ס"י יד); הגרא"ז מלצר (כרם ציון ח"ח); הרב קוק ז"ל (לעיל חדשים פ"ב ה"א, ה"ה); חז"א (כלאים ס"י ב ס"ק י, ס"י ד ס"ס יא); תורה הארץ (פ"י אות ח); זרע הארץ (עמ' רטו); תורה זרעים (פ"א מ"א עמ' מ-מב).

על פי המשנה פ"ג מ"ה "שכל מה שאסרו חכמים לא גרו אלא מפני מראית עין".¹

הלכה ח

רמב"ם

ושיעורין רבים יש בהרחקה זאת,
הכל לפי גודל השדרה הנזרעת, ולפי
רווח העלים ושלוח היונקות.

יש הגורסים רוחב העלים³ ויש הגורסים רוב העלים⁴.
בדין זרע ייחידי לעניין הרחקה עי' באחרוניים⁵.

1. בכתה"י כתוב "רווח העלים", וכן בארו ר"ח (שבת פה ע"ב ד"ה ופריק); ערוך (ערך שדכן).
2. ברוב הדפוסים נכתב רוב.
3. חז"א (ס"י ח ס"ק טז ד"ה אינו זורע); ארץ חמדה (ספר ב מ"ז פ"ו). ועי' פ"ד ה"ג לגבי דלעת יחידית.

הלכה ט

ת. גודל החרחקה	א. הגדרת שדה
ג. מקום בית הרובע	ב. דין זדוניות
ז. חbos	ג. הצורך בחרחקה
	ד. החרחקה ברובע

רמב"ם

כיצד שדהו שחריתה זרעה מין
 תבואה, ובקש לזרע בצדה מין
 תבואה אחר בשדה אחרת, מרחק
 ביןיהם בית רובע, והוא בעשר
 אמות וחומש אמה על עשר אמות
 וחומש אמה מרובע, בין מין האמצע
 בין מין הצד. ואם לא היה ביןין
 כשיעור זהה - אסור. ואינו לוכה
 עד שיחיו קרובין בתוך ששה
 טפחים.

א. הגדרת שדה

לגביו גודל השדה נאמרו מספר דעתות:

יש מי שאומר שהוא רוחב של שתי שורות, ח' אמות, פחות מכך דין זדור. יש מי שאומר שגודל שדה הוא ט' קבין, ס' אמה ומעת יותר על ס' אמה ומעט יותר.³ יש מי שאומר שהגודל הוא כשדה קטנה, שגודלה חמישים אמה על ב' אמה.⁴ יש מי שאומר⁵ שגודל שדה הוא רובע. ויש מי שהוסיף⁶ שצורך שיהא אורכו יותר מרוחבו במעט, אולם תקנו שאפלו ברובע שטחו עשר אמות וחומש על עשר אמות וחומש, ואפלו פחות מכך עד ששה טפחים והוא מרובע צריך להרחיק בית רובע.

1. על פי המשנה פ"ב מ"ג.
2. תפאי (בתים כלאים אותן כב); רע"ב (פ"ג מ"ג); עיין תיוט (פ"ג מ"ד ד"ה וחכמים אוסרים).
3. חכם"א (משפט הארץ פ"ג סע' יג); ארץ חמדה (מהודורה קמא עמ' ש, מהודורת מוה"ק מדור ו פ"ד עמ' פז, ח"ב ס"ט עמ' קנה).
4. מתנו"ע (פ"ג ה"ד); חכם"א (משפט הארץ פ"ג סע' יג).
5. ריש"ס (פ"ב מ"י ד"ה עולה); גור"א (פ"ב מ"י בפירוש הארץ); זרע הארץ (הלכה מ עמ' רז).
6. עיין ר"ש (פאה פ"ג מ"ז).
7. חז"א (ס"י ו ס"ק א אותן ב, ס"ק יט, ס"י ה ס"ק טז ד"ה שם אר"א).

יש מי שאומר כי לכל שצורתה מרובעת הרי היא שדה.

ב. דין זרעוניים

יש אומרים שדין הזרעוניים כירק.⁸

ויש אומרים שדין הזרעוניים כתבואה.⁹

ויש מי שהוסיף שאפילו ירקות שדרכם לזרוע מהם שדות ג"כ דין כתבואה.¹⁰

ג. הצורך בהרחקה

רmb"ם מרחיק בינוים בית רובע.

יש מפרשים המבאים שהשיעורים הם של מקומות הזרעה, שאם יש שימוש זרעה של בית רובע הרי כל שדה בפני עצמה, ומותר לסמוק אליה שדה אחרת הזרעה מין אחר, שהרי ניכר לכל שאלה שתי שדות נפרדות.¹¹

ד. הרחקה ברבوع

רmb"ם והוא בעשר אמות וחומש אמה על עשר אמות וחומש אמה מרובע.

ראייה ויש מי¹² שדבריו נוטים לומר שגם אם היה ארכו פי שנים ברחבו, כגון שהיה עשרים ואחת אמות אורך על רוחב חמיש אמות וחומש אמה מרובע.

7. רע"ב (פ"ב מ"י); עיין חכ"א (משפט הארץ פ"ג סע' יג); עיין הארץ חמודה (מהדורות מוסה"ק, ספר ב מדור ו, ד עמ' פז).

8. משנ"ר (פ"ב מ"י); הילכתא גבריא (פ"ג ה"ב); זרע הארץ (הלכה מ); ארץ חמודה (מהד"ק עמ' רצ, מהדורות מוסה"ק ספר ב ח"ב ס"י ז' אות י עמ' קמט); ועיין רדב"ז (פ"ה ה"ז).

9. גרא (שנות אליהו פ"ג מ"ב); מקדש דוד (ס"י ס"ק ה ד"ה אמרין, דף רלא ע"ב), חז"א (ס"י ז ס"ק כב).

10. חז"א (ס"י ז ס"ק כה ד"ה תבואה).

11. ריש"ס (פ"ב מ"י ד"ה תבואה); גרא שנות אליהו הארוך (פ"ב מ"ו, פ"ב מ"י) "הכלל זהה שאין צריך שום הרחק כלל בזרעים רק משום ערבוב צריך שיהא שימוש שדה מכל מין דהינו בתבואה בית רובע ובירק ו' טפחים וכל אחד הוא נחשב לשדה לפני עצמה ואז לא הו ערבוב...".

12. [פב] רדב"ז (פ"ג ה"ט) לדברי ר"ש (פ"ב מ"י ד"ה דתניתא).

המשלים לשיעור בית רובע, ג"כ מהני. ולסברא זו, נוטים הדברים¹³ שאפילו היה שיעור זה מתמלא בתשברות ע"י קו ארוך וצר - ג"כ מועיל להפסיק, ומסתבר דהינו שייהי עכ"פ הפסיק ניכר.

ויתר נראה לעיקר דברי האומרים¹⁴ בית רובע זה צריך שייהי מרווח דוקא, שאז ניכר הפסיק בין המינים, אבל אם הוא פחות משיעור עשר אמות וחומש במקום אחד בין באורך בין ברוחב לא הוא הפסיק המפסיק להתיר תבואה בתבואה.

ה. גודל ההרחקה

רמ"ם והוא בעשר אמות וחומש אמה על עשר אמות וחומש אמה.

בבית רובע הוא אחד חלקו עשרים וארבעה מבית סאה, ובית סאה גודלו חמישים אמה על חמישים אמה. נאמרו צורות מדידה שונות של גדי בית רובע, יש אומרים¹⁵ עשר וחומש אמה על עשר וחומש אמה בקירוב, יש אומרים¹⁶ עשר אמה על עשר וחומש אמה, ויש אומרים¹⁷ עשר וחומש אמה על עשר וחומש אמה. ויש מי שאומרים¹⁸ עשר אמות וטפח

13. [פג] רדב"ז במקנא לדעת הר"ש, אבל העיר שפחות מהפסיק עשרה טפחים נראה כערובבי.

14. כס"מ; רדב"ז; מהר"י קורקוס (פ"ג ה"ט) בדעת הרמב"ם. הון עשר (פ"ב מ"י).

15. הרמב"ם בפיה"מ (פ"ב מ"ט, מ"י). גי' הרמב"ם בהלכותיו לפי דפוסים אחרים, הוגה על פי דברי הכס"מ. ועיין במהר"י קורקוס בביאור החישוב. עיין עוד חז"א (ס"י ו ס"ק אאות א, ס"י ו ס"ק ז ד"ה ונראה).

16. ריבמ"ץ (פאה פ"ג מ"ו, כלאים פ"ב מ"ט); ר"ש (פאה פ"ג מ"ו); רע"ב (כלאים פ"ב מ"ט) מנתת ביכורים (תוספთא לאלים פ"ב ה"ז). הריבמ"ץ והר"ש כתבו שחצית אמה נמדדת לפי חשבון של ה' טפחים לאמה, והאמות לפי ו"ט באמה. לפי הסברים אלו אין צורך שיהיא השיטה ריבוע מדויק.

17. Tosfeta (פ"ב ה"ז); וכן בערך (ערך בית רובע); הרש"ס (פ"ב ה"ז) הביא Tosfeta זו בגין הירושלמי, מלאת שלמה (פ"ב מ"ט); וכן גי' רוב כת"י של הרמב"ם ביד החזקה, תשב"ץ (ח"א ס"י קסה); גי' מעשה רוקח (פ"ג ה"ט); עיין Tosfeta פשוטה (עמ' 613) שבאר על פי דברי הר"ש, לדעות אלו האמה נמדדת בששה טפחים, ואילו חצי האמה נמדדת באמה בת חמישה טפחים.

18. רא"ש (פאה פ"ב מ"א).

ופחות מעט מacists על עשר אמות וטפח ופחות מעט מacists.

ו. מקום בית הרובע

רמכ"ם בין מן האמצע בין מן הצד.

בפשטות נראה שאין צורך אלא שיהא בית רובע יוכל לסייע בשאר המקומות¹⁹. יש אומרים שאחר שהרחוב בית רובע מיצר והולך עד כל שהוא²⁰, וכן יכול להשאיר באמצע בית רובע ולהציג מהאמצע עד סופו לכואן ועד סופו לכואן. יש מי שאומר²¹ שלאחר שהרחוב בית רובע יכול להתקרב מיד, וראוי להשאיר ו"ט, כדי שלא לבוא לחשש דאוריתא.

ז. חbos

ראייה ולא מהני הרחקה כשייעור להטייר זריעת שני מינים, רק אם הם זה בצד זה, או שהמין האחד מקיף את השני לא יותר משלשה רוחותיו אבל רוח אחד נשאר פתוח, אבל אם הוקף מין אחד ע"י מין אחר מכל ארבע רוחותיו עד שנעשה חbos בתוכו, לא מהני הרחקה השיעור של בית רובע²².

יש מי שאומר שהחbos צריך ג"כ שהיה בגודל שדה²³. יש מי שאומר שאם היה ד' אמות חרב בכל היקף סביב השדה החbos בטל דין חbos, ויש מי שאומר שאפלו לדעתו שהbos אסור הינו ללא הרחקה גדולה, אולם כשייש הרחקה גדולה מותרי²⁴, ויש מי שהסתפק שמא הרחקה גדולה היא בית רובע²⁵.

19. תפאי (פ"ב מ"ח אות נא-נב, פ"ב מ"י אות עג); בתים כלאים (כלאי זרעים אותן כ).

20. חז"א (ס"י ו ס"ק א אות א, ס"י ה ס"ק ט).

21. ארץ חמדה (מהדורות מוסה"ק ספר ב, מדור ו, פ"ב עמ' פו).

22. [פג] ר"ש; רא"ש; ריבמ"ץ (פ"ב מ"י); מהר"י קורקוס; רדב"ז; כס"מ, (פ"ג ה"ט) על פיה ירושלמי (פ"ב ה"ח).

23. חז"א (ס"י ו ס"ק כ ד"ה בדולין).

24. משנ"ר (פ"ב מ"י ד"ה תבואה).

25. חז"א (ס"י ו ס"ק כ ד"ה ירושלמי).

יש מי שאומר שההיקף צריך להיות מארבע רוחות²⁶, אולם אם הקיפו בזריעה לצורך ראש תור הרי זה מותר.

יש מי שאומר שם הוקף מארבע רוחות ופתח רוח אחת הרי זה מותר²⁷.

יש מי שאומר שדין חbosש הוא בין במקף על ידי מני תבואה אחרים, ובין אם הקיפו שני מני תבואה על ידי גדר²⁸.

יש מי שאומר שאין דין חbosש בשדה גדולה ט' קבין (ס' אמה ומשהו על ס' אמה ומשהו), רק בשדה שיש בה בית רובע יש דין חbosש²⁹.

יש מי שאומר שדין חbosש מפקיע דין הרחקה אבל לא מפקיע את ההיתר של ראש תור³⁰.

יש מי שאומר שדין חbosש הוא רק בתבואה בתבואה ולא בירק וירק ולא תבואה בירק ולא יرك בתבואה³¹.

ויש מי שאומר שדין חbosש הוא אף בירקות³².

יש מי שאומר שחbosש לא אסור כלל³³.

.26. תפאי (יכין פ"ב אותן עג).

.27. חדשני מהר"ח (פ"ב מ"י).

.28. רשות (פ"ב ה"ח שלא תהא חbosה); חז"א (ס"י ו ס"ק א בסופו ד"ה בירושלמי פ"ב ה"ח), ארץ חמדה (מהדורות מוסה"ק ספר ב, מדור ו פ"יג עמ' צד).

.29. רשות (פ"ב מ"י במשנה ד"ה עולה למדת, דף ל ע"א).

.30. תפארת ישראל (יכין פ"ב מ"י אותן עג).

.31. הגר"א (שנות אליהו הארוך, פ"ב מ"ח); חז"א (ס"י ו ס"ק א בסופו ד"ה בירושלמי פ"ב ה"ח). ועיין לקמן פ"ג ה"ח.

.32. משנה ראשונה (פ"ג מ"א); ארץ חמדה (ס"ב מ"ו פ"יג עמ' צד).

.33. ערוה"ש (ס' רצץ סע' לב); ועיין חז"א (ס"י ו ס"ק א בסופו ד"ה בירושלמי פ"ב ה"ח, ס"י ו ס"ק כ ד"ה ירושלמי).

חידושים

רמ"ם ואם לא היה בינוין בשיעור הזה
אסור ואינו לוכה עד שיחיו קרובים
בתוך שש טפחים.

ראייה יש להסתפק אם מרובע של שש טפחים מועיל להצלת את השאר
ממלכות כדאמרין דבית רובע מתייר לזרוע לכתלה או
שהרחק שש צרייך להיות על פני כל אורך השדה.

1. עיין יcin (פ"ב אות עה) שבו על 'טפחים אין צרייך הרחקה על פני כולה, אולם שם מדובר בהרחיקות של ירך שmedi תורה צרייך להרחק טפח, ברם הכא השאלה היא לעניין תבואה צרייך להרחק מ"ט שש טפחים.

הלכה י

- ד. זרעה בתוך י' הטפחים
- ה. חבוש בירק
- ו. מרובע בירק
- א. הגדרת שדה יرك
- ב. שיעור ההרחקה בירק
- ג. צורת ההרחקה בין שדות יرك

רמב"ם

היתה שדהו זרעה יرك, ובקש
לזרוע בצדה שדה יرك אחר, אfilo
دلעת, מרחק בין שני השדות ששה
טפחים על ששה טפחים מרובע, בין
מן האמצע בין מן הצד, ופחות
משיעור זה אסור ואינו לוקה עד
שהיהו קרובין בתוך טפח.

א. הגדרת שדה יرك

יש מי שאומר ששדה יرك הוא כל שיש בו י' טפחים על י' טפחים.³
ויש מי שאומר ששדה יرك הוא כהגדרת שדה תבואה דהינו בית רובע.⁴
שדה שיש בין הנזרעים שטח חרב של שלושה טפחים איינו מctrף לדין שדה ואם נתעבו
אח"כ השורשים הרוי זה מctrף לשדה, וכן אם הרגילות לזרוע מין⁵ זה במרחב ג"ט הרוי
זה מctrף לשדה.⁶
יש מי שאומרים⁷ שرك שדה שזרוע בה מין אחד הוא מוגדר כשדה, אבל שדה שיש בה מספר

1. משנה (פ"ב מ"י, פ"ג מ"ז).
- 2.תוסفتא (פ"ב ה"ח).
3. ריש"ס (פ"ב מ"י ד"ה יرك בירק); הגר"א פירוש האריך (פ"ב מ"ז ד"ה הרוצה). וביבאoro
למשנת ערוגה (פ"ג מ"א). וכן נראה מדברי רשי" (שבת פ"ו ע"א); ר"י מיגאש (שו"ת סוס"י
כו ד"ה איתביה).
4. חז"א (ס"י ז ס"ק ג); תלמי שדה (אות לח).
5. לאו דוקא יرك ה"ה אף תבואה.
6. חז"א (ס"י ז ס"ק ג ובסוף ס"י ו ס"ק א הובא במכותב ערלה ס"י יב ס"ק א, דיני כלאים
סע' יז).
7. כתוב בדיני כלאים סעיף ט.

חוקות הארץ

מינוי יrokes⁸ הזרועים בהיתר אין דין כשדה אחת.

ב. שיעור ההרחקה בירק

רמב"ם מרחיק בין שתי השדות ששה טפחים על ששה טפחים מרובע.

ראייה י"א⁹ ששדה יrok יש לה דין אחד עם שדה תבואה, וגם בה צריך להיות שיעור ההרחקה בית רובע לעניין איסור, ואיןו לוקה כי אם כשייחו קרובין בתוך ששה טפחים, ולא נאמר שיעור טפח גם בירק.

ו"א¹⁰ שלדעתו זו ששה טפחים הם השיעור לאיסור ולملוקות בירק. ו"א¹¹ שאין כאן מחלוקת ולכ"ע בירק יש לאסור בששה טפחים ולוקים בטפח אחד.

ג. צורת ההרחקה בין שדות יrok

רמב"ם מרחיק בין שתי השדות ששה טפחים על ששה טפחים מרובע.

לשיטתו זו משמע שההרחקה צריכה להיות ברובע של ו' טפחים על ו' טפחים¹². יש מי שאומר שלאחר שהרחיק ו' על ו' טפחים יכול לסמוק למורי את שאר הגבול¹³. יש מי שאומר שלאחר שהרחיק ו' על ו' טפחים יכול לסמוק למורי את שאר הגבול¹⁴. יש מי שאומר שלאחר שהרחיק ו' על ו' טפחים יכול לסמוק למורי את שאר הגבול¹⁵, אולם ראוי שלא להתקרב אלא עד טפח בין זה לזה כדי שלא להיכנס לחשש דאוריתא.

8. דין זה שייך רק במינוי יrokes שדי בהרחקה של טפח וממחза לחלק מן הפסיקים אך במינוי התבואה יש צורך בהרחקה של ו' טפחים לפחות ו"כ יש בעיה של שדה שנפסק באמצע שכל שהוא יותר מג' טפחים אינו מctrף לשדה אחד. אכן לדעת הרדב"ז (פ"ג הי"ג) הסובר שאף בתבואה די בטפח וממחза יש מקום לדון האם מינימ ובים מctrפים לשיעור שדה.

9. [פ"ד] ראמ"ד על פ"י ירושלמי (פ"א ה"ט).

10. ערך השלחן (ס"י רצז סע"י לד); חז"א (ס"י ה ס"ק א ד"ה והנה, תירוץ שני).

11. מהר"י קורוקוס (פ"ג ה"י); עיין מראה הפנים (פ"א ה"ט ד"ה כמה דרבנן); מלאכת שלמה (פ"ב מ"ט בשם הרש"ס).

12. עיין מהר"י קורוקוס; כס"מ.

13. בתים כלאים (כלאי זרעים אותן כא).

14. חז"א (ס"י ה ס"ק ג ד"ה ומבוואר).

15. ארץ חמדה (ספר ב, מדור ג, פ"ב עמ' פו, פ"ז עמ' פט).

ויש מי שמשמעו מדבריו¹⁶ שצורך להרחיק ו' טפחים לכל אורך השטח הזרוע, ללא צורך ברובע. ונראה שלשיטה זו הדרוש ברובע הוא רק לעניין ראש תור¹⁷.

ד. זריעה בתוך ו' הטפחים

בשתת הטפחים שבין שתי שדות ירק אין לזרוע ירק אחר במרקח טפח ומchezח, ואף אם הרחק בין השדות יותר מ' טפחים ואפשר להשאיר ג'ט בין הזרוע האמצעי להשדות, קשה להתייר¹⁸.

יש מי שאומר שבו' טפחים אלו אסור שיהא כל דבר שאינו ראוי לזרעה, כגון קבר או סלע¹⁹.

ה. חbos בירק

יש אומרים שאין דין חbos בירק המקיים ירק אלא תבואה בתבואה²⁰. כמו כן יש מי שאומר²¹ שבירק וירק אין איסור הקפת גדר. ויש מי שמשמעו מדבריהם²² שיש דין חbos אפילו בירק וירק.

ו. מרובע בירק

יש מי שאומר שאין דין מרובע בירק, וכל שאין דין שדה הרי הוא כירק ייחידי ומספיקה הרחוקת טפח וחציז²³.

16. סמ"ג מל"ת (רעת) בבואר דעת הר"ש (פ"ג מ"ג ד"ה כמלא); עיין תי"ט (פ"ג מ"ג ד"ה אורך ו טפחים); חז"א (ס"י ו ס"ק אאות נח ד"ה במש"כ); זרע הארץ (הלכה כא עמ' קכא); ארץ חמדה (ספר ב מדור ו פ"ג עמ' פט).

17. ר"ש (פ"ב מ"י); גרא (ס"י רצץ ס"ק לא) על פי דברי הגמ' שבת (פה ע"א).

18. חז"א (כלאים ס"י ו סוס"ק א, מכתב ערלה ס"י יב ס"ק א ד"ה ב"ז).

19. ערוק השלחן (ס"י רצץ סע"י מה).

20. גרא (בואר הארץ פ"ב מ"ח); חז"א (ס"י ו ס"ק יח).

21. חז"א (כלאים ס"י ו סוס"ק א ד"ה נכון, הובא בכתב ערלה ס"י יב ס"ק א).

22. ר"ש (פ"ג מ"ג); רע"ב (פ"ג מ"ב) משנה ראשונה (פ"ג מ"א) תפאי (פ"ג מ"א אות ג); משפט

ארץ (פ"ג ה"ט); זרע הארץ (הכ"א עמ' קבא ד"ה רובע); תלמי שדה (ס"ק לט); ארץ חמדה

(עמ' רכח ע"ב ד"ה ובחזון איש).

23. חז"א (ס"י ו ס"ק יט).

חדשושים

רמב"ם היה שדרה ורואה יرك ובקש לזרע בצדה שדה יرك אחר אפילו דלעת מרחק בין שתי השדות ששה טפחים על שש טפחים מרובע בין מצד ובין מן האמצע, ופחות משיעור זה אסור ואינו לוקה עד שהיו קרובים בתוך טפה.

והראב"ד השיג: ראייה

שאין דברים אלו אמורים אלא לדעת ר' יהודה, אבל לדעת חכמים - לאסור בבית רובע, וללקות - בשעה טפחים. והנה בכוונה דברי הראב"ד יש לפרש אופנים אחדים:

א"ל דפליג גם ארישא, דהרבמ"ם מפרש דדמייא רישא לסייע, וברישא עשרה מותר לכתילה ובפחות מששה לוקה, ובירק בירק שש טפחים מותר לכתילה ופחות מטפה לוקה, והוא סובר דששה טפחים מצל את השאר אלא דأتיא כר' יהודה, והוא פסק כחכמים.

עוד א"ל בית רובע לכתילה, ובירק בירק ריבוע מצליל מלוקות.

עיין ברדב"ז שהשיג על הראב"ד דהא הו סתם משנה וקייל DSTEM במשנה ומחולקת בברייתא קייל DSTEM משנה. ולפ"ז א"ל דהרבמ"ם והראב"ד יפלגו בפלוגת בעלי הכללים אם כלל זה הוא רק כשהחולקים בברייתא הוא יחיד לגבי יחיד אבל אם הוא יחיד ורבים הלכה רבים אף נגד הסתם. ואיכא DSTEL דלא אני ולעולם הלכה DSTEM.

1. שדי חמד (מערכת הי"ד כלל ג); עיר און (מערכת ה"ה אות מה ד"ה וכבר).

הלכה יא

רמב"ם

היתה אחת משתי השרdot זרעה התבואה,
והשנייה שבצדה ירקי או דלעת², מרוחיק
בינהן בית רובע.

יש מי שאומר שהמרוחק המחייב מליקות הוא פחות מג' ומחצית טפחים, ג' טפחים עברו
ኒיקת התבואה ומחצית הטפח שייעור ניקת הירק.³
ויש מי שהסתפק אם המרוחק מליקות הוא פחות ממו' טפחים או פחות מטפח.⁴
יש מי שאומר שכאשר זרע שדה דלועין ושדה התבואה יחד אין צורך להרחיק בית רובע.⁵

.1. פ"ב מ"ג.

.2. פ"ג מ"ז ע"פ פירוש הרמב"ם למשניות. עיין לקמן הלכה יג ופ"ד ה"ג.

.3. ערוה"ש (ס"י רצץ סע' לג).

.4. חז"א (יו"ד ס"י קפ דיני כלאי זרעים סע' יח, חז"א כלאים סוף ס"י יג, דיני כלאים כלאי

.5. זרעים סע' יח).

.6. מראה הפנים (פ"ג ה"ו ד"ה ואם); ועיין פ"ד ה"ג הערכה 8.

הלכה יב

ו. הרחקה משורה שאורכה יותר מ'	טפחים	א. שורה בתוך שדה
ז. רוחב השורה		ב. תלם וטפח ומחזה
ח. תלם כשדה בפני עצמו		ג. רוחב תלם ועומקו
		ד. רוחב התלם
		ה. הרחקה משורה קצרה מ'

רמב"ם

במה דברים אמרים שצרכ' להרחקה בשיעורין הללו בין שתי שדות, אבל אם הייתה שדה זרעה יرك ורצה לזרע בצדיה שורה של יرك ממין אחר, דיו לעשות בין השדה ובין השורה תלם אחד, ארכו ששה טפחים בלבד ורחבו בעמקיו.

א. שורה בתוך שדה

רמב"ם ורצתה לזרע בצדה...

ראייה ושיעור הרחקה זה¹ הוא לאו דוקא כشرط לזרע שורה יرك אחר בצדה של שדה הזרעה איזה מין יرك, אלא הוא הדין נהוג גם כן כشرط לזרע יرك אחר בתוכה של השדה הזרעה יرك, גם כן דיו בשיעור הרחקה זו של תלם אחד ארכו ששה ורחבו בעמכו, אלא שכשהוא זרע לצד השדה דיו לו בהרחקה מצד אחד, וכיון שהוא זרע באמצעות השדה צריך הרחקה כזאת משני הצדדים, מכל צד שיעור מלא תלם כזה. אפלו אם השדה מקיפה את השורה מג' רוחותיה ג' אין בכך איסור כללים, ואם חבוש הוטר בירק מותר אפלו מוקף מdry רוחותיה.²

1. משנה (פ"ג מ"ג).

2. [פה] רדב"ז מל' המשנה.

3. חז"א (ס"י ח ס"ק ח). ועיין לעיל פ"ג ה"י בדיון חבוש בירק.

ב. תלם וטפח ומחזה

רמב"ם דין לעשות בין השדה ובין השורה תלם אחד.

יש אומרים שישיעור הרוחקת תלם הוא כאשרינו מרוחיק טפח ומחזה, אבל אם רוצה להרוחיק טפח ומחזה איינו צריך להרוחיק תלם⁴.
יש אומרים שישיעור הרוחקת תלם הוא כאשרינו מרוחיק ששה טפחים, אבל אם מרוחיק ששה טפחים איינו צריך להרוחיק תלם⁵.
יש מי שאומר שבמקרים תלם יכול לעשות גבול⁶.

ג. רוחב תלם ועומקו

רמב"ם ארכו ששה טפחים בלבד ורוחבו בעומקו.

במשנה נאמר "רוחבו כמלואו", יש שבארו שמלואו היינו עומקו⁷. ואם העומק גדול יותר צריך לעשות רוחב גדול יותר⁸.
יש שהכריעו להלכה⁹ קדעה הסובות שציריך תלם שארכו ששה טפחים עומקו טפח ורוחבו בעומקו, מכיוון שההשו"ע (י"ד רצץ סע' יט) העתיק דברי הרמב"ם.
יש מי שאומר¹⁰ שעומק התלם, הוא לפחות טפח, ורוחבו ג"כ לפחות טפח¹¹.

.4. חז"א (ס"ק ח ס"ק ה, ח ד"ה דין).

.5. ארץ חמדה (ח"ב מדור ו פ"ט עמ' צא).

.6. חז"א (ס"ק ח ס"ק ה וכלה, ס"ק יט ד"ה כשם).

.7. פיה"מ (פ"ג מ"ג).

.8. פשט המילים רוחבו בעומקו.

.9. חז"א (ס"ק ט סוף ד"ה ולדעת הר"ש). ועיין דרך אמונה (פ"ג הליל"ב ציון הלכה

אות קטו) שהעיר שבדיני כלאים אות כב כתוב שאין להשתמש בהיתר חרץ ואולי חשש לדעת הר"ש או מושום שמא יתמעט... וצ"ע.

.10. רמב"ם פירוש המשנה פ"ג מ"א "ואופן ההבדלה ביןיהם הוא על אחד מג' דרכיהם, האחד שייחפור ביןיהם חרץ **שעומקו טפח** וארכו ששה טפחים אם היו שני המינים יرك כמו שיתבאר בפרק זה", חכ"א משפטי ארץ (פ"ג סע' י); חז"א (ס"י ח ס"ק ה, ס"י ח ס"ק ז ד"ה והא דאמר).

.11. כדורי רבוי יהודה במשנה (פ"ג מ"ג) ואין מי שחולק עליון, אלא שלדברי רבוי יהודה אין צורך בעומק כלל, אלא רוחב טפח אהני לנו, ולהלכה דעת רבוי עקיבא צריך שייהא גם עומק. עיין חז"א (ס"י ח ס"ק ז ובס"י ה ס"ק א ד"ה והנה).

יש אומרים שאם העומק יותר מטפח ומחצה אין צורך להרחיב יותר¹².
ויש אומרים שרוחבו כעומקו עד עומק אמה וرك ביותר מרוחב אמה אין צורך להרחיב יותר¹³.

ד. רוחב התלם

ראייה ויש מי שאומר¹⁴ ששיעור רוחב תלם זה איננו כעומקו, אלא כשיעור מלא העול שחוורש בו התלם, כתתי אמות¹⁵.
ויבא¹⁶ ששיעור התלם ברוחבו הוא כארכו, ויהיה מרובע ששה על ששה טפחים.
לדעה זו הצורך מרובע של ו' על ו' טפחים נובע מכיוון שמייצר והולך¹⁷.

ה. הרחקה משורה קצרה מ' טפחים

ראייה ויש מי שפירש הרחקה זו של תלם זה שרוחבו כארכו, ששה טפחים, לא נאמרה כי אם שגמ לקלח אחד של ירך צריך הרחקה כזאת ממין ירך אחר.
יש מי שאומר שאם אורך השורה פחות מ' טפחים תספיק הרחקה לאורך השורה¹⁸.

12. חז"א (ס"ק ז ד"ה והוא דאמר).

13. רמב"ם פירוש המשניות פ"ג מ"ג: "ואמר שצרייך שייהי רוחב אותו התלם כעומקו והוא אמרו כמלואו כלומר כמלוא התלם **ואפילו היה עומקו אמה**," ארץ חמדה (ח"ב מדור ו פ"ט עמ' צא) כתב ששה טפחים דהינו אמה, ועיין חז"א (ס"י ח ס"ק ז ד"ה והוא דאמר) שבאר ע"פ דעתו דברי הרמב"ם. ועיין לקמן הערלה 26.

14. [פו] ראב"ד (פ"ג הי"ב).

15. מנוחת ביכורים על Tosafotא (פ"ב ה"א); משנה (פ"ב מ"ו) ירושלמי שם, ועיין (ב"ב כו ע"א) שנאמר בסתמא שעבודת הכרם והאלין בארץ ישראל ארבע אמות וביבל שתי אמות. ועיין חז"א (ס"י ח ס"ק ט) שהקשה "ויאנו מובן הלא בירק אפילו בין שדה לשדה די בששה טפחים על ששה טפחים ולמה צריך בין שורה לשדה מלא העול השורוני שהוא שתי אמות".

16. [פו] ר"ש (פ"ג מ"ג); הלכתא גבירתא (פ"ג מ"ג).

17. חז"א (ס"י ח ס"ק ט ד"ה ולדעתה).

18. מהר"י קורקוט (פ"ג הי"ב בדעתו הרמב"ם).

ויש אומרים שם אורך השורה פחות מד' טפחים אין תלם מפסיק¹⁹ וצריך תלם של ו' טפחים.

ג. הרחקה משורה יותר מ' טפחים

ראייה אבל אם השורה של ירך האחר ארוכה היא ומתפשת נגד השדה של ירך השני, שלא מMINGO, צריך שייהי התלם המפסיק הולך ומתפלש נגד כל השורה כולה.

יש שפרשו בדעת הרמב"ם שאפילו השורות ארוכות יותר מ' אינן צריך אלא הרחקת אורך ו' טפחים²⁰, לאחר מכן מותרת התקראות מוחלטת, ויש מסתפקים שמא לאחר אורך ו' טפחים אין צורך בחפירה אבל הפסיק ברוחו טפח צריך לכל האורך²¹.

ד. רוחב השורה

יש מי שאומר שרוחב השורה לפחות ו' טפחים, ואין לזרוע בתוכה אלא מין אחד²². ויש מי שאומר שורה נקראת לעניין זה כל שהוא פחות משיעור שדה²³.

ה. תלם כשדה בפני עצמו

רמב"ם דין לעשות בין השדה ובין השורה תלם אחד.

לעומת המצהיכים²⁴ תלם הרחקה בין השדה והשורה, יש המפרשים²⁵ שהتلם הוא מקום

19. ע' פ' חז"א (ס"י ח ס"ק ו ד"ה ונראה).

20. מהר"י קורקוס (פ"ג ה"יב); מראה"פ (פ"ג ה"ב ד"ה סומכי).

21. ארץ חמדה (ח"ב מדור ו פ"ז, עמ' פט ע"א); חז"א (ס"י ח ס"ק ח ד"ה ארכו).

22. חז"א (ס"י ח ס"ק טז ד"ה אינו זורע). עיין מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכי).

לדעת החזו"א הרחקת תלם מועילה רק בין שורה שרובה ששה טפחים ולא פחות מכך, והרחקה טפח וחצי מועילה לזרע ייחידי ועד שיעור שדה.

לדעת ארץ חמדה (ח"ב מדור ו פ"ז עמ' פט ע"א) הרחקת תלם מועילה אפילו בזרע ייחידי, אך הרחקת טפח וחצי מועילה בזרעה עד ששה טפחים (ערוגה) מקום הזרע

ויתר מששה טפחים צריך להרחק אשו ששה טפחים או תלם. ועיין לעיל העלה 11.

23. ארץ חמדה (ספר ב מ"ז פ"ז עמ' פט).

24. רmb"ם; ר"ש; וכן מושגיא שבת (פה ע"א); שמביא את המשנה לדין הרחקות.

25. ריבמ"ץ (פ"ג מ"ג ד"ה ר' עקיבאה; רש"ס (פ"ג מ"ג); רא"ש (פ"ג מ"ג); מלאכת שלמה ד"ה עד

זריעת המין השני ואין צורך בהרחקות כלל, ובאשר התלים זרוע באורך ו' טפחים, יחשב בך לשדה בפני עצמו ויכול להיות סמוך ומוקף על ידי השדה. יש אומרים שרוחב התלים הזרוע צריך להיות ששה טפחים.²⁶ יש אומרים כל שהוא.²⁷ יש מי שברא לפי הסבר זה שרוחב התלים הוא כפי התפישות העלים.²⁸

- שיהא); רע"ב (פ"ג מ"ג) ועיין תוי"ט שהקשה על הרע"ב. תפאיי (כלאים פ"ג מ"ג אותן כד); מהר"א פולדא (פ"ג ח"ב); שנורא (פ"ג מ"ג).
- ריבמ"ץ (פ"ג מ"ג ד"ה ר' עקיבה); רא"ש (פ"ג מ"ג); מלאכת שלמה (ד"ה עד שיהא); רע"ב (פ"ג מ"ג); תפאיי (כלאים פ"ג מ"ג אותן כד פירוש ראשון); מהר"א פולדא (פ"ג ח"ב); שו"ת דעת כהן ס"י רלד, א.
- שנורא פירוש האריך (פ"ג מ"ג).
- רש"ס (פ"ג מ"ג ד"ה ורוחב מלאו).

חדשניים

רמב"ם דיו **לעשות** בין השדה ובין השורה
תלם אחד, ארכו ששה טפחים בלבד
ורחבו **בעמקו**.

ראי"ה עיין בראכ"ד שימוש דלא מצא באף מקום שיעור עמוק,
וביוותר הדברים מפליאים לפי ביאורו של הכסף משנה
דרוחב מילואו הוא רחבו כארכו ולפ"ז הדרא קושיא למה
תלה בעומק.

לכן ע"כ מוכרים אנו לומר דהרבמ"ם גריס כגירות
הרדכ"ז כמלא השירותו, וסובר דשירותו פירשו עמוק,
ושעור העומק ידוע להם כמה הוא, ולכן לא רצה
להוסיף ולפרש כמה הוא שיעורו.

1. וכן גרש מהר"י קורקוט בדברי התוספתא, ובתוספתא שלפנינו אין ג' זו.

הלכה יג

- ד. עלים שהסתובכו
- ה. הרחקה בין שתי سورות
- ג. היחס בין سورת דלועין ודעתה ייחידית

רמב"ם

היתה שדהו זרעה התבואה ורצה
 לזרע בתוכה שורה של ירק אפילו
 שורה של דלועין שעליין שלhn
 ארוכים ו Mastabci מרחיק ביןיהן
 ששח טפחים, ואם נמשכו העליין של
 דלעת ונכנסו לתבואה ונסתובכו בה
 יкорן מן התבואה שלפני הדלעת
 עד שלא יתערכו העליין, ואין ציריך
 לומר שם זרע שורה ממשין זה
 ושורה ממשין אחר שדיו להיות
 ביןיהן תלם אחד כמו שתתבאר.³

א. הרחקת שש טפחים

רמב"ם היתה שדהו זרעה התבואה ורצה
 לזרע בתוכה שורה של ירק אפילו
 שורה של דלועין שעליין שלhn
 ארוכים ו Mastabci מרחיק ביןיהן
 ששח טפחים.

ויש מי שאומר⁴ דהא דגיג בהרחקה של שש טפחים בין שורה
 של ירק לשדה של התבואה, היינו שש טפחים רוחב, אבל
 האורך ציריך להיות עשר אמות ומחצית.

.1. ירושלמי (פ"ב ה"ח, מ"י) "קל בשורה וחומר במרובע כהדא דתניא הרוצה לעשوت שורה
 של ירק לתוך שדה התבואה עושה אורך השורה עשר אמות ומחצית על רוחב ששח." ר"ש

196 (פ"ב מ"ז ד"ה ירק בתבואה בית רובע). ר"א"ש (פ"ב מ"ז ד"ה ירק בתבואה).

.2. פ"ג מ"ז.

.3. פ"ד ה"א.

.4. [כח] ריבמ"ץ (פ"ג מ"ז ד"ה וב התבואה); ר"ש (פ"ב מ"י, פ"ג מ"ז ד"ה נותנים לה עבودתה),
 ר"א"ש (פ"ב מ"י פ"ג מ"ז ד"ה וה עבودתה); ר"ע"ב (פ"ב מ"י); משונה ראשונה פ"ב מ"י; מהר"י קורוקס
 (פ"ג ה"ג, הסבר ראשון); רדב"ז (פ"ג ה"ג ד"ה היתה); על פי תוספתא (פ"ב ה"ג); ר"ע"ב
 (פ"ב מ"ז ד"ה ירק); חז"א (ס"י ה ס"ק טו ד"ה מותר).

ונראה⁵ מדבריו ששיעור זה של מחזה הוא לא דוקא ולהומרא לא דק, ובאמת סגי בשיעור אורך של עשר אמות וחומש אמה, שהוא שיעור של אורך בית רובע כשהוא מרובע שהוא עשר אמות וחומש אמה על עשר אמות וחומש אמה.⁶

לדעתו זו יש מי שאומר שלאחר עשר אמות וממחזה יכול להctr מששה טפחים ולזרוע.⁷

יש מי שאומר שאורך ההפרדה (ברוחב ששה טפחים) הוא כארוך השורה הנזעuta.⁸

יש אומרים שדי בהרחקה של ו' טפחים על ו' טפחים כדי הרחקה בין שדה ירק לשדה ירק.⁹

יש אומרים שההרחקה היא באורך ששה טפחים ורוחבו כעומקו.¹⁰

ב. גדרי שורה

יש אומרים שרוחב השורה רק קלח אחד.¹¹

5. הרדב"ז אומר שהרמב"ם הסתמך על דבריו בהלכה יא, שם הדיוון הוא על בית רובע ששיעורו הוא עשר וחומש על עשר וחומש, מכאן שגם בשיעור יג השיעור הוא עשר וחומש ולא עשר וחצי אמה. ואע"פ שהרדב"ז כתב בהלכה יג עשר אמות וממחזה, מ"מ עיין בדבריו בהלכה ט שכتب בדעת הרמב"ם "לפי שאין החשבון מדויק כתוב רבינו עשר אמות וחומש".
6. דברי הרמב"ם (פ"ג ה"ט) הם "כעשרה עשר וחומש", אולם בעץ ח"ם (פ"ב מ"י) כתב עשר אמות וממחזה על עשר אמות רוחב כדעת הר"ש, והרש"ס (פ"ב ה"ז) כתב שהשיעור הוא עשר וחצי אמה על עשר וחצי אמה, ובתוספתא כפושטה (עמ' 613 שורה 27-28) תוספת הערות בדיון זה. עיין לעיל פ"ג ה"ט. מ"מ לשון הירושלמי (פ"ב ה"ח) "עשרה אמות וממחזה על רוחב ששה טפחים" א"כ ממשע שדוקא עשר אמות וחצי אמה וצ"ע.
7. חז"א (ס"י) ו ס"ק כא ד"ה שם).
8. הגר"א שנות אליו (פ"ג מ"ז ד"ה נותנים לה); ועיין זרע הארץ (הכ"ד עמ' קכז); הערות הגר"י Kapoor (פ"ג הי"ג אות ט); הרב קוק בחודשו על הלכה זו והסתפק בדבר.
9. מהר"י קורוקוס בהסבירו השני; תפארת ישראל (פ"ב מ"י אות עו); הלכתא גבירתא (פ"ג מ"ז).
10. מראה הפנים (פ"ב ה"ח ד"ה כהדא דעתנו, פ"ג ה"ו ד"ה ואם הגדילה); זרע הארץ (הלכה כד עמ' קכח); ועיין מהר"י קורוקוס (פ"ג הי"ג) שדוחה הסבר זה.
11. רמב"ם פירוש המשנה (הוצאת הרב Kapoor פ"ג מ"ז ד"ה דלעת בירק): "ואם רצח לזרוע בתוך שדה תבואה שורה אחת בלבד של דלועין הרי זה מוכיח מן התבואה ששה טפחים בלבד מפני שהיא אחת ואין ברוחב השורה אלא קלח אחד". רדב"ז (פ"ג הי"ג).

ויש אומרים רוחב שש טפחים.¹²

ויש מי שאומר רוחב פחות מ' אמות.¹³

יש אומרים שהשורה צריכה להיות מרוחק רגיל בין זרע, וכולה ממין אחד, ללא מרוחקים גדולים בין הזרעים.¹⁴

ג. היחס בין שורת דלועין ודלעת יחידית

רמב"ם אפילו שורה של דלועין שעליין שלhnן
ארוכים ומסתבכין מרוחיק ביןיהם
שש טפחים.

מן הדלעת שהצריכו בו הרוחקה יתרה וכן חובת עקירה שמסתבכת בתבואה היא רק בדלעת יונית בלבד¹⁵, אולם דלעת מצרית או קשוואין ופול המצרי למרות שהם מתפשטים דינם כלל רק. ו"א שכל מיני הדלועין צריכים הרוחקה יתרה.¹⁶

יש אומרים¹⁷ שהרוחקת שש טפחים היא רק בשורה, שהזרעה בשורה ניכרת יותר¹⁸, ולכן מספיק שש טפחים, אולם בדלעת יחידית צריך להרחיק בית רבע.

יש מי יש שאומר¹⁹ שאין חילוק בין שורה ודלעת יחידית, אלא שחייבים בין אם זורע את הדלעת תחילת, והدلעת תופסת את מקומה, ובמקרה זה צריך להרחיק בית רבע. אולם

12. רמב"ם פירוש המשנה (מהדרה הנדפסת פ"ג מ"ז): "ואם ריצה לנטווע בשדה התבואה שורה אחת בלבד של דלועין ירחיק מן התבואה שש טפחים בלבד לפי שהיא שורה יחידית ואין במרחיק השורה אלא שורה אחת".

13. בתים כלאים (אות כב).

14. חז"א (כלאים ס"י ז ס"ק ג ד"ה תניא).

15. פ"ב מ"ז ד"ה המכמיר); רש"ס (פ"ב ה"ח ד"ה אין מסכין), פ"ג ה"ו ד"ה כאן); רדב"ז (פ"ד ה"ג); רמב"ם ומהר"י קורקוס (פ"ג ה"ד); חז"א (ס"ט ס"ק ב"ה ואם) תולדות יצחק (פ"ג מ"ז ד"ה ואם הגדילה). ועיין כפטור ופרח (סוף פ"כ).

16. ערוה"ש (ס"י רצץ סע' מה) בדעת הרמב"ם והשו"ע. ובירושלמי עם פירוש תולדות יצחק (תבונה פ"ג ה"ו ד"ה כל מקום) כתוב שדין זה הוא בכל דלעת ולכן כתוב הרמב"ם 'دلעת' סתם.

17. ריבמ"ץ; ר"ש; רא"ש; רע"ב (פ"ג מ"ז). גרסת הכסף משנה ברמב"ם (כלאים פ"ד ה"ג); ועיין בשו"ע (י"ד ס"י רצץ סע' כח) שלא גרס כך, חז"א (ס"ט ס"ק יב).

18. רא"ש; רע"ב (פ"ג מ"ז).

19. רדב"ז; מהר"י קורקוס (פ"ד ה"ג); פנ"מ ומראה הפנים (פ"ג ה"ו ד"ה ואם הגדילה).

אם התבואה זרואה תחיליה ולאחר מכן זרע דלעת (shoreה או יחיד), או כשנזרעים יחד²⁰ שדה התבואה ודלעת, ואין הדלעת תופסת מקום תחיליה יש להרחיק ששה טפחים.

ד. עלים שהסתבכו

רמכ"ם ואם נמשכו העליין של דלעת ונכנסו
ל התבואה ונסתבכו בה יעקור מן
התבואה שלפני הדלעת עד שלא
יתערבו העליין

יש אומרים שאם הגדייה הדלעת ונתפשטו עליה על התבואה יעקורו²¹.
ויש אומרים שאם הגדייה הדלעת ונכנסו ענפי הדלעת לתוך 'טפחים יעקור מ לפנייה כל
הענפים שנתפשטו ונכנסו לתוך שיעור זה²².
יש אומרים דוקא שמסתבכין ונוגעים בתבואה ישנה חובת עקירה לצורך הרחקה²³, אבל
המודלים מלמעלה אינם צריכים עקירה לצורך הרחקה.

ה. הרחקה בין שתי שורות

רמכ"ם ואין צריך לומר שאם זרע שורה
ממיין זה ושורה ממיין אחר שדיין
להיות ביןין תלים אחד כמו שיתבאה.

ראי"ה וכל שזרע שורה ממיין זה ושורה ממיין אחר שדי בתלים אחד.
יש מי שפירוש²⁴ שהוא בין אם השורות זרעות שתיהן יرك,
בין אם האחת זרואה התבואה ורוצה לסמוק לה מין אחר, כל
זמן שאין כאן שדה של תבואה²⁵.

20. כן נראה מסברא שסיבת הרחקת בית רבע הוא משום שהדלעת "גדלה וכבר נתפשטו העליין נראה כזרע כלאים" משמע שאם אין עדין עלים שנתפשטו כ"ש שנזרע ביחד באותו זמן די בהרחקת 'טפחים בלבד. וכן כתוב מראה הפנים (פ"ג ה"ו ד"ה ואם).

21. ראי"ש (פ"ג מ"ז); ריש"ס (פ"ג מ"ז ד"ה ואם); פנ"מ (פ"ג מ"ז ד"ה יעקור).

22. רמכ"ם פירוש המשנה (פ"ג מ"ז); רע"ב (פ"ג מ"ז ד"ה ואם); תפארת ישראל (פ"ג מ"ז אות מה).

23. ירושלמי (פ"ב ה"ח); חז"א (כלאים סי' ט ס"ק ב) העלה זאת כסבירא.

24. [פט] [שם] רדב"ז פ"ג ה"ג; ועיין משנה ראשונה (פ"ג מ"ג ד"ה שורה) שהסתפק אפילו בדין הרחקה בין שדה התבואה לשורת התבואה שאולי דינו בדין הרחקה בין שדה אפ"ק לשורת יرك שהוא תלים.

25. מדברי הרבה קוק צ"ל נראה שתי שורות של התבואה ג"כ מרחיקים ביניהם רק תלים, שהרי אין כאן שדה.

אין צורך להרחיק יותר מטלם אחד, כשייעור האמור. יש מי שפירש שرك בין שתי שורות של מני יرك דיו להיות ביןיהם תלם²⁶, אך בין שני שורות של מני תבואה צריך להרחיק ו' טפחים על ששה טפחים. יש אומרים שההרחקה בין שתי שורות מני תבואה הוא שתי אמות²⁷. יש מי שאומר שבין שורה של תבואה וירק אחד או שורה של יرك ותבואה אחת מרוחקים ששה טפחים על פני כולה²⁸.

26. זרע הארץ (הכ"ד עמ' קכח) ע"פ בתיה כלאים (כלאי זרעים אותן כב-כג); ולכאורה אין להביא ראייה לדעת הרמב"ם שהרי בתיהם כלאים פסק בדיון תלם כדעת הר"ש שאורכו ו' טפחים ורוחבו ו' טפחים (תפארת ישראל פ"ג מ"ג אותן כה) והנה כאשר אין שייעור שדה אלא שורות הקל בדיון תלם אזי ה"ה בדעת הרמב"ם כל שאין כלל שדות אלא שורות אפילו אחת היא של מין תבואה ואחת של מין יرك דינו בהרחקת תלם וצ"ע. חז"א (ס"י ח ס"ק יט ד"ה דין תלם).

27. זרע הארץ (סוף הכ"ד עמ' קכח).

28. חז"א (ס"י ט ס"ק ג, ח, ד"ה ויש) ועיין דרך אמונה (פ"ג הי"ג ס"ק ע ציון קפט-קל).

חידושים

רמב"ם היה שדחו ורואה התבואה, ורצה לזרוע בתוכה שורה של יرك, אפילו שורה של דלועין, שעליין שלחן ארוכין ומסתובכין, מרחק ביןיהם ששה טפחים. ואם נמשכו העליין של דלעת ונכנסו לתבואה ונסתובכו בה עוקור מן התבואה שלפני הדלעת עד שלא יתערבו העליין, ואין ציריך לומר שם ורעה שורה ממין זה, ושורה ממין אחר, שדיו להיות ביןיהם תלם אחד כמו שתובא.

ראייה יש להסתפק בדבריו דאפשר לומר דatoi לאפוקי מלעיל דבעין בית רובע והכא לא בעין בית רובע אלא דבעין לאורך כל השדה, ואפ"לadam ריחק בית רובע לא בעיןתו הרוחקה לאורך כל השדה, וכמו דאמרין בשדה לגבי שדה ק"ו לגבי שורה, והכי מסתברא דהוי מדין ק"ו, וצ"ע בדבר. ומתוספתא² ממשמע דריבוע של ששה על ששה מציל את כל הנשאר בלי כל הרוחקה והפסקה כל שהיא.

1. לעיל הערה 8 הובאה דעת הגרא"א שיש צורך שהמרוחה יהיה על פני כל השורה. ועל כן הסתפק כאן הרב קוק צ"ל.

2. בתוספתא (פ"ב הי"ג) שנוינו: "שורה של דלועין בירק – כירק, אורך ששה טפחים ורוחב מלאו", ממשמע שהרוחב הוא כאורך, דהיינו ששה על ששה טפחים (עיין לעיל הערה 9).

הלכה יד

רמב"ם

הרחק בין שני המניין הרחקה הרاوية להן והיה מין זה נוטה על גבי מין זה, בין שנטהה התבואה על התבואה או ירך על גבי ירך, או ירך על התבואה או התבואה על הירק הכל מותרי, שחררי הרחק בשיעור, חוץ מدلעת יונית שהיא נמשכת הרבה, לפיכך אם נטהה יער מלפניה כמו שבארנו.

ראייה ופשוט³ הוא שיכול לעkor אחד מה שני מינים או התבואה או הדלעת הנוטה, ומה שנאמר לעיל שיקור את התבואה עצמה טובה קמ"ל שאינו מפסיד כל כך בעקבות התבואה על פי רוב כבעקבות הדלעת.

יש אומרים שאם הגדילה הדלעת ונתפשטו עליה על התבואה יעkor התבואה מלפניה.⁴ יש אומרים שאם הגדילה הדלעת ונכנסו ענפי הדלעת לתוך ו' טפחים, יעkor את הנכנס לתוך שיעור זה.⁵ יש מי שהסתפק⁶ האם אף בדלעת יחידית שמרחיקם בית רבע⁷ ונתפשטה האם יש חובת עקירה.

.1. פ"ב (מי"א).

.2. פ"ב (מי"א); פ"ג (מ"ז).

.3. [צ] רדב"ז (פ"ג הי"ג ד"ה ואם); וכן כתוב בזרע הארץ (הלכה כ"ד עמ' קכח).

.4. ראש (פ"ג מ"ז); רשות (פ"ג מ"ז ד"ה ואם); פנ"מ (פ"ג מ"ז ד"ה יעkor).

.5. רמב"ם (פה"מ פ"ג מ"ז); רע"ב (פ"ג מ"ז ד"ה ואם); תפארת ישראל (פ"ג מ"ז אות מה) כתוב ואם הגדילה עלי השורה ונכנסו לתוך הו' טפחים יעkor מלפניה.

.6. משנה ראשונה (פ"ג מ"ז).

.7. פ"ג (הי"א); פ"ד (ה"ג).

הלכה טו

ז. אילן	א. בור
ח. סלע	ב. ניר
ט. שביל, נחל ושלולית	ג. גפה
ו. צורת הפתח	ד. דרך
יא. זרע על דעת לעשות גדר	ה. גדר
	ו. חירץ

רמב"ם

היה בין שני המינים בור, או ניר,
או גפה, או דרך, או גדר שהוא גבוה
עשרה טפחים, או חירץ שהוא עמוק
עשרה טפחים ורחב ארבעה, או אילן
שהוא מיסך על הארץ, או סלע שהוא
גבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה,
הרוי זה מותר לסמוך המין האחד
לצד אחד מalone, והמין الآخر לצד
השני, הויאל ואחד מכל אלו מבדייל
ביניהם, הרוי הן נראים מובדליין
זה מזה.

א. בור

יש מבאים בור – שדה שלא נחרשה ולא נזרעה², שגודלה בית רובע³. ונראה⁴ שאין שיעור זה מיוחד לשדה הבור או הניר, אלא כל מקום לפי מה שנקבע בהלכה, כגון בין שדה תבואה לשדה ירק בית רובע, ובין שדה ירק ושדה ירק ששה טפחים. יש אומרים שלאחר שיעור זה אפשר לסמוך את המינים⁵, ויש חולקים⁶.

- .1. על פי פ"ב מ"ח.
- .2. מהר"י קורקוס (פ"ג הט"ו).
- .3. ריבמ"ץ (פ"ב מ"ח); ר"ש (פ"ב מ"ח); או"ז (ח"א סי' רעג); רע"ב (פ"ב מ"ח); תפאי"י (פ"ב מ"ח, אות נא); ועיין משנה ראשונה (פ"ב מ"ח ד"ה וסומך).
- .4. זרע הארץ (הכ"ו עמ' קלב).
- .5. תפאי"י (פ"ב מ"ח אות נא-נב).
- .6. עיין פ"ג ה"ט.

יש מי שאומר⁷ שם המוקם שסומך אליו מופסק על ידי השדה מראשו ועד סופו די בב' אמות.

ויש מי שמספר⁸ בז' – חפירה שעומקה עשרה טפחים ורוחבה⁹ ארבעה טפחים.

ב. ניר

יש מי שאומר¹⁰ שצרכיך שיהא רוחבו ארבע אמות, ויש מי¹¹ שצרכיך בית רובע.

ג. גפה

י"א שהוא גדר אבניים סדרות כחומה ללא טיט¹², וי"א שהוא מחלוקת קוצים¹³.

גובהה

יש מי שאומר¹⁴ שגפה מכיוון שהוא עבה יותר מגדר – איננה צריכה גובה י' טפחים, ויש המזקיקים¹⁵ גובה י' טפחים אפילו בגפה.

עובייה

יש אומרים¹⁶ שעובי הגוף הוא אפילו כל שהוא, ויש מי שסתם דבריו¹⁷ וכתב שרוחב

7. רשות (פ"ב מ"ז ד"ה ניר).
8. רדב"ז (פ"ג הט"ו); ועיין משנ"ר שכטב שכל ההפסקות המנוויות צריכות שייהיו בגובה י' טפחים. ועיין הל' מתנו"ע (פ"ג ה"ד) שהרמב"ם כתב שבור הינו ארץ בורה, ולא כמושג של חפירה, והרדב"ז לא העיר על כך.
9. רדב"ז (פ"ג הט"ו) ולא ברור אם כוונתו לרוחב הבור (אורך השדה) או לעובי דההינו למרוחה המפרד בין שתי השדות.
10. רדב"ז (פ"ג הט"ו) משווה דין ניר לדרך ואין דרך פחות מרבע אמות.
11. רע"ב (פ"ב מ"ח); תפא"י (פ"ב מ"ח יcin אות נב).
12. ריבמ"ץ; רע"ב; תפארת ישראל (פ"ב מ"ח).
13. פ" רביינו נתן אב היישיבה (פ"ב מ"ח עיין פ"ד ה"ג).
14. תפא"י (פ"ב מ"ח יcin אות נח).
15. משנ"ר (פ"ב מ"ח ד"ה וסומן); רדב"ז (פ"ג הט"ו) "וגפה וגדר בעין גביה עשרה ורוחב ארבעה" ולא ברור אם כוונתו למרוחה בין השדות או לאורך הגפה.
16. ר"ש (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע); תפארת ישראל (פ"ב מ"ח אות נח).
17. רדב"ז (פ"ג הט"ו) "וגפה וגדר בעין גביה עשרה ורוחב ארבעה", ולא ברור אם כוונתו למרוחה בין השדות או להמשכה של הגפה. ועיין הערת הרב קאפק (פ"ג הט"ו אות יג) שמשמע מדבריו שהבין ברדב"ז שכונתו להמשכה ולא לעובי.

הגפה ארבעה טפחים, וב"ע אם כוונתו לעובי הגוף או להמשכה.

אורכה

יש אומרים¹⁸ שאורך הגוף לפחות ארבעה טפחים בין שתי השdots. יש מי שאומר¹⁹ שכאשר אורך הגוף בין שתי שdots הוא עשר אמות וחומש מותר בהמשך לסתוך את המינים יחד, ויש מי שאומר²⁰ שאיןו מפסיק אלא רק מהו שכנגד ההפרדה, וכל שלא כנגד ההפרדה אסור לסתוך.

ד. דרכ

ראייה ויש מי שאומר²¹ שישיעור (רווח) הדרך הוא לא פחות מארבע אמות. ונראה²² שהוא בדרך היחיד המפסיק לעניין פאה שהוא ארבע אמות. יש מי שמשמע בדבריו²³ שצריך שהדרך תהא בגובה י' טפחים.

ה. גדר

רמב"ם גדר שהוא גבוה עשרה טפחים,

18. ר"ש (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע); אור זרוע (ח"א סי רעג).
19. תפארת ישראל (פ"ב מ"ח אות נח, נא-נבו) ועיין פ"ג ה"ט שיש חולקים עלייו וצריך לפחות להיות מיצר וחולק או להשאר לעולם מרוחה מסוימת.
20. זרע הארץ (הכ"ו עמ' קלה ד"ה ונראה) ואע"פ שכותב זאת לעניין גדר נראה שהוא שה"ה לכל ההפרדות שהזכו במשנה; ארץ חמדה (ח"ב מ"ו פ"יד עמ' צד).
21. [צא] רדבר"ז (פ"ג הט"ז). ראה"ש (פ"ב מ"ח); פנ"מ (פ"ב ה"ו).
22. על פי פאה (פ"ב מ"א); תירוט (פ"ב מ"ח).
23. בשנות אליהו (פה פ"ב מ"א בפרש הארץ) כתוב שדרך היחיד היא שתים וחצי אמות (כמבואר ב"ב ק ע"א); אולם המאירי (ב"ב ק ע"א) כתוב שסתם דרך היחיד היא של ד"א, וכן פסק הרמב"ם (מתנו"ע פ"ג ה"ג).
24. משנה ראשונה (פ"ב מ"ח).

עובייה

יש אומרים²⁴ שאין צורך בעובי לגדר, ויש מי שמצויק²⁵ ד' טפחים. גדר זווע אין מפסיק²⁶ גדר גובה עשרה טפחים וגובהה מן הארץ ג"ט לא חשובה מחייה²⁷.

אורכה

אורך הגדר לפחות ארבעה טפחים²⁸.

ג. חריץ

רמב"ם **חרץ** **שהוא** **עמוק** **עשרה** **טפחים** **ורחוב**
ארבעה,

עוביו

המרווח משפה אחת לשניה צריך להיות לפחות ארבע טפחים²⁹.

אורכו

אורך החריץ לפחות ארבעה טפחים³⁰.

24. ר"ש (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע); רא"ש (פ"ב מ"ח ד"ה ולגדר); תפאי"י (יכין אותן נה, נח); ועין לקמן לעוניין סלע, ארץ חמדה (ח"ב מ"ו פ"יד עמ' צד).

25. ריבמ"ץ (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע) "ולסלע כדי גדר וחרץ" הרי שמשווה דין גדר לחריץ ובחירץ לכ"ע צריך עובי מרוחה בין שתי השדות בשיעור ארבעה טפחים. מהר"י קורוקוס (פ"ג הט"ו); רדב"ז (פ"ג הט"ו) ג"כ כתוב "וגפה וגדר בעינן גבהו ורוחב ארבעה" אך לא ברור אם כוונתו שעובי הגדר צריך להיות ארבעה טפחים או כוונתו שהמשכו של הגדר צריך להיות ארבעה טפחים. ועין הערת הרב קאפה על דברי הרדב"ז (פ"ג הט"ו) אותן יג) "תימה לאיזה צורך היקב בגדר רוחב ארבעה, כי אפשר צורת הפתח מפסיק", משמע שהבין שרוחב ארבעה הוא עובי הגדר.

26. ירושלמי (פ"ב ה"ו); ועין לקמן פ"ד ה"ג אות ו.

27. חז"א (ס"י) ו ס"ק טז ד"ה ונראה. וכן כתוב בדרכן אמונה.

28. ר"ש (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע); רא"ש (פ"ב מ"ח ד"ה ולגדר); וכן משמע מלשון הרע"ב (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע) שאין מחייב בפחות ארבע טפחים, עיין זרע הארץ (הכ"ו עמ' קלד ד"ה או גדר); ארץ חמדה (ח"ב מ"ו פ"יד עמ' צד).

29. ר"ש (פ"ג מ"ח ד"ה ולסלע); רשות"ס פ"ב מ"ח ד"ה חריץ וכותב טעם לדבר "דבציר מהכי אזיל שפיר מהאי גיסא להאי גיסא", מהר"י קורוקוס (פ"ג הט"ו ד"ה דרך); משנה ראשונה (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע).

30. דרך אמונה (פ"ג הט"ו ס"ק פג). ועין לקמן פ"ז הט"ו שי"א שדי בשלושה טפחים.

ז. אילן

רמב"ם **אילן שהוא מיסך על הארץ**,

ראייה והאילן צריך³¹ שהיו ענפיו יורדין עד פחות משלשה טפחים סמוך לקרקע כדי מהיצה לעניין שבת. ולפ"ז צריך לומר³² דברענן ג"כ שימלא את החלל שבין ענפי האילן בעצים או בקש או בכלל דבר המעמיד, ויקשור הענפים שלא ינדם הרוח, כיוון דגבי שבת מהיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מהיצה – הוא הדין נמי לעניין כלאים, דרמי לשבת בהלכות מהיצה בכמה עניינים.

שיעור גובה המשך ועובי אילן המיסך נראה בפשטות שדינו כגד³³: יש מי שאומרים³⁴ שركם הענפים יבשים מפסיקים ויש מי שאומר³⁵ בין לחים ובין יבשים מפסיקים.

31. [צ] ר"ש (פ"ב מ"ח ד"ה מיסך ע"פ התוספתא (פ"ב ה"ה מהדורות ליברמן) ועל פי הגמ' עירובין (צט ע"ב); ורא"ש (פ"ב מ"ח ד"ה ולאילן); רש"ס (פ"ב מ"ח ד"ה ולאילן); מהרי"י קורוקוס (פ"ג הט"ו), רדב"ז (פ"ג הט"ו). רע"ב (פ"ב מ"ח); תפארת ישראל (פ"ב מ"ח אות נז). אכן פשוט לשון הרמב"ם בפירוש המשנה (פ"ב מ"ח) "הוא שענפיו מגעין לאرض ונעשה כמין אהל", משמע שצורך שהענפים הגיעו עד לקרקע, מ"מ הרוב קאפה בהערה כתוב שכונות הרמב"ם לתוספתא וכל שאין נופו גובה מעל שלושה טפחים נחשב מהיצה.

32. [צ] ד"ע, על פי הגמ' סוכה (כד ע"ב); שי"ע (או"ח סי' שבב סע' א); וכן כתוב בישועות מלכו (פ"ג הט"ו).

33. ר"ש ורא"ש (פ"ב מ"ח) ואור זרוע (ח"א סי' רעג) דימו אילן המיסך לגדר. ועיין תפארת ישראל (פ"ב מ"ח אות נח).

34. דרך אמונה (פ"ג הט"ו ס"ק פד), "ומייהו דוקא יבש אבל אילן לח ייל דאיינו מפסיק שלא ניכר הפסיק אך אפשר דהוא רק מדרבן אבל מדורייתא גם לח מפסיק", ועיין חז"א (ס"י ו ס"ק ד).

35. מנחת בכורים (תוספתא פ"ב ה"ו); חזון יחזקאל (תוספתא פ"ב ה"ו); וכן כתוב זרע הארץ (הכ"ו ע"מ' קלה ד"ה או אילן); וכן עולה מההשואה למחיצת סוכה. המנחה ביכורים וחזון יחזקאל כתבו שגדיר חייה שאיננה מכל הצדדים אלא מצד אחד בלבד, מהויה מהיצה כלשון התוספתא (פ"ב ה"ה) "הסומר לשורשי אילן שיבשו שהן גבוחין מעשרה טפחים..." הינו, דוקא יבשים ולא לחים, וכן העיר זרע הארץ (הכ"ו ע"מ' קלד ד"ה או גדר). ועיין פ"ז הט"ו בדין מהיצה ע"י תבואה ובשנותו אליו האורך (פ"ז מ"ב) ודרך אמונה (פ"ז הט"ו ס"ק עז).

ח. סלע

רמכ"ם סלע שהוא גובה עשרה טפחים ורחב ארבעה,

יש אומרים³⁶ שאין צורך עובי כלל, אלא הרוחב הינו אורכו, וכפי שהדין בגדר, ויש מי שמשמע מדבריהם³⁷ שהסלע צריך להיות בעובי ארבעה טפחים מכיוון שלא הונח לגדר.

ט. שביל, נחל ושלולית

יש מי שאומרים³⁸ שביל הרבים והיחיד, הנחל והשלולית שmpsיקים בפאה (לחייב פאה לכל שדה) אינםmpsיקים לעניין כלאים, ויש חולקים³⁹ וסוברים שכם שmpsיקים לעניין פאה כןmpsיקים לחיבור כלאים.

ו. צורת הפתח

יש מי שנראה מדבריו⁴⁰ שצורת הפתח נחשבת מחלוקת.

יא. זرع על דעת לעשות גדר

רמכ"ם הרי אין נראים מובדים זה מזה,
ראייה ואם הוא זורע שני מינים ללא הרהקה על דעת לעשות גדר
בניהם

ר"ש (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע); רש"ס (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע); פשט לשון הרע"ב (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע) שבאר "דבפחות משעור ארבע אין שמה מחלוקת" משמע שישעור ארבעה טפחים הוא לצורך שיעור מחלוקת דהינו אורך מינימלי; משנ"ר (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע); שנות אלהו (פ"ב מ"ח) "הינו שכל גדר שאין בו ארבע טפחים לאורכו אין גדר ולפי גובהו נקרא רוחב שצד הקצר נקרא רוחב"; ארץ חמודה (ח"ב מ"ז פ"ד ע"מ' צד).

רע"ב (פ"ב ה"ח ד"ה ולסלע) על פי הבנת תיו"ט, ועיין בתוס' רע"ק (אות יב) שכתב שאין דעת הרע"ב לחייב ד' טפחים בעובי. תפארת ישראל (פ"ב מ"ח אות נח) וכן כתוב בבועז (פ"ב מ"ח אות י). ובאזור הגדול (כלאים פ"ב מ"ח) הביא עוד דעתות הסוברות שצורך לסלע עובי ד' טפחים.

תיו"ט (פ"ב מ"ח ד"ה ולדרך); ועיין תפאי"י (יכין אותן נג); תורה זרעים (פ"ב מ"ח).

כן משמע במשנה ראשונה (פ"ב מ"ח ד"ה וסומך).

הערת הרוב קאפק על דברי הרדב"ז (פ"ג הט"ו אות יג). ועיין לקמן פ"ז הט"ז דיון בנושא.

נראה⁴¹ שאסור, אבל אין לוקה כיוון שדעתו הייתה בשעת הזורעה לחלקם בגדר. ולא עורד⁴², אלא אף אם זרע סתום ואחר כך חלקן בגדר נראה שאינו לוקה על הזורעה.

41. [צד] ירושלמי (פ"א ה"ט) "זרע שני מינים וחלקן גדר, ר' יוחנן אמר פטור, ר"ש בן ל קיש אמר חביב... מודה ר"ש בן ל קיש בזרע על מנת לחלקן גדר שהוא פטור".
42. [צד] ירושלמי (פ"א ה"ט) כדעת רבוי יוחנן על פי כלל הפסיקה הרגילים שהלכה כר' יוחנן במחולקתו עם ריש ל קיש. ועיין לעיל פ"א ה"א אות ג.

חידושים

רמב"ם היה בין שני המינים בור או ניר...

ראייה בעניין הפסיק בור נראה לומר דברינו ההרחקות יש שני מינים; א. הרחק שהוא לאורך כל השדה ב. שהוא רק להיכר. הרחק בית רובע הוא רק להיכרא. והנה בשיעור העובר דרך כל השדה ודאי שאין נפקא מינה איזה מין קרקע שהוא, אבל בית רובע שהוא להיכר הינו אומרם דברו שסוף כל סוף אינו נזרע, אין בו כל כך סימן להיכרא קמ"ל דאפילו היכי מהני.

ובפשטותו אפשר לומר דכונת הרמב"ם היא בדבר שיש לו שם מיוחד בור או ניר ה"ז החשוב היכרא, ולפ"ז נראה דהפסיק זה הוא לאורך כל השדה.

רמב"ם או סלע שהוא גבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה...

ראייה שיטת הגר"א² היא דהוי כמחיצה, ולכן אין שיעור לעובי המחיצה, ולפ"ז הוא בכלל האורך, והרע"ב מברטנורא³ מפרש שהוא מצד היכר ולא מטעם מחיצה, ולכן יש שיעור לעובי הסלע.

1. מתוך שהרמב"ם לא הזכיר שיעור לשדה בור, א"כ משמעו שכל שדה בור מפסיק, ובלבב שיהא על פני כל השטח הנזרע. אולם הראשונים כולם הזכירו שיעור בית רובע, עיין לעיל העירה 3. וברש"ס מובא שם הניר על פני כל השדה אין צורך בית רובע, אלא רוחב ב' אמות, ועיין תפאי⁴ (בזען אותן); ועיין זרע הארץ (עמ' קלו).

2. שיטת הגר"א שהנאמר ד' טפחים בסלע הינו אורך הסלע, והמשנה קראה לכך רוחב מכיוון שכלי גובה הסלע, הרי זה רוחב, וכן פירושו הר"ש (פ"ב מ"ח ד"ה מיסך) הרש"ס (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע); משנ"ר (פ"ב מ"ח ד"ה ולסלע).

3. לדעת הרע"ב הרוחב צריך להיות ד' טפחים, ועיין בתוס' רע"ק (אות יב) שכתב שאין דעת הרע"ב לחייב ד' טפחים רוחב. ועיין באור גדור (כלאים פ"ב מ"ח) שהביא עוד דעתו כרע"ב שצורך עובי ד' טפחים.

הלכה טז

- א. סמיכת מין אחר לשדה חבירו
ד. איסור כלאים בשדהו אפילו כהמשך
ב. המשכת מין שדה חבירו לתוך שדהו
לשדה חבירו
ג. היתר זרעה כלאים בשדה חבירו
ה. זרעת כלאים בשדה חבירו

רמב"ם

במה דברים אמרים שצורך הרחקה
או דבר המבדיל, בשורע בתוך שדהו.
אבל אם הייתה שדה זרעה חטים
モותר לחייבו לזרע בצדה שעורדים,
שנאמר: שך לא תזרע כלאים, אין
האיסור אלא שיירע שדהו כלאים,
ולא נאמר הארץ לא תזרע כלאים.
ולא עוד אלא אפילו זרע בתוך
שדהו שעורדים סמוך לחתמים, ומשך
זרע השעורדים עד שסמכו לשדה
חייבו שהיא זרעה שעורדים, הרי
זה מותר מפני שנראו השעורדים
שבתוכה שדהו שכן סוף שדה חבירו.

א. סמיכת מין אחר לשדה חבירו

רמב"ם אבל אם הייתה שדה זרעה חטים
モותר לחייבו לזרע בצדה שעורדים...

לדעת ז' מותר לכתילה לזרע מין אחר בסמוך לשדה חבירו. ויש מי שאומרים שאף לדעת
זו אסור לכתילה לזרע שעורדים בסמוך לשדה חיטים של חבירו. אף המתירים לזרע
בסמוך לשדה חבירו הינו רק שדה אך ייחידי או משר ומרובע לכ"ע אסור¹.

- על פי המשנה (פ"ב מ"ז); וכפירוש הרמב"ם למשנה.
- מראה הפנים (פ"ב ה"ה ד"ה אין); ישועות מלכו (פ"ב הט"ז ד"ה בד"א); צפנת פענה (פ"ג הט"ז). ריבמ"ץ; ר"ש; ר"א"ש (פ"ב מ"ז, פירוש א). סמ"ג (ל"ת רעט) וחנוך (מצוה רמה) הביאו רק את הטעם של סמיכת שתי שדות שלו בסמוך לשדה חבירו, ולא הזכירו כלל כלאים בתוך אותה השדה.
- עיין מראה הפנים (פ"ב ה"ה ד"ה אין) שהבין בדברי הכס"מ כי דעת הרמב"ם היא שאסור לזרע ליד שדה חבירו, ותמה עליו. וכן בישועות מלכו (פ"ב הט"ז ד"ה בד"א). ועיין תוס' רע"ק איגר (פ"ב מ"ז אות יא).
- חו"א (ס"י ה ס"ק יד מכתב ד"ה ביחידי).

ב. המשכת מין שדה חבירו לתוכו שדהו

רמב"ם ולא עוד אלא אפילו זرع בתרוך שדהו
שעורים סמוך להטמים, ומשך זرع
השעורים עד שסמכו לשדה חבירו
שהיא זרעה שעורים, הרי זה מותר...

יש מי שאומרים גם לדעה זו לא התירו לסמוק לכתילה בשדהו כלאים⁵, אלא אם נזרעו
שתי השדות כדין, מותר לזרע בשדהו הזרעה חיטאים זרע שעורים, ולהמשיכם לשדה
חבריו הזרעה שעורים.

ויש אומרים שכיוון שיש כאן שתי שדות מותר לכתילה לסמוק מין לשאינו מינו למרות
שיש בכך כלאים בשדהו⁶.

יש מי שאומרים שגם לדעה זו אסור שיתכוון לזרע בערבוביא, ויש חולקים⁷.
יש מי שאומרים שלדעתה זו שהתיירו לסמוק שני מינים בשדהו, לא התירו א"כ סmak לשדה
חבריו קודם שיישרשו ויראה כלאים בשדהו.

ויש מי שאומרים שלא התירו בעלי דעתה זו אלא לאחר הרחקה של ששה טפחים, שהאיסור
הוא רק מדרבן.

יש מי שאומרים¹¹ שיש צורך שగודל השדה יהיה לפחות י' וחמש אמה, והוא שם הבעלים
נקרא עלייה, ולא יערימו להקנות אחד לשני זרע על מנת שייזרו. ויש שחלקו¹².

5. פשוט דברי הכס"מ (פ"ג הט"ז); עורך השלחן (דצז א) סעיף לח; עיין תוס' דע"ק איגר (פ"ב מ"ז אות יא).

6. פשוט פירוש המשניות לרמב"ם; רשי"ס (פ"ב מ"ז); רדב"ז (פ"ג הט"ז); משנה ראשונה (פ"ב מ"ז ד"ה מותר); תפארת ישראל (פ"ב מ"ז בועז אות ו; מרכיבת המשנה (פ"ג הט"ז).

7. בית זבול (ח"ג סי' לא) הזכיר הארץ (מהדורה קמא מדור א פ"ח עמ' קסה).

8. ארץ חמדה (מהדוק מדור א פ"ח עמ' קסה אך ב מהדורה שנייה עמ' כה הושמו דבריהם
אלו ועיין בהקדמה מהדורה שנייה).

9. חז"א (ס"י ה ס"ק ג ד"ה ולדעתה).

10. חז"א (ס"י ג ס"ק טז ד"ה והרואה"ש, סי' ה ס"ק יד ד"ה ולענין).

11. חז"א (ס"י ה ס"ק יד ד"ה ולענין, ביחידי, והערומים); ועיין בדברי הגר"א פשדמיסקי
צ"ל הובא הארץ חמדה (מהדוק עמ' שיב).

12. ארץ חמדה (מהדורה שנייה מדור א פ"ח עמ' כה ועיין עוד ח"ב סי' ט עמ' קנו).

ג. היתר זרעה בהמשכה

ראייה ויש אומרים¹³ שאסור לכתהילה להתחליל בזרעת שעורים סמוך לחייטים אפילו כשמשייך אחר כך את השעורים סמוך לשדה שעורים של חבירו, ולא עוד אלא שאסור לכתהילה להתחליל לזרע שעורים סמוך לחייטים של חבירו, אלא שם הוא מתחילה בהיתר לסמוך שעורים סמוך לשעורים מותר להמשיך עד שדה חבירו של חייטים, כיוון שהשעורים הננסכים לחייטים הם סוף שדהו של שעורים, וכשהתחליל לזרע בהיתר התחליל ע"י הרחקה הרואיה, אין צורך להפסיק בהמשך זרעתו, ולא עוד אלא שמותר בכיצא זה אפילו כשמתחילה לזרע שעורים סמוך לשעורים של חבירו, להמשיך את השעורים הללו עד סמוך לחייטים שלו, מפני שנראים השעורים הסמכים לחייטים שלו שם סוף שדה שעורים של חבירו.

ויש מי ש חולק ואומר שלדעתו זו מותר רק להמשיך לזרע שעורים סמוך לשעורים עד סוף שדהו ע"פ שלב סוף סמוך הוא לשדה חבירו הזרעה חייטים, אך אין לו יכול להמשיך לזרע שעורים בסמוך לשדה חבירו הזרעה שעורים לתוך שדהו הזרעה חייטים¹⁴.

יש מי שאומר שלדעתו זו מותר לבעל שדה החיטים לזרע בשדהו שעורים ליד החיטים, ובלבד שימושכו עד שדה חבירו הזרעה שעורים, אבל אסור לזרע חייטים ליד שדה חבירו הזרעה שעורים¹⁵.

יש מי שאומר לדעה זו, שהאיסור לזרע חייטים ליד שדה שעורים של חבירו הוא רק לכתהילה, אבל בדייבד מותר¹⁶.

יש מי שאומר שגם לדעה זו אין לקרב שורה לשורה, אלא כאשר הם זרעים בראש תור,

13. [צ] ראב"ד (פ"ג הט"ז); ועיין במה שהקשה עליו במשנ"ר (פ"ב מ"ז ד"ה מותה); ובדברי הגרא"ז מלצר (כרם ציון ח"ח, פ"ג הט"ז). החזו"א (ס"י ה ס"ק יד ד"ה ולענין) הזכיר להלכה כדעה זו.

14. עיין הגרא"ז מלצר (כרם ציון ח"ח פ"ג הט"ז) שלדעתו הראב"ד התיר רק המשכת זרעת שעורים משדהו הזרעה שעורים עד לשדה חבירו הזרעה חייטים, אך הראב"ד לא התיר המשכת זרעת שעורים משדה חבירו הזרעה שעורים עד לשדהו הזרעה חייטים משום שלמעשה זרע בשדהו חייטים ושעורים.

15. כס"מ (פ"ג הט"ז) שהשוויה דברי הרמב"ם לדעת הראב"ד; חכם"א (משפט הארץ פ"ג סע' 213 עמ' קלט).

16. זרע הארץ (הכ"ז עמ' קלט).

כשזורע תלים שעוררים מקביל לשדה חיטים¹⁷, וכשסומך את התלים לתלים חבירו, הרי זה כתלים שעוררים הנכנס לשדה חיטים בראש תור ומותר.

ד. איסור כלאים בשדהו אפיקו כהמץ לשדה חבירו

ראייה וויש מי¹⁸ שנראה מדבריו, שלעלום אין היתר כי אם לסמוך מין אחד שלו סמוך לשלה חבירו (וגם זה דוקא ע"י שהוא מסמיך את המין בהמשכה¹⁹) משדה שלו שהיא זורעה אותו המין, ומותר להמשיך חיטים שלו משדה המרוחקת משערורים של חבירו עד סמוך לשערורים של חבירו בלבד הרחקה, מפני שהוא נראה כסוף שדה חיטים שלו, ע"פ שסמכה אחר כך כשהסביר זרע חבירו השערורים, וכשסביר הפסיק מזריעת שדהו של חיטים שזרע בריחוק מקום. אבל אסור לסמוך לשערורים לחיטים או להיפך בשלה, על סמך שנראה שהוא סוף שדה שערורים או חיטים של חבירו, וכבר בארנו דעת האומר²⁰ שככל עיקר היתר לסמוך מין [בשאינו מינו] משלו לשלה חבירו אין כי אם באופן שהוא מתחילה להמשיך דוקא מהמין המרוחק שנזרע בשלה, והוא הולך וממשיך את המין ההוא עד שהוא מסמיכו למין אחר של חבירו.

ולדעنه זו, פשוט הוא שמי שהוא מהמיר ואומר שלסמוך בשלה מין לשאינו מינו לעולם אסור, אפיקו כמשמעותו למין במינו של חבירו, שהוא סובר שמה שמותר לסמוך מין שלו לשאינו מינו של חבירו, הוא דוקא ע"י מה שהוא הולך וממשיך מתוך מין שלו המרוחק, עד שהוא מסמיך לשאינו מינו של חבירו, אבל אסור לדעתו להתחילה לזרע מין אחד בשלה סמוך למין אחר של חבירו על סמך שאחר כך יקרבנו למין בmino שאסור וק"ו שלו.

17. חז"א (ס"ק יא ד"ה ומדברי).

18. [צ] ר"ש (פ"ב מ"ז, פירוש א). וקצ"ע שאין הוכחה שדעת הר"ש להתיר סמיכה לשדה חבירו דוקא ע"י המשכה.

19. דעת עצמו.

20. ונראה שכונתו לדעת הראב"ד (אות ג).

לסמן מין שלו סמוך לשאיינו מינו של חבירו, כשהוא אינו נמשך כלל מסוף השדה ולא נמשך אליה, אלא כשהוא רק תלם אחד, לדעה זו המחרמת בזה.

ה. זריעת כלאים בשדה חבירו

רמב"ם **שנאמר:** שׂרֵך לֹא תַּזְרֵע כָּלָאִים אֵין
הָאִסּוּר אֶלָּא שִׂירֵע שְׂדָהוּ כָּלָאִים וְלֹא
נאמר הארץ לֹא תַּזְרֵע כָּלָאִים.

יש אומרים טלדעה זו הזורע כלאים בשדה חבירו עבר על איסור תורה, ולא התיר אלא בין שתי שdotot²¹.

יש אומרים טלדעה זו איסור זריעת כלאים בשדה חבירו איננה אלא מדרבנן²². יש מי שאומר טלדעה זו אין איסור לאחר הזורע מין אחר בתוך שדה חבירו כзорע לצורך עצמו²³, אך לא התיר לזרוע שתי מינים בשדה חבירו. ביחס לאמירה לנכרי בשדה נכרי עי' פ"א ה"ג. ביחס לכלאים בשדה שותפים עי' פ"א ה"ג אות ד.

21. רשב"ם (ב"ב צד ע"א ד"ה נותן); עיין חז"א (ס"ג ס"ק טז ד"ה והנה דין, ס"י ה ס"ק יא, יד); זרע הארץ (עמ' קמא); ש"ת בית זבול (ח"ג ס"י לא); תורה זרעים (פ"ב מ"ז).

22. תורה הארץ (ח"א פ"ז אות ז ד"ה וא"כ); ישועות מלכו (פ"ג הט"ז ד"ה מיהו); מנהת חינוך (מצוה רמה אות יג) הסתפק בדעת הרמב"ם ונשאר בcz"ע.

23. תיו"ט (פ"ב מ"ח ס"ד"ה אין סומכין) משמע שההיתר הוא משום שם"מ שני המינים שייכים לשני בני אדם, אך התורה זרעים (פ"ב מ"ז) הבין שהתו"ט התיר לאחר לזרוע כלאים דהינו שני מינים שונים בשדה חבירו. ועיין משנה ראשונה (פ"ב מ"ח) שהעיר על דברי התו"ט וכותב "ודבריו תמהווים שאם זרע מדעת בעל השדה הרי הוא כמשאילו או משכיר לו המקום וקרין ביה שׂרֵך".

חידושים

רמכ"ם בד"א שעריך הרהקה או דבר המבדיל שורע בתוך שדהו, אבל אם היה שדהו רועה חתים מותר לחברו לזרוע בצדה שעורים שנאמר שכך לא תזרע כלאים אין האיסור אלא שיזרע שדהו כלאים שלא נאמר הארץ לא תזרע כלאים.

ראייה יש להסתפק אם מותר לאחד לזרוע כלאים בשדה הפקר או בשדה חבריו, ולכואורה היה אפשר לומר על דרך הפלפול דהא דלוקין בכללים ואין מלוקות אלא התראה, וכמו דמקשין גבי שוחט על החמי לוקה ומקשין שמא ביטל, הכא נמי נימא שמא הפקיר. אלא שיש להעיר ע"ז מדברי התוספות בכתובות², שכתו בדכוון שלא ידוע אם יעשה אסור או לא סגי ואין זה התראת ספק.

בשאלה האם צריך בזועים שלשה מינים כמו גבי כללי הכרם, כתב הירושלמי³ שלא בעיןן, משום דשדה בלי זועים נמי מיקרי שדה, ופירשו הוא דברם הוא דוקא בנטוע, אבל שדה גם בלי זרע אפשר לקוראו שדה, וספק מסתבר הוא דארץ ודיי מקרי בלי זועים.

היויצא שכשאין יותר במלה שדה, אנו קוראים גם למקום לא זרוע - שדה, ואם היה יותר או שניי לשון הווה אמיןיא דלהכי נקטו שדה (שהוא פחות מברור מארץ דמברור שהו בא לתי זרוע) מכיוון שעריך שדה דדמייא לכרכם, שהוא זרוע.

עתה דכתיב שכך ודרשין לאפקרי שדה חבריו, אמרין דדרשה זו לא היינו יודעים מארץ ולהכי נקט שדה, אלא משום דארצך הוא מברור לשדה בא לתי זרועה.

² עיין לעיל פ"א ה"ג אות ה.

.2. טו ע"א (ד"ה וספק), גיטין (לג ע"א ד"ה אפקעינהו).

.3. פ"ח ה"א.

אבל אם נאמר דשדה חבירו נמי אסור,תו אית לן למידק
אםאי כתיב שדה ניכתוב ארץ, ועל כרחנו היינו אומרים
דמדכתיב שדה ולא כתיב ארץ הוא לדיקא דדוקא מקשינן
שדה לכרם, וצריך שיהא זרוע.
ולכן כתוב הרמב"ם دائ לאו הוי בעין ליה לשדה לאפוקי
שדה חבירו, היינו אומרים לשון ארץ כדי שלא נטעה לדמות
שדה לכלאי הכרם.

הלכה יז

- ד. תלם פשتن בהרחקה בלבד
- ב. המין שבשדחו בהשואה למין של חברו
- ה. תלם מפולש
- ג. זורע להשחתה
- ג. קצה שדחו

רמב"ם

היתה שדחו זרעה חטאים, ושדה
חבירו בצדה זרעה חטאים, מותר לו
לזרוע תלם אחד של פשtan בצד חטאים
שלו, סמוך לשדה חברו, שהרואה
יודע שאין דרך העם לזרוע תלם
אחד של פשtan, ולא נתכוין בזה אלא
לבדוק שדחו אם ראייה היא לזרע
פשtan אם לא, ונמצא כזרע להשחתה.
לפיכך אסור לזרוע מין אחר בין
שתי שדות אלו, שכן ממין אחד עד
שירחיק בתוך שלו.

א. תלם פשtan בהרחקה בלבד

ראייה לדעת האומר² שאין היתר לסמוך אפילו משלו לשדרה כי
אם ע"י מה שמשמש מתוך שדה של מאותו המין הזרוע כבר
ע"י הרחקה - אסור באופן כזה שהוא זורע רק תלם אחד,
שאין כאן המשכה מתוך שדה שלו, עד שירחיק גם משל
חברו, כשם שהוא מרחק משלו, כיוון שהוא מין בשאינו
מינו.

ב. המין שבשדחו בהשואה למין של חברו

יש מי שאומר שאפילו לדעה המתרת לסמוך מין לשאינו מינו בשתי שדות, אם שתי

1. על פי המשנה (פ"ב מ"ז).

2¹⁸. [צח] רדב"ז על פי דברי הראב"ד לעיל הט"ז. דברי הרב נראה לעניות דעתך שאינם מוכרים, ואפשר לומר שאף הראב"ד מודה שהריiter של נראת זורע להשחתה מתיו אפילו לסמוך לשדה חברו, ונראה מדברי הרدب"ז בסוף ההלכה ד"ה "עד שירחיק בתוך שלו" שהעיר רק בסיפה שהוא רק אליבא דהרמב"ם ולא הראב"ד משמע שתחילת ההלכה שמותר לשדה חברו אפילו שזרעה חיטים תלם של פשtan הוא אליבא דכ"ע.

השדות זרעות באותו המין, אסור לזרע מין אחר סמוך לשדה חבירו, אפילו יכנסו לתוך שדהו וירחיק מהתלים שזרע בקצתה שדהו, מחשש שמא יאמרו הכל שדה של אחד³, אבל אם אין שתי השדות מאותו המין אפשר לסמוק מין אחר ליד שדה חבירו. ויש אומרים שאיפלו במין אחד יכול לסמוק תלים מין אחר ליד שדה חבירו, אם הוא הרחיק כנדרשי⁴.

ג. קצתה שדהו

יש מי שאומר⁵ שההיתר לזרע בקצתה שדהו שיק אפשר בשדהו בלבד, ויש מי שאומר⁶ שלא התירו אלא בין שתי שדות אבל בקצתה שדהו לא התירו.

ד. תלים לבדיקה בלבד

ראייה נראה שאין היתר לסמוק את התלים של פשתן באופן האמור, כי אם כשהוא מתכוון באמת רק לבדוק את שדהו על ידו אם היא ראויה לפשתן, אבל אם הוא אינו מתכוון לזה, כגון שהוא יודע כבר שיש לה ראייה לפשתן או באופן אחר שאינו מתכוון לבדוק, אסור לסמוק תלים של פשתן בצד שדהו, על סמך זה שאין בו משום מראית עין, מפני שהוא נראה כאילו הוא מתכוון רק לבדוק את שדהו.

ה. תלים מפולש

ראייה ותלים זה של פשתן⁷ שਮותר לזרע אותו בין שדה שלו לשולחן חבירו צריך שיהיה דוקא מפולש מראש השדה ועד סופו, ונראים הדברים שרק באופן כזה אין בו משום ערבות⁸ כל כך מועיל מה שהוא מתכוון בתלים זה רק לבדוק את שדהו אם היא ראוייה לפשתן, אבל אם אין התלים מפולש

.3. בית דוד (פ"ב מ"ח ד"ה דעת).

.4. שושנים לדוד (פ"ב מ"ח, הובא בתוספות אנ"ש פ"ב מ"ז), הוכיח כן מפשטות לשון הרמב"ם, זרע הארץ (הלכה כח עמ' קמד).

.5. רדב"ז (פ"ג ה"ז ד"ה הייתה).

.6. ערוק השלחן (ס"י רצץ סע"י לט); משנ"ר (פ"ב מ"ז ד"ה ושל חבירו).

.7. [צט] ד"ע על פי הירושלמי (פ"ב ה"ה).

.8. [ק]תוספთא (פ"ב ה"ד); הובא ברש"ס (פ"ב מ"ז); עיין חסדי דוד.

מראש השודה ועד סופו, אע"פ שהוא מתכוון לבדוק והו⁹י כוזע להשחתה, מכל מקום אסור הוא מפני מראית עין של ערבייה.

ג. זורע להשחתה

יש מי שהסביר¹⁰ שההיתר הוא מכיוון שלא ניתן ניחח את הגידול לעשوت פרי, והקנינים¹¹ אינם מאכל אדם או בהמה. ולפי זה יש מי שאומרים¹² שגם הנוטע כלאים לסיג על מנת שלא ילקוט הרוי זה כזורע להשחתה ואין חייב מדאוריתא. יש מי שבאר¹³ הזורע להשחתה היינו שכונתו רק לבדוק את השדה אם מצליח בו אותו המין, אך כל שזורע לצורך כל שימוש בצמח עצמו אפילו שאינו רוצה בו לאכילה אין זו זרעה להשחתה.

9. רא"ש (פ"ב מ"ז ד"ה מותר לסמוק).

10. חז"א (ס"י ה ס"ק טו ד"ה והנה) באר כן דעת הגר"א (ירושלמי פ"ב ה"ה ד"ה אם מתכוון לבדוק). ודעת הרא"ש (פ"ב מ"ז ד"ה מותר לסמוק).

11. חז"א (ס"י ה ס"ק טו ד"ה ומיהו).

12. ארץ חמדה (מהדורה שנייה מ"א פ"יב עמ' כג) ועיין עוד אמונה עתיק גליון מס' 2 עמ' 13 תשובת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.

הלכה יח

- ג. ראש תור
- ד. חרDEL וחריע אין מזיקים לתבואה
- ה. חרDEL וחריע מזיקים לתבואה
- ט. ראש תור מעורגה לעורגה
- ט. דין חbos בתבואה וירקות
- ו. שני מינים מקיפים
- ז. ראש תור בירקות
- ח. דין חbos בתבואה וירקות
- ו. תלם
- ה. דין קטניות

רמב"ם

היתה שדהו ושדה חבריו שבצדה
זרע אין שני מיני התבואה לא יזרע
ביניהם חרDEL וחריע א菲尔ו תלם
אחר, מפני שהעם זורעים מallow תלם
אחר, אבל אם היו שתי השדות
זרע אין שני מיני יركות מותר
לזרע ביןין חרDEL או חריע,
שמותר להקיף חרDEL או חריע לכל
מיין חוץ מן התבואה מפני שאינן
מזיקין אותה². וכן אם הייתה זית
של זרע זה נוגעת בצלע של זרע
הآخر בתוך שדהו הרי זה מותר³,
 מפני שהן נראהין מבדلين זה מזה,
ואין צורך לומר אם הייתה זית של
زرע זה נוגעת בזית של זרע الآخر,
 מפני שהן נראהין בסוף שדה שנגע
בסוף שדה, שהוא מותר בלא הרקה
ולא הבדלה, כמו שבארנו⁴.

א. שני מינים מקיפים

רמב"ם היה שדהו ושדה חבריו שבצדה
זרע אין שני מיני התבואה... אבל אם
היו שתי השדות זרע אין שני מיני
ירקות...

221

לדעה זו נראה⁵ שנקט כאן שני מיני התבואה שונים וכן שני מיני יركות שונים לחדרל וחריע אין מזיקים לכל מיני התבואה, ומזיקים לכל מיני יركות.

.1. לגבי זיהוי החרDEL עיין פ"א ה"ט.

.2. על פי המשנה (פ"ב מ"ח); ובפיה"מ באר באופן אחר.

.3. פ"ב מ"ז.

.4. לעיל ה"ז.

.5. רדב"ז (פ"ג ה"ח); מהרי" קורקוס (פ"ג ה"ח); כס"ג משנה (פ"ג ה"ח).

ויש מי שואמר שהלכה זו עוסקת בדיון חבוש⁶, ופרש שני ה澁ות זרועים מאותו המין, ולא שני מיני תבואה שונים, להסביר זה גם בשני מיני יرك אין הכוונה במיניהם שונים אלא שתי澁ות זרועים מין יرك אחד.

ב. חרדל וחרייע אינם מזיקים ל התבואה

רמב"ם שמותר לחקיף חרדל או חרייע לכל מין חוץ מן התבואה מפני שאין מזיקין אותה.

לפי הסבר זה האיסור לסמוק חרדל וחרייע לשדה התבואה נובע מכך שאין החרדל והחרייע מזיקים ל התבואה. יש מי שהוסיף⁷ שרגלים לזרעם שורה אחת. אך מותר לסמוק חרדל וחרייע לשדה ירקות מסוימים הם לירקות, ויש מי שהוסיף⁸ שאין דעתו לקיים, ויש מי שהוסיף⁹ לבאר שהרוואים יאמרו: 'לבדוק שדהו זרע שם' ועומד לעקירה¹⁰. יש מי שאומר¹¹ שדעת הרמב"ם היא אפילו שורע את החרדל והחרייע בסמוך לשדה התבואה לבדיקה, אסור לסמוק אותה לשדה התבואה שלו.

ג. חרדל וחרייע מזיקים ל התבואה

ראי"ה ויש מי שאומר¹² שאפילו הרחיק משלו אסור לזרען בלא הרחקה סמוך לש כל חבריו חרדל וחרייע אצל התבואה, אע"פ שמותר לזרען שאר מינים סמוך למן אחר שבשדה חבריו כמבעור לעיל¹³, חרדל וחרייע אצל התבואה אסור אפילו לסמוק אצל של חבריו, מפני שייאמרו שהחברו בעצמו זרע

6. חז"א (ס"י ה ס"ק יג ד"ה ר"מ פ"ג ה"ח); להלן אות ד. לדבריו הגי' ברמב"ם איננה "זרען שני מיני תבואה" אלא זרען שני (שניהם מיני תבואה. וכן לגבי ירקות הושמט מכך המחבר, ואין כאן שני מינים אלא שניים מיני ירקות).

7. כן כתבו רא"ש; רש"ס (פ"ב מ"ח).

8. רא"ש (פ"ב מ"ח); מהר"י קורוקס (פ"ג ה"ח); פני משה (פ"ב ה"ו).

9. רא"ש; רש"ס (פ"ב מ"ח); מהר"י קורוקס (פ"ג ה"ח); הגר"א בשנותו אליו (פ"ב מ"ח) כתוב "שם רעים לירקות וכל הרואה יאמר שלא ניחא לו".

10. פני משה (פ"ב ה"ו); חז"א (ס"י ה ס"ק יד ד"ה אין סומכין).

11. חז"א (ס"י ה ס"ק יד ד"ה אין סומכין).

12. [קא] רדב"ז; בית דוד (פ"ב מ"ח ד"ה דע).

222 לעיל הט"ז.

אותן אצל תבאותו, מפני שהזקה היא של[א]דם אחר לא ניתן בעל השדה רשות לסמוּך חרדל וחרייע לתבאותו. אך כל זה הוא לדעת הסוברים¹⁴ שהרדל וחרייע מזיקים לתבואה ושהזו טעם האיסור.

לפי הסבר זה מותר לסמוּך חרדל וחרייע לשדה יrokes של חבריו מושום שאינם מזיקין אתם והרואה אומר של אחר הן ואני אלא סוף שדה אחר.

ראייה אבל לדעת הסוברים דחרدل וחרייע אינם מפסידים בתבואה, וכמבואר לעיל¹⁵, ושתעם האיסור הוא דוקא מפני שאיןם מפסידים אותה, שימוש כך הוא זרעה מעלייתה דאסירה. אין לחלק לסבירא זו בין חרדל וחרייע אצל תבואה, לשאר מיניהם, ולעולם מותר לסמוּך אצל חבריו¹⁶.

ויש מי שהסביר שכיוון שאין איסור זרעה סמוך לשדה חבריו, מותר לזרע גם חרדל וחרייע ליד שדה תבואה של חבריו¹⁷, ומה שאסרו הוא לא מצד דיני כלאים אלא מצד דיני מזיק שחרدل וחרייע מזיקים לתבואה.

ד. דין חbos ב התבואה וירוקות¹⁸

יש שאמרו שאסור להקיף בחרדל וחרייע מרבע רוחות את התבואה בלבד, והטעם מושום דהוי חbos, אך יrokes מותר להקיף¹⁹. אבל לסמוּך שורה של חרדל וחרייע מותר גם

14. [קב] רמב"ם (פיה"מ פ"ב מ"ח) רע"ב (פ"ב מ"ח); וכן הסבירו בדעת הרמב"ם בהלכה – קול הרם"ז; בית דוד; שושנים לדוד; ושינו גרסה במקום "שאין" גרסו "שהן מזיקים" או "שאלו מזיקים".

15. הרמב"ם בהלכה.

16. בשושנים לדוד (הובא בתוס' אנשי שם פ"ב מ"ח) הביא סברא זו אפילו למפרשים שחרدل וחרייע מזיקים את התבואה, וטעמו הוא שאין חושדים אלא לאדם עצמו, "ככашר הרחיק בתוך שדהו אין יותר חשד, ולכן יכול לסמוּך של חבריו. בספר הניר (פ"ב ה"ו ד"ה כינוי) הביא סברא זו בבאור דעת הרע"ב.

17. מהריי קורוקס בסופו (פ"ג ה"ח); כפתור ופרח (ח"ג פרק נו, עמ' ע"ר מהדורות מכון לימודי מצוות התלויות בארץ).

18. סיכום דין חbos עיין לעיל פ"ג ה"ט.

19. רשות (פ"ב ה"ו); גור"א שנות אליהו האריך (פ"ב מ"ח); ספר הניר (פ"ב ה"ו) על פי הירושלמי (פ"ב מ"ז). וכותב דרך אמונה (פ"ג ה"ז) ציון הלכהאות קצ' שכן נראה דעת הר"ש (פ"ב מ"ח) שהזכיר דברי הירושלמי; חז"א (ס"י ה ס"ק יג).

לשדה תבואה, ובלבד שתהא השדה קטנה²⁰ והשורה של עשר אמות ומחציה, ויש המזקיקים²¹ אף רוחב השורה עשר אמות ומחציה, ויש המזקיקים²² רוחב כההפטנות עלי החרدل וחרייע, ויש אומרים²³ שהרוחב הוא ששה טפחים.

ה. דין קטניות

יש מי שאומרים²⁴ שדין קטניות דין שאר ירקות שמותר לסמוק להם הדרל וחרייע, ויש שמחלקיים²⁵ בין דיני הרוחקות בערוגה שבה דין הקטנית בתבואה, ואילו לענין הסמכות בשודות דין הקטניות כירק.

ג. ראש תור²⁶

ראייה וכן אם הייתה זוית של זרע זה נוגעת בצלע של זרע الآخر בתוך שדהו הרי זה מותר, מפני שהן נראין מובדלין זה מזויה, ואין צורך לומר אם היה זרע זה נוגעת בזווית של זרע אחר, מפני שהן נראין בסוף שדה שנגע בסוף שדה שהוא מותר ללא הרוחקה ולא הבדלה, כמו שבארנו²⁷.

יש אומרים שראש תור הינו שি�שנה רק נגיעה חצונית ולא כניסה של שדה אחת בתוך השניה²⁸.

20. הרש"ס (פ"ב ה"ז) הסביר קטנה – שיש בין ערוגה לערוגה פחות מבית רובע, ובפנ"מ (פ"ב ה"ז) כתוב שכל השדה הכול היא פחותה מבית רובע.

21. רבינו יונה ב"ר גרשון על התוספთא (פ"ב ה"ה). מנוחת ביכורים (פ"ב ה"ד) ד"ה ומחציה.

22. ריש"ס (פ"ב ה"ז) ד"ה על רוחב מילואו.

23. חז"א (ס"ק טו) ע"פ הר"ש (פ"ג מ"ז) "ואף שהרמב"ם לא פירש כן התם הכא יש לפреш כן".

24. רדב"ז (פ"ב ה"ח); חסדי דוד (פ"ב ה"ה); ארץ חמדה (עמ' צה מהדורה שנייה).

25. חז"א (ס"ק טו) ד"ה והנה נקט.

26. סיבת ההיתר של ראש תור הוא מכיוון שמדובר בכלאי זרעים שאינם במפולת יד, שכן איסורם מדברי סופרים, וכשיש מראית עין הקלו בכך חכמים (כ"מ פ"ד הט"ז, תי"ט פ"ב מ"ז ד"ה נכנס, תפארת ישראל פ"ב מ"ז אות מב). אך החזו"א (ס"י ב ס"ק י' ד"ה בכ"מ, וכן כתוב דרך אמונה פ"ג ה"ח ס"ק קו) באור בעדעת הרמב"ם שאף באיסור תורה מחלקיים אם יש מראית עין או לאו ולכן היתר ראש מועיל אף בכלאים מדורייתא.

27. לעיל הט"ז.

28. כך כתוב הרמב"ם בפיה"מ (פ"ג ה"א) בדיון ערוגה, וכן למדו בעדעת הרמב"ם בהלכה זו

ויש אומרים שראש תור משמעותו שדדה אחת נכנסת לשניה.²⁹ יש מי שאומר שאין להתייר ראש תור אלא אם כן בנוסף לזה העלים של כל מין מופנים לצד אחר.³⁰

ז. ראש תור בירקות

ראייה ³¹ ואם היה הזית נוגעת לצלע בשני מינים, או זית לזרית – מותר אפילו בירקות שעלייהם ארכיכים ואין חוששים משום ערבות.³²

ח. ראש תור מעורגה לעורוגה

ראייה ³³ מיהו ³⁴ כל זה הוא דוקא משדה לשדה או מעורגה לשדה, או משדה לעורוגה, אבל מעורגה לעורוגה אין מועיל ההיתר של הזית, ובין כשותית נוגע לצלע, ובין זית לזרית, צריך להוכיח את ההרחקה האמורה בכל מין כדי, שכלל הוא שאין ראש תור בעורוגה. ו"י"³⁵ שאין הבדל בין שדה

מראה הפנים (פ"ב ה"ד ד"ה ראש); ותוס' אנשי שם (פ"ב מ"ז). ובארו שם ישנה כניסה ממשית הרי זה כערוביא ואסור משום מראית עין, וכן כתוב החזו"א (ס"י ה ס"ק ה). [זרע הארץ (הלכה כת עמ' קג ד"ה וכן) הבין בדעת התוס' אנשי שם שנגיעה שנתקת הרמב"ם לרבותה וכ"ש שדדה אחת נכנסת בחברתה, וכן בארץ חמדה (מדור ו פ"י עמ' צא מהזרעה שנייה) הבון כך את התוס' אנשי שם אלא שכח שאין דבריו כובנים].

כ"ק משמע בלשון הרמב"ם בפי"מ (פ"ב מ"ז); וכן כתוב בדעת הרמב"ם התיו"ט (פ"ב מ"ז ד"ה מפני). וכן פרש ברש"ס (פ"ב ה"ד ד"ה מותר). הריבמ"ץ; הר"ש (פ"ב מ"ז); א"ר ז (ח"א ס"י רשות) כתבו שזרעה אחת נכנסת בשדה השניה. ברא"ש (פ"ב מ"ז) איתא שנכנס תלם בשדה השניה. הרז"ה (שבת פ"ד ע"ב ד"ה מנין) כתוב שאפילו נכנס רוב שדה אחת בשניה, אם יש לו צורת ראש תור – מותר, עיין חז"א (ס"י ה ס"ק ה).

תוס' (שבת פ"ה ע"ב) ד"ה והא; וכן כתוב בשמו בארץ חמדה (מ"ו פ"י עמ' צא). ועיין חז"א (ס"י ח ס"ק א ד"ה פ"ד ה"ט).

31. [קג] רדב"ץ (פ"ג ה"ח ד"ה וכן) בバイור המשנה (פ"ג מ"ג).
32. [קד] רדב"ץ (פ"ג ה"ח ד"ה ואין) על פי הסוגיא דשבת (פה ע"ב ד"ה אין ראש תור בעורוגה וכן רשיי פו ע"א ד"ה הtmp) בהסבירו השני בדעת ר' יוחנן. ההסביר לכך הוא כיון שהמקום קטן איינו ניכר ולכן אין בו משום ראש תור. וע"ע משנ"ר (פ"ג מ"ג ד"ה לתוך). ארץ חמדה (מ"ו פ"י עמ' צב) בדעת הרמב"ם וכן רצה לומר כן בדעת רשיי.

33. [קה] על פיתוס' (שבת פ"ה ע"ב ד"ה ושמואל); וכן ברש"י (שבת פ"ו ע"א ד"ה הtmp) בהלובן²⁵

לעורוגות כלל, ולעלומם כשהנגעה היא רק ע"י זוית מותר, בין זוית לזוית, בין זוית לצלע, משומם שסוברים דקימא לנ יש ראש תור בעורוגה.³⁴

לעורוגה יכולים להיות מספר ראשי תור, יש להסתפק³⁵ האם המרחק ביניהם צריך להיות לפחות ג"ט על מנת שלא יחשבו כשדה אחת או שמא כיון שהדיון בעורוגה ובירקות א"כ אפלו טפח בין ראשי תור מספיק על מנת להחשיבם כראש תור. ראש תור בתוך עורוגה עיין למן פ"ד ה"ט.³⁶

ט. ראש תור בחורבה

ראייה וכן אם הייתה זוית של זרע זה נוגעת בצלע של זרע الآخر בתוך שדהו הרי זה מותר, מפני שהן נראין מובדלין זה מזו.

מדברי הרמב"ם³⁷ משמע שرك כאשר שתי השדות כבר זרוועות יש דין של ראש תור, אבל אסור לזרוע ליד שדה חרבה שלא ניכר בכך ראש תור, ויש שהוסיפו³⁸ שאפלו אם תחילת נזרעו השדות ונחרבו ונשאר ראש תור הרי זה אסור, ולא התירו רק כאשר השדות עדין שלמות וניכר בהם ראש תור.

הראשון בביור דעת רבי יוחנן. רשב"ס (פ"ג מ"א) ועי' פ"ד ה"א הערכה 4. ועיין רדב"ז (פ"ד ה"ט ס"ה והו).³⁹

34. יש שגרסו בגם' שבת (פה ע"א) "אין ראש תור בחורבה" וכן גרשו ר"ח (שבת פה ע"ב), שות ר"י מגש (ס"י כו); ונראה שסוברים שלכ"ע יש ראש תור בעורוגה ולא חלקו/amoraim בדב'r. מ"מ אף לגרשא "אין ראש תור בעורוגה" נראה לדעת רש"י, Tos' ורדב"ז שחלקו בדבר האמוראים כהוזכר לעיל.

35. חז"א (ס"י) ה ס"ק ו ד"ה היתה).

36. הרדב"ז (פ"ד ה"ט) בסופו מחלוקת שאף אם אמרים אין ראש תור מעורוגה מ"מ בתוך עורוגה עצמה יש ראש תור דניכר הוא יפה. אך בארץ חמדה (מ"ו פ"י עמ' צב) כתוב: "ונראה שיכשש שאסור מעורוגה לעורוגה על ידי ראש תור, לדעת האוסר ננ"ל, hei נמי באוותה עורוגה עצמה אין להתריר זריעת המינים על ידי ראש תור".

37. נראה הפנים (פ"ב ה"ד ד"ה ראש תור) בארכן בדעת הרמב"ם, וכן בארכן רשב"ס (פ"ב ה"ה, ד"ה ריש לקיש) "זקיל כר' יוחנן דרב סבירא ליה הכי בגם' דילן (שבת פה ע"ב) דאין ראש תור בחורבה" דהינו לפי גרסתו בגם' שבת.

38. רידב"ז (פ"ב ה"ה ד"ה רשב"ל); מהר"א פולדא (פ"ב מ"ה ד"ה היה); ועיין מה שהעיר על כן בתולדות יצחק (תבונה פ"ב ה"ה ד"ה ר"ל).

יש מי שאומר שהלכה היא שיש ראי תור בחורבה³⁹.

ג. תלם

תלמידים הנכנסים לשדה הזרעה מין אחר, כל תלם דינו בראש תור⁴⁰, ויש להסתפק⁴¹ האם צרייך בית וובע בין תלם לתלם על מנת להחשייב כל תלם בפנ"ע, או שמא אפילו ג' טפחים מבדיילים בין תלם לתלם, יש לכל אחד גדר של ראש תור. וכשיש גדר בין התלמידים יש להסתפק⁴² האם צרייך גובה י' טפחים להחשייב כל תלם בפנ"ע, או שמא כל היכר מספיק כדי להחשייב כל תלם בראש תור.

תלם הנכנס לשדה הזרעה במין אחר, והזורעים בתלם זורעים שורות לרוחב התלם, כל שאין טפח בין זורע הרי דינו כתלם וכראש תור המותר. ויש מי שאומר שאפילו יש ג' טפחים בין שורה לשורה דינו כתלם, וכראש תור⁴³. אם בין השורות יש גדר י' טפחים, ודאי שאין דינו כתלם וכראש תור, אלא כשורה ושדה, ויש המסתפק⁴⁴ שמא בהיכר כל שהוא ג"כ יש לחלק את השורות, ולבטל מהם שם תלם אחד.

.39. חז"א (ס"י ה ס"ק ו ד"ה ולענין).

.40. על פי הגמ' בשבת (פה ע"ב) שאם הייתה זרעה שתי זרעה ערבית זרעה ערבית זרעה ערבית שתי.

.41. חז"א (ס"י ה ס"ק ו ד"ה היתה).

.42. חז"א (ס"י ה ס"ק ו ד"ה ובדעה עשויה).

.43. חז"א (ס"י ה ס"ק ו ד"ה ואם תלם).

.44. חז"א (ס"י ה ס"ק ו ד"ה ואם בתלם).

פרק רביעי

הלהכה א

שורה אחת	א. שתי השורות
ז. שורה אחת ממין אחד ליד שורה אחת	ב. ההרחקה בין המינים
ממין שני	ג. בשני מינים
ח. ההרחקה הדורשא בין שורות בודדות	ד. ערוגות ושדה של שתי שורות מכל
ט. במינים אחרים שעלייהם ארכויים	ט. מין
י. ההרחקה בין מינים אלו למינים	ה. בעוקר וזרע
אחרים	ו. כחלק מהמינים שתי שורות וחלקים

רמב"ם

מותר לזרע שתי שורות זו בצד זו
של קשואין ושתי שורות בצדן של
דלויעין ושתי שורות של פול
המצרי, ותלם בין כל מין ומין. אבל
לא יזרע שורה אחת של קשואין
ושורה אחת של דלויעין

1. כולל דלעת מצרית ודלעת יוונית – חז"א (ס"י ח ס"ק יח); דרך אמונה (פ"ד ס"ק ג);
ועי' ארץ חמדה (מדור ופ"ח) וחוקות שדה (הע' קעה).
בדלעת יוונית אם נתערבו העלים צריך לעקור מבואר לעיל פ"ג הי"ד, ובשאר המינים
אין צריך לעקור – דרך אמונה (פ"ד ס"ק ח).
2. על זיהוי המינים המוזכרים כאן עי' לעיל פ"ג ה"ג אות ט.
3. משנה (פ"ג מ"ד); תוספთא (פ"ב ה"א); בבלוי (שבת פה ע"ב).
כשזרע שתי שורות מכל מין, כל מין נראה כשדה בפני עצמו – רשי' שבת (שם ד"ה
מותר, פ"ד ע"ב ד"ה ואחת, פה ע"א ד"ה תוציאא); רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ד; ר"ש; רע"ב
(פ"ג מ"ד) רש"ס; מהר"א פולדא (פ"ג ה"ד) ועוד.
ויש שבארו באופן שונה על פי הירושלמי (פ"ג ה"ד); שמינים אלו חובשים את הנזרע
בינם, ואפי' שהחיצוניים משני מינים, וצשווים את המין האמצעי ברוחב שתי שורות
אין הוא נחבות – ראה חז"א (ס"י ח ס"ק יז-יט) ועי' בביבורי הגרא (פ"ג ה"ד) ובשנו"א
(פ"ג מ"ד) ובניר (פ"ג ה"ד); וראה עוד על הירושלמי לפי החזו"א בהערות 4, 14, 34, 37
ולהלא בהל' ב (הע' 12 והע' 30).
- עוד על טעם הדיון וראה בראשונים שההע' 10 ובהע' 18 ובהע' 39.
4. רוחב כל שורה ארבע אמות – עי' הע' 14. ועי' בחזו"א (ס"י ח ס"ק יט ד"ה ודוקא ועי' ש
ס"ק יז וס"ק יח) שכותב שכאש הרשות החיצונית פחות מארבע אמות רוחב ושותים

ושורה אחת של פול המצרי⁵ אע"פ
שהתלם⁶ מבדיל בין כל מין ומין,
מפני שמנין אלו עלים שלחן
ארוכין ונסכין ומסתבכין⁷ ואמ
זרען שורה בצד שורה יתערב הכל
ויראו בנורעין בערבוביה⁸.¹⁰

א. שתי השורות

רמב"ם מותר לזרע שתי שורות זו לצד זו...

שתי השורות מאותו המין צריכות להיות סמכות אך שאין סמכות אסורה ולכן אסור לזרע שורה קישואים, שורה דלועים, שורה פול המצרי וشورה קישואים¹¹. וכן אסור לזרע שורה קישואים, שורה דלועים וشورה קישואים¹². ויש אומרים שבמקרה זה כיוון שההפסיק בין שורות הקישואים הוא רק שורה אחת, הם מצטרפים ומותר¹³.

1. שורה אמות אורך (עי' הע' 15) הן אין חובשות את האמצעית (עי' הע' 3; ועי' דרך אמונה (פ"ד ס"ק ט).
2. משנה (פ"ג מ"ד); בבלי (שבת פה ע"ב); ועי' תוספתא (פ"ב הי"ד) ובפי' ר' יונה בר"ג וחוזון חזקאל (שם).
3. בדרך אמונה (פ"ד ה"א באור ההלכה ד"ה לא יזרע) הקשה על החז"א (ס"י ח ס"ק יט) שימושו מדבריו שגם לעניין זה דין גבול כדין תלם, עי' לקמן הע' 16.
4. כدلעיל פ"ג הי"ג שדי בתלם.
5. בבלי (שם). ועי' לעיל פ"ג ה"ח.
6. ואון הפסיק התלים ניכר בהן – רע"ב (פ"ג מ"ד ד"ה שתי); פנ"מ (פ"ג ה"ד ד"ה הנוטע).
7. במיניהם אחרים דין שונה, עי' הע' 7.
8. כרמב"ם כתבו: ס"מ"ג (ל"ת רעט); כפ"פ (פנ"ז); שורע (ס"י רצץ סע"י כו); עי' תלמיד הרשב"א (כלאים יא); ועי' ריטב"א (שבת פה ע"ב); ועי' המיויחס לר"ז (שבת פה ע"ב); רע"ב (פ"ג מ"ד); מהר"י קורוקס (פ"ד ה"א) וכותב שגם דעת רשי' ור"ש כרמב"ם ועי' לקמן הע' 17; שערוי צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י יד); חזון יחזקאל (פ"ב הי"א והי"ד); חוקות שדה (סע"י מטו).
9. רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ד) כחכמים החולקים על ר' אליעזר (פ"ג מ"ד); כפ"פ (פנ"ז); רע"ב (פ"ג מ"ד); מהר"י קורוקס (פ"ד ה"א ד"ה ויש); ערוה"ש (ס"י רצץ סע"י מב); דרך אמונה (פ"ד ס"ק ז; ועי' זרע הארץ (היל' ל).
10. ערוה"ש (שם); וראה להלן הע' 29.
11. חז"א (ס"י ז ס"ק יא) לפי שיטת הbabeli (שבת פה ע"ב); דרך אמונה (פ"ד ס"ק ז; ועי' 229 בחז"א (ס"י ח ס"ק יח). וזה רק אם אין בין מין אחד לשני שיעור הרחקה (טפח וחצוי)

רווח שתי שורות צריך להיות שמונה אמות¹⁴. יש מי שאומר שאורך כל שורה צריך להיות שתיים עשרה אמות¹⁵.

ב. הרחקה בין המינים

רמכ"ס ותלם בין כל מין ומין¹⁶.

אך אם יש בין קישואים לדלועים שיעור הרחקה, מה שנמצא מחייב לשיעור הרחקה אינו מצטרף ואסור – חז"א (ס"ז שם) ודרך אמונה (שם).

14. ריש"ס (פ"ג ה"ד) ע"פ הירושלמי; וכ"כ הרמב"ס (פיה"מ פ"ג מ"ו) ששיעור שורה של דלועים הוא ארבע אמות; הלכתא גבירתא (פ"ג מ"ד); מהר"א פולדא (פ"ג ה"ד); ועי' פנ"מ (פ"ג סה"א ד"ה מוקשה עצמו וד"ה מה); שנור"א (פ"ג מ"ד ד"ה הנוטע) ועי' בביאורי הגר"א (פ"ג ה"ד ד"ה חזקיה); מיכל המים (פ"ג ה"ד); ארץ חמדה (מדור ו פ"ח); חוקות שדה (הע' קעד); והחז"א (ס"י ז"ס"ק י' וס"ק ח"ס"ק י' וס"ק יט) כתוב שלירושלמי (פ"ג ה"ד); כשהמן האמצעי ברוחב שמונה אמות הוא אינו נחשב והרמב"ס פסק כר' יוחנן בירושלמי (שם) שמוקשה אינו נוח להחבע כירק וגיל (וראה להלן פ"ד ה"ב הערות, 9, 11, 12) ועי' לעיל הע' 3; דרך אמונה (פ"ד ס"ק ב', ועי' ס"ק ט). [ונראה שעל שתי השורות ביחיד להיות שמונה אמות ואפי' אם אחת פחות מארבע והשניה יותר מארבע ומשלימה את שתיהן לשמונה, כ"ג מושג"ס שם ולא כפי שמשמע בדרך אמונה שם].

ולעומת זאת בחז"א (ס"י ז"ס"ק י' וס"ק כג ועי' ס"ק יח) כתוב שרוחב כל שורה ששה טפחים.

בפירוש שם טוב (על הרמב"ס פ"ד ה"א) כתוב ששיעור השורה משתנה ממקום למקום ויש מקומות שהשורה שלהם פחותה מארבע אמות או רחבה יותר, ובכל מקום שיעור שורה הוא כפי שזורעים שם.

15. חז"א (ס"י ח"ס"ק יט ד"ה היו השורות ועי' שם ס"ק י' וס"ק יח) שבירושלמי הסתפקו אם אורכם שתים עשרה אמות או גם בשמונה אמות, והיות ודין זה מדרבנן נקיין לקלוא.

16. רמב"ס (פיה"מ פ"ג מ"ד); סמ"ג (ל"ת רעט); כפ"פ (פנ"ז); רע"ב (פ"ג מ"ד ד"ה שתי); שו"ע (ס"י רצז סע' י'כו); רדב"ז (פ"ד ה"א וה"ב); מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א); פנ"מ (פ"ג ה"ד ד"ה הנוטע, ופ"ג ה"א ד"ה גובל); פי' ר' יונה בר"ג ומנחת ביכורים וחוזן יחזקאל (פ"ב ה"א); שערyi צדק (משפט הארץ פ"ג סע' יד); תפא"י (פ"ג מ"ד אות כב) והלכתא גבירתא (פ"ג מ"ד); ערוה"ש (ס"י רצז סע' י' מב); זרע הארץ (סוף הל' לא); חז"א (ס"י ז"ס"ק י' וס"ק יב וס"י ח"ס"ק יב וס"ק י' וס"ק יט) – עי' דרך אמונה (פ"ד ה"א באור ההלכה ד"ה שתי שורות); דרך אמונה (פ"ד ס"ק א וס"ק ה); ארץ חמדה (מדור ו, טבלה ג); חוקות שדה.

ויש אומרים שאין צורך תלם בינוים.¹⁷ ויש אומרים שמותר לזרוע שתי שורות של המינים הללו זה בצד זה כשמטה את העלים של כל מין לעבר השורה השנייה של אותו מין וכן איןם מעורבבים זה עם זה.¹⁸ יש מי שכתב שלשיטה זו צריך גם תלם וגם הטיתת עליים.¹⁹

ג. בשני מינים

לא רק שלושה מינים שכל אחד שתי שורות מותר, אלא גם שני מינים שכל אחד שתי שורות.²⁰

(סע' מט); וכן בארו הריטב"א והמיוחס לר"ז (שבת פה ע"ב) ועי' בדברי הרב זצ"ל בחידושים להלכה.

וכתב בביאור הגרא"א (ס"י רצץ ס"ק לו) שהוא ע"פ הגמ' בשבת (פה ע"ב) וכמ"כ בשו"ע (שם סע' יט, ע"פ הרמב"ם לעיל פ"ג הי"ב).

על שיעור התלם עי' לעיל פ"ג הי"ב.

וכתב החזו"א (ס"י ח ס"ק יט) שכם שמאפסיק תלם עמוק טפח ורחב טפח כך מפסיק גבול גבורה טפח ורחב טפח ויש לו דין תלם ועי' לעיל פ"ג הי"ג אותן ב, ולהלן פ"ד הי"ב. כמו כן, יכול להרחיק טפח וממחה – חז"א (שם, ודיני כלאים סע' א). ועי' להלן הע' .45

17. הרב זצ"ל בחידושים כאן בדעת רשי"י (שבת פה ע"ב); ובזער הארץ (הלו') כתב שכן דעת רשי"י (שם); ריבמ"ץ ור"ש (פ"ג מ"ד); ועי' בר"ש (שם כת"י פריז הוצאת מכון מוצל מאש); וכן כתב החזו"א (ס"י ח ס"ק יב) בדעת הר"ש (והקשה על שיטתה זו); וכ"כ דרך אמונה (פ"ד ה"א באור ההלכה ד"ה שתי שורות) בדעת רשי"י ריבמ"ץ ור"ש, ומשמעות שתי שורות ניכרות; גם המאירי (שבת פה ע"ב) והרא"ש (כלאים פ"ג מ"ד) לא הזיכרו כל הרחקה ועי' חוקות שדה (הע' קעה); מהרא"א פולדא (פ"ג ה"ד ד"ה הנוטע).

18. שו"ת הר"י מגאש (ס"י קו ד"ה רב אש"י) וכן נראה הדעה שבאוזה"ג (שבת סי' רע) ור"ח (שבת פה ע"ב ד"ה איטיביה) ועי' בעה"מ (שבת שם ד"ה אמר עולא). (לשיטת זו, כישיב בינויהם שורה אחת בלבד של דלועים אסור כיון שעלי הדלועים רחבים ונמתחים על הארץ ומוטים לכיוון אחד המינים ומעורבבים איתו. וכתב בזחב הארץ פ"ד ה"א שלשיטה זו הכל תלוי באמצעית, אם יש שתי שורות מותר ואם יש אחת אסורה). ועי' עוד להלן (אות ז והע' 39).

19. זרע הארץ (הלו') לשיטת בעה"מ ור"ח (שם); ובהלו' לד תמה על בעה"מ, ועי' חוקות שדה (הע' קעה).

20. משנ"ר (פ"ג מ"ד ד"ה הנוטע); עירוח"ש (ס"י רצץ סע' מב); זרע הארץ (הלו'); ארץ חמדה

ויש מי שסובר שאסור לזרוע שתי שורות של קישואים ובצדן שתי שורות של פול המצרי.²¹

ד. ערוגות ושדה של שתי שורות מכל מין

ראייה ויש מי שאומר שדוקא אם זורע את כל שדהו באופן זה שתי שורות מכל מין מיותר ע"י הפסיק של תלם אחד בינהן, אפילו באלו המינים שהעלין שלהם ארוכים ונמשכים ומסתבכין אבל אם הוא זורע אותן רק ערוגות ערוגות אחדות ולא כל שדהו, אף שכל ערוגה היא מחזקת שתי שורות מכל מין ותלם מפסיק בינהן – אסור.²² ואין הדבריםណאיין אלא שכל שהוא עישה כן לזרוע שתי שורות מכל מין ותלם אחד מפסיק בינהן – מותר, בין שהוא עשווה כן לערוגות אחדות בין שהוא כן בכל שדהו.²³

ויש אומרים שאחרי שלושת המינים אין לזרוע שוב דלועים כיון שבין שורות הדלועים יש להרחק שתיים עשרה אמות.²⁴

(מדור ו פ"ח); וכן משמע בראש"ס (פ"ג ה"ד ד"ה מותר). וכן משמע ברדב"ז (פ"ד סה"ב).
ועי' לעיל הע' 3.

21. חז"א (ס"י ז ס"ק יב) בשיטת התוס' (שבת פה ע"ב ד"ה איתיביה) – עי' להלן הע' 39 – הסוברים שהאיסור הוא רק במינים אלו. עי' להלן הע' 41 והע' 42.

22. [קו] רדב"ז (פ"ד ה"א) ע"פ תוספთא (פ"ב ה"א). בזרע הארץ (ה' ל) כתוב שכן דעת רשי' שבת פה ע"ב ד"ה שתי שורות). הרדב"ז מובא גם בחוקות שדה (ה' קפא).

23. [קו] דברי עצמו ממשמעו לשון הרמב"ם והתוספთא (פ"ב ה"א) לפ"ג גירסתנו. עוד כתבו שמותר לזרע אפילו את כל השדה שתי שורות מכל מין ומין – ר"ש (פ"ג מ"ד); חסדי דוד (על התוספთא שם); דרך אמונה (פ"ד ס"ק ה); וכ"מ בערוה"ש (ס"י רצץ סע' מב).

24. כדלקמן בהל' ב, עי"ש. רש"ס (פ"ג ה"ד); מהר"י קורוקס (פ"ד ה"א ד"ה ומה) לשיטת הרמב"ם (ועי' ארץ חמדה מדור ו פ"ח). (וראה להלן בהל' ב הע' 31 שלמהר"י קורוקס שם אליבא דהרמב"ם דין י"ב אמה הוא רק בدلועים ולא בפול המצרי וקישואים).

ה. בעוקר זורע

רמב"ם מותר לזרע...

יש אומרים שדין זה הוא רק כשזרע כך בתחילת, אך ככל השدة הייתה זרעה מין אחד ובא לעוקרו ולזרע במקומו מינים אלו יש להרחק יוטרי²⁵. ויש אומרים שאין הבדל בין זרע לתחילת לבין עוקר²⁶.

ו.uschalk מהמין ששתי سورות וחלקם שורה אחת

לא רק שתי سورות מכל מין מותר לזרע זה בצד זה, אלא מותר גם לזרע שתי سورות של מין אחד ובצדיו שורה של מין אחד מכאן וسورה של מין אחר מכאן²⁷, כמו הסומך שורה לשדה שני במלח²⁸, או רק מצד אחד שורה של מין אחר בהפסק תלים²⁹. ויש מי שכותב בדיות ראשונים שאסורה³⁰. יש שכותבו שモותר לזרע שתי سورות קישואים ואח"כ سورת דלועים וسورת פול המצרי וביניהן תלים³¹. ויש מי שכותב שכאשר יש שתי سورות של קישואים מותר לסתוך רק שורה אחת ולא שתי سورות של שני מינים³².

25. כבහ' ב לקמן. כ"כ הר"ש (פ"ג מ"ו ד"ה ונוטע) בתרוץ שני, והובא ב מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א ד"ה ומה) ובתו"ט (פ"ג מ"ו ד"ה ומבקש) ע"ש וברצח חמדה (מדור ו פ"ח); ובכלל הרמ"ז (פ"ג מ"ז) כתוב שתירוץ זה עדיף. ועי' בחדושים להלכה ב.

26. חז"א (ס"ק כא); דרך אמונה (פ"ד ס"ק י).

27. מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א ד"ה מפני) בדיות הרמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ד); הלכתא גבירתא (פ"ג מ"ד); זהב הארץ (פ"ד ה"א) בדיות התו"ט (ועי' להלן הע' 31). ועי' גם הע' 4.

28. מהר"י קורוקוס (שם); ראה לעיל פ"ג הי"ב.

29. קול הרמ"ז (פ"ג מ"ד ד"ה תי"ט); ערוה"ש (ס"י רצץ סע' מב); חז"א (ס"י ז ס"ק יא); דרך אמונה (פ"ד ס"ק ז). וגם לשיטת התוס' – עי' הע' 21 והע' 39 – אסור לזרע קישואים ליד פול המצרי כשם שווים ואז הם נראים מעורבים, אך מותר לזרע שתי سورות קישואים ליד سورת פול המצרי כיון שמן אחד מרובה (חז"א שם ס"ק יב).

30. זהב הארץ (פ"ד ה"א) בשיטת הר"ש והרא"ש (פ"ג מ"ד).

31.תו"ט (פ"ג מ"ד ד"ה וחכמים); וכן כתוב בהונע עשר (פ"ג מ"ד) שדי בשתי سورות של אחד מהמינים. ועי' תפאי" (פ"ג אות כט) וחוקות שדה (תלמי שדה אות מד). (לגביו כוונת דברי התו"ט עי' גם זהב הארץ שבהע' 27 ובכלל הרמ"ז שבהע' 29, ועי' פנוי אריה פ"ג ה"ד).

32. ערוה"ש (ס"י רצץ סע' מב).

יש אומרים שמותר לזרוע שתי שורות קישואים ושורות דלועים ושתי שורות פול המצרי³³. ויש אומרים שאסור משום שהמינים שכבדים חובשים את המין האמצעי³⁴.

ז. שורה אחת ממין אחד ליד שורה אחת ממין שני

יש אומרים שלא רק שלושה מינים ומכל מין שורה אחת אסור לזרוע זה ליד זה אפי' בהפסקתם, אלא גם שני מינים שורה אחת ממין אחד ושורה אחת ממין שני³⁵. ויש מי שכתב ששורות של קישואים ושורות של דלועים או שורה של פול המצרי ושורות של דלועים אסור בהפסקתם אך שורה של קישואים ושורות של פול המצרי מותר בהפסקתם³⁶.

ויש אומרים שדוקא שלוש שורות שיכל מין שורה אחת אסור אך שני מינים – שורה ממין אחד ושורות ממין שני – מותר³⁷, משום שرك בשולש שורות שתים מצטרפות לאסור את השלישית אך בשתיים אין צירוף³⁸.

יש אומרים שאסור לזרוע רק שורות קישואים ופול המצרי זה ליד זה אך מותר לזרוע קישואים או פול המצרי ליד דלועים, כיוון שהם ניכרים, ויש להטוטת כל אחד לכיוון אחר³⁹,

ועי' בספקו של החז"א (ס"י ז ס"ק יא).

33. מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א ד"ה מפני) בדיות הרמב"ם, רשי"ו ר"ש. וכתב שם מהר"י קורוקוס שלשיות התוס' – עי' הע' 21 והע' 39 – באופן זה אסור, כי לשיטות בין קישואים לפול המצרי יש צורך בשתי שורות דלועים, ראה הע' 41.

34. חז"א (ס"י ח ס"ק יז-יט); ועי' לעיל הע' 3.

35. זרע הארץ (הלו') בשיטת הרמב"ם והר"ב (פ"ג מ"ד); ומשמע שגם לרשי"י (שבת פה ע"ב). ועי' בארץ חמדה (מדור ו פ"ח) שכתב שיש להרחק ביניהם ששה טפחים כמו בין שתי שדות יrok, ועי' להלן (אות ח).

36. משנ"ר (פ"ג מ"ד ד"ה הנוטע); כפ"ב מ"א שהכל מותר חוץ מדלעת, ובזרע הארץ (שם) כתוב שדבריו תמהותים.

37. מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א ד"ה ויש) ע"פ הירושלמי (פ"ג ה"ד); זרע הארץ (הלו') בשיטת הר"ש וריבמ"ץ (פ"ג מ"ד); חז"א (ס"י ח ס"ק יב) שכך משמע מפי הרא"ש (וחז"א הקשה על כך); ולמעשה השאיר זאת החז"א (ס"י ח ס"ק יז וס"ק יט) בacz"ע, כי אמן לירושלמי משמע שמותר בהפסקתם שהרוי אין כאן חבישה (עי' הע' 3); אך לבבלי זה לא מועיל, וככ"ב בדרכ אמונה (פ"ד ס"ק ו). ועי' תפאי" (פ"ג אות כח).

38. מהר"י קורוקוס (שם) זרע הארץ (שם); ובזרע הארץ כתוב שלשיותה זו גם אין צורך הפסיק תלם ועי' לעיל הע' 17.

39. תוס' (שבת פה ע"ב ד"ה איתייביה); ר"ת בסה"י (מהדו' שלזינגר ס"י רסז) ועי"ש בגרסתו;

ויש אומרים שיש להרחק ביןיהם תלם.⁴⁰ לשיטה זו, כשרוצה לזרוע שורת קישואים ושורת פול המצרי יש להניח ביןיהם שתי שורות של דלוועים⁴¹, ולא די בשורת דלוועים אחת ביןיהם⁴², כיוון שה קישואים ופול המצרי גדולים ווגסים והם מבטלים את שורת הדלוועים.³⁹ ויש אומרים שאין הבדל בין המינים הללו.⁴³

ת. החרקה הדורשה בין שורות בודדות

יש אומרים שモותר לזרוע שורה אחת מכל אחד משלשות המינים הללו אם מניה בין

תוס' הרא"ש (שבת שם ד"ה אמר רבashi); פ"י התוס' הובא גם בקובל הרמ"ז (פ"ג מ"ד) עי"ש, ובע"ז החיצים (פ"ג מ"ד); ורואה בחז"א (ס"י ז ס"ק יב) שלפирוש זה רמז הר"ש (פ"ג סמ"ד); ועי"ז מאירי (שבת שם ד"ה ויש); מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א וה"ד); מראה הפנים (פ"ג ה"ד); מלאכת שלמה (פ"ג מ"ד ד"ה הנוטע); שבת של מי (פה ע"ב ד"ה איתיביה), פני אריה (פ"ג ה"ד) ודרך אמונה (פ"ד ה"ה באור ההלכה ד"ה שני).

והמשנ"ר (פ"ג מ"ד ד"ה הנוטע) הבין בדעת התוס' שקישואים או פול המצרי עם דלוועים אינם כלאים זה זהה, והקשה על דבריהם. ועי"ג גם בלשון המאירי (שם). ועי"ז Tosfeta כפשהה (עמ' 596 הע' 6) ולעיל פ"ג ה"ג.

עוד על שיטת התוס' ראה העורות, 21, 29, 33.

40. חז"א (ס"י ז ס"ק יב) בדעת התוס' (שם).

41. זה מועיל לא רק בשורה אחת של קישואים ושורה אחת של פול המצרי אלא אף' שירש שתי שורות קישואים ושתי שורות פול המצרי החשובים שדה – Tos' הרא"ש (שם) ועי' מאירי (שם), ועי' מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א ד"ה מפני).

42. ולא רק בשתי שורות של קישואים ושתי שורות של פול המצרי – Tos' הרא"ש (שם) ועי' מאירי (שם) ועי' מהר"י קורוקוס (שם).

43. מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א) בדעת הרמב"ם, רשי"ו ור"ש; משנ"ר (פ"ג מ"ד ד"ה הנוטע); מראה הפנים (פ"ג ה"ד ד"ה חזקה); חז"א (ס"י ז ס"ק יב) בדעת הר"ש (פ"ג מ"ד) והרמב"ם.

השורות ששה טפחים⁴⁴, ויש מי שכותב טפח וממחזה⁴⁵. ויש מי שכותב שיש להרחק בית רובע.⁴⁶

ט. במינים אחרים שעיליהם ארוכים

יש מי שכותב שדין אללה הם רק בקישואים, דלועים ופול המצרי ולא במינים אחרים.⁴⁷ ויש מי שכותב שגם אבטחים ומלפפונות דין כמוינים הללו.⁴⁸

ו. ההרחקה בין מינים אלו למינים אחרים

בין קישואים או פול המצרי או דלועים – ואפילו יוונית – למיני יركות אחרים יש להרחק רק תלם ואין צורך בשתי שורות.⁴⁹

44. רדב"ז ה"ב (ועי' ארץ חמדה מדור ו פ"ח ובטבלה ג), ובחוקות שדה (הע' קפא) כתוב שכ"נ מר"ח (שבת פה ע"ב). ובזער הארץ (סוף הל' לא) כתוב ששה טפחים על ששה טפחים, ועי' לעיל פ"ג ה"י.

45. חז"א (ס"י ז ס"ק י וдинני כלאים סע' א); דרך אמונה (פ"ד ס"ק א וס"ק ו); אמונה עתיק 27 (עמ' 41). ועי' להלן פ"ד ה"ט אות ה והי"ג אות ד. ועי' פ"ד ה"ה הע' 10.

46. בתים כלאים (סע' כו) וראה תפאי (פ"ג אות כז). ובחוקות שדה (הע' קפא) כתוב שדברינו צ"ע. ועי' להלן פ"ד ה"ג.
ועי' עוד זרע הארץ (הל' לד) ולהלן פ"ד ה"ה (אות א ואות ד).

47. קול הרם"ז (פ"ג מ"ד); שאלו המינים המוזכרים במשנה (שם); ועי' דרך אמונה (פ"ד ה"א באור ההלכה ד"ה מותר).

48. זרע הארץ (הל' ל); שכך משמע מהתוספות (פ"ב הי"א). ועי' בחוקות שדה (הע' קעה). ועי' בחסדי דוד (על התוספות שם) וערוה"ש (ס"י רצץ סע' מב) וחזון יחזקאל (שם הי"א והי"ד) ולעומת זאת ברש"ס (פ"ג ה"ד מותר) ובתוספות כפשוטה (שם הי"א). ועי' במשנה עם שינוי נוסחים (פ"ג הע' 31).

על זיהוי המינים עי' לעיל פ"ג ה"ג הערה 5.

49. חז"א (ס"י ח ס"ק יב וס"י ט ס"ק ח); ארץ חמדה (מדור ו פ"ח וטבלה ג); חוות שדה (הע' קפא); דרך אמונה (פ"ד ס"ק ו). ועי' לעיל פ"ג ה"ג.

חידושים

רמב"ם מותר לזרוע שתי שורות זו לצד זו של קשואין ושתי שורות בצדן של דלועין ושתי שורות של פול המצרי, ותלם בין כל מין ומין.

ראיה הנה דין זה נקבע מפ"ג דכלאים. אלא שדין זה שכח הרמב"ם שצורך להרחיק תלם בין כל מין ומין אינו במשנתינו ולא בתוספתא², ורביינו הזכיר דין דהרחיקת תלם גם בפירוש המשנה³ וצ"ע מאין יצא לו לרביינו דין זה.

ולכאורה היה אפ"ל דרבינו קאמר לה מדין ק"ו מהלכה י"ז פ"ג, גבי זורע תלם של פשתן בצד שדה חיטים שפירוש התוספתא⁴ נוטה הוא דבעין הפרש⁵. ומה הטעם דין שום מראית עין שהכל יודיע שזריעת זו היא לבדוק בעין הרחקה כ"ש דהכא בעין לה"פ הרחקת תלם.

אבל זה אינו. דבדין פשתן הנ"ל פסק רביינו שלא בעין הרחקה כלל ושוב אין כאן ק"ו. ולפירוש הר"ש דפסק דבעין הרחקת תלם גבי פשתן היינו יכלולם לומר כן.

ונראה לומר שהדבר יצא לו מסוגיא מפורשת (שבת פ"ה ע"ב) دائבעיא להו למקרה הפקיע תלם אחד מהו. ועיין שם, דרש"י ותוספות פלגי בפירוש הסוגיא: דרש"י מפרש דהפקיע תלם אחד מהו קאי אתלם זורע והוא איבעיא לחומרא, והתוספות שם פלגי ארש"י ומפרש ששייר תלם בלי זריעת. וע"ז קאמרה הגمراה דפלגי רבashi ורב ששת, רביינו איתטיביה

.1. פ"ג מ"ד.

.2. פ"ב הי"א.

.3. פיה"מ (פ"ג מ"ד) וראה לעיל הע' 16.

.4. פ"ב ה"ד.

.5. ראה לעיל פ"ג הי"ז הע' 2.

לרובashi וכיו' ומסקין שנייני הכא דאייכא שראכא, והרי הדבר מפורש לפי פירוש התוספות דפשיטה ליה דף היכא דሞתר לעולם בעין הרחיקת תלם, והרמב"ם יסבור כתוספות ולכון הכריע דלעולם בעין תלם בין כל מין ומין.

ולפ"ז יצא לנו דבר חדש להלכה, דרש"י לא בעין הרחיקת תלם בין כל מין ומין והויל פלוגתת הפוסקים⁶.
ומדברי הרדב"ז נראה שגורשו בתוספתא⁷ הייתה שערין להרחיק בין כל מין ומין; ובתוספתא שלפנינו אין כל רמז וצ"ע.

.6. ראה לעיל אות ב.
.7. פ"ב הי"א.

הלכה ב

- ת. זריעת שורות של דעתה שאינה יוונית
 ג. ההרחקה בין שורות הדלועים ובין
 שורות הדלועים לירק
 ז. כשאין שתיים עשרה אמה בין שורות
 הדלועים
 ד. כשרחוב הדלועים יותר משורה אחת
- א. המינים הזורעים בשדה
 ב. זריעת שורות של קישואים או פול
 המצרי
 ג. גודל שורת הדלועים

רמב"ם

היתה שדהו ורעה מין ממיini
 יركות ובקש לזרע בתוכה שורות
 שורות של דלועין, עוקר מן הירק
 מקום שורע בו שורה של דלועין
 וمبادיל בין ובין הירק בתלים
 ומניה מן הירק רוחב שתים עשרה
 אמה ועשה שורה שנייה של דלועין
 וمبادיל בין ובין הירק בתלים,
 וכן עד מקום שירצה, שנמצא בין כל
 שתי שורות של דלועין שתים עשרה
 אמה³, אבל פחות מכאן אסור מפני
 שהעלין

1. כאן לא די בתלים כدلעיל פ"ג ה"ב כיון שם זורע רק שורה דלועים אחת וכך זורע דלועים שני הצדדים – שערץ צדק (משפט הארץ פ"ג סע' טו).
 2. וכותב החזו"א (ס"י ח ס"ק כ) שכאשר יש שתיים עשרה אמה בין שורות הדלועים מותר לנטווע יرك ביניהם אפי' אם הדלועים חובשים אותו מרבע רוחות כיון שאין איסור חבישה בירק, עי' לעיל פ"ג ה"ט (אות ז).
 3. במקום שאין תלים, שהרי התלים אורכו ששה טפחים בלבד – מהר"י קורקוס (כאן); ועי' דרך אמונה (פ"ד ס"ק יד) והלכetta גבירתא (פ"ג מ"ז).
 4. ואע"פ שבמיניהם האחחים שאינם מקשאות יש להרחק בין שdots ששה טפחים ובין שורות טפח וחצי או תלים ורשי לעשות למשל שתי שורות של כרוב וביניהן שורה של בצלים ובין הכרוב והבצלים טפח וחצי או תלים, במני מקשאות אסור מפני שהתפשטותם מרובה – חז"א (ס"י ח ס"ק יג).

מסתבכין⁵ מכאן ומכאן בירק
шибיניהם ונראה הכל באילו נזרע⁶
בערבוביה.

א. המינים הזורעים בשדה

רמב"ם היה שדה זרעה מין מיני ירקות.
ראי"ה ואין הבדל בדין זה בין בצלים⁸ לשאר מיני ירקות שכולם
בכלל⁹.

יש מי שאומר שגם כשהשדה זרעה במינים המשתרכים ולא ירקות וגילים יש להרחיק
שתים עשרה אמה בין המינים החיצוניים¹¹. ויש מי שאומר שבמינים אלו יש להרחיק
שמונה אמות בלבד¹².

ב. זריעת שורות של קישואים או פול המצרי

רמב"ם ובקש לזרע בתוכה שורות שורות של
דלוועים.

ראי"ה והוא נדרש להניח הבדל של שתים עשרה אמה בין כל שתי
שורות - הוא דוקא אם רוצה לזרע בתוכה שורות של
דלוועין שעיליהם מתפשטים הרבהה.

5. ואם אכן הסתבכו עיי' לעיל פ"ג (הלו' יג-יד), עי' דרך אמונה (פ"ד ס"ק יח).
6. וגם ככלא זרע שורת דלוועים וצופה אלא קלחים ייחדים שאינם נאחזים זה בזה –
רש"ס (פ"ג ה"ד עד כדון ברוצף) בביורו הירושלמי (שם); ועי' מהר"א פולדא (שם).
7. משנה (פ"ג מ"ו) בחכמים; ועי' תוספתא (פ"ב ה"ג) ובפ"י ר' יונה בר"ג וחוזון יחזקאל
(שם); וככ"פ השו"ע (ס"י רצץ סע"י כז).

דין זה הוא מדרבנן – דרך אמונה (פ"ד ס"ק ט) ע"פ חז"א (ס"י ח ס"ק יג וס"ק יט).
8. המוזכרים במשנה (פ"ג מ"ו).

9. [קח] כ"מ מלשון הרמב"ם (כאן, ובפיה"מ פ"ג מ"ו); רדב"ז (פ"ד ה"ב); תוי"ט (פ"ג מ"ו
ד"ה זרעה); הון עשיר (פ"ג מ"ו); פנ"מ (פ"ג ה"ו ד"ה היהת); תפא"י (פ"ג אות לד); חז"א
(ס"י ח ס"ק יט) בירק שאינו מוקשה, השווה להלן (הע' 12). ועי' להלן הע' 32 אליבא
דרהר"ש.

240 10. חז"א (ס"י ט ס"ק ח).

11. רש"ס (פ"ג ה"ד); שהרמב"ם פסק כחזקיה בירושלמי (שם).

12. כدلעיל פ"ד ה"א – חז"א (ס"י ח ס"ק יז וס"ק יט); שהרמב"ם פסק בר' יוחנן בירושלמי
(פ"ג ה"ד) שМОוקשה אינו נוח להחכש בירק גיגיל. ועי' לעיל פ"ד ה"א (הע' 14).

אבל אם הוא רוצה לזרוע בתוכה שארី מינימ אפילו קשוין ופול המצרי שעלייהם רחבים ומתרחבים אינו צדיק זה הריהוק, מפני שאיןם מתרחבים כל כך כמו דלוועין.¹³ יש אומרים שגם בין קישואים או פול המצרי¹⁴ יש להרחק שתים עשרה אמה¹⁵, וגם אם בכל אחד מהצדדים יש מין אחר מינימ אלו.¹⁶

ג. גודל שורת הדלוועים

רוחב שורת הדלוועים הוא ארבע אמות¹⁷. יש מי שאומר שאורך שורת הדלוועים הוא לפחות שמותה שמונה אמות¹⁸. ויש מי שאומר שאורך שורת הדלוועים הוא שתים עשרה אמות¹⁹. בפחות מכך הרי הם כשאר ירך.²⁰ יש מי שאומר שכאשר שורת הדלוועים בגודל ארבע אמות על שתים עשרה אמות ובהמשכה נהיית צרה יותר, הדלוועים חובשים את מה שביניהם במקום הרחוב בלבד ולא במקום הצר.²¹

ד. כשרוחב הדלוועים יותר משורה אחת

יש אומרים שגם כבזורע מכל צד שתי שורות של דלוועים יש להרחק שתים עשרה אמה

13. [קט] רדביי (פ"ד ה"ב) והובא גם בתוס' אין"ש (פ"ג מ"ז); מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א ד"ה ומה) בדעת הרמב"ם; זרע הארץ (ה' לא). וראה להלן (אות ה) על דלעת שאינה יוונית.

14. שורען לירק – חז"א (ס"י ח ס"ק ט).

15. ערוה"ש (ס"י רצ' סע' מד); חז"א (ס"י ח ס"ק יד, יז-יט); וכ"מ בארץ חמדה (מדור ו פ"ח). ועי' במהר"י קורוקוס (שם) שכתב כך לשיטת הר"ש (עי' לקמן הע' 30).

16. חז"א (שם).

17. רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ז); תפא"י (פ"ג אות לו); חז"א (ס"י ח ס"ק יג, יז, ט) ועי' לעיל פ"ד ה"א (הע' 14 ורבע' 4).

18. רש"ס (פ"ג ה"ד) ע"פ הירושלמי (שם) לחזקה.

19. עי' לעיל פ"ד ה"א (הע' 15).

20. חז"א (ס"י ח ס"ק יג וס"ק ט). ואם יש בין שורה לשורה שמונה טפחים זורע באמצעות ששה טפחים מין אחר ועושה תלים מכאן ומכאן – חז"א (שם ס"ק ט); דרך אמונה (פ"ד ס"ק ט).

אם רוחב הדלוועים יותר מכך וראה להלן (אות ד).

21. חז"א (ס"י ח ס"ק כ).

בין שתי השורות שמכאן ושתי השורות שמכאן²², וכן בשדה דלועים מכאן ושדה דלועים מכאן ושדה יرك או תבואה באמצע, שיעור שדה הירק או התבואה צריך להיות שתיים עשרה אמה²³.

ראייה ויש מי שואמר, שבמה דברים אמורים שצורך להניח מן הירק שתיים עשרה אמה הבדל בין שורה לשורה של דלועין דוקא כשותר רק שורה אחת של דלועין בין הירק, אבל אם הוא זורע שתי שורות, אין צורך הבדלה זו, וכי בהפסק של תלם אחד²⁴.

ויליאם סכל זמן שהוא זורע מין אחד רק דלועין בלבד לעולם הוא צורך הרחקה זו של שתיים עשרה אמה, של הפסק הירק, ואין די לו בהפסק של תלם אחד, אפילו כשותר שתי שורות של דלועין, ובמה דברים אמורים שדי לו בהפסק של תלם אחד, כשותר מינים הרבה זה הצד זה, והמינים הללו זורעים כל אחד ואחד מהם שתי שורות, כמו שתי שורות של קשואין שתי שורות של דלועין שתי שורות של פול המצרי, או די בהפסק של תלם אחד, כיוון שהם כל אחד משתי שורות וגם הם מינים רבים²⁵.

ה. זריעת שורות של דלעת שאינה יוונית

ראייה ויש שואמר ששיעור זה של הרחקת שתיים עשרה אמה בזריעת דלועין, בין כל שורה ושורה חוץ מהתלם המפסיק, אינו אמר בכל דלועין אלא בדלעת יוונית²⁶.

22. זרע הארץ (הל' לא) ושכן כתוב תואנו"ש (פ"ג מ"ו); וכ"מ ברש"ס (פ"ג ה"ד ד"ה ומסתברא), ובחזו"א (ס"י ח ס"ק יז-יט וס"ק כא) ועי' בהלכתא נבירתא (פ"ג מ"ו).

23. רש"ס (פ"ג ה"ו ד"ה ובטבואה) ע"פ התוספთא (פ"ב ה"ג).

24. [קי] רדב"ז (פ"ד ה"ב) בתירוץ הראשון. (בתחילה הרדב"ז מסתפק בדבר אך בהמשך כותב: "נמצאת למד... ואם בא לזרע אותם בתוך שדה יرك אם זרע אותם שתי שורות שתי שורות סגי נמי בתלם"; ועי' חוות שדה (תלמי שדה אותן מה).

25. [קייא] רדב"ז (פ"ד ה"ב) בתירוץ השני.

26. על ההרחקה בין הדלועים לירק כשרוחב הדלועים בשיעור שדה ראה להלן הע' 28.

27. [קייב] רדב"ז (פ"ד ה"ב) בשם ירושלמי (פ"ג ה"ו); וכ"כ בזרע הארץ (הל' לא) וכתב שבדלעת מצרית מרחיק רק ששה על ששה טפחים.

242 ועי' לעיל אות ב.

ג. ההרחקה בין שורות הדלועים ובין שורות הדלועים לירק

רמב"ם וմבדיל בין ובין הירק בתלם²⁸... בין
כל שתי שורות של דלועין שתים
עשרה אמה²⁹.

ויליאם שאין מועיל הפסיק של תלם להתריר לסfork על ידו את ראייה הדלועין לבצלים, אפילו כשהוא נוטע אותם בשתי שורות, אלא צריך שיהיה בין שורה אחת של דלועין להשורה השנייה של דלועין הנורעין מהצד השני של הבצלים, שיעור של שתיים עשרה אמה פנוiot, חוץ מהבצלים שיש בין השורות הללו שאינם מצטרפות לשיעור זה, ואלו השנים עשר אמות, צריכים הם להחלק משני הצדדים של הבצלים ואולי אם לא יתחלקו בשווה שיש אמות פנוiot מכל צד, אלא שמונה אמות מצד בין האחד

28. בין הדלועים לירק ניתן להניח תלם או טפח וחצי או גבול גבוח טפח ורחב טפח – חז"א (ס"ק ג' וס"ק יד וס"ק יט); ועיין פ"ג הי"ב אות ב, פ"ד ה"ט אות ה, ופ"ד הי"ב. וכל זה כאשר רוחב הדלועים הוא שורה אחת (עי' לעיל הע' 17) ואפי' שרוחב הירק הוא כשיעור שדה, אך כשורות הדלועים הוא בשיעור שדה (עי' לעיל פ"ג ה"ט אות א) וגם רוחב הירק בשיעור שדה יש להרחק בינהם ששה טפחים (עי' לעיל פ"ג ה"ו) – חז"א (ס"ח ס"ק יד ד"ה והנה); דרך אמונה (פ"ד ס"ק ט).

29. בין שורת הדלועים לירק יש להניח תלם כמו בכל שורת ירקות בשדה ירקות כدلעיל פ"ג הי"ב ועי' בדברי הרב זצ"ל בחידושים להלכה זו, ובין שורות הדלועים יש להרחק שתיים עשרה אמה כדי ששורות הדלועים לא תתחברנה זו בזו והשדה תראה מעורבתת – הרמב"ם (כאן, ובפייה"מ פ"ג מ"ו) לחכמים; רע"ב (פ"ג מ"ו); רשי"ס (פ"ג ה"ד ופ"ג ה"ה); שו"ע (ס"י רצז סע' כז); רדב"ז ומהר"י קורוקוס (פ"ד ה"ב); משנ"ר (פ"ג מ"ו); פנ"מ (פ"ג ה"ו ד"ה וחכמים ופ"ג ה"א גובל); שערyi צדק (משפט הארץ פ"ג סע' טו); תפא"י (פ"ג אות מ) והלכתא גבירתא (פ"ג מ"ו) (ולשיטתו שיעור התלים אמה. השווה לעיל פ"ג הי"ב הערכה 25); ערוה"ש (ס"י רצז סע' מג-מד); חוקות שדה (סע' נ); חז"א (ס"ח ס"ק יג-יד וס"ק יט). ובאר החז"א (שם ס"ק יז וס"ק יט) ע"פ הירושלמי (פ"ג ה"ד) שהدلועים חובשים את הירקות שביניהם, אא"כ יש בין שורות הדלועים שתים עשרה אמה, ועי' על שיטות החז"א לעיל פ"ד ה"א (הע' 3) ולעיל הע' 12.

ועי' במהר"א פולדא (פ"ג ה"ה ד"ה סמיכה, ועי' ד"ה וחכמים) שבאר שלחכמים אין צורך בהפסק בין הדלועים לבצלים כיון שהדלועים והבצלים ניכרים כל אחד בפני עצמו ועי' גם בשנור"א (פ"ג מ"ו); ביאורי הגר"א (פ"ג ה"ה) ובביאור הגר"א (ס"י רצז ס"ק לח).

על שיעור התלים עי' לעיל פ"ג הי"ב, ועי' לעיל הע' 3.

²⁴³ גם בשנור"א (פ"ג מ"ו); ביאורי הגר"א (פ"ג ה"ה) ובביאור הגר"א (ס"י רצז ס"ק לח).

הכצלים להדלוין, וארבע אמות מצד השני שבין הבצלים להדלוין, גם כן מותר, אבל לעולם ארכין שהיה מקום פניו של שתים עשרה אמה, משום עבودת הבצלים ועובדת הדלוין.³⁰

לשיטת זו, בין שורות הדלוים לשדה הבצלים יש להרחיק לפחות שורה – ארבע אמות³¹ – לעבודת הבצלים³², וכך להטות את הבצלים לכיוון מקום ההרחקה.³³ לשיטה זו, יש מי שכותב שבין שורות הדלוים יש להרחיק עשרים אמה.³⁴

ז. כאשר שתים עשרה אמה בין שורות הדלוים

רמב"ם ...אבל בפחות מכאן אסור.

יש אומרים שכאשר אין בין שורות הדלוים שתים עשרה אמה אסור לנטווע ביניהם רק גם כשעשה בין הדלוים לירק גבול גובה טפח ורחב טפח.³⁵

30. [קיג] ר"ש (פ"ג מ"ז) ע"פ ירושלמי (פ"ג ה"ה) ופי' ר"א"ש (פ"ג מ"ז) – לחכמים; פי' ר' יונה בר"ג לתוספთא (פ"ב ה"ג); פרוש הר"ש הובא גם בעץ חיים (פ"ג מ"ז). (ועי'Ribem"z פ"ג מ"ז, וצ"ע; פרושו של הר"ש בתקילת המשנה נראה מיוסד על פרוש הריבם"ז). ועי' בפי' הרא"ש (שם) שכותב שטעם של חכמים אינו מובן. ועי' בביאור ר"ח קניבסקי לירושלמי (פ"ג ה"ה פי' הר"ש ד"ה ורבנן) שכותב שטעם של חכמים הוא כדי שהدلועים לא יחובשו את הבצלים, ועי' לעיל פ"ד ה"א (הע' 3). לשיטת הר"ש דין י"ב אמות הוא לא רק בدلועים אלא גם בקישואים ופול המצרי (מהר"י קורוקוס פ"ד ה"א ד"ה ומما, ובביאור ר"ח קניבסקי לירושלמי שם ד"ה וביקש), ועי' לעיל אות ב.

31. ר"ש ופי' הרא"ש (שם); ועי' לעיל הע' 17.

32. בזהב הארץ (פ"ד ה"ב) כתוב שההרחקה לעבודת בצלים נדרשת רק מין בצלים שעיליהם ארוכים ממד הרציכים שיעור גדול להרחקה ולא בירוקות אחרים, ועי' לעיל הע' 9.

33. ר"ש ופי' הרא"ש (שם).

34. ואז מותר לזרוע ביניהם בצלים ברוחב שטונה אמה, ובבלבד שייהיו לפחות ארבע אמות בין הדלוים לבצלים – חז"א (ס"י ח ס"ק יד) בדעת הר"ש (שם). ועי' בזהב הארץ (פ"ד ה"ב) ובזעיר הארץ (הלו' לא).

35. מהר"א פולדא (פ"ג ה"א ד"ה גובל); פנ"מ (פ"ג ה"א ד"ה מה אם); חז"א (ס"י ח ס"ק טו – ע"פ הירושלמי (פ"ג ה"א).

יש מי שאומר שגם כשהדلوעים שמשני הצדדים הם של שני בני אדם אסור לזרוע יrok בינהם.³⁶

יש מי שאומר שאף כשייש רוחות שתים עשרה אמה בתחילת שורות הדלועים, ובהמשך פחות, אסור לזרוע yrok במקומם הצר, ויש להרוחיק שתים עשרה אמה לכל אורך שורות הדלועים.³⁷

יש מי שאומר שאם היו שתי שורות של דלועים שאין ביניהן שתים עשרה אמות ובהמשך שתי שורות אחרות כך הראשי השורות של אלו מול הראשי השורות של אלו, אסור לזרוע גם בין הראשי השורות עד שייהיו ביניהם שתים עשרה אמה, ואם יש רק שורת דלועים אחת שראשה כנגד ראש שורת דלועים אחרת מותר.³⁸

יש מי שאומר שבאמצע שורת הדלועים בין דעתך לדעתו אסור לזרוע yrok אף אם מרחיק טפח וחצית.³⁹

.36. חז"א (ס"י ח ס"ק ב); דרך אמונה (פ"ד ס"ק יב).

.37. חז"א (ס"י ח ס"ק ב); דרך אמונה (פ"ד ס"ק טז).

.38. חז"א (ס"י ט ס"ק יא) ע"פ הירושלמי (פ"ג ה"ו); עי"ש הטעם, ודרך אמונה (פ"ד ס"ק יז).

חידושים

רמב"ם ובדיל בינה ובין הירק בתלם.

ראייה דין זה יצא לו להרמב"ם מלשון הירושלמי דקאמר סמייכי, ולשיטת הר"ש² לא (בעינן) [מעיל] הרחקת תלם.³

והנה לשיטת הר"ש יש לחזור אם הניח לכתילה מקום קrhoח לזרוע בו מין אחר אם צרייך הרחקה של שתים עשרה אמה או לא. ונראה דהנה הר"ש הקשה מ"ש מדין דשתי שורות השינוי בהלכה א' ותירץ שני תירוצים: א. דשאני שדה משתי שורות; ב. עוד תירץ לפי שהיה זרוע מקודם, עי"ש. ולפ"ז תלייא בשני תירוצים, דلتירוץ קמא צרייך הרחקה אולם לתרוץ (ד)בתרא דשאני לפי שהיה זרוע מקודם נראה דאין צרייך להרחיק י"ב אמות, וצ"ע.⁴

.1 פ"ג ה"ה.

.2 פ"ג מ"ג.

.3 ראה לעיל אות ו.

.4 עי' לעיל פ"ד ה"א (אות ה).

הלכה ג

- א. הרוחקת בית רובע בדעת
- ב. התבואה
- ג. דברים שבתוں הרוחקות אחרות
- ד. קבר בניין
- ה. סלע
- ו. דברים אחרים בתוך בית הרובע
- ז. כשהמקומם כלו אין ראי לזרעה
- ח. נקע

רמב"ם

היתה שורה של דלעת זרעה, אפילו
דלעת יהודית, ובא לזרע בצד
תבואה, מרוחיק בית רובי, שחרי
נמשכו עלייה זהזיקה מקום נדול.²
וכל דבר שייה בית הרובע
שמרוחיקין בין שני

1. ראה משנה (פ"ג מ"ז); ירושלמי (פ"ב ה"ח) ע"פ פירוש רש"ס (שם ד"ה ונונתניין ועי' רש"ס פ"ג ה"ז); מהר"א פולדא (שם ד"ה עבودתה) ופני משה (שם ד"ה תנין). על שיעור בית רובע עי' לעיל פ"ג ה"ט. ההרוחקה בית רובע היא מכל צד – תפאי (פ"ג אות מב). וראה בחדושים להלכה זו. שו"ע (ס"י רצץ סע"י כח) ועי' רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ז); מאירי (פסחים לט ע"ב) וכפ"פ (פנ"ז עמ' תשנוג).
2. על דלעת שהתפסה והתערבה עי' לעיל פ"ג הל' יג-יד, ועי' משנ"ר (פ"ג מ"ז).

המינוי, עליה מן המירה בנו הקבר
והסלע וכיוצא בהז'.

א. הרחקת בית רובע בדלעת

ראייה ובמה דברים אמורים דציריך להרחקת בית רובע, בין מדלעת יחידית בין משורה של דלעין, כשהדלעין כבר הם זרעים, שעיליהם מתפסתין⁵, ובא לזרוע התבואה בצדן. אבל אם בתחילת התבואה זרעה, ובא לזרוע אח"כ דלעין, די לו הרחקה של ששה טפחים, כמו שמצוין בפרק שלפני זה⁶.

על הרחקת בית רובע עי' להלן (אות א) ולעיל פ"ג ה"ט ולהלן פ"ד ה"ז.³ יש שבאו כרמב"ם כאן שדין זה מתייחס לשיעור בית רובע הנדרש להרחקה – עי' ר"ש (פ"ב מ"י ד"ה עולין); פ"י הרא"ש (פ"ב מ"י ד"ה כל); מהר"א פולדא (פ"ב ה"ח ד"ה כל), פנ"מ (פ"ב ה"ז ד"ה כל); חז"א (ס"י וס"ק טו); חזון יחזקאל (פ"ב ה"ו ד"ה למדת); יש שכתבו שהכוונה לבית רובע שציריך להרחקה בדיון קורת (ראה משנה פ"ב מ"ט ולהלן פ"ד ה"ז) – ראה פ"י רביינו נתן אב היישבה (פ"ב מ"ז); רע"ב (פ"ב מ"י ד"ה כל וד"ה אכילת); מלאכת שלמה (פ"ב מ"י ד"ה כל); תפאי (פ"ב מ"ז עב).

ויש שבאו שדין זה אינו מתייחס לשיעור בית רובע הנדרש להרחקה אלא לשיעור בית רובע שהוא חשוב שדה ומותר לזרוע בשיעור זה מין אחד סמוך למין אחר, עי' רש"ס (פ"ב ה"ח) וشنו"א (פירוש הארוך פ"ב מ"ז) ועי' לעיל (פ"ג ה"ט אות ג) וההידוש הוא שגם אם אינו זרעו אלא גרעין אחד בתוך בית רובע, יכול לסמוק אותו לשדה. וראה מקדש דוד (ס"י סא אות ה ד"ה כתוב השנו"א) שההיתר לזרוע רק את מקצת בית הרובע לשיטה זו הוא רק במין אחד המין השני צריך להיות זרעו בכל בית הרובע.

משנה (פ"ב מ"ז); וכ"פ השו"ע (ס"י רצץ סע"י בט).⁴ ולמרות שהמקום אינו ראוי לזרעה – מהר"י קורוקס (פ"ד ה"ג ד"ה כל); הון עשיר (פ"ב מ"י ד"ה כל); פנ"מ (פ"ב ה"ז ד"ה כל) ומראה הפונים (פ"ב ה"ח ד"ה אלא); תפאי (פ"ב אות עב) והלכתא גבירתא (פ"ב מ"ז); ערוה"ש (ס"י רצץ סע"י מה). ועי' להלן הע' 26.

עי' כרם ציון (ח"ח, 'הערות ברמב"ם הלכות כלאים' לראי'ז מלצר, פ"ד ה"ג) שדין האם דין זה הוא דוקא שכבר התפשטו הדלעים או שכיוון שדרכם להתפשט נחפס על כל המקום שדרכם להתפשט שם דלעים אף שלא התפשטו עדין.

[קיים] לעיל פ"ג ה"ג – רדכ"ז (פ"ד ה"ג, מובא גם בתואנן"ש פ"ג מ"ז); מהר"י קורוקס, אור שמה (פ"ד ה"ג); תפארת יעקב (פ"ג מ"ז); מראה הפונים (פ"ג ה"ו ד"ה ואם, ראה גם פנוי משה) בדעת הרמב"ם. וכותב מראה הפונים (שם) שכנן מבואר ברמב"ם (פיה"מ פ"ג

לשיטת זו, כשרעו את הדלעת ואת התבואה באותו זמן, אין צורך להרחיק בית רובע.⁷ יש מי שאומר שלשיטת זו כשרעו ביחד שדה התבואה ליד שדה דלעת אין צורך להרחיק בית רובע ודי בששה על ששה טפחים.⁸

ראי"ה ויש מי שאומר שהרחקה זו של בית רובע האמורה בדلوעין לא נאמרה אלא בدلעת יונית אבל שאר מיני דלועין אין חילוק, בין נוראו הדלועין תחילת או נוראה התבואה תחילת לעולם די להם הרחקה של ששה טפחים.⁹

יש מי שאומר שהרחקת בית רובע בدلעת ייחידת היא בכל מיני הדלועים, בקישואים ובפול המצריים.¹⁰

יש אומרים שرك בدلעת ייחידת יש להרחיק בית רובע ולא בשורה, ושורה קלה מדלעת

מ"ז); וכן כתוב האור שמח (שם) והוסיף שכן דעת הש"ע (ס"ר רצץ סע"י כח); וכן הבין בתילאים (סע"י כה) בשו"ע וראה גם המעין לג, ג (תשנ"ג); עמ' 27. ועי' שם במראה הפנים ובפני משה שמחלך ע"פ הירושלמי בין זורע לזרע שהעלים מתפשלים וצריך בית רובע לבין זורע לירק שאינו מניחם עד שיגדלו הרבה שאין צורך הרחקה גדולה זו.

7. מראה הפנים (פ"ג ה"ו ד"ה ואם); ראה לעיל (פ"ג ה"ג הע' 19).

8. מראה הפנים (פ"ג ה"ו ד"ה ואם); ומשמע מדבריו שהוא הדין כשרעו בתחילת שדה התבואה ואח"כ שדה דלעת. ועי' על שדה התבואה ושדה דלעת לעיל פ"ג ה"א.

9. [קטו] רדב"ז (פ"ד ה"ג); מראה הפנים (פ"ג ה"ו ד"ה ואם); ועי' פנ"מ (פ"ב ה"א ד"ה תני) שכותב ע"פ הירושלמי (שם) שدلעת ייחידת שנוטנית לה בית רובע היא דלעת יוונית. ועי' להלן הע' 14. הרדב"ז (שם) מוסיף שאם ישנו מין אחר המתפשט כדלעת יוונית, צריך בית רובע; בدلעת מצרית, קישואין ופול המצרי לעולם די בהרחקת ששה טפחים.

10. ערוה"ש (ס"ר רצץ סע"י מה) בדעת הרמב"ם והשו"ע. ובירושלמי עם פירוש תולדות יצחק (תבונה פ"ג ה"ו ד"ה כל מקום) כתוב שדין זה הוא בכל הדלוות וכן כתוב הרמב"ם 'دلעת' סטם.

יחידית¹¹ כיוון ששורה ניכרת בפני עצמה ואין ערבות¹². לשיטה זו בدلעת יחידית לעולם יש להרחיק בית רובע ואין הבדל מי נזרע קודם הדלעת או התבואה¹³. דין זה הוא בدلעת יוונית בלבד¹⁴.

ויש מי שאומר שהשורה שלימה לעולם יש להרחיק ששה טפחים, וכשהשורה אינה זרואה כולה אלא רק דלועים יחידים או בدلעת יחידית יש להרחיק בית רובע¹⁵. דין זה הוא בدلעת יוונית בלבד¹⁶.

ב. התבואה

רמב"ם ובא לזרוע בצדה התבואה.

יש מי שאומר שיש להרחיק בית רובע בין התבואה לדלעת יחידית בכל צורה בה זרואה התבואה – שדה, ערוגה, משור או יחידי¹⁷.

ג. דברים שבתווך הרחקות אחרות

**רמב"ם וכל דבר שהיה בתוך בית הרובע
שמרחיקין בין שני המניין עליה מן
המירה.**

11. ר"ש, פ"י הרא"ש, רע"ב, מלאכת שלמה בשם הר"י אשכנזי וכ"מ בריבמ"ץ (פ"ג מ"ז) ועי' כפ"פ (פנ"ז עמ' תשנג). על ההרחקה בשורה עי' לעיל (פ"ג הי"ג אות ג). בשערץ צדק (משמעות הארץ פ"ג בינת אדם ס"ק ב) כתוב שיש לגרוס ברמב"ם כאן (ובשו"ע סי' רצץ סע"י כח) 'שדה' של דלעת ולא 'שורה' של דלעת, ושכן גרס הכס"מ (פ"ד ה"ג); וכ"כ בהגחות יד שאל (ו"ז סי' רצץ). ועי' בשינוי נוסחאות ברמב"ם מהדור פרנקל (פ"ד ה"ג) שבכתבי-יד ובכל הדפוסים הגירסה היא 'שורה'; וכן הגרסה ברמב"ם מהדור ר"י Kapoor.

12. פ"י הרא"ש; רע"ב ומלאכת שלמה (שם).

13. זרע הארץ (הלו' לב); ארץ חמדה (מדור ופ"ח) וזהב הארץ (פ"ד ס"ק ג) לשיטת הר"ש (שם).

14. ריבמ"ץ; ר"ש ופי' הרא"ש (שם) ע"פ הירושלמי (פ"ג ה"ו); רע"ב (שם). וכ"מ בירושלמי (פ"ב ה"ח) והובא בריבמ"ץ ובר"ש (פ"ב מ"א).

15. חז"א (ס"י ט ס"ק יב ד"ה ר"מ) בדעת ררמב"ם. ואין הבדל אם הדלועים נזרעו קודם או התבואה או שזרע שניהם יחד – דרך אמונה (פ"ד ס"ק יט).

16. חז"א (ס"י ט ס"ק ג וס"ק ז); דרך אמונה (פ"ד ס"ק יט).

17. חז"א (ס"י ט ס"ק ב ד"ה שם ובתבואה וס"ק יב ד"ה והא).

יש מי שאומר שרק בהרחקת בית רבע הכל עולה למידה זו אף בהרחקה ששה טפחים¹⁸ צריך שהקרע תהיה רואיה לזרעה כיוון שבמרחק קטן אין היכר בשאיינה רואיה לזרעה¹⁹. ויש מי שאומר שאין הבדל בין ההרחקות²⁰.

ד. קבר בניין

רמב"ם ...**בגון הקבר**.

יש אומרים שרק קבר שהוא קרע עולם עולה למידת בית רבע²¹ אף קבר בניין שהוא ניכר אינו עולה²². ויש אומרים שגם קבר בניין עולה למידת בית רבע²³.

ה. סלע

רמב"ם ...**והסלע**

יש מי שאומר שאפשר שסלע הגובה עשרה טפחים אינו עולה למידת בית רבע²⁴.

18. עי' לעיל (פ"ג ה"י וה"ג).

19. ערואה"ש (ס"י רצז סע"י מה).

20. חז"א (ס"י ו ס"ק ד ד"ה שם גריד ומשך); דרך אמונה (פ"ד ס"ק כג). אף בין שתי שדות יرك שמרחיק ביןיהם ששה טפחים, אין לזרוע יرك אחר במרחק טפח ומהצה – חז"א (ס"י ו ס"ק א ד"ה בין) וראה לעיל פ"ג ה"י (אות ד וליהלן הע' 48).

21. בירושלמי (פ"ב ה"ח) מבואר שהסיבה שקרbur עולה למידת בית רבע למורות שאסור בהנאה משום שאין איסורו ניכר. והרש"ס (פ"ב ה"ח ד"ה אין) כתוב שקי"ל כשמואל (סנהדרין מז ע"ב) שקרbur שאינו בניין אינו אסור בהנאה.

22. ריש"ס (פ"ב ה"ח אין וד"ה ועובדות) וכותב שכן דעת הרמב"ם (ועי' לעיל הע' 3 ורש"ס פ"ב ה"ד ד"ה דשדה); מלאכת שלמה (פ"ב מ"י ד"ה אכילת); וכ"מ בפנ"מ (פ"ב ה"י ד"ה והר').

23. שו"ת מהר"ם שיק (יוז"ד ס"י צד ד"ה אמן בפ"ב); שו"ת מהרש"ם (ח"א ס"י מג ד"ה והנה רו"מ הביא ועי' ח"ג ס"י רנץ).

24. וכמו בגדוד, ראה להלן אותן ו סע"י 4 – זרע הארץ (היל' לב עמ' קסב); ועי' שם הע' 30 במא שהבייא זרע הארץ על מוצבים בהם גדר הגובה מעשרה טפחים אינה הפסק עצמה.

אך עי' ר"ש (פ"ב מ"י ד"ה עולה); שכותב שסלע העולה למידת בית רבע הוא באינו גבוהה עשרה טפחים ומשום שבגובה עשרה טפחים הוא מפסיק בפני עצמו (וכך כתבו פי'

ו. דברים אחרים בתחום בית המשפט

רמב"ם ...וכיווצא בהן.

1. נקע

חו"ץ עולה למידת בית רובע²⁵.

נקעים מלאים מים עולים למידת בית רובע, והם נחשבים הרחקה למרות שאינם ראויים לזרעה²⁶.

הרא"ש פ"ב מ"י ד"ה והסלע, רע"ב פ"ב מ"י ד"ה אכילת, רש"ס פ"ב ה"ח ד"ה והסלע וע"י לעיל הע' 3, רדב"ז פ"ד ה"ג ד"ה וכל, מהר"י קורקוס פ"ד ה"ג ד"ה כל, תוי"ט פ"ב מ"י ד"ה והסלע, מהר"א פולדא פ"ב ה"ח ד"ה ובסלע, פנ"מ פ"ב ה"י ד"ה אכילת, תפאי"י פ"ב אותן עב, וראה גם בקובל הרמז²⁷ פ"ב מ"י ד"ה אכילת). וצ"ע מדו"ע רק לגבי נקעים מבאר הר"ש (שם ד"ה עולין) שעולים למידת בית רובע למרות שאינם ראויים לזרעה רק משווים שנקראים על שם הקרע (כשאינם עמוקים עשרה טפחים, וראה להלן הע' 26) ואילו בסלע אינו מבאר במקביל שرك כשאינו גבוהה מעשרה טפחים נקרא על שם הקרע וכדברי המשך סוגיות הגם' (ב"ב קג ע"א) שambilא הר"ש (שם) "שדרי דארעא מיקרו". ע"י בריבמ"ץ (פ"ב מ"י ד"ה כל וד"ה והסלע) – שדברי הר"ש כאן נראים מיסודים על דבריו – שלא נימק בסלע קר"ש ונראה מדבריו סלע – וכן גדר – הגבוה עשרה אינו עולה למידת בית רובע מאותה סיבה שرك נקעים הפחות מעשרה עולים למידת בית רובע.

כשאינו עמוק עשרה ורחב ארבעה שהוא בעצם הפסיק, ע"י לעיל פ"ג הט"ו – רדב"ז (פ"ד ה"ג ד"ה וכל); ע"י ריבמ"ץ (פ"ב מ"י ד"ה כל) וראה הע' 26.

ר"ש (פ"ב מ"י ד"ה כל, הובא ברש"ס פ"ב ה"ח ד"ה כל); פי' הרא"ש, רע"ב, תוי"ט (פ"ב מ"י ד"ה כל); מהר"א פולדא (פ"ב ה"ח ד"ה כל); מראה הפנים (פ"ב ה"ח ד"ה אלא); תפאי"י (פ"ב אותן עא); הלכתא גבירתא (פ"ב מ"י); ובמלאת שלהמה (פ"ב מ"י ד"ה כל) כתוב שוגם הרמב"ם מסכימים לכך למרות שלא הזכיר נקעים.

המשנ"ר (פ"ב מ"י ד"ה כל) כתוב שהוא הפסיק ולא משווים שאינם ראויים לזרעה, וכל הפסיקות של כלאים מועילות אף שאינן עשויות לשם הפסיק.

עוד כתוב במשנ"ר (שם) שהכוונה לנקעים שאינם עמוקים עשרה או שאינם רחבים ארבעה שאינם הפסיק כחרי"ז, ע"י לעיל (פ"ג הט"ו) וע"י הע' 25. וע"י בריבמ"ץ (פ"ב מ"י ד"ה כל); ר"ש (שם) פי' הרא"ש (שם) שבארו שנקעים עולים לבית רובע משווים שהם נקאים על שם הקרע כմבואר בגם' (ב"ב קג ע"א); דבר זה נאמר שם בגם' על נקעים

2. ניר, בור

יש מי שאומר שניר ובור עולמים למידת בית רובע.²⁷

3. דרך

יש אומרים שדרך היחיד ודרך הרבים²⁸ עולמים למידת בית רובע.²⁹

שעומם פחות מעשרה טפחים. לדעת הרשב"ם (שם קב ע"ב ד"ה אין) ועוד ראשונים גם נקיים העומקים עשרה טפחים אך רוחבם פחות מארבעה על ארבעה טפחים נקראים על שם הקרקע אך הרטב"א (שם קב ע"ב ד"ה היו) כתוב שיש מפרשים שנקיים העומקים עשרה טפחים אפי' שאינם רוחבים ארבעה אינם נקראים על שם הקרקע הרמב"ם (הלו' מכירה פ"כ ח"א) לא הזכיר שיעור רוחב. עיין לעיל הע' 24. בירושלמי (ב"ב פ"ז ה"א) נידונו מצבים בעייתיים נוספים בנקיים, וצ"ע באיזו מידת יש להקיש ממש לדיני כלאים לפי הסבר הרמב"ץ, ר"ש ופי' הרא"ש הנ"ל. [כגון, נקיים שטחים גדולים מאד שאינם נקראים על שם הקרקע, עיין ירושלמי וראשונים ב"ב].

פ"י רבינו נתן אב היישבה (פ"ב מ"ז). על ניר ובור עין לעיל פ"ג הט"ו.

בפי' ר' יונה בר"ג וחוזן יחזקאל (פ"ב ה"ז) כתבו שהכוונה שמקצת הדרך זורעה שאז דרך אינה מפסקה כדלעיל פ"ג הט"ו. והחزو"א (ס"י ו ס"ק טז) כתוב שנ"מ בדרך המפסקה רק בתחילת השדות ובהמשך מיצר והולך (כදלעיל פ"ג ה"ט אותן ו) שאז צריך בית רובע בתחילת ואם אין בית רובע אף שיש בתחילת דרך אסורה להצר ולסמן מינים שונים בסופו. עוד כתוב החזו"א (שם) שמדובר בשערם בעיקול הדרך משני צידיו – ראה לעיל פ"ג הט"ו – שיתכן שדרך לא מפסקה, אך עולה למידת בית רובע.

29. תוספთא (בדפוס ובכ"י ערפורת פ"ב ה"ז); עיין תוספთא כפושטה (פ"ב ה"ו ד"ה דרך).

וכ"כ החסדי דוד (פ"ב ה"ז); החוזן יחזקאל (פ"ב ה"ז) והחزو"א (ס"י ו ס"ק טז). דרך הרבים שרוחבה שיש עשרה אמה – י"א שכך בתחילת וסופה אך באמצעיתה שבתווך השדה היא צרה (תוספთא כפושטה פ"ב ה"ו ד"ה דרך); וו"א שהכוונה לשביל שהוא דרך לרבים, או אפי' דרך שרוחבה שיש עשרה אמה (חסדי דוד פ"ב ה"ז). לעומת זאת, לפי גרסת התוספთא (כ"י יונה, פ"ב ה"ז) – עיין תוספთא כפושטה (שם) – דרך היחיד ודרך הרבים אינם עולמים למידת בית רובע. ובס' כלאי זרעים והרכבה (פ"ב מ"ז עמ' 295 ד"ה דרך) כתוב שככל מקום שאין זרעיםعلיו כרגיל והוא מפסיק לכלאים אינו עולה למידת בית רובע.

4. גדר

גדר הגבואה עשרה טפחים³⁰ אינה עולה למידת בית רובע והנמוכה מעשרה טפחים עולה למידת בית רובע³¹. יש מי שכתב שגדר הגבואה עשרה טפחים אך תחתיתו גבואה שלושה טפחים מהפרק – שאינה נחשבת מהיצה³² – אינה מפסקה את הבית רובע³³. יש מי שאומר, שמחיצת קוצים עולה למידת בית רובע³⁴.

5. גפן

'אכילת הגפן' (ראה להלן), יש שפирשו שהיא השיטה האסורה בזריעת סביבה הגפן³⁵ ויש

30. בפי ר' יונה בר"ג (פ"ב ה"ו); זרע הארץ (היל' לב עמ' קסג) וחזון יחזקאל (פ"ב ה"ו) כתבו שהכוונה שהייה זרע על גבי הגדר שאז הגדר אינה מפסקה, ועוד בארו בזרע הארץ (שם) ובתוספתא כפשוטה (פ"ב ה"ו ד"ה וגדר) שהכוונה לגדר שאינה נמשכת לאורך כל השדה ולפיכך אינה מפסקה כדלעיל פ"ג הט"ו. ועי' עוד בחז"א (ס"י ו ס"ק טז ד"ה דריך).

31. Tosfeta (פ"ב ה"ו); ריבמ"ץ (פ"ב מ"י ד"ה כל); ר"ש (פ"ב מ"י ד"ה עולין); רדב"ז (פ"ד ה"ג ד"ה וכל) וכול הרמ"ז (פ"ב מ"י ד"ה הרע"ב) על גדר שאינה גבואה עשרה טפחים, ועי' לעיל הע' 24. וכותב במלאתו שלמה (פ"ב מ"י ד"ה כל) שגם הרמב"ם מסכים לכך. וכ"כ החזו"א (ס"י ו ס"ק טז ד"ה דריך) ובאר שגדר הגבואה עשרה טפחים אינה עולה למידת בית רובע אלא מפסקה את השטח וכיון שאין בית רובע במקומם אחד איןו רשאי לעשותות ראש תור על סמך המרחק שבתחילת השדות, עי' לעיל הע' 28.

32. ראה לעיל פ"ג הט"ו אותן ז.

33. חז"א (ס"י ו ס"ק טז ד"ה ונראה); עי' לעיל סוף הע' 31, אך הסתפק אם גב הגדר עולה למידת בית רובע.

34. פי' רבינו נתן אב הישיבה (פ"ב מ"י). לשיטתו, זו היא ה'גפה' המזוכרת במשנה (פ"ב מ"ח); כפי שסביר באפי' רבינו נתן אב הישיבה (פ"ב מ"ח); ראה לעיל פ"ג הט"ו. בפי' רבינו נתן אב הישיבה (פ"ב מ"י) כתוב 'מחיצת קוצים או ריק', ובס' כלאי זרעים והרכבה (פ"ב מ"י עמ' 295 ד"ה מן) הצע אפשרות לגראוס 'קיר'.

35. עי' להלן (פ"ז ה"א) – ר"ש (פ"ב מ"י ד"ה אכלת): 'מה שהגפן תופס כגון סביבות הגפן כדי עבדתה'; פי' הרא"ש (פ"ב מ"י ד"ה אכילת); רע"ב (פ"ב מ"י ד"ה אכילת) ותפאי' (פ"ב אותן עב); רדב"ז (פ"ד ה"ג ד"ה וכל); תוי"ט (פ"ב מ"י ד"ה אכילת); בית דוד (פ"ב מ"י ד"ה תי"ט); פנ"מ (פ"ב ה"י ד"ה אכלת); רש"ס (פ"ב ה"ח ד"ה אכלת) וشنור"א (פ"ב מ"י) (עי' לעיל הע' 3 על שיטות בסוגיותנן).

שפירשו שהיא גפן שיבשה ונשאר באדמה רק השורש³⁶ ויש שפירשו שהיא שורש הקרקע³⁷ ויש שפירשו השיטה שתופסות זמורויות הקרקע המתפשטות על הארץ³⁸. יש אומרים שגפן³⁹ ואכילת הקרקע אינם עולמים למידת בית רובע⁴⁰ היה ולא נראה שההפסק נועד להרחקה בין המינים אלא שאינו זורע משום איסור כלאי הכרם.⁴¹

36. ר"ש (פ"ב מ"י ד"ה אכילת) ופי' הרא"ש (פ"ב מ"י ד"ה אכילת) בשם 'יש מפרשים'; אוגודה (פ"ב ד"ה כל שהוא) בשם ר"י; רדב"ז (פ"ד ה"ג ד"ה וכל); וראה הע' 37. על גפן שיבשה ראה להלן (פ"ה הט"ז).
37. ערוץ (השלם, עריך אכילת) בשם ע"א וראה להלן הע' 42; ריבמ"ץ (פ"ב מ"י ד"ה קתני).
38. רמב"ם (פיה"מ פ"ב מ"י ד"ה ואוכילת); אלמרשד אלכאפי (עריך אכל); רדב"ז (פ"ד ה"ג ד"ה וכל); וראה להלן הע' 42.
- על פירוש 'אכילת הקרקע' עי' עוד בערוץ (השלם, עריך אכילת) ובמלאתה שלמה (פ"ב מ"י ד"ה אכילת).
39. עי' ברש"ס (פ"ב ה"ח ד"ה הא) ש'גפן עצמה' שבירושלמי (שם) היא 'נוף הקרקע' (ORAה לעיל הע' 3 על שיטת רש"ס בסוגייתנו); עי' הע' 38 והע' 46. ויתכן לבאר שהכוונה לגזע הקרקע, ועי' בהגחה על הריבמ"ץ (ד' וילנא, פ"ב מ"י ד"ה כל) ולעיל הע' 37.
40. רדב"ז (פ"ד ה"ב ד"ה וכל, בתירוץ ראשון, וכותב שתירוץ זה עיקר); רש"ס (פ"ב ה"ח ד"ה ועובדת, ועי' לעיל הע' 3 על שיטת רש"ס בסוגייתנו ופ"ב ה"ד ד"ה דשדה ובה"ח ד"ה תבואה הקשה מה איכפת לנו לדחו שרי לזרענו עי"ש) ומרהה הפנים (פ"ב ה"ח ד"ה אלא הובא בתואנ"ש פ"ב מ"י ובריך חמדה מדור ופ"ב); בדעת הרמב"ם, ע"פ הירושלמי (פ"ב ה"ח, הובא בריבמ"ץ, ר"ש, פי' הרא"ש, תוי"ט ומלאתה שלמה פ"ב מ"י, ובשנו"א פירוש האריך פ"ב מ"י ועי' לעיל הע' 3 על שיטת הגר"א בסוגייתנו) ממנה עולה שהמשנה (פ"ב מ"י) היא אליבא דר' ישמעאל, ולא קייל' כמוותו. ועי' עוד לקמן הע' 47 על שיטת מראה הפנים (שם).
41. חז"א (ס"י וס"ק טו) ע"פ הירושלמי (שם).
- ב"ס' מטה יהיאל (ס"י מו) כתוב שגם מקומו של כל אילן אחר שאינו גפן אינו עולה למידת בית רובע משום שאסור לזרע בתוך האילן (עי' לעיל פ"ב ה"י); ועי' להלן הע' 46. לעומת זאת בזוחב הארץ (פ"ד ס"ק ד"ה ומה) כתוב שאם אינו אסור בהנאה אין זה נראה איסור, וכן כתוב במאמר ע"ץ זית הנטווע בין שדות תבואה' (לרא"א אחיטוב, בכתב' במאגרי מכון התורה והארץ) שאילן שאינו גפן עולה למידת בית רובע (זו כוונת הירושלמי שם על גפן 'שהיא אסורה בהנאה') וראה גם אמונה יוסף (פ"ב ה"י ד"ה הא). וראה עוד על כוונת הירושלמי להלן הע' 47.

ויש אומרים שאכילת הגוף נחשבת בכלל הבית רובע⁴², ויש מי שאומר שאף הגוף עצמה⁴³, ולמרותuai אפשר לזרוע שם מלחמת האיסור⁴⁴. יש מי שאומר שאסור לנוטר גפן במקום ההרחקה ורק כשמכללה את השdots בראש תור חיטים אצל שעוריים⁴⁵ אך במקום שיש בהם מרחק עשר אמות וחומש מותר⁴⁶. יש שימושם מדבריהם שוגפן וששה טפחים שביבה (השיטה האסורה בזריעה) אינם עולמים למידת בית רובע ורק כשרווע שם זרע ללא ההרחקה הרואיה, כיוון שדבר האסורה בהנאה אינו נחشب הפסיק⁴⁷.

6. ירך

יש מי שאומר שבין שני מיני תבואה שמרחיק ביניהם בית רובע, מותר לזרוע ירך במרחב ששה טפחים⁴⁸.

42. רדב"ז (פ"ד ה"ג ד"ה וכל, בתירוץ השני) על עבודה הגוף, שורש גפן שיבשה או מקום התפשטות הענפים, אך כתוב שהтирוץ הראשון עיקר, ראה הע' (40); הלכתא גבירתא (פ"ב מ"י) על עבודה הגוף; זרע הארץ (הל' לב עמ' קסב) בדעת הרמב"ם (כאן, ובפיה"מ פ"ב מ"י) על מקום התפשטות ענפי הגוף, וכ"מ בבית דוד (פ"ב מ"י ד"ה ת"ט) (ORAה מה שהקשה עלייו השוונים לדוד פ"ב מ"י ד"ה ת"ט); וכ"מ בעורוך (השלמים, ערך אכלת), עי"ש; ועי' אגדה (פ"ב ד"ה כל שהוא); הון עשיר (פ"ב מ"י) וחוקות שדה (הע' קמ.).
43. הלכתא גבירתא (פ"ב מ"י).
44. הלכתא גבירתא (שם); ועי"ש שאין הבדל בין אם אי אפשר לזרוע מלחמת עצמו או מלחמת איסורה. (ועי' לחם שמימים פ"ב מ"י, שהקשה שודוקא מקום האסורה בזריעה הוא 'הרחקה חזקה והפסקה קיימת').
45. כدلיל פ"ג ה"ט אותן ו.
46. חז"א (ס"י ו ס"ק טו-טו ושם ס"ק א במכותב ד"ה היו וס"י י ס"ק ייח ד"ה אמנים) ובדרכם אמונה (פ"ד ציון ההלכה ס"ק מא) כתוב שימושו שנקט כן להלכה. ועי' בס' מטה ייחיאל (ס"י מז) שהסתפק בדיון זה.
47. חז"א (שם ס"ק טו) אף עצמה' שבירושלמי (פ"ב ה"ח) הכוונה למקומות שתוחת ענפי הגוף, וראה לעיל הע' 39.
48. וראה להלן הע' 48.
49. כ"מ במהר"א פולדא (פ"ב ה"ח) ובראה הפנים (פ"ב ה"ח ד"ה אלא) ובפנ"מ (פ"ב ה"י), עי"ש (מי"ז מצאנו בירושלמי פ"ד ה"א: "אין האסורה נעשה מחייב להצליל"). ועי' חז"א (ס"י י ס"ק ייח).
50. חז"א (ס"י ו ס"ק א ד"ה היו) אך עי' מעדרני ארץ כלאים (פ"ד ה"ג). ועי' לעיל הע' 20.

ז. כשהמקום כלו אינו ראוי לזרעה

יש מי שאומר שכדי שדבר יעלה למידת בית רובע צריך שהייה ראוי לזרע בו לפחות גרעין אחד אך כאשר אינו ראוי כלל לזרעה אינו עולה למידת בית רובע⁴⁹.

49. זרע הארץ (הלווה ג עמ' קich). אמנים מה שלמד זאת מהשנו"א (הארון, פ"ב מ"י ד"ה כל) אינו מובן.

חדשושים

רמ"ם היה שורה של דלעת זרעה, אפילו
דלעת יחידית, ובא לזרע בצדה
תבואה, מרחק בית רובע.

ראייה יש לחקור אם בית רובע מרובע יכול את השאר או דבעין
בית רובע לאורך כל השדה שלא הוא היכרא אלא מטעם הפסק,
וצ"ע בדבר.

1. עי' לעיל פ"ג ה"ט אות ו.

הלכה ד

- א. הסוברים שהעומק הוא היכר
- 2. ההרחקה בין המינים
 - ג. זריעה בהרחקה מתחתית התלם
 - ד. תלם המפסיק בין מינים שונים
 - ה. המינים הנזועים
 - ו. שלושה זרעוניים בתולiotic
- ב. הסוברים שיש להרחק בין המינים
- 1. בתלם עמוק ושאיינו עמוק

רמב"ם

התלם או אמת המים שנין עמוקים
טפח וזרען לתובן שלשה מיני
זרעוניים אחד על שפת התלם מכאן
ואחד מכאן ואחד באמצע.

א. הסוברים שהעומק הוא היכר

רמב"ם התלם או אמת המים שנין עמוקים טפח.

1. עומק התלם ורוחבו

ראי"ה וציריך שיינוי עמוקים טפח. אבל אם אינם עמוקים טפח
נראה שאסור

1. על מהותו של התלם עי' לעיל פ"ג ה"ב.
2. כשהם יבשו והאמה רואיה לזרעה – ר"ש (פ"ג מ"ב ד"ה ואחד באמצע); רש"ס (פ"ג ה"ב ד"ה אמת); מלاكت שלמה (פ"ג מ"ב ד"ה התלם).
3. משנה (פ"ג מ"ב); ועי' תוספთא (פ"ב ה"י) וירושלמי (פ"ג ה"א, גומניות וכו'). וב"פ השו"ע (ס"י רצז סע"ל).
4. [קטוז] רדב"ז (פ"ד ה"ד, ועי' בירושלמי עם פירוש תולדות יצחק, פ"ג ה"ד עמ' סז הערא ה'); פ"י רביינו פרחה (שבת פ"ד ע"ב); רש"ס (פ"ג ה"ב ד"ה אמת וד"ה יזרע למطن ופ"ג ה"ד ד"ה ניתני ופ"ג ה"א עמ' לד"ה ולוי ולט ד"ה הדא); וכמו גובל, עי' להלן פ"ד ה"ב; מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה התלם וד"ה סומכין ופ"ג ה"ד ס"ה רבי) בדעת הרמב"ם; חז"א (ס"י ח ס"ק ה וס"י ט ס"ק י ד"ה ירו' בביואר התוספთא פ"ב ה"י); חזון יחזקאל (פ"ב ה"י ד"ה של טפח) בביואר התוספთא שם; שמחת תורה (ס"י כ); וכ"מ בסה"י (מהדר' שלזנגר ס"י רצז א') וכ"כ המלאכת שלמה (פ"ג מ"ב ד"ה התלם) וכ"כ זרע הארץ (הלו' לג) בדעת הריבמ"ץ (פ"ג מ"ב); ועי' להלן הע' 19.

לזרוע בהם שלשה מיני זرعוניים.⁵

וזורע את שני המינים שבצדדים על שפת התלים למעלה.⁶ יש אומרים שרוחב התלים ואמת המים צריך להיות לפחות טפח,⁷ וצריך שעומקם לא יהיה יותר מרוחבם.⁸ יש מי שאומר שעומק טפח מועיל לא רק בתלים ואמת המים קבועים אלא גם בחפירות שאינן קבועות ואיןן חשובות.⁹

2. הרחקה בין המינים

לשיטתו זו, יש אומרים שאין צורך בהרחקה מסוימת שהעומק הוא ההיכר וההפסיק בין

5. במראה הפנים (שם) כתב שהעומק הוא ההיכר וההפסיק בין המינים, ובפחות מטפח אין היכר. ומעי"ז מבואר גם ברש"ס (שם) וכ"מ בסה"י (שם). ובפי" ריבינו פרחה (שם) כתב שישיעור ההרחקה כאן (שאינו זורע במקומ ישר) הוא טפח.

6. מהרי" קורקוס (פ"ד ה"ד) ומראת הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה התלים וד"ה סומכין) בדעת הרמב"ם כאן; פי" ריבינו פרחה (שם); וכ"כ הרש"ס (פ"ג ה"ב ד"ה אמת וד"ה אין זורע ופ"ג ה"ד ד"ה ניתני ופ"ג ה"א עמ' לד"ה ולוי ועם' לט ד"ה הדא וד"ה זורען) על אמת המים וכ"מ בסה"י (מהדו' שלזינגר סי' רסז א').

במראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכין ופ"ג ה"ד ס"ה רבי) כתב שאליבא דהרבנן זורע על שפת התלים מבחוץ, וכ"כ דרך אמונה (פ"ד ס"ק כת וס"ק לא) וכ"מ ברש"ס (שם) על אמת המים. ובזחב הארץ (פ"ד ה"ד ד"ה אבל) כתב שזרען סמוך לשפטו בפנים בתחלת השיפוע (ועי' להלן הע' 19). ועי' בריבמ"ץ (פ"ב מ"ג ד"ה זורען). ועי' להלן>About ה.

בזרע הארץ (הלו' לא) כתב בדעת הרמב"ם שיכל לזרע את שני המינים שבצדדים בשפטיו האורכיות של התלים (ראה הע' 12) או בשפטיו הרוחביות. וראה להלן סוף הע' 17.

7. חז"א (סי' ח ס"ק ח ד"ה פ"ד) בדעת הרמב"ם, וכמו בגבול להלן (פ"ד הי"ב); זורע הארץ (הלו' לא, עמ' קסד) בדעת הרמב"ם; וכ"כ הריבמ"ץ (פ"ג מ"ב ד"ה אמת) והגר"א (שנו"א הקצר פ"ג מ"ב ד"ה התלים, ובסוף ביאור על הערוגה); ועי' מהר"א פולדא (פ"ג ה"א ד"ה ה"ג בתוספתא). וכן כתב החזון יחזקאל (פ"ב ה"י ד"ה של טפח) בביאור התוספתא שם, ושם שכנן דעת הרמב"ם. ועי' ריש"ס (פ"ג ה"ד ד"ה ניתני, פ"ג ה"א עמ' לט ד"ה הדא וד"ה עשו וד"ה ניתני).

8. מראת הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכין) וחזו"א (שם) לדעת הרמב"ם לעיל (פ"ג הי"ב) עיין שם אותן ג; וכ"מ בריבמ"ץ (פ"ג מ"ב ד"ה אמת).

9. ריש"ס (פ"ג ה"א עמ' לט ד"ה הדא); ע"פ הירושלמי שם (ועי' להלן הע' 28); ועי' רמב"ם (מתנות עניות פ"ג ה"ב).

המינים¹⁰; ויכול לזרע את המין האמצעי שבתחתית התלים ואמת המים על פני כל השטח¹¹.

3. אורך התלים
יש אומרים שאורך התלים הוא ששה טפחים¹².

ב. הסובדים שיש להרחיק בין המינים

1. תלם עמוק ושהינו עמוק

ראייה ויש מי שאומר דכשאין עמוקים טפח פשוט הוא בודאי שמותר לזרע בהן שלשה מיני זרעים, אלא שגם אם הם עמוקים טפח גם כן מותר לזרע בהם שלשה מינים¹³, ולפי דעת זו יש לומר, שדוקא אם אין עמוקים כי

10. מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה התלים וד"ה סומכין) בדעת הרמב"ם, והוא עיקר ההיתר בתלים; ערוה"ש (ס"י רצץ סע' מו) בדעת הרמב"ם; וכ"מ ברש"ס (פ"ג ה"ב ד"ה אמת ופ"ג ה"ד ד"ה ניתני ופ"ג ה"א עמ' לד"ה ולוי) ובחו"א (ס"י ח"ק יט ד"ה הא, ע"ש) ועי' במא שכתב החזון יחזקאל (פ"ב ה"י ד"ה והופכן) בדעת הרמב"ם (כאן, ובפיה"מ פ"ג מ"א); ועי' גם בגנזי-קדם (ה ס"י לה עמ' 166, הובא בספר הליקוטים ברמב"ם מהדור פרנקל פ"ד ה"ט תשובה ג) ובר"ח (שבת פה ע"ב ד"ה ומפרקין בנוטע). והשוווה למובא להלן פ"ד ה"ב אותן א.

ועי' מהריי קורקוס (פ"ד ה"ד ד"ה התלים).

11. רשות (פ"ג ה"ב ד"ה אמת ועי' פ"ג ה"א עמ' לד"ה ולוי) על אמת המים (עי' להלן אות ז); מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכין) בדעת הרמב"ם.

12. מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכין ופ"ג ה"ד ס"ה רב) בדעת הרמב"ם (ועי' שמתי לא מועיל עמוק טפח); זרע הארץ (הלו' לא) בדעת הריבמ"ץ (פ"ג מ"ב) והרמב"ם כאן; ר"ג זק"ש (על הריבמ"ץ שם, העלה 80) בדעת הריבמ"ץ ור"ת (סה"י מהדור שלזינגר סי' רסז א). וראה לעיל (פ"ג ה"ב).

13. [קיים] ר"ש (פ"ג מ"ב ד"ה ואחד באמצע) ע"פ ירושלמי (פ"ג ה"ג); פ"י ר' יונה בר"ג לתוספתא (פ"ב אות יב); מנחת בכורים (פ"ב ה"י); וכ"ד פ"י הרוא"ש (פ"ג מ"ב ד"ה שהם), רע"ב (פ"ג מ"ב ד"ה אחת); תפאי (פ"ג אות יח); ירושלמי עם פירוש תולדות יצחק (תבונה פ"ג ה"ד ס"ה רב) בדעת הרמב"ם כאן, ובארו שאין אומרים זהה נראה כחכוש. על מקום הזורעה לשיטה זו עי' להלן הע' 19.

ועי' בחסדי דוד (פ"ב ה"י ד"ה מותר אדם) שכתב בביבור התוספתא שם, שמותר לעשות בכל השדה תלמים עמוקים והם לא נחכמים כחכוש.

אם טפח מותר בהם שלשה מינים, אבל אם עמקם הוא יותר מטפח נחשים כל המינים כולם כאילו הם חכושים במקומות אחד ואסור לזרע בהם שלשה מינים.¹⁴

2. ההרחקה בין המינים

ראייה והרחקה שהמינים יהיו מרוחקים זה מזה, צריך להיות לא פחות מטפח ומחציה¹⁵. ויליא דההרחקה בין מין לבין צדקה שתהיה שלשה טפחים¹⁶, ואורך התלם ואמתת המים הוא ששה טפחים והוא זורע שלשה זרעים באורך, אחד מינן ואחד מינן ואחד באמצע¹⁷.

14. [קיה] דברי עצמו, וראה בחידושים להלכה יב להלן. (ועי' לעיל פ"ג ה"י אות ה).

15. [קיט] ר"ש (פ"ג מ"ב ד"ה ואחד באמצע); פ"י הרא"ש (פ"ג מ"ב ד"ה אחד); רע"ב (פ"ג מ"ב ד"ה אחת); מלاكت שלמה (פ"ג מ"ב ד"ה התלם); משנה ראשונה (פ"ג מ"ה); חסדי דוד (פ"ב ה"י ד"ה מותר אדם לשיטת הרמב"ם והר"ש; מנחת בכורדים (פ"ב ה"י) ל"מ; תפאי פ"ג אות יט) והלכתא גבירתא (פ"ג מ"ב); זהב הארץ (פ"ד ה"ד ד"ה והנה); ועי' קול הרמ"ז (פ"ג מ"ב ד"ה דוד פ"ג מ"ב ד"ה ס"ה התלם) שבאר מדוע כאן די בהרחקה זו. (ועי' להלן פ"ד ה"ב אות א ופ"ד ה"ד הע' 13).

16. [קל] מוייט (פ"ג מ"ב ד"ה התלם); חסדי דוד (פ"ב ה"י ד"ה מותר אדם) ושותנים לדוד (פ"ג מ"ב) לדעת רשי"י (שבת פ"ד ע"ב ד"ה ואחת וד"ה תוכזיא, עי' להלן פ"ד ה"ט אות א והע' 7); זרע יצחק (פ"ג מ"ב) בדעת הרע"ב (שם); מנחת בכורדים (פ"ב ה"י); ועי' Tosafot כפושטה (עמ' 616 הע' 38).

17. תוייט (שם) וחסדי דוד (שם). כוונת הרוב כאן שרווח התלם הוא שלשה טפחים (שהרי זו היא שיטת הר"ש שהביא התוייט, ראה להלן, ורק לשיטת הרמב"ם אורך התלם ששה טפחים, עי' לעיל הע' 12) וכתבו תוייט וחסדי דוד שרווח הששה טפחים יכול לזרע רק שלושה זרעים שביניהם שלושה טפחים אך לאורך התלם ניתן לזרע זרעים רבים מכל מין, שני מינים לאורך שפת התלם ומין אחד לאורך התלם באמצע, ועי' להלן הע' 23.

לשיטת הר"ש רוחב התלם ששה טפחים עי' לעיל (פ"ג ה"ב אות ד) וכן כתבו: ר"ש (פ"ג מ"ב ד"ה ואחד באמצע); מלاكت שלמה (פ"ג מ"ב ד"ה התלם); מהר"א פולדא (פ"ג ה"א ד"ה תלם); חסדי דוד (פ"ב ה"י ד"ה מותר אדם); פ"י ר' יונה בר"ג לתוספותא (פ"ב אות יב); מנחת בכורדים (פ"ב ה"י); תפאי (פ"ג אות יח) והלכתא גבירתא (פ"ג מ"ב ד"ה גומא); שעריך צדק (משפט הארץ פ"ג סע' יז). וראה הערכה 19. אמן, ניתן היה להבין ברוב שדבריו מהמלחים "ואורך התלם" וכו' הם אליבא דשיטות

לשיטת זו יש אומרים שתלים עמוק ורחב טפח אינו מפסיק בין המינים.¹⁸

ג. זרעה בהרחקה בתחתית התלים

יש אומרים שמותר לזרוע את כל שלושת המינים בתחתית התלים ואמת המים, בהרחקה הרואה.¹⁹

הרמב"ם – שאורך התלים ששה טפחים – והם מתייחסים לדבריו לעיל (באות א) שצרכו
שיינו עמוק טפח. לפי זה יתכן היה להבין שהרב חדש בדעת הרמב"ם שזרע אחד
על השפה הרוחנית שבראש התלים ואחד על השפה הרוחנית השנייה שבסוף השה
טפחים ואחד באמצע בתחתית התלים. כך גם ניתן להבין בסה"י (מהדו' שלזינגר סי' רסז
א') שכותב "זרע לתוכה לאורכו", עי"ש, עי' גם בריבמ"ץ (פ"ג מ"ב ד"ה אמת וד"ה
זרעין). אעפ"כ, נראה יותר פשוט לבאר שלמרות שכותב ש"אורך" התלים ששה טפחים
כוונתו לרוחב התלים ואליבא דשיטת הר"ש וכדברי התו"ט וככ"ל.

ח'ז"א (ס"י ח ס"ק ט) לדעת הר"ש (שם) ועי' מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכין). ועי'
גם בהלכתא גבירטה (שם) שכותב שגומה عمוקה טפח ורחהה ששה טפחים זרעו אחד
על הדופן מבפנים מכאן ואחד מכאן ואחד באמצע, ומותר לזרוע שלושה זרעונים אף
שלעיתים מתמלאת הגומה מים ונראית כקרע שווה, ולפ"ז כל היתר הוא רק
שהגומה רחבה ששה ולא חחות – וגם אם מרחיק טפח וחצי כדלעיל, ורק אז אף
שהגומה מתמלאת מים אין זה נראה ערובה.

זרע הארץ (הלו' לג) בדעת הריבמ"ץ (פ"ג מ"ב), (עי' גם תוספתא כפשוותה עמ' 628
והערה 32 שם – הפנית ר"ג זק"ש על הריבמ"ץ שם); אך כתוב שלריבמ"ץ צrisk שיינו
דוקא עמוקים טפח והקשה שאם זרעו בתחתית התלים והאמה ומרחיק בין המינים אין
צורך בעומק טפח; וכ"מ במלאת שלמה (פ"ג מ"ב ד"ה התלים); אך כתוב שצrisk עמוק
טפח וצ"ע מה עניינו של הטפח; וכ"מ במראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה התלים וד"ה סומכין)
וח'ז"א (ס"י ז ס"ק כב ד"ה ולפר"ש) בדעת הר"ש (פ"ג מ"ב) ובדרך אמונה (פ"ד ס"ק לא
וציון ההלכה ס"ק מה) לר"ש, פ"י הרא"ש וריבמ"ץ (פ"ג מ"ב) ואף לרמב"ם כאן; וכ"כ
בזחב הארץ (פ"ד ה"ד זק"ה ולדעת). ובאמונת יוסף (פ"ג ה"ב ד"ה תני) כתוב בדעת הר"ש
שכאשר זרעו מיני תבואה (ראה להלן הע' 27) במקום שיש בו רוחב ששה טפחים (ראה
לעיל הע' 17) מותר לזרע רק שלושה מינים שאז זרעו מכל מין מעט אך אסור לזרע
שני מינים כיוון שזרע מהם הרובה ואסור לזרע יותר משלושה מינים תבואה כיוון שנראים
כמעורבים.

אמנם הר"ש כתוב שזרע על 'שפת התלים לרוחבו' וכן 'בשפה האחרות', ולא כתוב שזרע
בתחתית התלים (ובמראה הפנים דיק מלשון הרמב"ם "על שפת התלים" שאינו זרעו
בתוכו ולא למד כך גם מהamilim "בשפה התלים" שבר"ש; ועי' גם בדברי ר"ת בסה"י

ד. תלם המפסיק בין מינים שונים

יש מי שכתב שאסור לזרוע בתוך תלם שנועד להפסק²⁰, וכך התלם אינו מיועד להפסק וainoo zoreu ala mut²¹.
ויש הסוברים שモותר לזרוע בתוך תלם שנועד להפסק²². ומותר לזרוע מכל מין אפי' הרבה גרעינים²³.

מהדו' שלזינגר סי' רסז א' מהם מוכח ש'שפה' היא למעלה). ויש לבאר שהר"ש מינה שדפנות התלם משופעות (וכן פירש גם ר'ח אלבק בפירושו למשנה פ"ג מ"ב) ואלו הן השפונות, וזרוע בפנים על הדופן 'לרוחבו' דהינו בכיוון רוחב התלם (כמו 'נזרעים לרוחבה של אמה' בר"ש) כך שייאר מרחק טפח וחציו בינו למין שבתחתית התלם, וכך גם בדופן - השפה - השניה. וככ"ב בהלכתא גבירתא (פ"ג מ"ב ד"ה גומא) שזרוע על הדופן מבפנים, והוא הולך בשיטת הר"ש – עי"ש ובתפאי"י (פ"ג אות יח-יט). [נראה שאי אפשר להסביר שלר"ש דפנות התלם אנקיות והשפה היא למעלה ואת המינים שבצדדים יש לזרוע דוקא למעלה כדי שלא יראה כחכוש, ומוקמה של השפה היא 'לרוחבו' של התלם, כיוון שמדובר בשפה שלארוך התלם]. וראה לעיל (הע' 17) שלשิตה הר"ש רוחב התלם ששה טפחים; ולפי מה שמבואר כאן עולה שרוחב ששה טפחים הוא רק למעלה ולא בכל העומק.

לדעת המשנ"ר (פ"ג מ"ה) כזרוע בתוך התלם קישות (או פול המצרי) עם דלעת אין די בהרחקה, ראה פ"ד ה"ה סביב ציון 10.

20. עי' לעיל פ"ג ה"ב.

21. וזרוע סמוך לשפת התלם בפנים בתחילת השיפוע – זהב הארץ (פ"ד ה"ד).

22. מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכין); חז"א (ס"י ח ס"ק ח); דרך אמונה (פ"ג ס"ק סג ופ"ד ס"ק לא).

23. מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכין); זהב הארץ (הלו' לג, עמ' קסד); עי' גם בסה"י (מהדו' שלזינגר סי' רסז א'); וכ"מ בתפאי"י (פ"ג אות לג). וראה גם בתו"ט ובחסדי דוד שהובאו לעיל (הע' 17) ובדברי הרב שם. ועי' לעיל פ"ג ה"ב (אות ז, הע' 22) וחז"א (ס"י ח ס"ק יט ד"ה הא). בדרך אמונה (שם) העיר שכאשר יש שיעור שדה בשני הצדדים מותר אמן לזרוע בתוך התלם, אך התלם אינו מפסיק בין השדות (עי' לעיל פ"ג ה"ב).
ועי' אמונה יוסף (פ"ג ה"א, דף נג ד"ה ומה).

ה. המינים הנזועים

רמב"ם **מינוי זרעוניים**²⁴.

יש אומרים שדין זה הוא רק בירקות²⁵. ויש אומרים שדין זה הוא גם בזרעים²⁶. ויש מי שאומר שדין זה הוא רק בזרעים ולא בירקות²⁷.

ו. שלושה זרעוניים בתולiotic

יש מי שסובר שתולiotic שגובהה טפח, מותר לזרוע שני מינים בשני צידיה למיטה ומין אחד בקדקודה למעלה²⁸.

24. ברמב"ם מהדו' פרנקל (פ"ד ה"ד) הגירסה היא 'זרעוניים' ע"פ כתבי-ידות וכן ברמב"ם מהדו' ר"י קאפה הגירסה 'זרעוני' (וכך גם לשון המשנה פ"ג מ"ב); ובדפוסים הגירסה 'זרעים' (וכך גם בש"ע סי' רצץ סע' ל) ועי' לעיל פ"א ה"ט.

25. רשות (פ"ג ה"א עמ' לט ד"ה גובל ופ"ג ה"ב ד"ה כל מין זרעים וד"ה כל מין); ניר (פ"ג ה"ב); חז"א (סי' ח ס"ק יט ד"ה דין); דרך אמונה (פ"ד ה"ד ס"ק ל, ובאור ההלכה ד"ה שלשה); ועי' בפי רביינו פרחהיה (שבת פ"ד ע"ב).

26. כ"מ בהלכתא גבירתא (פ"ג מ"ב ד"ה גומא) ובערוה"ש (סי' רצץ סע' מו).

27. אמונה יוסף (פ"ג ה"א דף נג ד"ה וניתני וד"ה ומה, ופ"ג ה"ב דף נו ד"ה תנוי) בדעת הרמב"ם כאן. ועי' עוד לעיל סוף העירה 19.

28. רשות (פ"ג ה"ב ד"ה אמת). לרשות (שם וד"ה יזרע ופ"ג ה"א עמ' לט ד"ה ניתני ועי' פ"ב ה"ד ד"ה ב"ש) תלם הוא תולiotic, כמו הגובל להלן פ"ד ה"ב, ועי' גם באוצר הגאנונים (שבת סי' רע) ובגנזי-קדם (ה' סי' לה עמ' 166, הובא בספר הליקוטים ברמב"ם מהדו' פרנקל פ"ד ה"ט תשובה ג). וראה להלן פ"ד ה"ב (אות ה).

הלכה ה

קטנה 1. ללא גומה 2. בגומה ארכאה, שורות וشدות ה. התייה	א. תנאי היתר הנטיעה בגומה ב. שתילה וזרעה ג. זרעה מירכית בגומה ומסביה ד. היתר הטיתת המינים שלא בגומה

רמב"ם

ומותר רשותו לנטווע שני מינין בתוך גומה² אחת, ואפילו קישות ודלות, והוא שיחיה מין זה נוטה מעל שפת הגומה³ לבאן והמין الآخر נוטה לצד השני ויראו נבדلين זה מזה, וכן אם נטווע ארבעה מינין בתוך הגומה והפכו לאربع רוחותיה הרי זה מותר.

א. תנאי היתר הנטיעה בגומה

מצינו מספר פירושים מהי נקודת היתר בענייננו:

1. ראה ילקוט שניי נוסחאות ברמב"ם מהדו פרנקל (פ"ד ה"ה); שבתבי-יד ממשיכה כאן ההלכה הקודמת.
 2. בור – ערוץ (ערך גם ב).
 3. עי' הע' 15.
 4. משנה (פ"ג מ"ה).
 5. שאין הולכים בכלאים אלא אחר מראית העין – רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ה ופ"ג מ"א) ועי' גם בר"ח (שבת פה ע"ב ד"ה ומפרקין בנווטע); ריבמ"ץ (פ"ג מ"ה); ר"ש (ד' וילנא, פ"ג מ"ה ועי' גם במשניות כלאים כפי גירסת הר"ש מכת"י בתוך ירושמי עם פירוש תולדות יצחק, שם); פ"י הרא"ש (פ"ג מ"ה); רע"ב (פ"ג מ"ה); רש"ס (פ"ג ה"ד ד"ה לא אסרו) ורבד"ז (פ"ד ה"ה ופ"ג ה"ז) ומעי"ז הגירסה בחלק מהמשניות, עי' במשנה עם שינוי נוסחאות (פ"ג מ"ה, ובהע' 34 שם); עי' לעיל פ"ג ה"ז, וראה להלן (אות א).
 6. עוד על היכר של הטיתת המינים עי' פ"ד ה"ג. תוספתא (פ"ב ה"י); ירושלמי (פ"ג ה"ד).
 7. לדברי הרמב"ם כתבו גם השו"ע (ס"י רצוי סע"י לא) ושערץ צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י טז).
- 266
- ראה את קושיות פ"י הרא"ש (פ"ג מ"ה). עי' עוד להלן הע' 21 ובשלומ ירושלים (פ"ג ה"ד ד"ה תנוי).

קישות ודלעת ומינים אחרים – יש מי שאומר שמותר לנטווע רק קישות ודלעת בגומה אחת ולהטותם לכאן ולכאן, אך מינים אחרים אסור.⁸

הרחקה

ראי"ה ויש מי שאומר دقאן מيري דוקא כשהרחקה שיעור יניקה, שהוא שלשה טפחים או טפח ומחצה, למור כדאית ליה ולמר כדאית ליה, אלא שבקישות ודלעת מותוק שעלייהם מסתובכין אין הרחקת שיעור יניקה מועיל, משמעו בזה, שאם מטה הוא את העליין מכאן ומכאן, באופן שלא יסתובכו מועיל הרחקה של שיעור יניקה גם בקישות ודלעת, וכיוצא בהם שעלייהם מסתובכין.¹⁰

8. מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א ד"ה מפני) בדעת התוס' (שבת פה ע"ב ד"ה איתיביה); ועי' מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"ד ד"ה ואם) שرك מינים אלו שעלייהם ארכוכים נראים מובדים כשנוטים לכאן ולכאן, אך בסה"י (מהדו' שלזינגר סי' רסז) משמע שההטיה היא תנאי נוסף להיכר; מראה הפנים ונפ"מ (פ"ג ה"ד ד"ה חזקיה) בדעת הירושלמי (שם) והתוס' (שם); והיה ברכה (פ"ג מ"ה). ועי' עץ החיים (פ"ג מ"ה). ומשמע בתוס' (שם) ובסה"י (שם) שמותר גם פול המצרי ודלעת. ועי' פ"ד ה"א (הע' 39).

9. עי' פ"ד ה"ד (הע' 15–16) ולהלן פ"ד ה"ט (אות א).

10. [כא] משנה ראשונה (פ"ג מ"ה ופ"ג מ"ד); ועי' לעיל פ"ד ה"ד (אות ד) ופ"ד ה"א (אות ח); ועי' במשנ"ר שכותב שיש צורך בהטיה העלים כשנוטע קישות ודלעת או פול המצרי ודלעת אבל כשנוטע קישות ופול המצרי ללא דלעת אין צורך בהטיה עליין, ועי' פ"ד ה"א (הע' 36) ופ"ג ה"ד. ועי' במשנ"ר (פ"ד מ"ט) שכותב שאין צורך בהרחקה וצ"ע. בפי ר' יונה בר"ג לתוספתא (פ"ב אות טו–טו) כתב בדעת הרמב"ם (כאן, ופי"מ פ"ג מ"ה) שבין המינים שבגומה יש לחתם תלם אלא שבמיניהם שעלייהם מתפשטים – קישואים, דלועים, אבטחים, מלפפונות ופול המצרי – צריך בנוסח לתלם להטוט את המינים, ומותר רק שני מינים שני הצדדים, ובשאר המינים יש צורך בהטיה בנוסח לתלם רק כשורעים בגומה ארבעה מינים, כדי שלא יהיו נראים כחובשים.

והמנחת בכורים (פ"ב ה"י ד"ה והופכן ד"ה ובלבד) כתב בביור התוספתא שזרע בגומה אפי' ארבעה מינים מהמינים המתפשטים, יש להרחק ביןיהם ששה טפחים וגם להטוט את העלים משום שבתוכן גומה העלים מסתובכים. והתוספתא כפושטה (עמ' 616–617) כתב בביור התוספתא (פ"ב ה"י) ובדעת הרמב"ם (פי"מ שם) שבמיניהם המתפשטים צריך מלבד הטיה העלים גם תלם בן ששה טפחים כיוון שעלייהם מתפשטים ומסתובכים; ורשאי לזרע גם ארבעה מינים.

וראה גם בפי רביינו נתן אב היישיבה (פ"ג מ"ה) שבאר שבין הקישות והדלעת יש לתת

ויש אומרים שמותר לנטווע בגומה אחת בהטייה עליים כל מיני יركות ואפילו קישוט וدلעת שעליהם מטופשיים וمستבכיים¹¹, וככלහן:

ניסייה בזיה אחר זה ובבת אחיה:

ראי"ה ויש מפרש, שם נתן את שני הגרעינים יחד בתוך גומה אחת אין מועיל כלל מה שיטה את המינין כל אחד לצד אחר, שהרי הוא זורע כלאים לכתילה במה שזרען לתוכן גומה אחת, אלא אם הוא נותן את הגרעין של מין אחד בתחילת, ולאחר מכן הוא נותן את המין השני, אז אין בו ממש כלאים מן התורה, מפני שכליים של תורה אינם כי אם כשהוא זורעם במפולת יד בכת אחיה, אבל אם בתחילת זרע מין אחד ואח"כ הוא

תל גבוח טפח, זורע בשני הצדדים וכל אחד מהמין צומח ומתפשט לצד אחר. ונראה שכונתו שהتل גורם שכל אחד יתפשט לכיוון אחר. ועי' בדרכם אמונה (פ"ד ה"ה באור ההלכה ד"ה ומוטר) שיתכן שמדובר בשנותן שם קנים כך שהצמיחה יאולץ להתפשט לכיוון הרצוי, ועי' להלן אותן ב. ועי' פ"ג ה"ז.

גם מדברי הרדב"ז (פ"ד ה"ה, שכותב 'הרחקה יתרה' ולא 'הרחקה', ועי' רדב"ז פ"ג ה"ז) משמע קצת שהטייה המינין היא בנוסף להרחקה. וכ"כ ערו"ה (ס"י רצץ סע"י מז); וכ"כ דרך אמונה (פ"ד ה"ה באור ההלכה ד"ה שני וציוון ההלכה ס"קנו) בדעת התוספთא (פ"ב ה"ז). וכ"כ ארץ הבחירה, כלאים (פ"ג מ"ד ומ"ה) בדעת הר"ש. ועי' בס' החקלאות בארץ-ישראל בימי המקרה המשנה והתלמוד (עמ' 116). על כוונת הרמב"ם בפיה"ם שם ראה עוד בהערה רמי"ל זק"ש לפ"י רביינו נתן אב הישיבה (שם, העירה 14) ובຄול הרמ"ז (פ"ג מ"ה ד"ה הרע"ב) ועי' בפיה"ם מהדו ר"י קאפק ולהלן הע' 18.

בහון עשיר (פ"ג מ"ה) באור שהחיכר בסוגיותינו הוא שנותע את המינים ברווחות שונות (השווה להלן פ"ד ה"ט הע' 7 ואות ב); ו록 אם העלים מסתבכים כך בתוך הגומה יש להטוטם אל מחוץ לגומה.

רמב"ם (כאן, וכ"מ בפיה"ם פ"ג מ"ה ד"ה קשות ועי' פיה"ם פ"ג מ"א); מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"א ד"ה מפני, וה"ד ד"ה ואם) בדעת הרמב"ם, רשי ור"ש; חסדי דוד (פ"ב ה"י ד"ה והיינו) בביור התוספთא שם; מראה הפנים (פ"ג ה"ד ד"ה חזקה) בדעת הרמב"ם; פנ"מ (פ"ג ה"ה ד"ה נוטע); רע"ב (פ"ג מ"ה ד"ה קישות); תפא"י (פ"ג אות ל) והלcta גבירתא (פ"ג מ"ה); חוקות עולם (נתיב וסע"י יב); חז"א (ס"י ט ס"ק י ד"ה פ"ג); ועי' דרך אמונה (פ"ד ה"ה באור ההלכה ד"ה שני). ועי' חז"א (שם) שמותר גם דלעת יוונית. תבואה וזרעים אינם ניתרים בהטייה המינים – חז"א (שם וס"י ז ס"ק כג ד"ה והנה יש).

מבחן מעשית, הטיית המינים אפשרית יותר במינים המטופשיים, שענפיהם ארוכים

סומך מין שני אינו אסור מה"ת, כ"א מדרבנן, משום מראית עין¹², ועל כן מותר ע"י מה שהייתה נוטה את המינין כל אחד לרוח אחר¹³. ולפי דעת זו מותר באופן זה גם بلا הרחקה של שיעור יניקה¹⁴.

יש מי שאומר שرك קישות ודלעת שעלייהם ארכוכים ונראים מובדים כשנוטים על שפת הגומה לבן ולכאנן, רשאי לזרוע בתחתית הגומה ללא הרחקה, אך מינים אחרים שעלייהם אינם ארכוכים אין לזרוע ממש בתחתית הגומה אלא יזרע כך שכל מין ייטה לצד אחר ואם אינו יכול לעשות זאת צריך להרחק בין המינים¹⁵.
ויש מי שאומר שהפיכת העלים מותירה לקים גם מה שנזרע באיסור במפולת י"ד¹⁶, וגם כשהמיןנים במרקח פחות מטפה שייש¹⁷ כאן כלאים דאוריתא¹⁸.

וניתנים בקהלות להזזה לכל כיוון, מאשר בירוקות אחרים (וראה להלן הע' 22).

12. עי' לעיל פ"א ה"א (אות ג).

13. [קכט] הגרא"א (שנורא הארכ פ"ג מ"ה). מעי"ז כתב מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"ד) בדעת הרמב"ם, כספ' משנה (פ"ד הט"ז); חסדי דוד (פ"ב ה"י ד"ה והיינו); תפאי" (פ"ג אות לג), ארץ חמדה (מדור א פ"ט ד"ה וכן) בדעת הר"ש (פ"ג מ"ה) וכ"מ בתו"ט (פ"ג מ"ה ופ"א מ"ט ד"ה הרי) בדעת הרע"ב (פ"ג מ"ה) ובשערין צדק (משפט הארץ פ"ג סע" ב). ועי' אמונה יוסף (פ"ג מ"ה ד"ה נוטע); פי' ר"ח אלבך למשנה (פ"ג מ"ה, ובמבוא עמ' 98) ופאת השדה (פ"ב מ"ו אות ב, עמ' עט).

14. עי' מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"ד) שכותב ע"פ הרמב"ם (פ"ד הט"ז); שאין צריך הרחקה, וכ"כ פירוש שם טוב (על הרמב"ם פ"ד ה"ה) וכ"ד שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' כא, ועי' עז החיים פ"ג מ"ה); חסדי דוד (פ"ב ה"י) ותפאי" (פ"ג אות לא) וכ"מ בבתי כלאים (סע"י לד).

15. מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"ד). נראה שלדעתו אין להטוט את המינים לתוך הגומה אלא על שפתה, אמן לדעת מראה הפנים (פ"ג ה"ד ד"ה רב) ופנ"מ (פ"ג ה"ה ד"ה רב) הדבר אפשרי; יתכן שהדבר תלוי בשטחה של הגומה.

16. חז"א (ס"י ב ס"ק י).

17. עי' פ"ג ה"ג.

18. חז"א (ס"י ט ס"ק י ד"ה פ"ג, ועי' סי' ז ס"ק ט). גם בניר (פ"ג סה"ד ד"ה ניתני) כתב ש"לפי פ"י של מפרשים הראשונים גם כלאים דאוריתא אסורים רק כשהדבר נראה כערובוב.

ועי' במראה הפנים (פ"ג ה"ד ד"ה חזקה) שכותב שאין צריך הרחקה ולא חילק בין כלאים דאוריתא לכלאים דרבנן. וכ"מ מכמה ראשונים שהביאו את היתר הטיתת המינים לא הגבלה כלשהיא, ראה ר"ח (שבת פה ע"ב ד"ה ומפרקין בנותען; ועי' מה שכותב בדעת הר"ח החזון יצחק אל פ"ב ה"י ד"ה ובלבד); רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"א); סמ"ג (ל"ת רעט),

עומק – ויש מי שאומר שזורע את המינים על שפת הגדה למעלה ועומק הגדה צריך להיות טפח, ומטה את הענפים לשני הצדדים; העומק כשלעצמו הוא ההפסיק ואין צורך שהגדה תהיה רחבה טפח¹⁹. כשהזרע מינים שעיליהם מתפשטים מיותר לזרע כך רק שני מינים וכשהזרע מינים אחרים מיותר לזרע עד ארבעה מינים²⁰.

ב. שתילה זורעה

רמב"ם ומותר לנטווע...

יש מי שאומר שככל ההיתר הוא רק כשנוטע שתילים ובשעת הנטיעה הופך את העלים, אך זורעת זרעים אסורה כיון שכשר יצמחו יהיו כלאים עד שיחפכו²¹. ואם אפשר להעמיד קנים כך שהעלים יאולצו לההפק כשיצמחו, מותר²².

כפו"פ (פנ"ז) ועי' גם קול הרם"ז (פ"ג מ"ה ד"ה הרע"ב); הכוורי השני (מהדו' י"ל מימון עמ' כד); משנת רבינו נתן (פ"ג מ"ה); פ"י הפי שנים (פ"ג מ"ה); משננ"ר (פ"ד מ"ט ועי' לעיל הע' 10); תורה זרעים (עמ' מ ד"ה ונראה) וזהב הארץ (פ"ג ה"ז).

19. רשות (פ"ג ה"ד, הובא במלاكت שלמה פ"ג מ"ה) וכתב שכן דעת הרמב"ם כאן; וכ"מ בגנזי קדם (ה' סי' לה עמ' 166, הובא בספר הליקוטים ברמב"ם מהדו' פרנקל פ"ד ה"ט תשובה ג). והשווה לעיל פ"ד ה"ד (אות א-ב). וראה מה שהקשה מהר"י קורוקוס (פ"ד סה"ד; אמן גם בתלמוד כתוב הן במשנה והן ברמב"ם 'זרעין לתוכן' ולדעת רשות שם בשם הכוונה על השפות כך כאן).

וכתיב רשות (פ"ג ה"א עמ' לט ד"ה גובל ופ"ג ה"ד ד"ה ד') שהיתר זורעה בגומה הוא במניין יرك. ובאמונת יוסף (פ"ג ה"ד ד"ה תנינא) כתוב שיתכן שמותר אף' במניין תבואה. וראה לעיל פ"ד ה"ד (אות ו).

20. רשות (פ"ג ה"ד ד"ה לתוך). ועי' להלן הע' 25 ועי' אמון יוסף (פ"ג ה"ד ד"ה ר' מנא). וראה גם חזון יחזקאל (פ"ב ה"י ד"ה והופcn).

21. חז"א (ס"י ב ס"ק ד, ס"י ט ס"ק י ד"ה ולעיל וס' ז ס"ק ט); וכתב שיתכן זורעה אינה אסורה אלא מדרבן. ובספר ניר (פ"ג ה"ד ד"ה ניתני) כתוב שלדעת הגרא' כל היתר כאן הוא משומש שאיןו זרע אלא נוטע את מה שכבר גודל קצת (ועי' הע' 13); וכ"כ זהב הארץ (פ"ד ה"ה) בדעת הרמב"ם כאן, והביא את מה שכתב הרב בהגות ובאורוים בספר פאת השלחן (חוצ' רא"מ לונצ, הובא בשבת הארץ קונטראס אחרון סי' ו) שחז"ל דקדקו לכתוב לשון 'נטיעה' על שתילת זרעים לאחר שגדלו, ע"ש (ועי' בס' החקלאות בארץ-ישראל בימי המקרא המשנה והתלמוד עמ' 116).

22. חז"א (ס"י ט שם); ועי' דרך אמונה (פ"ד ה"ה ביאור ההלכה ד"ה ומוחר) ולעיל הע' 10. ועי' והיה ברכה (פ"ג מ"ה).

ויש מי שאומר שמותר לזרוע ולעשות את ההיכר לאחר שהצמח כבר גדל קצת, מסווג שמדובר שאינו זורע במפולת יד שאין כאן אלא איסור מדרבן, וחכמים סמכו להתיר כיוון שיעשה על דעת היכר לבסוף.²³

ג. זרעה מירבית בגומה ומסביבה

רמב"ם וכן אמר נטע ארבעה מינין בתוך הגומה והפכו לאربع רוחותיה הרי זה מותר.

ראייה ויש אומרים שבאופן זה של הטית העליין, מותר לזרוע אפילו שמונה מינין²⁴, כשהשיטה אותם ארבעה לאربع קרנות הגומה, ארבעה לאربع רוחותיה²⁵, אלא שאינו מותר בשמונה מינין אלא במתה לחורבה, ולא לשדה.²⁶

יש אומרים שאסור לנטווע כך שמונה מינים בגומה כיוון שהדבר נראה עירוב²⁷, ורשאי

.23. ארץ חמדה (מדור ו פ"ב) בדעת הכספי משנה (פ"ד הט"ז) ועי' לעיל הע' 13.

.24. [קכג] ירושלמי (פ"ג ה"ד) הובא בריבמ"ץ, ר"ש, ופי' הרא"ש (פ"ג מ"ה).

.25. [קכד] ר"ש (פ"ג מ"ה, הובא ברש"ס פ"ג ה"ה ד"ה נתני ועי' לעיל ציון 20-19) ופי' הרא"ש (פ"ג מ"ה) וכ"מ בריבמ"ץ (פ"ג מ"ה) וכ"כ הפירוש הקצר (פ"ג ה"ה). ובספר ניר (פ"ג ה"ד) כתוב שלשיטת הגור"א בכל פינה מפינות הגומה נטווע שניים, אחד פונה לרוח זה והשני לרוח אחרת. וראה עוד את הציור שבגליונות הגראי"ק (בתוך תלמוד ירושלמי עם ביאור ר"ח קニיבסקי, פ"ג ה"ד).

.26. [קכח] ירושלמי (שם).

ומשמע מדברי הרב שכאשר המקום שבסביב הגומה זורע מותר לזרוע ארבעה מינים, וכ"כ הריבמ"ץ (פ"ג מ"ה) שמותר לזרוע ארבעה מינים כמו בערוגה בין ערוגות (וראה להלן פ"ד ה"י) ועי' מראה הפנים (פ"ג ה"ד ד"ה רב) ובמה שבאר מהר"א פולדא (פ"ג ה"ד ד"ה נתני ועי' פ"ג ה"א ד"ה בנותים); ועי' במשנ"ר (פ"ג מ"ה סד"ה קישות ודלעת לתוך, ודבריו צ"ע שהרי בערוגה מטה את העלים של כל ערוגה לתוכה וכאן מטה את העלים של כל מין לעבר הערוגות שבחווץ ועי' לעיל הע' 15) ובהערה על ירושלמי עם פירוש תולדות יצחק (פ"ג ה"ד עמ' סז הערא ג, וביאורו קשה שהרי 'נתני שמונה' מתיחס לתוך הגומה – 'בתוך ארבע' – ולא לערוגה שבחווץ) ובמה שכתב בפי' ר' יונה בר"ג לתוספთא (פ"ב אות טו) בדעת הרמב"ם כאן (ועי' לעיל הע' 10).

.27. דרך אמונה (פ"ד ה"ה ס'ק לו ובאור ההלכה ד"ה וכן; לרמב"ם כאן גם לרש"ש (פ"ג מ"ה); שמחת תורה (ס"י כג) בדעת הרמב"ם כאן).

לנטוע בגומה אחת לכל היוטר ארבעה מינים²⁸.

ויש מי שאומר שלכתתילה מותר לנטווע רק שני מינים ובדייעבד מותר גם ארבעה²⁹.

יש מי שאומר שכאשר המקומ שבסביב הגומה אינו זורע מותר לזרוע בגומה שמנונה מינים – ארבעה מינים בתקנית הגומה למטה בארכעת הרוחות לכל אורכם והופך אותם לאربع רוחותיה בתוכה, ארבעה מינים בתוך הגומה למלחה וחותם אותם לאربع רוחותיה מבחווץ; וכשהמקום שבסביב הגומה זורע מותר לזרוע רק ארבעה מינים בתקנית הגומה והופכים לאربع רוחותיה בתוכה³⁰.

יש מי שאומר שכאשר המינים שבתוך הגומה נוטים כלפי חוץ אין לזרוע מינים אחרים בתוך טפח וחציו הסמוכים לגומה מבחווץ³¹.

ויש מי שאומר שבגומה שאורכה ששה טפחים ועומקה כרוחבה שהיא הפסק³² אין לחוש אם נוטים על הירק שבחווץ – למעט בדעתו יוונית – כשם שהדבר מותר כשהרוחיק בין שני מינים את ההרחקה הראויה להם³³.

28. דרך אמונה (שם) וכ"כ הבתי כלאים (סע"י לד) והלכתא גבירתא (פ"ג מ"ה) וכ"מ ברדב"ז (פ"ג ה"ז ופ"ד ה"ה) ועי' קול הרם"ז (פ"ג מ"ה ד"ה ונוטה).

29. זהב הארץ (פ"ד ה"ה ופ"ד ה"מ"ש) בדעת הרמב"ם כאן.

30. מראה הפנים (פ"ג ה"ד ד"ה רב) ובפ"מ (פ"ג ה"ה ד"ה רב) לשיטת רבינו מנא בירושלים שם. נראה שمرة הפנים יוצא מנקודות הנחיה שכאשר זורע למטה העלים אינם מגיעים החוצה, ולפ"ז במצבאות אחרות הדין יהיה שונה, ועי' לעיל>About ב.

31. חז"א (ס"י ט ס"ק י"ד ר"מ). גם מדברי מראה הפנים ובפ"מ (שם) עולה שכאשר יש זרע בחוץ אסור להפוך לשם עלים.

32. ראה פ"ג הי"ב.

33. כנ"ל פ"ג הי"ד – דרך אמונה (פ"ד ה"ה באור ההלכה ד"ה והוא). גומה עמוקה טפח היא כתלים ואמות המים העמוקים טפח שמותר לזרוע בתוכם ועל השפות שמכאן ומכאן – עי' לעיל פ"ד ה"ד (אמנם עי' בירושלמי פ"ג ה"א ובמהר"א פולדא שם ד"ה תלם ופ"ג ה"ב ד"ה אחת מכאן, שאסור לזרוע על כל ארבעת השפות).

ד. היתר הטיית המינים שלא בגומה קטנה

1. לא גומה

יש אומרים שמותר לנטווע ולהטוט את המינים גם בגומה שאינה عمוקה טפח³⁴, וגם כשאין שם גומה כלל³⁵.
ויש מי שסובר שהדבר מותר רק בגומה ולא בקרקע ישרה³⁶.

2. בגומה ארוכה, שורות וסדרות

יש מי שאמור, שהטיית המינים מועילה רק בגומה קטנה שזורעים בה מעט ולא בגומה ארוכה שזורעים בה הרבה שיש לחושש לעירוב³⁷.
ויש הסוברים שהטיית המינים מועילה לא רק כשנוטע בגומה קטנה³⁸, אלא גם בגומה

34. רדב"ז (פ"ד ה"ה); ומה שכותב בירושלמי (פ"ג ה"ד, וכן בתוספתא פ"ב ה"י) שהגומה عمוקה טפח, לרבותא נקט שאפי' عمוקה טפח אין זה נראה כחבייש; מראה הפנים (פ"ד ה"ד ד"ה רביעי); זרע הארץ (היל' לד) וירושלמי עם פירוש תולדות יצחק (תבונה פ"ג ה"ד ד"ה רביעי מנא) בדעת הרמב"ם כאן; חז"א (ס"י ט ס"ק י' ד"ה ירו) וכותב שמותר למרות שהגומה عمוקה טפח והתחלת הטיית המינים אינה למטה בתוך הגומה אלא מעליה.

35. חוקות שדה (הע' קעא) בדעת התוס' (שבת פ"ה ע"ב ד"ה איתיביה, ועי' פ"ד ה"א הע' 39, ועי' לעיל הע' 8 על שיטת התוס' בסוגייתנו); דרך אמונה (פ"ד ס"ק לד) כדלקמן פ"ד ה"י. וכ"מ ברמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"א); סמ"ג (ל"ת רעט); כפ"פ (פנ"ז) וחז"א (שם, ולהלן הע' 41).

36. תפארת יעקב (בתי כלאים סי' לד) בדעת השו"ע (ס"י רצז סע"י לא); בבתי כלאים (סע"י לד) הסתפק בדבר (ועי' דרך אמונה פ"ד ציון ההלכה ס"ק נב). וראה גם בשלום ירושלמי (פ"ג ה"ד ד"ה תנו) ובספר ארץ ישראל (ח"ב סי' א סע"י ד, י). ובהערה על ירושלמי עם פירוש תולדות יצחק (פ"ג ה"ד עמ' סז הערכה ו) באර שלפי המשנה (פ"ג מ"ה) – וכ"פ הרמב"ם – אין צורך בעומק טפח אך לפי הבריתא בירושלמי שם צריך עומק טפח.

37. תפאי"י (פ"ג אות לג) בדעת הירושלמי (פ"ג ה"ד, 'גומא קטנה'); וכ"כ בבתי כלאים (סע"י לד) שבגומה זרע מעט. לעומת זאת בהלכתא גברתא (פ"ג מ"ה) משמע שהטיית ענפים מועילה גם בגומה ארוכה.

38. כ"מ ברמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"א); תוס' (שבת פ"ה ע"ב ד"ה איתיביה וד"ה והא, ועי' הע' 35, ועי' תוס' כתובות פג ע"ב ד"ה בוצינא); סמ"ג (ל"ת רעט); כפ"פ (פנ"ז) זרע הארץ (היל' לד); וראה להלן.

ארוכה³⁹, ו"א שהטיעת המינים מועילה במקומות שדי בהרחקת טفح וחצי – דהיינו בשורות ריק או ביחידים⁴⁰ – אך לא בין שתי שדות⁴¹.

ה. הטעיה

יש אומרים שדי בהטיעת המינים בחלוקת העליון ואף שלמטה אינם מוטים ומובדים.⁴² יש מי שאומר שיש להטות את שני המינים לשני הצדדים ולא די בהטיעת מין אחד⁴³.

39. דרך אמונה (פ"ד ה"ה באור ההלכה ד"ה והוא); וכ"מ בחסדי דוד (פ"ב ה"י) והלכתא גבירתא (פ"ג מ"ה).

40. דרך אמונה (פ"ד ס"ק לא).

41. חז"א (ס"י ט ס"ק י ד"ה פ"ג, ס"י ח ס"ק ה וס"ז ס"ק כג ד"ה והנה יש); גם בארץ חמדה (מדור ו פ"ב) כתוב שהיתר זה מועיל רק במקומות שמייל תלים ולא בשדות (וכ"כ הבתי כלאים סע"י לד, שבשדות לא מועילה הטיעת המינים אך בחוקות עולם נתיב ו, טו ו כתוב ש"א"ל דאין היתר זהה").

42. ראה חז"א (ס"י ט ס"ק י ד"ה ירו) ופירוש שם טוב (על הרמב"ם פ"ד ה"ה); ועי' רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ה ופ"ג מ"א); פ"י הרא"ש (פ"ג מ"ה ד"ה זו); כפ"פ (פנ"ז ע"מ' תשנא) ורע"ב (פ"ג מ"ה ד"ה זו) שכתבו שיש להטות את העלים, ועי' קול הרמ"ז (פ"ג מ"ה ד"ה ונוטה). ועי' סוף הע' 11.

43. חז"א (ס"י ט ס"ק י ד"ה ר"מ) בהסביר הירושלמי (פ"ג ה"ד); וכ"מ במשנ"ר (פ"ד מ"ט ס"ה והיה).

עוד על הטעיה ראה בהע' 15.

יש להעיר שכיוון הנטיה עשוי להשתנות במהלך הגידול בהתאם לתנאי האור ותחרות עם צמחים אחרים. ובפירוש רא"מ לנץ לירושלמי (פ"ג ה"ה) כתוב שבסכל פעם שרוואה שהעלים מתחילהム להתערב יפרידם.

הלכה ו

- א. **שיטת הסוברים שהמරחק בין המשרדים שתיאמוות**
1. ההרחקה בין המשרדים
 2. במשרדים בודדים
 3. ממדי המשר
- ב. **שיטת הסוברים שרוחב המשרדים שתיאמוות**
4. משר של תבואה ושל ירק
 5. ההרחקה בין משר התבואה לייחידי

רמב"ם

הרופא לזרוע שדהו משר משר מבל
מיין מרחק בין כל משר ומשר שתיאמוות על שתיאמוות ומיצר וחולך
עד שלא ישאר ביניהם בסוף המשר
אלא כל שהוואר שהרי הן נראה שלא
נזרעו בערבוביה.³

1. העורך (עורך משר) באור שמר הוא ערוגה (וכן כתבו: ריבמ"ץ, ר"ש, פ"י הרא"ש, רע"ב פ"ב מ"ו; או"ז ח"א רסח; כס"מ פ"ד ה"ו בדעת הרמב"ם; המגיה בשו"ע סי' רצז סע' לב, ועוד; וראה עורך השלם עורך משר; וראה גם רשי"י קידושין לט ע"א ד"ה משארו ור"ח ר"ה יג ע"ב). עוד כתב העורך: "ויא מין משות ענבים כלומר מחזיק מים". וכן דעת הרש"ס (פ"ב ה"ד) ומוסיף הרש"ס: "שעושין לו תלם קטן על שפטו". וראה עוד בתחילת דברי הרש"ס שכותב שמר הוא מלשון מישור (וכן כתב מהר"י קורוקוס פ"ד ה"ו) שיש לו שיטה.

הרמב"ם (פיה"מ פ"ב מ"ו) כתב: "משר משר – מטיאר מטיאר", ובתרגומם ר"י קאפק שם: "רצועות רצועות" (וראה גם בפיה"מ הנדפס וכפ"פ פנ"ו). וראה בס' כלאי זרעים והרכבה (עמ' 235, וראה גם בס' החקלאות בארץ-ישראל בימי המקרה המשנה והתלמוד עמ' 124–126) ש"משר מתקשר אל 'מושרו' (MUSARU) באכדיות ו'משרא' בערבית שמשמעותם חלקה צרה ומווארכת". ועי' במלאת שלהמה (פ"ב מ"ט ד"ה וחכמים). וראה להלן פ"ד ה"ח. והמלאת שלהמה (פ"ב מ"ו ד"ה בפי) כתוב בשם ר"יא שמר הוא מלשון שורה (וראה להלן הע' 39). וכן באור החסדי דוד (פ"ב ה"א) על פי התוספთא שם (ועי' גם בס' זואת לפנים בישראל פ"ב מ"ו, בס' פאת השדה פ"ב מ"ו אות ד, בביואר ר"ח קנייסקי לירושלמי פ"ב ה"ד ובספר תוספთא עתיקתא עמ' 101). וראה להלן על ממדי המשר.

2. ראה משנה (פ"ב מ"ו); תוספთא (פ"ב ה"א) וירושלמי (פ"ב ה"ד).
3. ראה לעיל פ"ג ה"ז. ולמרות שהם יונקים זה מזה, כיון שזרע ע"י היכר אין חוששים ליניקה – רדב"ז (פ"ד ה"ו); אור הישר (פ"ב ה"ד). וראה להלן פ"ד הט"ז.

א. שיטת הסוברים שהמ רק בין המשרים שתי אמות⁴

1. ההרחקה בין המשרים

רמב"ם מרחק בין כל משר ומשר שתי אמות על שתי אמות ומיצר והולך עד שלא ישאר ביןין בסוף המשר אלא כל שהוא.⁵

יש אומרים שורשי להציג רק אם הרחק לפחות שתי אמות על שתי אמות מרובעות.

4. במשנה (פ"ב מ"ו) שנינו: "הרוצה לעשות שדהו משר מכל מין ב"ש אומרים שלשה תלמים של פתיח ובה"א מלא העול השורוני וקרובין דברי אלו להיות דברי אלו". ואומר הירושלמי (פ"ב ה"ד): "...עשה שתי אמות על שתי אמות ומיצר והולך אפילו כל שהוא". ונחalker המפרשים: יש אומרים ששיעור זה הוא שיעור המרחק בין המשרים ויש אומרים שהוא שיעור רוחב המשרים, וראה להלן.

5. ש"ע (ס"י רצץ סע' לב); כפו'פ (פנ"י); קול הרמ"ז (פ"ב מ"ו ומ"י); שעריך צדק (משפטין הארץ מהדו ירושלים תשכ"י, פ"ג סע' יח, וראה להלן הע' 11); מנחת בכורים (פ"ב ה"א); משנה ראשונה (פ"ב מ"ו); הלכתא גבירטה (פ"ב מ"ו); ערוה"ש (ס"י רצץ סע' מה-מט). וכן כתבו: רע"ב (פ"ב מ"ו); תויית (פ"ב מ"ו); מהר"א פולדא (פ"ב ה"ד ד"ה ג' תלמים); פנ"מ (פ"ב ה"ו); חסדי דוד (פ"ב ה"א); פ"ר יונה בר"ג לתוספתא (פ"ב ה"א והי"ג) וחזו"א (ס"י ה ס"ק ג וס"י ו ס"ק א) ע"פ ירושלמי (פ"ב ה"ד). ועי' הר המלך (ח"ה עמ' רפז ובאות ו שם). ועי' גם ברמב"ם (פיה"מ פ"ב מ"ו).

הרמב"ם כאן כתב שמייצר והולך עד שלא ישאר ביןין בסוף המשר אלא כל שהוא (ובהלכתא גבירטה פ"ב מ"ו כתב שאף שלבסוף נוגעים זה זהה שרי וראה גם תפאי פ"ב אותן לז). ואמנם החזו"א (ס"י ז ס"ק ב) כתב שיש להרחק ביןיהם טפח אך בדרך אמונה (פ"ד ה"ו באור ההלכה ד"ה אלא) כתב שזה דוקא לפי דברי רשי ותוספות (שבת פה ע"ב) ושלמעשה נראה שהחזו"א לא חש לזה, עי"ש.

(עי' במה שכותב אמונה יוסף פ"ב ה"ד עין משפט נר עברי אותן ב, בדעת הרמב"ם כאן, ונראה שיש שם טיעות דפוסט).

6. מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"ו) בדעת הרמב"ם כאן; רע"ב (פ"ב מ"ו ד"ה שלשה); מים חיים (מתנות עניים פ"ג ה"ד); מהר"א פולדא (פ"ב ה"ד ד"ה ג' תלמים); חסדי דוד (פ"ב ה"א) בדעת הרמב"ם ושכן נראה מהירושלמי (פ"ב ה"ד); שושנים לדוד (פ"ב מ"ו ד"ה הר"ב), יין הרקח (פ"ב מ"ו); ארץ חמדה (מדור ו פ"ה) וזהב הארץ (פ"ד ה"ו) בדעת הרמב"ם כאן; מנחת בכורים (פ"ב ה"ג); הלכתא גבירטה (פ"ב מ"ו, אך עי' תפאי פ"ב אותן לז); ערוה"ש (ס"י רצץ סע' מה-מט); חזו"א (ס"י ה ס"ק ג וס"י ו ס"ק א).

יש מי שאומר שהרחקה זו יכולה להיות באמצעות התרלים או בקצתו.⁷ יש מי שאומר שבמקרים שאורכם פחות משתי אמות יש להרחק שתי אמות על פני כל האויר.⁸ יש אומרים שצריך להatr עד סוף המשר ואסור שייהי בסוף שתי צלעות מקבילות ללא הרחקת שתי אמות.⁹ יש מי שאומר שאין הבדל אם מיצר והולך ורק משר אחד והצלע של המשר השני ישירה או שמייצר את שני המשרדים, כל משר עד אמצע המרחק שבין המשרדים; ואם הצר ואחר כך עקר את מה שזרע ווישר את שתי הצלעות בסוף המשרדים (כך שאין ביןיהם שתי אמות), נאסרו משום כלאים.¹⁰

7. מהריי קורוקוס (פ"ד ה"ז) בדעת הרמב"ם; חז"א (ס"י ו ס"ק אאות ג ו ס"י ה ס"ק ז ד"ה ירו) ע"פ הרמב"ם (פ"ג ה"ט).
8. חז"א (ס"י ה ס"ק י ו ס"ק א) לפי גרסת הגרא"א (באורי הגרא"א פ"ב ה"ד, העروת הגרא"מ) בירושלים 'ובקתה על פי כולה'; דרך אמונה (פ"ד ס"ק מג); ועי' בפירוש ראה'ם לונץ לירושלמי (פ"ב ה"ז) וביביאור ר"ח קניבסקי לירושלמי (פ"ב ה"ד). וראה עוד להלן הע' 9 והע' 11.
9. חז"א (ס"י ה ס"ק ג ד"ה ונראה דציריך וס"ק י); פ"י ר' יונה בר"ג (פ"ב אות ב); זרע הארץ (הלי' לה עמ' קע) ואמונה יוסף (פ"ב ה"ד דף לב ע"א ד"ה ר"א ומסורת הש"ס אות ג) בדעת הרמב"ם כאן; זחב הארץ (פ"ד ה"ז). אך החסדי דוד (פ"ב ה"א) כתב שלדעת המפרשים – ראה הע' 5 והע' 11 – שמייצר והולך, אין צורך להרחק לארך כל השדה אלא די בהרחקה לאורך חמישים אמה (ובשدة קטנה די לאורך רובה); ואיליבא דר' אלעזר בר' שמעון ואבא יוסי בן חנן איש יוני בתוספתא. וצ"ע על דבריו משום שנייתן לבאר שגム לת"ק בתוספתא רשיין להatr (וכך פירושו בדעת ת"ק גם המנתה בכורדים והחזון חזקאל) 'ומפולשין' יבוא לידי ביטוי בפרק שמייצר והולך עד הסוף. ומה שכתב שהמפרשים פירשו כר' אלעזר בר' שמעון ואבא יוסי בן חנן משום שהירושלמי (פ"ב ה"ז) שקליל וטרוי איליביהו – המעיין בירושלים יראה שאפשר להבין בירושלים בדיקת ההפך. מה גם שבמפרשים הנ"ל משמע – ראה ר"ש ורעד"ב (פ"ב מ"ז) – שמייצר עד סוף המשר ולא עד חמישים אמה. ועי' ב מהר"א פולדא (פ"ב ה"ז).
10. חז"א (ס"י ה ס"ק י). החזו"א הסתפק אם נאסרו גם כשיישר רק צלע אחת של אחד המשרדים. ונראה שכשמייצר את שני המשרדים אין הבדל אם מיצר אותם עד אמצע המרחק ביןיהם או עד נקודה אחרת ביןיהם כשבניהם מגיעים לאותה נקודה. ועי' הע' .28

ראייה ויא"א שצורך להרחק שתי אמות בראש אחד מן התחלת המשר, ואותם שתי אמות יהיו הולכות וכלות עד כל שהוא באורך של שתי אמות¹¹.

2. במשרים בודדים

ראייה וודוקא כשהועשה משרים הרבה, מותר הוא לסמוק באופן זה, ע"י הפסקה של שתי אמות ומיצר והולך, אבל אם הוא משר אחד צריך הוא להרחק כשיעור ההרחקה של אותו המין, לפי מה שהוא, תבואה או ירק, וכל אחד מהמין כдинו¹².

11. [קכו] ר"ש (פ"ב מ"ז); פ"י הרא"ש (פ"ב מ"ז) ואוי"ז (ח"א רשות) בפירוש השני ע"פ ירושלמי (פ"ב ה"ד); מהר"י קורוקס (פ"ד ה"ו) בשם יש מקילין; מלאכת שלמה (פ"ב מ"ז ד"ה עוד); ועי' גם ברדב"ז (פ"ד ה"ו) שלא גוס בירושלמי על שתי אמות' (וכך גם גרסת הירושלמי כ"י ליען); ועי' שעריך צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י יח) ודברי ישראל (אות ח-ט).

לשיטתו זו אין צורך בהרחקת שתי אמות על שתי אמות מרובעות. ונראה לבאר שכונת הר"ש שמרחיק שתי אמות בהתחלה המשר ומיצר והולך עד סוף המשר ואורך ה策ה צריך להיות לפחות שתי אמות ולכן במסור שאורכו פחות משתת אמות אין לה策. ועי' עוד להלן הע' 29.

בגלוונות הגרי"ק (בתוך תלמוד ירושלמי עם ביאור ר"ח קניבסקי, פ"ב ה"ד ד"ה ומפני) כתוב בביור הירושלמי, שבשודה שאורכה קטן יש להרחק שתי אמות לאורך רוב השדה ואח"כ מיצר והולך, כגון כשאורך השדה שלוש אמות מרחקן שתי אמות לאורך אמה וחצי ומשהו ואח"כ מיצר, וראה שם (ד"ה שם ואותה) ש לדעתנו ההרחקה שתי אמות היא רק בראש המשר ואין צורך בהרחקת שתי אמות מרובעות.

12. [קכו] ירושלמי (פ"ב ה"ד). וכן כתבו בביור הירושלמי: מלאכת שלמה (פ"ב מ"ז ד"ה השורוני) על משר ליד משר (ומבואר שבמשרים ובבים די בהרחקה קטנה כיוון שלא חשב כל מין) ומהר"א פולדא (פ"ב ה"ד) על משר ליד 'שדה'. וראה גם: קול הרמן (פ"ב מ"ז ד"ה טפחים); חסדי דוד (פ"ב ה"א); משנה ראשונה (פ"ב מ"ז ועי' פ"ב מ"ז ד"ה ירק בתבואה ופ"ג מ"ג ד"ה שורה ועי' תולדות יצחק פ"ג ה"ג ד"ה הייתה ובהערה שם); זרע הארץ (הלו' לה ועי' סוף הל' כד) בדעת הרמב"ם כאן. על שיעור ההרחקה בתבואה ובירק עי' לעיל פ"ג ה"ט והלאה.

ויש אומרים שבין שני משרים בודדים יש להרחק שתיהן אמות על שתיהן אמות ומיצר והולך.¹³

ויש אומרים שגם בין משר לשדה מרחק שתיהן אמות על שתיהן אמות ומיצר והולך: יש מי שאומר בשדה תבואה¹⁵, יש מי שאומר שرك בשדה ירק¹⁶, ויש מי שאומר שהן בשדה תבואה והן בשדה ירק.¹⁷

יש מי שאומר ששתי אחיות חיטים ואחות שעורדים שאין ביניהן בית רובע¹⁸, וזרע בינויהם משר חיטים ליד שדה החיטים ומשר שעורדים ליד שדה השעורים, דהיינו הרחק שתיהן אמות על שתיהן אמות בין המשרים ומיצר והולך, ואין אומרים שהמשרים נטפים לשדה.¹⁹ יש מי שאומר שאם יש הפסיק של שלושה טפחים בין שדה למשר מאותו מין או בין משר למשר מאותו מין אין הם מctrופים זה זהה²⁰, ואם יש על יד משר כזה שדה ממין אחר

13. פנ"מ (פ"ב ה"ו) בהסביר הירושלמי; בתי כלאים (סע"ג) בדעת השו"ע (ס"י רצץ סע"י לב); חז"א (ס"י ו ס"ק אאות טז וס"י ה ס"ק ז-ח). ועי' גם מיכל המים (פ"ב ה"ד).

14. ראה להלן אות ג (הע' 26-28) על ההבדל בין משר לשדה לדעתות אלו. אמונה יוסף (פ"ב ה"ד, עין משפט נר מערבי אות נב) כתוב שנראה שرك גם דעת הרמב"ם כאן שהסביר את דברי הירושלמי (פ"ב ה"ד).

15. בתי כלאים (סע"ג) בדעת השו"ע (ס"י רצץ סע"י לב); ומשמע בתבי כלאים (סע"י כא-כב) שבשדה ירק יש להרחק ששה טפחים על ששה טפחים (ועי' חוקות שדה תלמי שדה אותן).

16. ובין משר לשדה תבואה יש להרחק בית רובע – ארץ חמוצה (מדור וטבלא וטבלא ב).

17. חז"א (ס"י ו ס"ק אאות ג ואות יח, ס"י ט ס"ק ה, דיני כלאים ס"ק יב על משר של תבואה וראה להלן אות ד הע' 31, ועי' ס"י ה ס"ק ז-ח וס"י ו שם אות טז); דרך אמונה (פ"ד ס"ק מה). וראה גם זוatta לפנים בישראל (פ"ב מ"ז) וחוזן יחזקאל (פ"ב סה"ג). כך גם יש להרחק בין משר לבית רובע מרובע של תבואה (חז"א ס"י ו שם אות י' ובדרך אמונה שם כתוב להרחק בית רובע, ואינו מובן; וראה להלן פ"ד ה"ז הע' 16) או ירק (חז"א שם אות יט; דרך אמונה שם). וראה להלן אות ד שלדעת החזו"א דין משר הוא רק במשרים של תבואה. וראה עוד להלן סבב הע' 30.

על משרים בודדים ראה עוד מטה יחיאל (ס"י לח וס"י נא) ופאת השדה (פ"ב מ"ז) אות ד ואות ז.

18. עי' לעיל פ"ג ה"ט.

19. חז"א (ס"י ה ס"ק ז-ח ועי' ס"ק יג ד"ה ויש להסתפק); דרך אמונה (פ"ד ס"ק מ).

20. עי' לעיל (פ"ג ה"י אות א) ועי' חז"א (ס"י ה ס"ק ח).

אין צורך להרחיק אלא כשיעור ההרחקה שבין שדה למשר ולא כבן שדה לשדה; ועל כן, מי שרצה לזרוע שדה חיטים על יד שדה שעורים ואינו רוצה להרחיק עשר אמות וחומש, יכול לזרוע שדה חיטים, להרחיק שתי אמות, לזרוע משר שעורים, להשאיר פס חשוף של שלושה טפחים ולהמשיך לזרוע אחריו שדה שעורים.²¹

יש מי שאומר שמותר לזרוע שני משרים מאונכים זה לזו אף שאין ביניהם שתי אמות על שתי אמות, ויתכן שמותר אף אם אינם מאונכים אך הזרות ביניהם היא לפחות 45 מעלות, כיוון שהוא בראש תור, אך בפחות מכך אסור ללא הרחקה שתי אמות על שתי אמות.²²

3. ממדיו המשר²³

לשיטתו זו, יש מי שאומר שאין שיעור לשטח הזרוע.²⁴

יש אומרים שגודלו של המשר פחות משיעור שדה:²⁵

יש מי שאומר שרוחבו פחותה ממשונה אמות.²⁶

ויש מי שאומר שאין בשטחו תשעה קבים.²⁷

ויש מי שאומר ששיעור רוחב המשר משווה טפחים עד עשר אמות וחומש.²⁸

21. מצוות הארץ (ס"י כב סע' ח).

22. חז"א (ס"י ה ס'ק ג ד"ה והנה).

וראה עוד בחז"א (שם ד"ה ואפשר) שבין שני משרים הנפרושים ברוחבם יש להרחיק כמו בין שני משרים הנפרושים באורךם.

23. עי' עוד להלן פ"ד ה"ח. ועי' לעיל הע' 1.

24. מהר"י קורוקוס (פ"ד ה"ז) בדעת הרמב"ם כאן; ועי' גם במהר"א פולדא (פ"ב ה"ד ד"ה כ"ה, ומשמע שהמשר יכול להיות צר מכך). ועי' לעיל אותן ב (הערה 12).

25. ובדעות ההרחקה שונות (ראה משנה פ"ב מ"י ורמב"ם פ"ג ה"ח והלאה); ועי' קול הרמ"ז (פ"ב מ"י ד"ה טפחים); חסדי דוד (פ"ב ה"א); משנה ראשונה (פ"ב מ"ו ופ"ב מ"ז ד"ה ריק בתבואה) וזרע הארץ (היל' לה). על שיעור שדה עי' לעיל פ"ג ה"ט אותן א.

26. תפאי"י (פ"ב אותן לז) בתירוץ הראשון ובתי כלאים (סע' כב) בדעת השו"ע (ס"י רצץ סע' לב). ועי' בבעז (פ"ב אותן יא) ומשמע שאף ברוחב שמונה אמות ושליש נקרא משר.

27. ארץ חמדה (ח"א מדור ו פ"ד ופ"ה וח"ב ס"י ט) בדעת הרמב"ם.

28. חז"א (ס"י ה ס'ק יח, ס"י ו ס'ק א אותן ב-ג, ס"י ט ס'ק ח במכtab, דיני כלאים ס'ק ט). כאשר רוחבו פחות משווה טפחים דינו כייחדי (עי' פ"ג סוף ה"ח ופ"ג ה"א) וכאשר רוחבו עשר אמות וחומש הוא שדה.

וכתב החז"א (ס"י ו ס'ק א במכtab ד"ה ונראה) שבעשут קצירת המשר מותר לקוצר מעט

ויש מי שאומר שגודל המשר לא יותר משתי אמות על שתי אמות²⁹. יש מי שאומר שמשר שרוחבו ששה טפחים ליד שדה תבואה, אם אורכו עשר אמות וחומש ואחר כך הצר את רוחבו וזרע פחות מרווח ששה טפחים, יש בכלל דין משר אף במקום הצר והוא ניתר ע"י שתי אמות על שתי אמות שבראשו, אף אם הצר את רוחב המשר לפני עשר אמות וחומש, המקום שאינו רחב ששה טפחים נידון כיחיד ולא כמשר ואין די בהרחקת שתי אמות אף שההרחקה היא לכל האורך³⁰.

4. משר של תבואה ושל ירק

רמב"ם הרוצה לזרע שדהו משר משר מכל
מין ומין...

יש אומרים שדין משר הוא רק במשר של תבואה ולא במשר של ירק³¹.

מעט אף אם בשלב מסוים נשאר ממנו פחות מששה טפחים – אף כאשר את רבו – כיוון שכל ההרחקות הללו הן מדרבנן וניכר שהוא עוסק בקצרה; וכשהזרע זורע הכל ביום אחד וקרוב הדבר שאפי' כשזרע בשנים או בשלושה ימים כל שזרע לפני שנשרשו מותר. עי' הע' 10.

עוד כתוב החזו"א (דיני כלאים ס"ק טז) שהשיטה הזורע נעשה משר רק כשזרע כלו מין אחד, אף כשזרע שני מינים וביניהם המרחק הדורש בין מין למין אין הם מctrופים להחשב משר.

עי' פאת השדה (פ"ב מ"ו אות ד ואות י) שכתוב שרוחב המשר לפחות שתי אמות. ארץ חמדה (מדור ו פ"ה) בדעת הר"ש (פ"ב מ"ו); וככתב שהיתר במשר הוא משום שבשיטה קטן לא החמיר ולפירושו השני בר"ש כשזרע משולש שבבסיסו שתי אמות וגובהו שתי אמות גם ההרחקה יכולה להיות משולש כזה וכאשר זורע מושרים מרובעים יש להרחק ביניהם מרובע שתי אמות על שתי אמות (וצ"ע היכן נמצא חילוק זה בר"ש; עי' בגרסת הר"ש כ"י פריז בתוך ירושמי עם פירוש תולדות יצחק). על שיטת הר"ש עי' לעיל אות א (הע' 11). החזו"א (ס"י ה ס'ק י"ח) כתב שרוחב המשר לר"ש הוא השיעור שבמשנה (פ"ב מ"ו). זוהב הארץ (פ"ד ה"ז) כתב שלר"ש אורך המשר שתי אמות. עי' פאת השדה (פ"ב מ"ו אות ד). עי' שערין צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י י"ח) ודברי ישראל (אות ח-ט).

30. חז"א (ס"י ט ס"ק ח במכחטב); עי' הע' 28.
31. חז"א (ס"י ו ס"ק א, דיני כלאים ס"ק יא-יב, ס"י ה ס"ק ח); זרע הארץ (ה' לה); ארץ חמדה (מדור ו פ"ה, טבלא א וטבלא ב); זהב הארץ (פ"ד ה"ז). וכ"מ במלאת שלמה (פ"ב מ"ו ס"ד"ה השדרוני); תפא"י (פ"ב אות לז) ופני אריה (פ"ג ה"א ד"ה משנים) וראיה תוספתא (פ"ב ה"א).

ויש אומרים שдин משור הוא גם בירק.³²

5. ההרחקה בין משור תבואה ליחידי³³

יש מי שאומר שבין משור תבואה ליחידי תבואה יש להרחק בית רובע³⁴ ובין משור תבואה ליחידי יرك יש להרחק ששה טפחים³⁵ על פni כולה ואין להזכיר.³⁶ ויש מי שאומר שבין משור תבואה ליחידי תבואה יש להרחק שתי אמות מרובעות ובין משור תבואה ליחידי יرك יש להרחק ששה טפחים מרובעים.³⁷

ב. שיטת הסוברים שרוחב המשרים שתי אמות⁴

ראייה ויל"א³⁸ שכל משור ומשר צריך שייהה שתי אמות על שתי אמות, מותר ואז

32. משנה ראשונה (פ"ב מ"ז ד"ה בש"א); פאת השדה (פ"ב מ"ז אות ד ואות י) ושכן משמע ברמב"ם כאן. וכ"מ מדברי הרב לעיל אותן ב. גם ברדב"ז (פ"ד ה"ז) ובkol הרמ"ז (פ"ב מ"ז ד"ה טפחים) מוכח שבירק יש דין משור, ויתכן אף להבין מדבריהם שדין משור הוא רק בירק.

הר"ש (פ"ב מ"ז, ומעי"ז גם בפי ראי"ש שם ובאו"ז ח"א רשות) כותב: "פירוש משור מר, מלשון רב זרע לה לגנטא דבי רב משاري משاري בסוף פ"ק דקידושין (לט ע"א) כלומר ערוגות ערוגות". דברים אלו מבוססים על דברי העורך (ערך משור). ובארץ חמדה (מדור ו פ"ה) כתוב שהר"ש מפרש ש'משיר' מובנו ערוגה של תבואה". אך לכארה מהשווות הר"ש את סוגיתנו לסוגיה בקידושין יש מקום להבין שהכוונה דוקא לערוגה של יرك שהרי שם מדובר על ערוגה של יرك (עי"ש, וראה עוד בס' כלאי זרעים והרכבה עמ' 235 הע' 7 ובעורק השלם ערך משור). אמן ניתן לומר שהעורך והר"ש רצוי רק ללימוד מסוגיה זו שמשור הוא ערוגה אך לאו דוקא ערוגת יرك.

וראה עוד להלן הע' 41.

33. על יחידי עי' לעיל פ"ג הלכות: ח, י, יג, טז.

34. חז"א (ס"י ו ס"ק א אותן יז ודיני כלאים ס"ק יד); דרך אמונה (פ"ד ס"ק מה). ועי' מטה יחיאל (ס"י נא אותן ח).

35. חז"א (ס"י ו ס"ק א אותן כא ודיני כלאים ס"ק יד).

36. מצוות הארץ (ס"י כב סע' ו, יא); דרך אמונה (פ"ד ס"ק מה).

37. ארץ חמדה (מדור ו טבלא א וטבלא ב).

38. בכת"י מופיע קטע זה בתחילת ההלכה, לפני הקטע שלעיל באות א.

לזרוע כל משך ומשר ואין צורך להרחיק ביניהם אלא כל שהוא מיצר הוא מניה בין כל משך ומשר.³⁹ יש אומרים שאין צורך בשתי אמות על שתי אמות אלא רוחב המשר צריך להיות שתי

39. [קכח] ר"ש, פ"י הרא"ש (פ"ב מ"ו) ואו"ז (ח"א רסח) בפירוש הראשון ע"פ ירושלמי (פ"ב ה"ד); וכרכ' מאיר (פ"ב מ"ט) הסובב שאין צורך בהרחקה.

גם לדעת הגרא"א (שנו"א פ"ב מ"ו ופ"ג באור על הערגוה ד"ה מה שניים) אין צורך בהרחקה וגודלו של המשר צריך להיות שתי אמות על שתי אמות וכותב לאחריו שיעור זה מיצר את המשר והוא צריך להיות לכל אורך השדה (ראה להלן פ"ד ה"ח). והמלאת שלמה (פ"ב מ"ו ד"ה בפי) כתוב בשם הריא"א שגודלו של כל משר צריך להיות שתי אמות על שתי אמות ואין צורך בהרחקה ולאחר מכן אמota אם רוצה לעשות את המשר פחותה מרוחב שתי אמות רשיין להצער אותו עד כל שהוא. וראה גם פנ"י אריה (פ"ג ה"א ד"ה שניים); מטה ייחיאל (ס"י לו) ותוספתא פשוטה (פ"ב ה"א). לפירוש זה, זו כוונת היירושלמי "ומיצר והולך אפילו כל שהוא"; לפי הרא"ש, כוונת היירושלמי שההרחקה – המיצר – תהיה כל שהוא.

גם בפי' רביינו נתן אב הישיבה (פ"ב מ"ו) הבין שהשיעור במשנה הוא שיעור רוחב המשרים ועי' גם בריבמ"ץ (פ"ב מ"ו; בס' כלאי זרעים והרכבה פ"ב מ"ו עמ' 238, כתוב בדעת הריבמ"ץ שכנראה בין המשרים יש להרחיק ג' תלמים של פתיח; ובזועע הארץ היל' לה כתוב שמשמעו שלריבמ"ץ אין צורך הרחקה – וכן הבינו בריבמ"ץ התוספתא פשוטה פ"ב הע' 2 ור"ק כהנא בהר המלך ח"ה עמ' רפח-ט – אמונם מה שלמד מהציוויל ברייבמ"ץ אינו מובן שהרי חציו שיק למשנה הבאה; גם הדברים שכותב זרע הארץ בדעת האו"ז נראים סותרים את עצםם) וראה עוד להלן.

וראה מה שהקשו על הרא"ש מהר"י קורוקס (פ"ד ה"ו) וחזו"א (ס"י ה ס"ק יח).

אמות בתחילתו ולאחר מכן מצר והולך⁴⁰. ו רשאי לזרע כך במשר כל מין וafilו תבואה⁴¹.

רשות (פ"ב ה"ד ופ"ב ה"ח ע"מ ל"ד"ה וכי תימא וראה גם פ"ג ה"ו ע"מ' מו ד"ה ובתבואה ורשות פאה פ"ב ה"א) לר' חייא ורבנן בירושלמי שם ולתוספתא (פ"ב ה"א); וכותב שהעיקר כפירוש הראשון בר"ש (פ"ב מ"ו) ושלר"ש אין צורך בשתי אמות על שתי אמות מרובעות; ניר (פ"ב ה"ד, וראה בירושלמי כי לידין שלא גרס על שתי אמות); כלאי זרעים והרכבה (פ"ב מ"ו ובמבוא ע"מ' 12 וראה גם ע"מ' 302 בביאור התוספתא פ"ב ה"ג). רשות מבאר שם רוחבו יותר משתי אמות דינו לא כמשר אלא כshedah (עי' לעיל פ"ג ה"ט הערכה 5).

רשות (פ"ב ה"ד ע"מ' כב ד"ה ועכשו).
רשות מוסיף עוד שסביר המשר יש תלם קטן למים, עי' לעיל הע' 1. אך בס' כלאי זרעים והרכבה (שם) כתוב שהמשנה עוסקת בשדה בעל שזורעים בו גידולי שדה.

וראה עוד לעיל (1 אות ד ובהע' 32).
עוד כתוב הרשות (פ"ב ה"ד ופ"ב ה"ח ע"מ' ל"ד"ה וכי תימא ופ"ג ה"ו ע"מ' מו ד"ה ובתבואה וראה גם רשות פאה פ"ב ה"א ומלاكت שלמה וחzon נחום פאה פ"ב מ"א) שאורך המשר צריך להיות מראש השדה ועד סופו או עד רבו (אליבא דת"ק בתוספתא פ"ב ה"א; לר' אלעזר בר שמעון ובא יוסי בן חנן בתוספתא, אורך המשר בשדה גדולה צריך להיות חמישים אמה). וראה גם ניר (פ"ב ה"ד ופ"ג ה"ב); תוספתא כפושטה (פ"ב ה"א) ובס' החקלאות בארץ-ישראל בימי המקרא המשנה והתלמוד (עמ' 31).

עוד כתוב הרשות (שם ד"ה ומשר וד"ה בעשוייה) על פי הירושלמי שאין לעשות משר אחד באמצע שדה או סמוך לשדה אחר אלא רק לעשות את כל השדה כולה משרים. ועי' עוד במא שכותב הרשות (פ"ג ה"ו ד"ה ובתבואה) בביאור התוספתא (פ"ב ה"ג).

הלכה ז

- א. קרותות גדולות מבית רובע
- ב. אופן הזרעה של תשע קרותות בתוך בית סאה
- ג. גודל קרותות והמරחק שביניהן
- ד. זריעת קרותות בהרחקה
- 2. זריעת קרותות בהיכר ראש תור
- 3. זרעה ללא הרחקה
- 4. זרעה בבית סאה שצורתו שונה

רמב"ם

רצתה לעשות שדהו קרותי קרותת מכל מין ומין לא יעשה בתוך כל בית סאה יתר על תשע קרותות, כל קרותת מהן בית רובע וنمצא רחוק בין כל קרותת וקרחת קרוב לעשר אמות פחות רבע, שכל בית סאה חמשים על חמישים⁴.

א. קרותות גדולות מבית רובע

רמב"ם לא יעשה בתוך כל בית סאה יתר על תשע קרותות, כל קרותת מהן בית רובע.

ראייה והה אם רוצה לעשות קרותות יותר גדולות, ושיהיו פחות מתשע לבית סאה⁵; רק שייהי שיעור כזה של ריחוק שבין קרותת וקרחת, של קרותת לבית רובע בתשע קרותות, מפסיק בין המינים⁶, ושלא יהיה נוגעים הזרעים.

1. ראה להלן הלכה ח.
2. Taboah, ריק ומיניהם שעליים מותפשים (רש"ס פ"ד ה"ז ד"ה כ"ד וד"ה תשע) וראה כס"מ (כאן). והחזו"א (ס"י וס"ק יב) הסתפק האם דין זה שאינו עושים עשר קרותות בבית סאה נוהג גם בירק.
3. משנה (פ"ב מ"ט) כחכמים. (ורש"ס פ"ב ה"ז ד"ה ולענין, כתוב שקי"ל קר' אליעזר בן יעקב שם במשנה שמשנתו קב ונקי, ותמה על הרמב"ם כאן, וראה תוי"ט פ"ב מ"ט ד"ה עשר ולהלן הע' 4).
4. רמב"ם (פיה"מ פ"ב מ"ט); שור"ע (ו"ז ס"י רצץ סע"י לא); לבוש עטרות זהב (ס"י רצץ הלכות כלאי זרעים סע"י לא); חכמת אדם שערץ צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י יט). וראה נגפ⁵ רע"ב (פ"ב מ"ט); עז החיים (פ"ב מ"ט ד"ה בית) ופנ"מ (פ"ב ה"ט) שהלכה כחכמים.
5. [קכח] תוס' אנשי שם (פ"ב מ"ט ד"ה מקרחת).
6. ראה להלן אות ג.

של המינים החלקיים בשום מקום⁷.

ב. אופן הזורעה של תעש קrhoחות בתוך בית סאה

1. זורעת הקrhoחות בהרחקה

ראי"ה ואופן הזורעה של תעש קrhoחות הללו בתוך הבית סאה, מקרחת לבית רובע, צריך להיות באופן כזה, שהבית סאה שהוא חמישים על חמישים אמה, יחלק אותה לחמש שורות, יהיה הוחב של כל שורה בית רובע בקרוב, וכל שורה תהיה מחולקת לחמשה חלקים שבהם יהיה בכל חלק ערך של בית רובע בקרוב, וזרע השורות, ראשונה, שלישית וחמישית, ומיניהם שנייה ורביעית בורות, ובשלשת השורות שהוא זרע אותן איננו זרע כ"א שלשה ובאים בכל אחת ואחת, באופן שהיה בכל אחת מהשורות הזורעות רובע מפסיק בין זורעת לאופן אחת של כל מין ושורה שלמה שיש בה רוחב של רובע מפסקת בין שורה ושורה, ואז אין כל מין נוגע בחכירו כלל בשום אופן, ובכל צד יש בית רובע ריווח בין קrhoת הזורעה לחבירתה⁸.

יש מי שואמר שאין לזרע בדרך זו⁹.

7. [קכט] ד"ע (וראה להלן אותן בענין המינים בזויות); חז"א (ס"י ו ס"ק יא ד"ה וראב"י, אך ראה סק"ג ד"ה ולפי', שכותב שלשיות הרמב"ם שההרחקה פחות מבית רובע – ראה להלן הע' 16 – אם זרע יותר מבית רובע ירחיק בית רובע שלם וכן זרע פחות מבית רובע יכול לזרע יותר מתשעה מינים אך ירחיק בית רובע שלם).

8. [קל] רמב"ם (פיה"מ פ"ב מ"ט); ור"ש (פ"ב מ"ט ד"ה וחכמים); פ"י הרא"ש (פ"ב מ"ט ד"ה וחכמים); רע"ב (פ"ב מ"ט ד"ה וחכמים); עליה ישן כתיבה אשכנזית (במלאת שלמה פ"ב מ"ט ד"ה וחכמים); בית יעקב (בירב, פ"ד ה"ז); עץ החיים (פ"ב מ"ט ד"ה וחכמים); מהר"א פולדא (פ"ב ה"ז ד"ה וחכמים) בהסביר המשנה; הון עשיר (פ"ב מ"ט ד"ה תעש) בהסביר הירושלמי לדעת הרע"ב; חכמת אדם שערץ צדק (משפט הארץ פ"ג סע' יט); תפאי" (פ"ב אותן ס"ו) והלcta גבירתא (פ"ב מ"ט); ערוה"ש (ס"י רצז סע' נ).

9. זרע הארץ (הלו, לו) בהסביר הירושלמי לגר"א (באורי הגרא"א לירושלמי פ"ב ה"ז). וראה מה שהקשו ריש"ס (פ"ב ה"ז ד"ה ונ"ל) ומרח"פ (פ"ב ה"ז ד"ה וחכמים) על שיטת הרמב"ם והר"ש.

2. זרעת הקרותות בהיכר ראש תור

ראייה ויש עוד אופן שמותר לזרוע תשע קרותות אע"פ שאינו מנתה ריווח של שורה בין כל מין ומין, והוא שיזרע ע"פ החלוקה הנזכרת, שמחלק את הבית סאה לחמש שורות והשורה לחמשה חלקים מרווחים, בשורה ראשונה שלש קרותות בהפסקה בין כל אחת ואחת מהקרחות בית רובע בקרוב, ובשורה שנייה שתי קרותות בהפסקה בין כל אחת ואחת, ואם זרע את השורה הראשונה את הרביעים א' ג' ה', יזרע בשניה ב' ד' ובשלישית ג' בלבד ואח"כ בשורה רביעית חזר וזרע קרותות ב' וד' וב חמישית זרע את הקרותה השלישייה בלבד. ובזה האופן מותר אע"פ שאין שורה כורה מפסקת בין מין למין והם נוגעים זה בזו בזויות שלהם, מותר בהפסקים ככל בנסיבות ראש תור כזה¹⁰.

ויש אומרים שאין לזרוע את הקרותות בראש תור¹¹.

10. [כלא] ירושלמי (פ"ב ה"ז) לרבען ע"פ פנ"מ (פ"ב ה"ט ד"ה ה"ז) ומרה"פ (פ"ב ה"ז ד"ה וחכמים) וכתב כך גם בדעת הרמב"ם; ריבמ"ץ (פ"ב מ"ט ד"ה וחכמי); זהב הארץ (פ"ד אות ח) בדעת הראב"ד (להלן הע' 17). וראה רש"ס (פ"ב ה"ז) ולהלן הע' 17. ורי"א (במלאתו שלמה פ"ב מ"ט ס"ה וחכמים) באර בירושלמי שבמוקם שיש עשרים וחמש קרותות שכל קרותת היא בית רובע, זרע בשורה הראשונה קרותת א' ג' ה', בשניה קרותות ב' וד', בשלישית קרותת ה', ברביעית קרותות ב' וד' וב חמישית קרותת א'. ולחם משנה (למשניות, פ"ב מ"ט) באאר בירושלמי שמחלק את הבית סאה לעשרים וחמש ריבועים שווים וזרע בשורה השלישייה קרותות א' ג' ה', ובשורה ההשניה והרביעית זרע קרותות ב' וד', ובשורה הראשונה וה חמישית זרע קרותת ג' ; וראה מה שקרה על פירוש זה בתוס' א"ש (פ"ב מ"ט ד"ה וחכ"א) ואת ההסבר שלו בדברי הירושלמי. ומהר"א פולדא (פ"ב ה"ז ד"ה תלת) באאר בירושלמי שزرע בשורה הראשונה קרותות א' ג' ה', בשניה קרותות ב' ד', בשלישית א', ברביעית ב' ה' וב חמישית קרותת א'; ובספר ניר (פ"ב ה"ז) באאר שזרע בשורה הראשונה קרותות א' ג' ה', בשניה ב' ד', בשלישית ג', ברביעית ג' וב חמישית ב', ד'. וראה עוד: שער תורת ארץ-ישראל (עמ' 47) ; כלאי זרעים והרכבה (פ"ב מ"ט עמ' 290); קהילות יעקב (זרעים סי' כה); ביאור ר"ח קניבסקי לירושלמי (פ"ב ה"ז ד"ה היאק, ושם בಗליונות הגראי"ק פ"ב ה"ז); שמחת תורה (סי' טז); ר"ל מוסקוביץ, "לפתרון של שתי סתומות בירושלמי" (סידרא יא, עמ' 73-80). וראה חז"א (סי' ו ס"ק יא ד"ה ובירו) שישנן כמה אפשרויות לזרעת תשעה מינים בבית סאה.

11. זרע הארץ (הלו' לו); זהב הארץ (פ"ד אות ח) ור"ק כהנא (הר המלך ח"ה עמ' רצ) בדעת

3. זרעה ללא הרחקה

ויש מי שאומר שמחלך את כל הבית סאה לתשעה חלקים, ויעשה שלוש שורות ובכל שורה שלושה חלקים, ויזרע בכל חלק מין אחר ואת החלק האמצעי ישאיר פנו¹².

4. זרעה בבית סאה שצורתו שונה

יש מי שאומר שאין צורה מוכרתת לבית סאה והוא יכול להיות בכל צורה שהיא ובלבד שלא ימצא שטח שמחזיק בבית סאה ויהיו זרעים בו עשרה מינים, וירחיק בית רובע בין המינים¹³.

ג. גודל הקrhoחות והמרקח שבייניהם

ראייה ושינור בית רובע הוא עשר אמות וחומש אמה על עשר אמות וחומש אמה¹⁴, וכשהוא זורע תשע קrhoחות לכל אחת היא בית רובע, נמצא שמקום המבדיל שבין קrhoחת וקרחית הוא עולה קרוב לעשר אמות פחות רבע¹⁵ כמובא בהלכה זו, שהוא פחות מבית רובע¹⁶.

הרמב"ם והר"ש וראה תוי"ט (פ"ב ה"ט ד"ה עשר); עז החאים (פ"ב מ"ט ד"ה עוד); הון עשיר (פ"ב מ"ט ד"ה עשר); תפאי (פ"ב אות סו) ופני אריה (פ"ב ה"ז ד"ה הא). והחزو"א (ס"י ו ס"ק יג ד"ה והר"מ) כתוב שגם לרמב"ם והר"ש יכול לזרע כמו הצורה שבירושלמי.

12. פ"י רבנו נתן אב הישיבה (פ"ב מ"ט) לחכמים. וראה על אופן זרעה נוסף בשיטת הגרא"א להלן הע' 19.

13. חז"א (ס"י ו ס"ק יב ד"ה והנה וס"ק א ט, דיני כלאים אותן יט). וכשהשתו גודל מבית סאה מותר לעשות עשר קrhoחות, וכל שטח חרב החבוש בזרע משני צדדים זה כנגד זה, נמדד עם הזרע להחשב יותר מבית סאה להתר עשרה מינים (חז"א ס"י ו ס"ק יב ד"ה והא וד"ה ונראה, עי"ש עוד).

14. ראה לעיל (פ"ג ה"ט אות ה).

15. 9.7 אמות.

16. רמב"ם (פיה"מ פ"ב מ"ט); רדב"ז (כאן); בית יעקב (בירב, פ"ד ה"ז); פנו"מ (פ"ב ה"ט ד"ה היק); הלכתא גבירתא (פ"ב מ"ט, וראה תפאי"ז אות סו ואות לו); ערוה"ש (ס"י רצץ סע"נ); ארץ חמדה (ב, ח"א מדור, ו, טבלאות וראה פ"ד); ועי' תוי"ט (פ"ב מ"ט ד"ה תשע), ולדעתו הדרוש בהרחקת בית וובע שלם בתבואה (משנה פ"ב מ"י; ראה לעיל רמב"ם פ"ג ה"ט) הוא בקרחות בודדות ולא בהרבה קrhoחות (וראה Tos' אן"ש פ"ב מ"ט ד"ה תשע); אך החזו"א (ס"י ו ס"ק יג) כתוב שלשיות הרמב"ם גם כuszoreu רק שני מינים לכל

ויש מי שפרש להיפך, שמדובר הזרע אין מותר שיחזיק כ"א עד קרוב לעשר אמות פחות רביע, שהוא פחות מבית רובע, והחילק המבדיל בין המינים צדיק שהיה בית רובע שלם, שהוא עשר אמות וחומש אמה על עשר אמות וחומש אמה, כמו שאמרנו¹⁷.

ויש מי שאומר שהן השיטה הזרע והן השיטה המבדיל בין המינים הם בגודל עשר אמות על עשר אמות¹⁸.

ויש מי שאומר שאין צורך בהרחקה בין המינים השונים ועושה תשע קרותות לכל אחת מהן לא פחות מבית רובע, ואין צורך לזרע את כל הבית רובע אלא שהיה לכל מין קרקע בשיעור בית רובע¹⁹.

אחד בית רובע מרובע די בפחות מבית רובע, וכ"פ בארץ חמדה שם וכתב (שם פ"ד ופ"ה וח"ב סי' ט) שקרחות היא מרובע שאין בו שיעור שדה (תשעה קבים לשיטתו) וראה בטבלאות שם ששיעור הרחקה זה הוא גם בין קרותה למשר או ליחידי בתבואה ובין קרותת התבואה לקרות ירק (וראה לעיל פ"ד ה"ו הע' 17). וראה עוד על שיטת הרמב"ם לעיל (הע' 7).

17. [כלפ'] ראב"ד ע"פ מה"פ (פ"ב ה"ז ד"ה וחכמים); ההרחקה בית רובע היא כדי בתבואה (ראה לעיל פ"ג ה"ט); וראה הון עשיר (פ"ב מ"ט ד"ה ועشر). גם דעת החז"א (ס"י ו ס"ק יא-יב וס"ק א, דיני כלאים אותן יט) שיש להרחק בית רובע בין מני התבואה או תבואה וירק) הזרעים בשטחים מרובעים (וגם אם שטחים פחות מבית רובע אך יותר מששה על ששה טפחים; וכן בין מרובע התבואה או ירק ליחידי התבואה יש להרחק עשר אמות וחומש). וראה רש"ס (פ"ב ה"ז) שבא רבעת חכמים במשנה שהשיטה הזרע והשיטה החרב שניהם בגודל בית רובע וכתב שכך פירש גם רב שלמה בר מאיר בן סהולה. וראה לעיל הע' 10 ובשיטות המוזכרות שם המבוארות את אופן

זרעיה שבירושלמי. וראה להלן הע' 18 על שיטת הר"ש.

18. תוי"ט (פ"ב מ"ט ד"ה תשע) בדעת הרע"ב (פ"ב מ"ט); שעשרה בבית סאה עשרים וחמש קרותות שווות, וראה ר"ש ורא"ש (פ"ב מ"ט); וכן פירש מהר"א פולדא (פ"ב ה"ז ד"ה וחכמים) במשנה, וראה לחם משנה (למשניות, פ"ב מ"ט) וסידרא יא (הנ"ל סוף הע' 10, בהע' 4). ובארץ חמדה (ב, ח"א מדור ו פ"ד ופ"ה) הבין בר"ש שוגם לדעת חכמים במשנה השיטה הזרע והשיטה המבדיל בין המינים הוא בית רובע (עשר אמות ושני טפחים ומחצית אורך על עשר אמות רוחב); וראה גם כלאי זרעים והרכבה (פ"ב מ"ט עמ' 287-288); דרך אמונה (פ"ד ס"ק מ"ט) וארץ הבחירה (פ"ב מ"ט).

19. ג"א (שנו"א פ"ב מ"ט וראה מ"ז) לדעת חכמים במשנה, ועי' בבאורי הג"א לירושלמי (פ"ב ה"ז).

הלכה ח

א. קרותת שאינה ריבוע

רמב"ם
ומה בין המשר לקרוחת, שהמשר ארוך וקרוחת מרובעת.²

א. קרותת שאינה ריבוע

רמב"ם שהמשר ארוך וקרוחת מרובעת.

ראייה ומשמע דלא סגי שהייה ארכו יתר על רחבו לצאת ע"י זה מכלל קרותת ולהכנס בכלל משר, אלא שהייה תלם מפולש בכלל אורך השדה, הא פחות מזה דין קרותת יש לו.³

יש מי שאומר שקרוחת איננה דוקא מרובע שווה צלעות ממש, וגם מרובע בגודל שתים עשרה אמות ומחצה על שטונה אמות ושליש נחשב מרובע.⁵

יש מי שאומר שכל שארכו עוזף על רוחבו אפילו במקצת,שוב אין תורה מרובע עליו ודינו כמשר.⁶

1. הרוצה לזרוע שדהו משר מכל מין מרוחיק בין כל משר ומשר רק שתי אמות על שתי אמות ומיצר והולך (ראה לעיל ה"ז); ואילו אם רצה לעשות שדהו קרותת מכל מין ומrixק קרוב לעשר אמות פחות רבייע (ראה לעיל ה"ז).
2. ראה לעיל (פ"ד ה"ז הע' 1).
3. רמב"ם (פיה"מ פ"ב מ"ט ומ"ו); ש"ע (יר"ד סי' רצץ סע' לג); לבוש עטרת זהב (ס"י רצזו הלכות כלאי זרעים סע' לג). וראה ירושלמי (פ"ב ה"ז). וראה: תפאי (פ"ב אות סו ואות לז, וראה תפארת יעקב פ"ב מ"ו ד"ה א"נ); תוס' אנ"ש (פ"ב מ"ט ד"ה תשע); משנה ראשונה (פ"ב מ"ו ד"ה בש"א).
4. [קלג] שנור"א (הארון, פ"ב מ"ז); ת"י (תפאי פ"ב אות לז); ועי' לעיל (פ"ד ה"ז הע' 39).
5. תוי"ט (פ"ב מ"ט ד"ה קרותת); מלאכת שלמה (פ"ב מ"ט ד"ה וחכמים) בשם ר"א; וראה קול הרמ"ז (פ"ב מ"ט ד"ה ומכל); תפאי (בזע פ"ב אות יא) וזהב הארץ (פ"ד אות ט). ועי' לעיל (פ"ד ה"ז הע' 16–18).
6. ארץ חמדה (ב, ח"א מדור ו פ"ה) בדעת הרמב"ם כאן ועי' לעיל (פ"ד ה"ז הע' 16). וכן דעת החזו"א (דיני כלאים אות ט, סי' ו ס"ק א, ח-יד, ז) ועי' לעיל (פ"ד ה"ז הע' 17).

ויש מי שאומר שמיינר ההבדל בין משך לקרוחת הוא בגודלם ולא בצורתם: משך שייעורו לא יותר משתי אמות על שתי אמות מרובעתות⁷ והוא יכול להיות גם ריבוע, וקרוחת היא מרובע שאין בו שייעור שדה ואף שאורכו עודף על רוחבו⁸.

.7 ראה לעיל פ"ד ה"ו אות ג.

.8 ארץ חמדה (ב, ח"א מדור ו פ"ד ופ"ה) בדעת הר"ש והראב"ד, עי' לעיל (פ"ד ה"ז הע' .(18).

הלכה ט

5. הסוברים שאין צורך בהרחקה ליד חלקה גדולה
- ב. זריעה בראש תור ללא הרחקה
- ג. זריעת יותר מ חמישה מינים בהרחקה הרואיה
- ד. בערוגה ששה עלי טפחים
- ה. הרחקה בין ירקות שאיןם בערוגה
- א. ההרחקה בין המינים ואופן הזריעה
1. הסוברים שיש להרחק טפח וחצי
2. הסוברים שיש להרחק שלושה טפחים
3. הסוברים שיש להרחק טפח
4. הסוברים שיש להרחק ששה טפחים

רמב"ם

מִנִּי יַרְקׄוֹת שָׁאַיִן דָּרְךׄ בְּנֵי אָדָם
לְזָרוּעַ מֵהֶם אֶלָּא מַעַט מַעַט כָּמוֹ
שְׁבָאָרְנוֹי מַוְתֵּר לְזָרוּעַ מֵהֶם אֲפִילוֹ
חַמְשָׁה מִנִּין בְּתוֹךְ עַרְוגָה אַחַת
שְׁהִיא שָׁחָה טפחים עַל שָׁחָה טפחים.
וְהִיא שִׁזְוּעַ אַרְבָּעָה מִנִּין בְּאַרְבָּעָ
רוּחוֹת עַרְוגָה וְאֶחָד בְּאַמְצָעָ²
וַיַּרְחִיק בֵּין כָּל מִין וּמִין כָּמוֹ טפח
וּמְחַצָּה כִּדְיַי שֶׁלָּא יִגְנֹקֵן זֶה מֵזֶה³. אַבְלָ
יַתֵּר עַל חַמְשָׁה מִנִּין לֹא יִזְרֹעַ וְאֶפְ
עַל פִּי שְׁמַרְחִיק בְּינֵיהֶם לְפִי
שְׁמֵנִין הַרְבָּה בְּעַרְוגָה כַּזּוֹ הַרְיִי הַזּ
כְּנָטוּעַ בְּעַרְבּוּבִיהַ.

1. ראה לעיל רמב"ם פ"א ה"ט. וראה להלן רמב"ם פ"ד ה"ג.
ראה מקדש דוד (ס"י) סאות ה ד"ה וכן) שכתב ע"פ הירושלמי (פ"ג ה"א) שכשם שירקות נזרעים חמישה מינים בערוגה כך חמישה מיני תבואה נזרעים בבית רובע, וראה תוי"ט (פ"ב מ"ט ד"ה עשר); מהרא פולדא (פ"ג ה"א ד"ה מהו); חז"א (ס"י ו ס"ק י"ח); אמונה יוסף (פ"ג ה"א ד"ה מהו להקריח בית) ומטה ייחיאל (ס"י סד); אך ראה מרכיבת המשנה (פ"ד ה"ט) ואמונה יוסף (הוספה לפרק ערוגה ד"ה מה שהביא) שכתבו שלדעת הרמב"ם כאן הרי זה אסור. ועי' ארץ חמדה (ב, ח"א מדור ו פ"ו ו ח"ב ס"י ח ו ס"י יא).
2. משנה כלאים (פ"ג מ"א) ושבת (פ"ט מ"ב); תוספთא (פ"ב ה"ט); ר"ף (שבת לד ע"ב בדף הר"ף); ר"א"ש (שבת פ"ט ס"י א).
3. ראה בבל שבת פ"ד ע"ב-פה ע"א.
4. סמ"ג (ל"ת רעט); שו"ע (י"ז ס"י רצז סע"י לד); חכמת אדם שערץ צדק (משפטי הארץ פ"ג סע"י כה).

א. ההרחקה בין המינים ואופן הזרעה

1. הסוברים שיש להרחק טפח וחייב

רמב"ם וירחיק בין מין ומין כמו טפח
וממחצה⁵.

ראייה ונראה שהוא זורע לדעה זו בצדדים באופן כזה שהיה מין א' רחוק מhabיו כמו טפח ומחצה וה"ה באמצעות יכול לזרע כמה שירצה ממין אחד רק שהיתה הפסק של טפח ומחצה מכל צד⁶.

2. הטוברים שיש להרחק שלושה טפחים

ראייה ויש מי שפרש שטפח ומחצה שאמרו הינו לא שהיה די בריחוק חלל של טפח ומחצה בין מין למין, אלא שזה הוא שיעור היניקה שכל מין מהזרעים יונק, וצרכין להרחק שיעור כזה שלא יתערבו היניקות של המינים זה זהה. ולפי זה צריכה ההרחקה להיות שלשה טפחים כדי שתיהי יניקה של טפח ומחצה לכל מין. אלא שלדעתו זו שיעור זה של יניקה של טפח ומחצה הוא עם המקום של הזרעים בעצמו⁷. ולפי זה יכול איינו

5. וכן דעת הר"ש ופי' הרא"ש (פ"ג מ"א). וראה גם: גנזי קדם (ה ס"י לה, מובא בספר הליקוטים ברמב"ם מהדו פרנקל כאן); ר"ח (שבת פה ע"א, ראה וראב"ד כאן); ש"ו"ת ר"י מיאש (ס"י כו); רמב"ם (פיה"מ כלאים פ"ג מ"א, שבת פ"ט מ"א); פ"י רבינו פרחיה (שבת פד ע"ב); ריבמ"ץ (פ"ג מ"א); כפתור ופרח (פרקנו-נו); רע"ב (כלאים פ"ג מ"א); לבוש (עטרת זהב ס"י רצוי הלכות כלאי זרעים סע"י לד); פני משה ורואה הפנים (כלאים פ"ג ה"א ושבת פ"ט ה"ב); תפא"י (כלאים פ"ג אות ג ושבת פ"ט אות יא) והלכתא גבירתא (פ"ג מ"א); חז"א (ס"י ז ס"ק כה ד"ה דינים ודיני כלאים אותן א). לשיטה זו, טפח וחייב איינו כולל את מקום הזרעים (ר"ש שם; אך עי' רמב"ן שבת פד ע"ב ד"ה והו).

6. פני יהושע (שבת פד ע"ב ד"ה במשנה) וערוה"ש (ס"י רציז סעיף נג) בדעת הרמב"ם כאן, וראה חז"א (ס"י ז ס"ק כה).

7. [קהל] רדב"ז (כאן); וככרש"י (שבת פד ע"ב – פה ע"א). לדעת רשי, יש לעשות היכר בין מין למין שיראו לא מעורבבים: זרעה ברוח נפרדת היא היכר (וראה להלן אותן ב), ולחילופין יש להרחק כשייעור יניקה – טפח וחייב לכל מין (ס"ה שלושה טפחים) – ומשמע שלדעתו גם הרחקה זו היא היכר (וככ"כ הרע"ב שבת פ"ט מ"ב, מהר"א פולצ'א פ"ג ה"א ד"ה ערוגה ומנתת בכורים פ"ב ה"י ד"ה ששה). לעומת זאת, יש הסוברים שלעולם יש להרחק בין מין שייעור יניקה שהוא שלושה טפחים (רבנו תם בספר

לזרוע כ"א גרעין אחד מכל צד, אלא שכבדים של הערגה יכול לזרוע גרעינים לכל אורך של כל רוח, ונמצא שמדובר הגרעין היחיד מתחשב הוא ג"כ בתוך אותו טפח ומהצלה של שיעור ההרחקה של היניקות, ובאמת ג"כ גרעין אחד. וצריך להרחק בזווית שיעור טפח ומהצלה לכל אחד מן המינים, ונראה כיון שההרחקה היא מפני היניקות, כשים הפסק של שלשה טפחים באלכסון בין הזרעים של כל רוח בזווית די בזה⁸.

3. הטוברים שיש להרחק טפח

ויש אומרים שיש להרחק טפח בין המינים¹⁰.

4. הטוברים שיש להרחק שש טפחים

יש מי שפירש שיש להרחק שש טפחים בין מינים שונים שברוחות מנוגדות בערגה,

הישר מהדו' שלזינגר סי' רטז; Tos' שבת פה ע"א ד"ה וקימס וד"ה אמר; Tos' פסחים לט ע"ב ד"ה ערגה; Tos' ב"ק נה ע"א ד"ה אלא מעתה; Tos' הרשב"א פסחים לט ע"ב ד"ה ערגה; ר"י מלוניל שבת לד, ב; רmb"ן שבת פד ע"ב; רשב"א במהרי' קורוקוס כאן; וראה גם: פ"י ר"ג אב הישיבה פ"ג; בעה"מ שבת לד ע"ב בדף הר"ף ד"ה מנין; אגודה ב"ק סי' עזה; מהרי' קורוקוס כאן וכסף משנה להלן הל' י' ומראה הפנים פ"ב ה"ח ד"ה חד וערוה"ש סי' רצץ ע"י נג, בדעת הראב"ד). לשיטה זו יש שהבינו שישיעור יניתה הוא שלושה טפחים וצריך שאחד לא יינק מגופו של השני ואין צורך שגם היניקות לא יתרבו (רmb"ן שם; מאירי שם; רשב"א שבמהרי' קורוקוס כאן וכ"מ ברשב"א ב"ב יט ע"ב ד"ה אמר ר' חגא; ריטב"א שבת פד ע"ב; חידושי הר"ן שבת פד ע"ב). ויש שכתבו שישיעור יניתה הוא טפח וחצי ויש להרחק בין מין למין שישיעור יניתה כל מין, טפח וחצי לזה וטפח וחצי לזה, ס"ה שלושה טפחים (פירוש הריב"ן פסחים לט ע"ב, פסקי הרי"ד שבת פד ע"ב, נמקי יוסף שבת פד ע"ב, ועי' Tos' חכמי אנגליה פסחים לט ע"ב, ריבב"ן שבת פד ע"ב וחינוך מצורה רמה). ועי' המיוחס לר"ן (שבת פד ע"ב – פה ע"ב).

8. [קהל]. ד"ע ע"פ ר"ש (פ"ג מ"א) לדעה זו (ראה רדב"ז שם בדעת רש"י).

9. ראה להלן אות ב.

10. אוצר הגאנונים (שבת סי' רטט); שיטת רב סעדיה גאון (הובאה בר"ח שבת פה ע"א ד"ה ועייר); רדב"ז (כאן, בהסבירו הראשו) בדעת הראב"ד כאן. וראה הלכות ארץ ישראל מן הגניזה (עמ' מב).

ובאמצע מותר לזרוע עוד גרעין אחד¹¹.

5. הסוברים שאין צורך בהרחקה ליד חלקה גדולה

ויש הסוברים שחלוקת ירך שגדלה בשיעור של ששה על ששה טפחים לפחות, מותר לזרוע מינים אחרים בסמוך לה ללא הרחקה¹².

ב. זרעה בראש תור ללא הרחקה

יש אומרים שモתר לזרוע חמישה מינים בעודoga שגדלה ששה על ששה טפחים לפחות הרחקה, כשייש היכר ביניהם כצורת ראש תור¹³. ויש אוסרים¹⁴.

11. שנות אליו (פ"ג מ"א, באור על העורoga, בהסביר הראשון). ועי' מה שהקשה חז"א (ס"י ז ס"ק יד).

12. כך באור את אופן הזרעה במשנת העורoga השנות אליהם (כלאים פ"ג מ"א ושבת פ"ט מ"ב, ועי' ביאור הג"א י"ד ס"י רצץ ס"ק מג) וראיה רש"ס (פ"ג ה"א); ניר (כלאים פ"ג ה"א ושבת פ"ב ה"ט) ותוספותא כפושטה (פ"ב עמ' 616). ועי' חז"א (ס"י ז ס"ק טו) שהקשה על שיטה זו. ובחוקות עולם (סוף נתיב ז וראה נתיב ו סע"י יג בהערה) כתוב שהרוצה לסמוך על שיטה זו אין למחות בידו, ואם יעשה גם צורת הפתח (ראה לעיל פ"ג הט"ו אוט י) ודאי יכול לסמוך ע"ז בלי ספק.

13. ראה: רמב"ם (פיה"מ כלאים פ"ג מ"א ושבת פ"ט ה"ב); רשי"י שבת (פ"ד ע"ב – פה ע"א, ראה תחילת הע' 7 שזורע ברוחות נפרדות); פ"י ריבינו פרחיה (שבת פ"ד ע"ב); המוחס לר"ן (שבת פה ע"ב); רע"ב (כלאים פ"ג מ"א ושבת פ"ט מ"ב); רדב"ז (כאן) בדעת הרמב"ם (וראה רדב"ז להלן הלכה טו); רש"ס (פ"ג ה"א); מלאכת שלמה (פ"ג מ"א); מראה הפנים (פ"ג ה"א ד"ה כולה) בדעת הרמב"ם; קרben העדה (שבת פ"ט ה"ב); שנות אליו (פ"ג מ"א, באור על העורoga) בדעת התוס' והרמב"ם; מנהת בכורדים (פ"ב ה"י"א ד"ה ששה); תפאי"י (כלאים פ"ג מ"א אוט ב ושבת פ"ט מ"ב אוט יא) והלכתא גבירתא (פ"ג מ"א); זרע הארץ (הלו' לא) בדעת הרמב"ם; זחוב הארץ (פ"ד אוט יב); מטה ייחיאל (ס"י ס) בדעת הרמב"ם; ועי' תויט"ט (פ"ב מ"ט ד"ה עשר ופ"ג מ"א ד"ה ומ"ש לפיו); שפת אמת (שבת פ"ד ע"ב ד"ה גם) וחז"א (ס"י ז ס"ק יג ד"ה והנה). על היכר ראש תור ראה לעיל פ"ג ה"ח.

14. כך עליה מדברי הראשונים הדורשים הרחקה בין כל המינים (עי' בשיטות הראשונים בהערות 5–7): פירוש הריב"ן (פסחים לט ע"ב); תלמידי רשי"י (בריטב"א שבת פ"ד ע"ב ד"ה מתניתין); ריבמ"ץ, ר"ש ופי' הרא"ש (פ"ג מ"א); ר"ת (בספר הישר מהדו' שלזינגר ס"י רסז); תוספות (שבת פה ע"ד אemer רב); פסקי ר"ד (שבת פ"ד ע"ב); רמב"ן (שבת פ"ד ע"ב); כפ"ר (פרק נו). כך גם במרקבה המשנה (פ"ד ה"ט) ואמונת יוסף (הוספה לפרק עורoga, ועי' פ"ג ה"א) בדעת הרמב"ם, לחם שמיים (פ"ג מ"א ד"ה ואולם); ערוה"ש (ס"י

ג. זורעת יותר חמישה מינים בהרחקה הראויה

רmb"ם אבל יתר על חמשה מין לא יזרע
ואף על פי מרחק ביןיהם¹⁵.

ויש אומרים שמותר לזרע בערוגה שగודלה ששה על ששה טפחים אף יותר חמישה מינים אם מרחקם ביןיהם כראוי¹⁶.

ד. בערוגה שאינה ששה על ששה טפחים

יש אומרים שבerguson שגודלה פחותה משלשה על ששה טפחים אסור לזרע חמישה מינים אף אם מרחקם ביןיהם כראוי¹⁷. ויש שמשמע מדבריהם שמותר¹⁸.

רצץ סע' נג וסע' נז); חדשניים ובארים (כלאים סי' יג) וארץ חמדה (ב, ח"א מדור ופ"י וח"ב סי' ח אות יא-יג); וראה שנות אליהו (פ"ג מ"א) ובדברי הרב לעיל (אות א) והتورה והארץ (ה, עמ' 49 ה' 5) ועי' חז"א (סי' ח ס"ק א) בדעת הרמב"ם. ועי' להלן הלכה טו.

וכן סוברים: ר"ח (שבת פה ע"א); בעל המאור (שבת פד ע"ב ד"ה מניין); ר"ת (ספר הישר, מהדו' שלזינגר סי' רסז); ר"י (תוספות פסחים לט ע"ב ד"ה ערוגה; Tosafot הרשב"א פסחים לט ע"ב ד"ה ערוגה; Tosafot שבת פה ע"א ד"ה וקיט, בתירוץ הראשון); ר"ש (כלאים פ"ג מ"א); Tosafot הרא"ש (שבת פה ע"א ד"ה וקיט); רmb"ן (שבת פד ע"ב ד"ה הא); מאירי (שבת פד ע"ב ד"ה המשנה השלישית, בתירוץ השנין בשם 'יש מתרצים', וראה להלן ה' 19); רדב"ז (כאן, ד"ה אבל); מהר"י קורוקוס (להלן ה"ב); לחם משנה (למשניות, פ"ג מ"א ד"ה ערוגה); Tosafot כלאים פ"ג אות ג ושבת פ"ט אות יא); ערוה"ש (סי' רצץ סע' נא וסע' נז-נח); חז"א (סי' ז ס"ק כה ועי' ס"ק יט); אמונה יוסף (פ"ג ה"ב ד"ה גובל, והוספה לפרק ערוגה); ארץ חמדה (ב, ח"א מדור ופ"ט וח"ב סי' ח אות יג וסי' ז אות ה); דרך אמונה (פ"ד ס"ק נב וס"ק נו).

ש"ת ר"י מיגאש (סי' כו ד"ה תנן); ריבמ"ץ (פ"ג מ"א ד"ה ערוגה); ר"ת (ספר הישר מהדו' שלזינגר סי' רסז, ע"פ כ"י המובא שם בהערה 5); Tosafot (שבת פה ע"א ד"ה וקיט, בתירוץ השני); רmb"ם (פיה"מ פ"ג מ"א); ר"י מלוניל (שבת דף לד, ב); חינוך (רמלה); מאירי (שבת פד ע"ב ד"ה המשנה השלישית, בתירוץ הראשון); רע"ב (כלאים פ"ג מ"א סד"ה ערוגה). וכ"מ ברש"י (שבת פד ע"ב ד"ה ואחת באמצע, וראה חדשניים ובארים כלאים סי' יג אות ג) וכ"מ בפסק הרא"ד (שבת פד ע"ב ד"ה מא) וראה גם במילוח לר"ן (שבת פ"ד ע"ב סד"ה מניין). וראה זרע הארץ (הל' לו) ובדברי הרב בחידושים להלכה.

ר"ש ופי' הרא"ש (פ"ג מ"א); חז"א (סי' ז ס"ק כה); דרך אמונה (פ"ד ס"ק ס).

רmb"ם (פיה"מ פ"ג ה"א); חדשניים ובארים (כלאים סי' יג אות ג) בדעת רשי' ותוס', שמותר חמישה מינים בערוגה שגודלה חמישה על חמישה טפחים (ועי' Tosafot שבת פה

יש אומרים שבعروוגה שגודלה יותר מששה על ששה טפחים מותר לזרע יותר מחמשה מינימום אם מרוחיק ביניהם כראוי¹⁹. ויש מי שאומר שאין לזרע יותר מחמשה מינימום גם בעعروוגה שגודלה יותר מששה על ששה טפחים²⁰.

ה. הרחקה בין ירקות שאינם בעعروוגה

יש אומרים שההרחקה הדרוישה בין שני מיני ירקות – שאינם בשיעור שדה²¹ – היא טפח וחצי²². ויש מי שסובב שאין להתריר בהרחקה כזו אם הירקות זורעים על פני שטח גדול משיעור ששה על ששה טפחים²³. ויש מי שאומר שההתריר להרחק טפח וממחזה הוא רק בזריעת ירקות כהכלתם בעعروוגה²⁴.

ע"א ד"ה וקיט; ועי' חז"א (ס"י ז"ק יט) ובמכתב החזו"א (בתוספת לאמונה יוסף בפרק ערוגה, אות ז).

19. חז"א (ס"י ז"ק יט); וראה גם מאירי (שבת מה ד"ה זהו באור ההלכה, ועי' מה שהבינו בדבריו אמונה יוסף הוספה לפרק ערוגה ד"ה אمنם וד"ה ומשי"כ במאירי, זהב הארץ פ"ד אות יז ד"ה הרוצה וד"ה והטעם, ודרך אמונה באור ההלכה פ"ד ה"ט ד"ה בעعروוגה כזו, אך החזון איש במכתב בהוספה לאמונה יוסף בפרק ערוגה כתוב שבמאירי יש ט"ס וצ"ל "בעعروוגה גדולה כזו" וכדברי הרמב"ם הכתוב בעعروוגה כזו); ועי' מטה ייחיאל (ס"י סג ס"ק א).

20. אמונה יוסף (הוספה לפרק ערוגה) בדעת הרמב"ם כאן, ועי' אמונה יוסף (פ"ג ה"א ד"ה מנין); ועי' תפאי" (פ"ג אות ז) והלcta גבירטה (פ"ג מ"א); חדושים ובاورים (כלאים ס"י יג אות ז ד"ה ויש) זהב הארץ (פ"ד אות יז ד"ה הרוצה וד"ה והטעם). ועי' לעיל פ"ד ה"ו והע' 32.

21. ראה לעיל פ"ג ה"ג.

22. רמב"ם (פיה"מ כלאים פ"ג מ"א); כפוף (פרק נז); הרוב בשו"ת דעת כהן (ס"י רلد אות א); חז"א (ס"י ז"ק א, ס"י ז"ק כה, ס"י ח ס"ק ה וס"ק ח, דין כלאים אותן א); דרך אמונה (פ"ד ה"ט ס"ק נב ובאור ההלכה ד"ה מיני ירקות); מקור חיים (השלם, ח"ה פ' רסז סע"ח); הרוב מרדכי אליהו (התורה והארץ ה, עמ' 48); וראה חוקות שדה (תלמידי שדה אותן כה).

23. ארץ חמדה (ב ח"א מדור ו פ"ט) בדעת הרמב"ם כאן, ובטבלאות לא הביא כלל היתר זה וראה ארץ חמדה (ב ח"ב ס"י ח) וכותב שם שלשיות הר"ש גם כשמין אחד הוא בשיעור ערוגה אין להתריר.

24. אמונה יוסף (הוספה לפרק ערוגה) וכן בעعروוגה שגודלה יותר מששה טפחים ובלבד שטחיה אינו גדול עד שייהי בו כדי לזרע ששה טפחים מכל מין.

חידושים

רמב"ם מני יركות שאין דרך בני אדם לזרוע מהם אלא מעט במו שבארנו מותר לזרוע מהם אפילו חמשה מניין בתקוד ערוגה אחת שהיא ששה טפחים על ששה טפחים. והוא שיזרע ארבעה מניין באربע רוחות ערוגה ואחד באמצע וירחיק בין כל מין ומין כמו טפח ומהצאה כדי שלא יינקו זה מזה. אבל יתר על חמשה מניין לא יזרע ואף על פי שמרחיק ביןיהם לפי שמנין הרבה ערוגה כזו הרי הן לנטוין בערבוביה.

ראי"ה והראב"ד בהשגות מישיג וכותב שלא מצא בשום מקום זה השיעור של הרחיקת טפח ומהצאה.

והנה בעצם הדבר הם חלוקים בגדיר הכלאים. דהנה איסור הכלאים מורכב משני יסודות: א. יניקה הזרעים זו מזו; ב. מראית העין החיצוני שנראה כנזרעים בערבוביה. והרמב"ם סובר שהעיקר הוא המראית עין' והראב"ד אזיל בתיר יניקה.

והנה לקמן הלכה י"ב כתוב הרמב"ם: "היתה ערוגה ששה על ששה והיה לה גבול גבוח טפח ורחב טפח סביב שלשה על כל גבול וגבול וששה בה אפילו שמנה עשר מניין שלשה על כל גבול וגבול וששה באמצע". והנה כבר ביארנו שלראב"ד העיקר הוא ההרחקה², [ו]מה שאמרו לעיל חמשה הוא לפי שהחשבון עולה כך, אבל הרמב"ם כתוב להדייא לעיל דיוטור אסור³.

ולפ"ז הא דקANTI בסייעת דמתניתין ששה באמצע, להראב"ד קאי דוקא אליכא דרי יהודה⁴, אבל לרמב"ם דהיכא דאיכא ערלבוביה אסור אפילו בהפסק טפח ומהצאה, אף"ל דסתם משנה הוא, אף אליכא דחכמים, וכך

298

.1. ראה בדברי הרב בחידושים לפ"ב ה"א.

.2. כשיעור היניקה.

.3. ראה לעיל אות ג.

.4. פ"ג מ"א.

.5. כיוון שלחכמים אין יניקה רק בחמשה.

שיעורו המ⁶.

ולפ"ז יצא דהראב"ד יפסוק כחכמים ומותר לזרוע רק שלשה עשר⁷.

ובזהأتي שפיר דיקוק הרמב"ם שכטב בהלכה י"ג: "ואסור לזרוע בערoga מיני זרעים בענין זה מפני שהן נראין כלאים, אבל מיני ירקות הוויל ואין דרך בני אדם לזרוע מהן אלא מעט מעט הרי זה מותר כמו שבארנו". דהראב"ם לשיטתו שהעיקר הוא מראית העין⁸.

וראייה לשיטת הרמב"ם ממתניתן דאפונים ואפונים הגמלוניים⁹, (דבשיות) [דבשיות] משמע אפונים הגמלוניים אפונים גדולים¹⁰ והרי זה פלא גדולים יהיו מותרים בזמן שקטנים אסודין. אולם לרמב"םatoi שפיר ונאמר דאפונים דרך לזרען שדות גדולות ואפונים הגמלוניים דרך לזרען מעט מעט.

והר"ש הרגיש בדוחק שיטתו וכטב דעתך לאע"פ שם קטנים הם יונקים טפי מגמלוניים¹¹.

.6. שכאשד יש לערoga גבול אף ששה באמצע אין נראים ערובה, ראה תוי"ט (פ"ג מ"א ד"ה ומ"ש וכבר) ולhallן פ"ד הי"ב הע' 5.

.7. ראה להלן פ"ד הי"ב אות א.

.8. ראה להלן פ"ד הי"ג אות א והערה 3.

.9. פ"ג מ"ב.

.10. ערוק (ערך אפנין); רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ב ד"ה אפוני). ר"ש (פ"ג מ"ב ד"ה גמלוניים). ראה על שיטת הר"ש להלן פ"ד הי"ג אות א.

הלכה י

- א. היתר כשחטה את העלים
מתקשטים
ב. היתר תלם במיניהם שעלייהם
ג. תלם בין עציצים סמכים

רמב"ם

בד"א בערוגה **שהיא** בחרבה ואין שם
זרע הוצאה לה אבל ערוגה בין
ערוגות אסור לזרע בה חמישה
מיןין, שם יזרע בכל רוח מערוגה
זו ובכל רוח מערוגות שסביבותיה
יראה הכל כמעורב, ואם חטה עליין
שבערוגה זו לבאן ועלין שבערוגה
שבעצדה מכאן עד שיראו מובדים
מותר, וכן אם עשה תלם בין כל
ערוגה וערוגה מותר.

1. בבל שbat (פה ע"א-ע"ב); וראה גם ירושלמי כלאים (פ"ג ה"א). בדברי הרמב"ם כתבו:
ס"ג (ל"ת רעט); ש"ע (ס"י רצץ סע' לה); לבוש (עטרת זהב ס"י רצץ הלכות כלאי זרעים
סע' לה); חכמת אדם שערץ צדק (משפטי הארץ פ"ג סע' כו).

לענין התלם בין הערוגות, השווה גם פירוש סוגיות הבלתי של ר"ח (שבת פה ע"ב),
ר"י מגאש (ס"י כו ד"ה אמר וד"ה רב) ר"ת (בספר הישר מהדו' שלזינגר ס"י רסז); תוס'
(שבת פה ע"ב ד"ה אמר וד"ה איתיביה); בעה"מ (שבת לה ע"א בדף הר"ף ד"ה אמר),
מאיiri (שבת פה); תוס' הרא"ש (שבת פה ע"ב ד"ה הפקיע וד"ה אמר); ריטב"א (שבת
פה ע"ב ד"ה אמר); וראה אוצחה"ג שבת (ס"י רע); ורש"י (שבת פה ע"ב) באර שהתלם בתוך
הערוגה ועי' פירוש הרשב"ם (שבת פה ע"ב) והמיוחס לר"ן (שבת פה ע"ב).

על הטיהת המינים עי' לעיל פ"ד ה"ה. על התלם, וראה לעיל פ"ג ה"ב.
וראה חז"א (ס"י ח ס"ק יט) שכותב שהיתר התלם הוא רק כשותי הערוגות אינן פחותות
משווה על ששה טפחים; וכשאורך הערוגות יותר מששה טפחים א"צ שיהא ביןיהם
הפסיק תלם על כל ארכן אלא די בתלם שאורכו ששה טפחים ורשאי להרחיב את הזרע
באלאISON עד שיפגשו הערוגות בסופן וכן רשאי לקטר את רוחב הערוגה אחר שנמשכה
ששה טפחים ברוחב ששה טפחים. וראה שם בחז"א שלירושלמי (פ"ג ה"ג, וראה
חז"א שם ס"ק טז) בערוגה של ששה טפחים הניתרת בתלם אין זורעים רק מין אחד;

וכותב דרך אמונה (פ"ג ציון ההלכה ס"ק קיט) שלרמב"ם כאן מבואר דמהני תלם וצ"ע.
עוד כתוב החז"א שם, שגבול גובה טפח ורוחב טפח מפסיק כמו תלם, וראה להלן פ"ד
ה"יב אות ה. וראה שם עוד על שתי ערוגות סמכות ואחת גובהה מחברתה טפח (וראה
גם חז"א ס"י ו ס"ק א ד"ה היכי).

א. ההיית כשהטה את העלים

רמכבים ואם הטה עליון שבערוגה זו לכאן
ועלין שבערוגה שכדחה מכאן עד
שיראו מובדלים מותר².

ויש הסוברים שהטויות הועלם לבדה אינה מתירה.³
ויש אומרים שאין לזרע כלל מינים שונים בעורוגות סמכות.⁴

ב. היתר תלם במינים שעליים מתפסטים

ראייה זהה. והוא שתלים מתיר כשהוא בין כל ערוגה וערוגה, י"א שהוא דוקא בירקות כאלה שאין עושם זמורות ארכוכות, אבל ירקות שהזרמות והעלים שלהם הם ארכוכים ונמשכים הרבבה, אין תלם שבין הערוגות מועיל להתир לזרוע מינימ שוניים בכל ערוגה משום דמהזע כערובכיא ע"י ארכוכות הזרמות⁵. ויש מי שנראה מדבריו שמדובר בשאר ירקות אבל מועיל התלם המפסיק,

2. וכן דעת ר'ח (שבת פה ע"ב); ר' מיגאש (ס"י קו ד"ה תנן); אוכזה"ג שבת (ס"י רע בשם "ויש שפירשו"); בעל המאorio (שבת פד ע"ב ד"ה מנין); פירוש בן זоро של רבינו פרחהיה (שבת פה ע"ב ד"ה בנותה); חינוך (מצווה רמה); מאירי (שבת פה); וכ"מ ברביבמ"ץ (כלאים פ"ג מ"א ס"ד ה"ר עירוגה); חסדי דוד (פ"ב ה"י) ד"ה מותר; משנה ראשונה (פ"ג מ"ה ד"ה קישות). וראה מאירי (שם) שכתב שבין העורוגות יש טפח של הגבול (ראה להלן פ"ד ה"ב) ועי' בראשונים שלילע.

3. לר"ת (ספר הישר מהדור' שלזינגר, סי' רס') וכן בתוס' (שבת פה ע"ב ד"ה והא) הטיה מועילה רק כשייש היכר ראש תור בין הعروוגות (וכן בתוס' הרא"ש שבת פה ע"ב ד"ה והא). לר"ש (שבת פה ע"ב ד"ה בנותה, לשמהו אל) ור"ש (כלאים פ"ג מ"א, ראה חז"א סי' ז' ס"ק א ד"ה פ"ד); מותר לזרוע בערוגות סמכות אם זורע בשורות המשוכות לכיוונים שונים, וראה במילויו של ר"ן שבת (פה ע"א-ע"ב). ובדת אש (פ"ד הל' ט-י) כתוב בדעת הרמב"ם שהיתר הטית העלים הוא בדיעבד, שאינו מחייב לעקור, אך לכתתילה אסור לזרוע שמא ישכח ולא יטה את העלים בשיכmachו.

4. אוצר הגאנונים (שבת ס' רע י"ש שפירושו); סמ"ג (ל"ת רעט) בשם ר"י. זוהי שיטת רב בבבלי שבת שם, לפי הסבר רשי' ור"ת (לעיל הע' 3); וראה פני יהושע (שבת פה ע"ב) שלרש"י ק"ל כרב (ראה גם חדשניים ובוארום כלאים ס' יג אותן ג). וראה להלן פ"ד הי"א

⁵ [גלו] רדבֶּז (פ"ג ה"י).

לא בקשואין ובDELUIIN המצרי, כשהם נטוועים שורות שורות, בערוגות הסמכות זו לזו, ע"י הפסיק של תלם⁶.

ג. תלם בין עציצים סמכים

אף לדעת האוסר לזרוע מינים שונים בשני עציצים סמכים, אם העציצים גבוהים לפחות טפח ומרוחקים זה מזה לפחות כמדת גובהם, ואורכם לפחות ששה טפחים, הרי הם כשת ערוגות שביניהן תלם ומותר לזרוע בהם מינים שונים של ירק⁷.

6. [קלז] כספ' משנה (פ"ד ה"י); מהר"י קורוקס (פ"ד ה"י); ראה שו"ת ר"י מיגאש (ס"י כו, ד"ה רב). ועי' לעיל פ"ד ה"א.
7. ראה חז"א (ס"י יג ס"ק טז). וראה לעיל פ"א ה"ב אות ט. וראה את דברי החז"א שהובאו לעיל בהע' 1 שהיתר התלים הוא רק כשת ערוגות אין פחוותות משנה על ששה טפחים, ראה לעיל פ"ג ה"יב (אות ז והע' 22).

הלכה יא

א. זרעה חוץ לערוגה בראש תור ב. זרעה חוץ לערוגה בהרחקה הרואיה

רמב"ם

ואסור לזרוע חוץ לערוגה בלבד
תלם ובלא נטיה ואפילו בוגן
הקרנות של ערוגה שאין בהן זרע,
גיריה שמא יזרע ארבעת המינים
בארבע זיוות ערוגה ויזרע מינין
אחרים חוצה לה בוגן הזיוות
ונמצא הכל מעורב.

א. זרעה חוץ לערוגה בראש תור

רמב"ם ואסור לזרוע חוץ לערוגה בלבד תלם
ובלא נטיה ואפילו בוגן הקרנות
של ערוגה שאין בהן זרע.

ראייה ואפילו אם יהיה התבנית של הזרעים אשר יזרע בצד
הערוגה בראש תור שלפעמים הוא מועיל להתייר בסמיכת שני
מינים², זה לא מועיל כי אם בשדה גדולה ולא בערוגה, על
כן אפילו באופן כזה של ראש תור, אסור להסימך את
הזרעים בערוגה בלבד תלם ובלא נטיה.³
ויש אומרים שמותר לזרוע חוץ לערוגה בראש תור.

ב. זרעה חוץ לערוגה בהרחקה הרואיה

יש מי שאומר, שככל זה כשלא הרחק בין המינים שבערוגות הסמכות את שיעור

1. בבלי שבת פה ע"א-ע"ב. כרמב"ם כתבו: סמ"ג (ל"ת רעט); ש"ע (ס"י רצץ סע" לו).
2. ראה לעיל פ"ג ה"ת.
3. [קלח] גمرا (בבלי שבת פה ע"ב); Tos (שבת פה ע"ב ד"ה גזירה וד"ה והא איכא); סמ"ג (ל"ת רעט); רדב"ז (פ"ג ה"ח ועי' פ"ד ה"ט); מראה הפנים (פ"ג ה"א ד"ה כולחן); חדשניים וbaurom (כלאים ס"י יג); זהב הארץ (פ"ד אות יב) בדעת הרמב"ם. וראה עוד לעיל פ"ג 303 ה"ח (אות ח).
4. חז"א (ס"י ז ס"ק א-ב) בדעת רשי (שבת פה ע"ב-פו ע"א) וראה דרך אמונה (פ"ד ה"א באור ההלכה ד"ה ואפי'); רשי'ס בפי' הירושלמי (פ"ג ה"א). וראה עוד לעיל פ"ג ה"ח (אות ח).

ההרחקה הדורש בעורוגה⁵ אבל אם הרחיק מותר לזרוע מחוץ לעורוגה.⁶ ויש מי שואומר שהדבר מותר אם שתי העורוגות זרועות כל אחת רק מין אחד ולא כשבתוֹן העורוגה זרועים חמישה מינים.⁷ ויש מי שואומר שמותר לסמן שתי עורוגות רק כשבועשה תלים או מטה את העלים ולא בהרחקת טפח וממחצה.⁸

.5. ראה לעיל פ"ד ה"ט.

.6. רשי' (שבת פה ע"א-ע"ב, וראה חדושים ובאוורים כלאים סי' יג אות ג); ר"ת (ספר הישר מהדו' שלזינגר סי' רט); תוס' (שבת פה ע"א ד"ה אמר רב); ר"ש (כלאים פ"ג מ"א); ר"י מלונייל (שבת דף לד, ב); תוס' הרא"ש (שבת פה ע"א ד"ה והאיכא); ריטב"א (שבת פה ע"א); נמוקי יוסף (שבת פד ע"ב); המיחוס לר"ז (שבת פה ע"א-ע"ב); חז"א (סי' ח ס"ק ה). וראה ארץ חמדה (ב, ח"ב סי' ח) שכטב בדעת הר"ש שבעורוגות שגדלו ששה על ששה טפחים (או יותר) מותר לזרוע בהרחקה טפח וממחצה ביניין רק אם העורoga זרועה חמישה מינים (שכל אחד זורע על שטח מועט) אך כשהעורoga זרועה מין אחד יש להרחיק ששה טפחים (ראה עוד לעיל פ"ד ה"ט אות ה והע' (23).

.7. ארץ חמדה (ב, ח"א מדור ו פ"ט וח"ב סי' ח) בדעת הרמב"ם, וגם אין להתריד אם הירקות זרועים על פני שטח גדול משיעור עורoga, אמן ראה שם בארץ חמדה שרצה לומר שדעת הרמב"ם כנראה שאין להתריד כלל לזרוע עורoga ליד עורoga, אלא בהרחקת תלים ועי' להלן הע' .8.

.8. זרע הארץ (הלו' לח) ואמונה יוסף (הוספה לפרק עורoga) בדעת הרמב"ם, והוסיף באמונת יוסף (שם) שמותר בהרחקה של שתי שדות ירק, ששה טפחים. וראה גם חדושים ובאוורים (כלאים סי' יג אות ו) שכטב בדעת הרמב"ם שאסור לזרוע עורoga בין העורוגות אף במרחיק בינייהם כשייעור ומסתבר שבששה טפחים יוצא מיד ערבות.

הלכה יב

- א. מספר המינים שמותר לזרוע במאצע ג. נטיעת ראש הלופת בתוך הערוגה
ואופן הזריעה
ד. נטיעת דלעת
ב. זריעת מינים נוספים בחרחה
ה. גבול כהפק בין מינים שונים
הראיה

רמב"ם

רמב"ם היה הערוגה ששה על ששה והיה לה גבול גבוח טפח ורחב טפח סביב מותר לזרוע בה אפילו שמנה עשר מין שלשה על כל גבול וגבול וששה באמצע, וירחיק בין כל מין ומין טפח ומחצה, ולא יזרע ראש הלופת בתוכן הגבול שמא ימלאחו, יתר על זה לא יזרע.⁴

א. מספר המינים שמותר לזרוע במאצע ואופן הזריעה

רמב"ם ושהה באמצע⁵.

לשיטה זו, גבול גבוח טפח הוא רשות לעצמו ואין צורך להרחיק טפח וחצי בין מיני

1. ראה ירושלמי (כלאים פ"ג ה"א) ובבלי (שבת פה ע"א).
2. לסוברים לעיל (פ"ד ה"ט אות א) שיש להרחיק שלושה טפחים בערוגה, יש להרחיק שלושה טפחים בין כל מין ומין וראה תוי"ט (פ"ג מ"א ד"ה שלשה); עץ החיים (פ"ג על משנת ערוגה ד"ה שלשה); לחם משנה (למשניות, פ"ג מ"א); מהר"א פולדא (פ"ג ה"א ד"ה היה) וחוז"א (ס"י ז"ק יז). וראה שם (פ"ד ה"ט אות ב) על זרעה בראש תור ללא הרחקה.
3. הון עשר (פ"ג מ"א ד"ה לא) ואמונה יוסף (פ"ג ה"א ד"ה מוקשה) כתבו שמותר לזרוע זרע לפט, ועי' חז"א (ס"י ח"ק י"ד"ה מ"א).
4. משנה (פ"ג מ"א) כרבי יהודה; ש"ע (ס"י רצץ סע"י לז).
5. וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ (פ"ג מ"א); רע"ב (פ"ג מ"א ד"ה רבוי יהודה); לבוש (עטרת זהב סי' רצץ הלכות כלאי זרעים סע"י לז); חכמת אדם שערץ צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י כו); הלכתא גבירותא (פ"ג מ"א); יד אליהו (י, א) בדעת הראב"ד; וכ"כ הרוב בחידושים בסוף ההלכה כאן. וראה מהר"י קורקוט (כאן) שהקשה שאין לזרוע אלא חמישה באמצע ור' חי"ט (פ"ג מ"א ד"ה ומ"ש וכבר); מראה הפנים (פ"ג ה"א ד"ה רבוי יהודה); הרוב בחידושים (לפ"ד ה"ט) וחוז"א (ס"י ח"ק א"ד"ה הי"ב).

הירקות שלמטה לאלו שעל הגבול אלא די בגובה הגבול⁶.

ויש אומרים שיכל לזרוע באמצעות רק מין אחד, וירע בשטח של חמישה טפחים באמצעות הירוגה כך שתיה הרחקה טפח וחצי (כולל גובה הגבול) גם מהמין שעל הגבול⁷.

ויש אומרים שיכל לזרוע באמצעות רק מין אחד אך יכול לזרוע את כל תוכה של הירוגה⁸. ויש מי שאומר שזרוע בכל רוח מין אחד על כל הגבול מעלה, ועוד שני מינים משנה צידי הגבול למטה לכל האורך, ובתוך הירוגה עוד מין אחד בוכלה, ואין צורך להרחיק בין המינים⁹.

ב. זריעת מינים נוספים בהרחקה הראויה

רמב"ם יתר על זה לא יזרע.

ראייה ונראה שאפילו אם ירצה מעט בכמות של הזרעה של כל מין ומין ולהבות במין, באופן ששיעור ההתרחקות של טפח וממחאה ישאר בין כל מין ומין, מכל מקום אסור לזרוע יותר ממין זה של שמונה עשר זרעים שלשה על כל גבול וגבול וששה באמצעות רק שיערו חכמים שיתר ממין זה של הזרעים יהיה כערוביא¹⁰.

6. לבוש עטרת זהב (ס"י רצוי הלכות כלאי זרעים סע"י לו); מרכיבת המשנה (פ"ד הי"ב); חז"א (ס"י ח ס"ק א ד"ה הי"ב, ס"ק ח ד"ה וכל וס"ק ט ד"ה ולדעת); ספר השדה (פ"ג מ"א ד"ה ודברי הרמב"ם ז"ל בפ"ד); וראה גם רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"א ומ"ב) ועי' לעיל (פ"ד ה"ד) על תלם עמוק טפח. ועי' מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכין ופ"ג ה"א ד"ה תיפטר); זרע הארץ (ה' מא) ומטה יחיאל (ס"י ס"ק ב).

7. ר"ש ופי' הרא"ש (פ"ג מ"א) לרבען (ולרבי יהודה יכול לזרוע בתוך הירוגה ששה מינים וההרחקה טפח) וראה מש"כ הרב בחידושים (לפ"ד ה"ט) בשיטת הראב"ד, ועי' ריבמ"ץ (פ"ג מ"א) וריטב"א (שבת פ"ז ע"א ס"ד"ה הא לאו) ועי' לעיל (פ"ד ה"ד אות ב). וראה מטה יחיאל (ס"י ס"ח ס"ק ב).

8. מאירי (שבת פ"ה ד"ה זה שנכפל) כחכמים; ריש"ס (פ"ג ה"א וה"ב); וראה כפ"פ (פרק נז).

9. שנות אליהו (פ"ג מ"א) לרבען, ראה שיתו לעיל (פ"ד ה"ט הערכה 12).

10. [קלט] רדב"ז ומהר"י קורוקס (כאן); פי' הרא"ש ורעד"ב (פ"ג מ"א); ועי' רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"א) ועייל פ"ד ה"ט (אות ג).

ג. נטיעת ראש הלופת בתוך העורoga

רmb"ם ולא יזרע ראש הלופת בתוך הגבול
שנוא יملאHO.

יש אומרים שלא יטע ראש הלופת בתוך הגבול אך בתוך העורoga רשאי ליטע אפילו ראש הלופת באמצעות ¹¹.
ויש אומרים שאסור ליטע ראש לפרט אף בתוך העורoga¹².

ד. נטיעת דלעת

רmb"ם ולא יזרע ראש הלופת בתוך הגבול
שנוא יملאHO.

יש אומרים שלא יטע לפרט על הגבול וכ"ש דלעת¹³. ויש מי שאומר שלא אסור דלעת יוננית¹⁴.

ה. גבול כהפקק בין מינים שונים

יש אומרים שרשאי לזרע מינים שונים של ירקות וביניהם גבול שבגשו טפח ורחבו טפח¹⁵.

ויש מי שאומר שגבול גובה טפח אינו מפסיק בין המינים¹⁶.

11. ראה: תורי"ט (פ"ג מ"א ד"ה לא יטע); מלאכת שלמה (פ"ג מ"ב, ואינו ברשות לפניו); עץ החיים (פ"י על משלנת ערוגה ד"ה לא יטע); הון עשיר (פ"ג מ"א ד"ה לא); תפאי"י (פ"ג אות ז); חז"א (ס"י ח"ק י"ה מ"א); זרע הארץ (הל' לט ד"ה ולא יזרע); אמונה יוסף (פ"ג ה"ב ד"ה כל); מטה יחיאל (ס"י ס"ו ס"ק א).

12. משנה ראשונה (פ"ג מ"א ד"ה לא יטע); הרב בחידושים כאן; וכ"ד הרש"ס (פ"ג ה"א ד"ה זרעוני, ועי' פ"ג ה"ב ד"ה כל מין ירקות).

13. הלכתא גבירתא (פ"ג מ"א); משנה ראשונה (פ"ג מ"א ד"ה לא יטע); הרב בחידושים כאן; וכ"ד הרש"ס (פ"ג ה"א ד"ה זרעוני וד"ה גובל); וראה אמונה יוסף (פ"ג ה"א ד"ה מוקשה ופ"ג ה"ב ד"ה כל).

14. דרך אמונה (באור ההלכה פ"ד ה"ב ד"ה יותר וה"א ד"ה לא יזרע).
15. רmb"ם (פיה"מ פ"ג מ"א-מ"ב); כפוף (פרק נז); שנור"א (פ"ג מ"א ד"ה היה לה גבול); חז"א

(ס"י ז ס"ק כב, ס"י ח"ק א ד"ה ה"ב וס"ק ח-ט וס"ק טו ד"ה ומסקין וס"ק יט ד"ה כשם). וראה דרך אמונה (פ"ג ציון ההלכה ס"ק קטו). וראה לעיל פ"ד ה"ד ושם אות ז.

16. מראה הפנים (פ"ג ה"ב ד"ה סומכין) וזרע הארץ (הל' מא) בדעת הרmb"ם (להלן פ"ט).

חידושים

ג. נטיעת ראש הלופת בתחום הארץ

א. גבול גבולה מטפח

ב. נטיעת דלעת

* * *

א. גבול גבולה מטפח

רmb"ם היה הארץ ששה על ששה והיה לה
גבול גבולה טפח ורחב טפח סביב.

ראייה לכואורה יש להקשות דיהא אסור לזרוע בתוכו מטפח מטפח
דוחבוש, ואפ"ל בדבר שנאה שנעשה להפסיק אין לו דין
חכוש.

ובענין זה אפ"ל דהנה לעיל גבי הלכה ד' "התלם או אמרת
המים שהן עמוקים טפח זורען לתוכו שלשה מני זרעים",
משמעותו בירושלמי שם דמייר שההפסיק הוא כדין והרכותא
הוא שלא שיק דין דוחבוש, אפ"ל דודוקא טפח מותר אבל
גבולה יותר אסור מהאי טפח מטפח.²

ב. נטיעת דלעת³

רmb"ם ולא יזרע ראש הלופת בתוך הגבול
שנא ימלאחו

ראייה הדבר תמורה דברכ"ם שנינו לדלעת יונית מטאפעת יותר מאשר
מניין ירקות. וצ"ל לדפת אינו דוקא והוא סימן דירק כעין
לפת ולמעלה ממנו אסור לזרוע על הגבול.⁴

ה"ד וראה שם הע' (2); וראה חז"א (ס"י ח ס"ק ט ד"ה ולדעת) ודרך אמונה (פ"ג ס"ק
ס"ג) בדעת הר"ש (ראה לעיל הע' 7) ומטה יחיאל (ס"י ס"ק ב).

1. פ"ג ה"ג, ראה לעיל פ"ד ה"ד הערתה 13.

2. וראה פ"ד ה"ד אות ב/1.

3. ראה לעיל אות ד.

4. ראה לעיל הערתה 13.

ג. נתיעת ראש הלפת בתוך העורoga⁵

ראי"ה ונראה דבתוֹךְ העורoga ודיי אסור דכ"ש ומתניתן לחדושא נקטיה דאף על הגבול אסור לזרוע ירך גדול כלפת⁶. ובתו"ט⁷ כתב דבעורoga מותר לפי שאין בה גי⁸, ואין דבריו מוכרים. חדאadam במקום שהתירו שלשה אסור במקום שלא התירו אלא אחד ודיי אסור. ואף אם נאמר דהיאנו טעמא, במקום שלשה אסור ובמקום שאין [אלא]⁹ אחד מותר, הא התו"ט כתב במשנה אליבא דהכמים אבל לדין להלכה דפסקין כר' יהודה¹⁰ הזורע ששה בודאי דבעורoga אסור.

.5. ראה לעיל אות ג.

.6. ראה לעיל הערכה 12.

.7. תוי"ט (פ"ג מ"א ד"ה לא יטע).

.8. בעורoga של הרישא יש רק מין אחד בכל רוח ובכאן יש שלושה על כל גבול.

.9. כצ"ל.

.10. ראה העורות 3-4.

הלכה יג

- א. ירकות ששיעורן י尼克תם מרובה ג. זריעת מינים שליהם מתפשטים
זרעים שניקתם מועטה בערוגה
ב. במקום שהירק אינו נזרע מעת ד. ההרחקה במני זרעים

רמב"ם

ואסור לזרוע בערוגה מיני זרעים
כענין זה מפני שהן נראין כללאים,
אבל מיני ירקות הואיל ואין דרך
בני אדם לזרוע מהן אלא מעט מעת
הרי זה מותר כמו שבארנו.

א. ירקות ששיעורן י尼克תם מרובה זרעים שניקתם מועטה

רמב"ם ואסור לזרוע בערוגה מיני זרעים
כענין זה מפני שהן נראין כללאים,
אבל מיני ירקות הואיל ואין דרך
בני אדם לזרוע מהן אלא מעט מעת.

ראייה ויא"א שעיקר טעם ההבדל שבין זרעים לירקות, שזרעים
אסור לזרעם בערוגה לפי שיעור זה המבואר כאן בהלכות
אלו, וירקות הן שנותרים לזרע אותן על פי השיעורים
המבוארם בערוגה, הוא מטעם שירקות היניקה שלן היא
מועטה ומספיק בשבייל כך שיעור ההרחקה שניינו בערוגה,
מה שאין כן בזרעיםשיעורן י尼克תם הוא מרובה, על כן
אין

1. על הגדרת מיני זרעים ומיני ירקות ראה לעיל (פרק א הל' ח-ט).
2. לעיל ה"ט. משנה (פ"ג מ"ב); בבלי (פסחים לט ע"ב); סמ"ג (ל"ת רעט); שי"ע (ס"י רצץ
סע"ל); לבוש (עתרת זהב ס"י רצץ הלכות כלל זרעים סע"ל); חכמת אדם שערץ צדק
(משפט הארץ פ"ג סע"י כז).

3. רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ב); סמ"ג (ל"ת רעט); מאירי (שבת פד ע"ב ד"ה המשנה ופ"ה ד"ה
זה ביאור ההלכה, ועי' פסחים לט ע"ב ד"ה כלל); כפ"פ (פרק נז); רע"ב (פ"ג מ"ב ד"ה
כל); רדב"ז (כאן) לבוש (עתרת זהב ס"י רצץ הלכות כלל זרעים סע"ל); חכמת אדם
שערץ צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י כז); עירוה"ש (ס"י רצץ סע"י נב וסע"י נו). וראה מה
שכתב הרבה בחידושים (לעיל פ"ד ה"ט).

שיעור זה של ההרחקה מספק להם⁴. ולפי טעם זה, אם יהיה מיני ירקות כאלה שיתברר לנו שהם יונקים שיעור מרובה, יהיו גם כן בכלל איסור הזרעים⁵. לשיטה זו יש מי שאומר שמיini זרעים קטנים, שניקתם מועטת, מותר לזרוע בערוגה⁶. ויש מי שוחלק ואומר שככל מיני הזרעים אין זרעים בערוגה⁷.

ב. במקום שהירק אינו נזרע מעט מעת

רמכ"ם מיני ירקות הואיל ואין דרך בני
אדם לזרוע מהן אלא מעט מעת הרי זה
מותר.

יש מי שכתב שירק שדרך בני אדם במקום הזה לזרוע ממנו שdots ואינו נזרע ערוגות קטנות דינו כתובואה⁸. ויש הסוברים שדין הירקות אינו משתנה לפי מנהג המקומות⁹.

- .4. [קמ] הרוב"ז (כאן) ע"פ הר"ש (פ"ג מ"ב ד"ה כל ופ"ג מ"א ד"ה חמשה); רשי"י (פסחים לט ע"ב ד"ה כל מיני); ריבמ"ץ (פ"ג מ"ב ד"ה כל מין זרעין); פי"ררא"ש (פ"ג מ"ב ד"ה כל ופ"ג מ"א ד"ה חמשה); אגודה (כלאים פ"ג ד"ה כל מין זרעים) בשם ר"י; הלכות כלאים לאחד הקדמוניים (עמ' זהה); רשי"ס (פ"ג ה"ב ד"ה כל מין); מהר"י קורוקס (כאן); מלאכת שלמה (פ"ג מ"ב ד"ה כל); וראה מש"כ החזו"א (ס"י ח ס"ק ב) בדעת הרמב"ם כאן.
- .5. [קמא] ד"ע ע"פ הר"ש הנ"ל, ראה רדב"ז (כאן). ועי' ארץ חמדה (ב, ח"א מדור ו פ"ט) שלדעת הר"ש רק מיני הירקות שנזכרו בפירושו, הם הכלולים בדיין זה, שהרי אין אנו יכולים לקבוע שיעור היניקה של כל מין ומין.
- .6. פי"ררא"ש (פ"ג מ"ב ד"ה כל מין); זרע הארץ (הלו מ') בדעת הר"ש והרא"ש (פ"ג מ"ב); וראה זהב הארץ (פ"ד אות טו ד"ה אמנים) שבאור שלשיות רשי"ו ר"ש ורא"ש אם ישנים מיני זרעים שאיןם יונקים שיעור מרובה, הם מותרים.
- .7. רשי"ס (פ"ג ה"ב ד"ה כל מין זרעים וד"ה כל מין, ופ"ג ה"א ד"ה זרעוני). וראה הערכה.
- .8. חזו"א (ס"י ז ס"ק כה ד"ה תבואה) שמשמעו כן בדעת הרמב"ם כאן (אך עי' בהערה הבאה); וראה התורה והארץ (ה, עמ' 49 ה'5); ועי' הלכות כלאים לאחד הקדמוניים (עמ' צד); ארץ חמדה (ב, ח"א מדור ו פ"ט) ופאת השדה (פ"ב אות יא ד"ה תנן).
- .9. וראה מש"כ זרע הארץ (הלו מ') בדעת המאירי (שבת פה) וזהב הארץ (פ"ד אות טו ד"ה אר).
- .9. ארץ חמדה (ב, ח"א מדור ו פ"ט) לשיטת הר"ש (ראה לעיל אות א) שירקות נקראים

ג. זריעת מינים שעלייהם מתפסטים בעורוגה

יש אומרים שאסור לזרע קישואין ודלוין ופול המצרי בעורוגה בת ששה טפחים¹⁰. ויש אומרים שמותר לזרע מינים המתפסטים בעורוגה, חוץ מפול המצרי שזרעו לזרע¹¹.

ד. ההרחקה במיני זרעים

יש מי שאמור שמיini זרעים נזרעים בהרחקה של ששה טפחים¹². ויש מי שאמור שדי בהרחקה של תלם שאורכו ששה טפחים ורחבו טפח¹³. ויש מי שאמור שההרחקה במיני זרעים היא בית רובע¹⁴.

- המינים ששתה ניקתם הוא קטן, והסתפק בדעת הרמב"ם, וראה בהערה הקודמת. וראה גם חז"א (ס"י ח ס"ק ב וס"י ז ס"ק כד) ודרך אמונה (פ"ד ס"ק פ וציוון ההלכה ס"ק קן).
10. רדב"ז (כאן); רש"ס (פ"ג ה"א ד"ה זרעוניין ופ"ג ה"ב ד"ה כל מין יר��ות); חסדי דוד (פ"ב ה"י ד"ה והיינו, וראה פ"ב ה"ט); משנה ראשונה (פ"ג מ"א ד"ה לא יטע ופ"ג מ"ה); זרע הארץ (חל' מ) ופול המצרי שזרעו לירק מותר כמפורט בתוספთא (פ"ב ה"ח) ובירושלמי (פ"ג ה"ב); מטה ייחיאל (ס"י ס"ק ג) וראה מש"כ הרב בחידושים (לפ"ד ה"ב).
11. חז"א (דיני כלאים אותן א, ס"י ח ס"ק ג ד"ה תניא וס"ק ד); דרך אמונה (פ"ד ס"ק עח, ובאור ההלכה פ"ד ה"א ד"ה לא יזרע); וראה אמונה יוסף (פ"ג ה"ב ד"ה כל) וזהב הארץ (פ"ד אות טו).
12. הלכתא גבירתא (פ"ג מ"ב).
13. זרע הארץ (חל' מ).
14. חז"א (ס"י ז ס"ק כב).

הלכה יד

- א. בגבול שהתמעט רבו
ב. זריעת זרעים חדשים אחר שנתמעט
ה. גבול שנתמעט ברוחבו
ג. ניכוש והשקייה בגבול שהתמעט

רמב"ם

גבול שהיה גבוה טפח וזרעו בו
מינין הרבה כמו שבארנו¹ ונתמעט
מטפח מאחר שנורע בו בשר שהיה
בשר מתחלה².

א. בגבול שהתמעט רבו

רמב"ם ונתמעט מטפח...

ראי"ה מלשון זה משמע שדוקא כשהשאר רוב הגבול אין הזרעים צריכים עוד הרחקה יותר וסומכין על הגבול שהיה כשר בשעת הזרעה. אבל נטבל כל הגבול או אפילו רבו, דין ערוגה זו הוזר לדין ערוגה שאין לה גבול³.

ב. זריעת זרעים חדשים אחר שנתמעט הגבול

ראי"ה זרעים חדשים אסור לזרוע בו על פי התייר האמור בהגבול אחר שנתמעט, אע"פ שזרעו בו עיקר הזרעים בזמן שהיה הגבול כולם קיימים⁴.

1. ורחב טפח (וראה לעיל ה"ב) – רדב"ז (כאן); הלכתא גבירתא (פ"ג מ"ב); חז"א (ס"י ס"ק י"ה והנה).

2. לעיל ה"ב (ובפיה"מ פ"ג מ"ב פירש הרמב"ם על גבול המבדיל בין שני מינים, וכן בcpf"פ פנ"ז וראה רש"ס פ"ג ה"ב ד"ה שהיה גובה; ועי' לעיל פ"ד ה"באות ה).

3. משנה (פ"ג מ"ב); שו"ע (ס"י רצץ סע"י לח) לבודש (עתרת זהב ס"י רצץ הלכות כלאי זרעים סע"י לח); חכמת אדם שעורי צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י כו).

4. [קמ"ב] ד"ע; חז"א (ס"י ח ס"ק י"ה מ"ב) ועי"ש על איסור קיום שנתמעט רבו.

5. [קמ"ג] הרע"ב (פ"ג מ"ב ד"ה שהיה); ואסור עד שיעמידנו על גובה טפח. ירושלמי (פ"ג ה"ב); רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ב); ר"ש (פ"ג מ"ב ד"ה גובל); פ"י הרא"ש (פ"ג מ"ב ד"ה כשר); כפו"פ (פרק נז); מהר"י קורקוט (כאן); מהר"א פולדא (פ"ג ה"ב ד"ה שהיה); פני משה (פ"ג ה"ב); תפא"י (פ"ג אות טו).

במה דברים אמורים בזורעים חדשים אחר שנתמעט הגבול, בזמן שנקבעו הראשונים שורע קודם שנתמעט הגבול, אבל אם נתמעט הגבול ונשארו בו גרעינים מהזרעים מתחילה כל זמן שהיה הגבול עדין יכול קיים, והגרעינים החדשניים שנזרעו אחר מיעוט הגבול הם יכולים להיות נקיורים עם הגרעינים שנזרעו בזמן שהיה הגבול קיים, אף אלה הגרעינים שנזרעו אחרי שנתמעט הגבול כשרים, ואיןם צריים לא עקירה ולא הרקה יתרה מהשיעור האמור בגבול⁶. וכל זה הוא דוקא בדיעד אם זרע זרעם החדשים אחר שנתמעט הגבול כל זמן שהזרעים הראשונים שורע לפני שנתמעט הגבול הם קיימים, שאינו צריך לעקור אותם ע"פ שנזרעו אחרי שנתמעט הגבול. אבל לכתילה אסור לזרע זרעם החדשים אחר שנתמעט הגבול, ע"פ שעדיין הזרעים הראשונים שורע לפני שנתמעט הגבול (הם עדין) קיימים. ואם היו הירקות הראשונים שנזרעו קודם שנתמעט הגבול קיימים בתילה בשעה שנזרעו הירקות האחרונים רק אלה האחרונים לבדם שנזרעו אחרי שנתמעט הגבול והם קרובים זה לזה באופן שבול הינו אסורים ממש כלאים, נאסרו אחרי שנעקרו הראשונים שנזרעו בזמן שהגבול היה בשלמותו, וצריים גם הם עקירה או הרקה כדי ערוגה שאין לה גבול⁷.

ויש אומרים לעולם כשבער וזרע אסור לקיים את החדשים ואין אומרים שמאחר שלאו מותרים הותרו אף אלו⁸.

6. [קמד] ירושלמי (פ"ג ה"ב) ע"פ הגר"א (בשנו"א פ"ג מ"ב ד"ה גבול); וראה גם מהר"א פולדא ופני משה (פ"ג ה"ב); ש"ת רב פעילים (ח"א או"ח ס"ז) וצפנת פענה (פ"ד ה"ד).

7. [קמה] שם וראה מה שכתב הרוב בחידושים כאן בדעת הגר"א בשנו"א, ובדרך אמונה באור ההלכה פ"ד ה"ד ד"ה מאחר); ומהר"א פולדא (פ"ג ה"ב ד"ה עבר).

8. [קמו] ירושלמי (שם).

9. נועם ירושלמי (פ"ג) בדעת הרמב"ם, שלדעתו לא אומרים הויל ואשתרי אשתר; זהב הארץ (פ"ד אות טז) בדעת הרמב"ם. וראה מש"כ הרוב בחידושים כאן בדעת הרמב"ם.

ג. ניכוש והשקייה בגבול שהתמעט

יש מי שאומר שرك זרעה אסורה בגבול שנתמעט אך ניכוש והשקייה מותרים אם לא נתמעט רובו של הגבול¹⁰.

ד. גובהו של הגבול כחלק משיעור הרחקה

יש אומרים שגובהה הגבול אינו מועיל לשיעור הרחקה¹¹ ומותר לזרוע בגבול שהתמעט רק אם מרחק טפח וחצי ללא גובה הגבול¹².
ויש אומרים שגובהה הגבול נמנה בשיעור הרחקה¹³.

ה. גבול שנתמעט ברוחבו

רמב"ם גבול שהיה גבוהה טפח...

יש אומרים שגבול שנתמעט ברוחבו משיעור טפח אף הוא כשר¹⁴. ויש מי שאומר שאינו כשר¹⁵.

10. חז"א (ס"י ח ס"ק י ד"ה מ"ב); ראה על ניכוש והשקייה לעיל (פ"א ה"ב אות ב-ג).
11. מהר"י קורוקוס (כאן) בדעת הרמב"ם.
12. דרך אמונה (פ"ד ס"ק פד).
13. ר"ש (פ"ג מ"ב ד"ה גובל ופ"ג מ"א ד"ה ר' יהודה); פי' הרא"ש (פ"ג מ"ב ד"ה ונתמעט ופ"ג מ"א ד"ה ר' יהודה).
14. רדב"ז (כאן); חכמת אדם שעריך צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י כו); הלכתא גבירתא (פ"ג מ"ב); וראה מטה יחיאל (ס"י סט) בדעת הר"ש (פ"ג מ"א ומ"ב).
15. זרע הארץ (הלו' מא) בדעת הרמב"ם כאן.

חידושים

רמב"ם גבול שהיה נבוה טפח וזרע בו
מניין הרבה כמו שבארנו וננתמעט
מטפח מאחר שנזרע בו כשר שהיה בשר
מרתחלתו.

הנה גבי שבת מצינו הויאל והותרה הותרה כמו גבי
מחיצות¹. והנה לעיל בפ"א² באנו דאיסור קיום הוא
איסור נמשך מאיסור הזורעה וקיים כזה אסור מדאוריתא
אבל קיום הנזרע בהיתר אף אם נאמר שיאסר מ"מ אינו אלא
מדרנן, ובדרנן שוב אמרין הויאל והותרה הותרה,
וניהא.

הרמב"ם מדייק 'לאחר שנזרע' משום דבירושלמי³ קאמור
דיהיה מקום לטעות דמותר לזרוע גם לאחרי שננתמעט קמ"ל
דרך הזורע מקודם מותר, ולכן דיק הרמב"ם.
אלא שבשנותו אליו להגר"א משמע דלמד בירושלמי דכ"ז
שלא נעקרו אלה מותר לזרוע גם חדשים, ונראה לפירושו
שמדייק דיהיה לומר גבול עפ"י שננתמעט ומדלא קתני הכי
משמע דמותר אם לא עקר את הראשונים.
והסביר הדבר הוא דכיוון והותרה הותרה, דמכיוון שהותר
לאוותם שנזרע מכבר הותרו גם לזרוע חדשים משא"כ אם כבר
עקר את היסנים⁵.

.1. בבל עירובין יז ע"א; רמב"ם הל' עירובין פ"ג ה"ה.
פ"א ה"ג בחידושים.

.2. פ"ג ה"ב. וראה לעיל אות ב.

.3. פ"ג ה"ב. וראה לעיל אות ב.

.4. שנ"א פ"ג מ"ב.

.5. אך ראה לעיל באות ב בדברי הרבה שכותב שלבתחלתה אסור לזרוע זרעים חדשים אף אם
לא עקר את הראשונים.

הלכה טו

א. מספר העיגולים שמותר לזרוע ב. שני וערב כהיכר בכללים
בערגה

רמב"ם

הרצוּת	למְלָאוֹת	כָּל	גָּנְתּוֹ	מִנִּי
ירקּוֹת	רַבִּים	וְלֹא	ירַחַיק	בִּינֵיכֶם
עוֹשָׂה	הַגָּנָה	כָּולָה	עַרְוגָּנוֹת	עַרְוגָּנוֹת
מְרוֹבָּעוֹת	אֲפִילּוֹ	שָׁחָה	עַל	שָׁשָׁהִ,
וְעוֹשָׂה	בְּכָל	עַרְוגָּה	חַמְשָׁה	עִגּוּלִיןַ,
אַרְבָּעָה	בְּאַרְבָּעָה	רוּחֹתִיהִ		וְאֶחָד
בְּאַמְצָעַ,	וּוּרְעָעָה	מֵין	בְּכָל	עִגּוּל
וּוּרְעָעָה	אַרְבָּעָה	מֵינִים	בְּאַרְבָּעָה	
קְרָנוֹת	עַרְוגָּה,	נִמְצָאוֹ	תְּשָׁעָה	מִנִּין
בְּכָל	עַרְוגָּה	וְהַזֵּן	נְרָאֵין	מוּבָדְלִין
זֶה	מִזְהָה	וְאַינְנוּ	מְפָסִיד	אֶלָּא
הַעִגּוּלִין	בְּלִבְדֵּר	שְׁהָוָה	מִנְיחָוָה	חַרְבָּה
כִּדֵּי	שִׁירָאָוּ	הַעִגּוּלִין	מוּבָדְלִין	מִן
הַקְּרָנוֹת	וּמוּבָדְלִין	זֶה	מוּהָה.	וְאֶם
רָצָה	שְׁלָאָ	יְפָסִיד	כְּלָוָם	אָם
הַעִגּוּלִין	וּרוּעָעָן	שְׁתִּיְ	וּרְעָעָה	מָה
שְׁבִינֵיכֶם	עֶרֶב	וְאֶם	הַיּוֹ	וּרוּעָעָן
עֶרֶב	וּרְעָעָן	מָה	שְׁבִינֵיכֶם	שְׁתִּיְ
				כִּדֵּי
				שִׁירָאָוּ מוּבָדְלִיןַ.

1. אבל בפחות מששה על ששה אסור, כ"כ חז"א (ס"י ח ס"ק א ד"ה שם הט"ו וד"ה ומ"ב) בדעת הרמב"ם כאן, וראה דת אש (פ"ד הט"ו). ובזבב הארץ (פ"ד אותן י"ז) כתוב שמשמע מכאןograms ביותר מששה על ששה אינו רשאי לזרוע יותר מתשעה מינים (ועי' דרך אמונה פ"ד ציון הלכה ס"ק קט).

2. העיגולים אינם צריכים להיות סימטריים והעיקר שלא יהיו מרובעים כדי שייהי היכר, כ"כ מהר"י קורוקוס (כאן); ועי' ש"ת ר"י מגאש (ס"י כו ד"ה אמר); מאירי (שבת פה ד"ה הרוצה) המיחס לר"ן (שבת פה ע"ב ד"ה אמר) ווד"ה א"ר [הראשון] ווד"ה א"ר [השני]; ערוה"ש (לט' רצז סע"י נז); מונחי המתמטיקה בספרות המדעית העברית של ימי הביניים (עמ' 161), ובזבב הארץ (פ"ד סוף אותן י"ז) למד מדברי ראשונים שהעיגולים צריכים להיות עגולים ממש.

3. בבל (שבת פה ע"ב); ש"ע (ס"י רצז סע"י לט); לבוש (עטרת זהב ס"י רצז הלכות כלאי זרעים סע"י לט); חכמת אדם שעריך צדק (משפט הארץ פ"ג סע"י כח); חוקות עולם (נתיב ו, סע"י יד וסע"י טו ד). וראה התורה והארץ (ה, עמ' 49 הע' 5).

א. מספר העיגולים שਮותר לזרוע בערוגה

רמב"ם ועשה בכל ערוגה חמשה עיגולים⁴.

ראייה ויש אומרים שיכל למלאות באופן זה של עיגולים שבאים בתוך ערוגה של ששה על ששה, אפילו עשרים וחמשה עיגולים שכל אחד מהם הוא טפח בעיגול⁵. ולבעל דעת זו לא נאמר הدين שם היו זורען שתי זורען ערב ואם היו זורען ערב זורען שתי, על מני זורענים שזרעים אותם בעיגול, כי אם דוקא על זורענים שזרעים אתם באורך או ברוחב בדרך מרובע, שאז יש הבדל ניכר בין שתי לערב, ועל זה נאמר שם רוצח לזרע את הירקות השונים ללא שום הרתקה, אז כשהם נזרעים מרובעים, אם זורע מין אחד שתי יכול לזרע מין אחר ערב וכן אם היו זורען ערב זורע

.4. ראה: אוצר הגאנונים (שבת סי' ריע) ור"ח (שבת פה ע"ב) אך את העיגולים עצם יש לזרוע זה שתי וזה ערב ואין צורך להרחיק אלא מעט; שו"ת ר"י מגאש (ס"י כו ד"ה אמר) וכותב שלא מרחיק כלום בין העיגולים; בעה"מ (לה ע"א בדף הר"ף ד"ה אמר וד"ה רב); רמב"ן (שבת פה ע"ב ד"ה) ור"ן (שבת פה ע"ב ד"ה הרוצה) בדעת רשי'; המיויחס לר"ן (שבת פה ע"ב ד"ה א"ר [הראשון] ד"ה אמר) בדעת רשי' וכותב שירחיק קצת בין העיגולים; מאירי (שבת פה ד"ה הרוצה וד"ה זה ביאור ההלכה) ועי' שבת של מי (פה ע"ב ד"ה והא א"כ) שלמאירי אינו רשאי תשעה מינימ. וראה רדב"ז, כס"מ ומרכבת המשנה (כאן); וערואה"ש (ס"י רצץ סע' נז).

יוטר מחמישה עיגולים אסור, כ"כ המיויחס לר"ן (שבת פה ע"ב ד"ה אמר) בדעת רשי'; וכ"כ בדעת הרמב"ם: מהר"י קורוקס, רדב"ז, כס"מ ודת אש (כאן); וחוז"א (ס"י ח ס"ק א ד"ה שם הט"ו); לבוש עטרת זהב (ס"י רצוי הלכות כלאים זורעים סע' לט). ובזרע הארץ (ה' מב) כתוב שאפילו פחות מחמישה עיגולים אסור כמו שכותב הלבוש; אך נראה שיש ט"ס בלבוש וצ"ל "דיוטר מחמישה נראת ערובה". וראה מהר"י קורוקס (כאן) שהסביר בדעת הרמב"ם שאין לזרע עיגול אצל עיגול אלא כל אחד ברוח אחרת כדי שהעיגול יהיה ניכר, אך העיגולים אינם צריים להיות שווים בגודלם, ועי' מטה ייחיאל (ס"י סג). וראה רדב"ז (כאן) שכותב בדעת הרמב"ם שכאשר העיגולים גדולים קצת יש היכר אך שאין בהם אלא טפח אחד נראים כערובה. ועי' חדשים ובאורחים (כלאים סי' יג אות ט).

.5. ומניין מעט רוח בין עיגול לעיגול – חז"א (ס"י ח ס"ק א ד"ה והראב"ד).

המן השני שתி ואין צורך שום הרהקה⁶.

ויש מי שואמר שהרוצה למלאות כל גינטו יرك עושה ערוגות מרובעות של ששה טפחים וגם גבול מסביב, ובכל ערוגה עשוה במרכזה עיגול אחד שקוטוו חמשה טפחים וזרע בו מין אחד ועוד מין אחר בחצי הטפח סביב ללא הרהקה, וגם את הגבולים יכול לזרע אלא שאם זרע את הערוגה שתי יזרעם ערבית ואם זרע את הערוגה ערבית יזרעם שתית. יש אומרים שזרע מין אחד בשטח של עיגול שקוטוו חמשה טפחים במרכז הערוגה, ויזרע עוד ארבעה מינים מחוץ לעיגול בתחום הריבוע החוסם את העיגול ללא הרהקה ביןם לבין המין שבעיגול משום שהזרעה בעיגול גדול כזה היא היכר, וירחיק שלושה טפחים בין ארבעת המינים שבביבוע, וכך יוכל לזרע את כל גינטו משום שיש הרהקה שלושה טפחים גם בין המינים שבערוגות הסמכות (עם רוחב הגבולים של כל ערוגה שהוא שני טפחים). ואם זרע את העיגול שתי יכול לזרע את חצי הטפח סביב הריבוע החוסם את העיגול ערבית, וכן ההפן, ללא הרהקות⁷.

ב. שתி וערב כהיכר בכלאים

יש אומרים שאף ללא עיגולים, רשאי לזרע מין אחד שתית ובצדו מין אחר ערבית ללא הרהקה משום שהם ניכרים למראית העין, שככל אחד בפני עצמו ואינו מתערב עם חבירו¹⁰.

6. [קmoz] הראב"ד (כאן). וראה להלן (אות ב) על היכר שתית וערב.
7. רשי' (שבת פה ע"ב); ועי' פ' הרשב"ם (שבת פה ע"ב) ואוצר הגאוןים (שבת סי' רסט). וכתב זרע הארץ (להלן מבר) שימושו שלרש"י אין זורעים את פינות הריבוע החוסם את העיגול.
8. תוס' שבת (פה ע"ב ד"ה אמר וד"ה והא); וכתבו שמהזרע שבעיגול אין הפסיק רק משהו; ר"ת בסה"י (מהדו' שלזינגר סי' רסז א) ומשמע שם שהזרעה בעיגול באופן זה היא היכר רק אם היא עמוקה יותר מאשר הערוגה; תוס' הרא"ש (שבת פה ע"ב ד"ה אמר וד"ה והaicא); וראה גם חידושי הרמב"ן, חידושי הריטב"א וחידושי הר"ן (שבת פה ע"ב) והמוכיח לר"ן (שבת פה ע"ב ד"ה אמר [השנין]); דת אש (פ"ד הט"ו); על שיטת התוספות בעניין הרהקה שלושה טפחים ראה לעיל (ה"ט העלה 7).
9. רמב"ן (שבת פה ע"ב); רשב"א במהרי' קורקוטס (כאן); ריטב"א (שבת פה ע"ב); חידושי הר"ן (שבת פה ע"ב); חז"א (ס"י ז"ס"ק ד"ה ובתור) בדעת התוס'. וראה בסה"י (מהדו' שלזינגר סי' רסז א).
10. שו"ת ר"י מיגאש (ס"י קו ד"ה אמר); בהסביר דברי רב אשי בבבלי שבת פה ע"ב; הראב"ד

יש מי שאומר שמותר לזרוע שורה אחת שנייה ואחת ערבית בלבד שורות הארץ לא תסתיימים מול זרע של השתי אלא מול הרוח שבדין זרע השתי; ואין להשתמש בהיתר שנייה וערבית אלא בגין הדיא שזה שנייה וזה ערבית וכן להרחק שיעור דו-וריתא; ויש מקום לומר שלא התירו שנייה וערבית אלא במקום שהරחק טפח וממחזה או שלושה טפחים ולא בשדה.¹¹

יש מי שאומר שאין היתר שנייה וערבית שיין אלא כשל מין זרע לכל הפחות שתי שורות, שאז ניתן להבחין בין המרחק שבין הגרעינים לבין המרחק שבין השורות, וכל שנזרע בדרך זו אין צורך לדקק שלא יזדמן לו זרע השתי נגד זרע הערבית ואין צורך דוקא בין השורות, שכןון שנזרעו בדרך זו הרי הם ניכרים ומובדים זה מזה; ושתי וערבית הוו דרך המועיל יותר מאשר ראש תור, ואף בערוגה שראש תור אינו מועיל¹² שתי וערבית מועיל.¹³

(כאן); ראה לעיל אותן א; תפאי (בתים כלאים סע' כת, ל); חוקות עולם (נתיב ו, סע' טו ד); וראה בית יעקב (בירב, פ"ד הט"ו) בדעת רשי' וראה רדב"ז וכס"מ (כאן).

11. חז"א (דיני כלאים אותן ז, ס"י ו ס"ק א ד"ה אין וד"ה כל, ס"י ח ס"ק א ד"ה הא וד"ה ואפשר); וראה חדשניים ובאוריים (כלאים ס"י יג אותן ט ד"ה והא וד"ה רמב"ם).

12. ראה לעיל פ"ד ה"ט אותן ב.

13. ארץ חמדה (ב ח"א מדור ו פ"א) וכותב שצ"ע אם היתר שנייה וערבית מועיל בירוקות בשיעור שדה ובתבואה.

הלכה טז

א. כשנזרעו במפולת יד

רמב"ם

מכל אלו הדברים נתבאר לך שבזמנ
שיש בין שני המניין הרחקה
הראיה להם כדי שלא יינקו זה
מוח אין חושש לمراقبת העין
כמו שбарנו, ובזמן שיראו
מבדלים זה מוח אין חושש
לייניקתן אפילו חן זה בצד זה כמו
שנתבאר עתה.

א. כשנזרעו במפולת יד

ראייה ויש מי שאומר שככל עיקר הטעם של קולא זו הוא מפני שבכל אופני הזריעות הרגילות האיסור אינו אלא מדרבן, שכן התורה אין שם איסור כי אם כזרען כלאים במפולת יד.¹ ולפי זה אם נזרע במפולת יד ונזרען הדבר שבאו במרקחה הרחיקות כמו אלו או שיש בהם משום ניקה רק אין בהם משום מראית עין או שיש בהן משום מראית עין ואין בהם משום ניקה, אין לדון מוח שנאמר אצל הזרעים שנזרעו זה בצד זה שלא במפולת יד, להקל בהם ג"כ כשנזרעו במפולת יד, וצריכין אנו לדון בהם שיעורם אחרים יותר חמורים ויתר מבדלים мало שбарנו בשארם כלאים, ויש לומר שצרכיים בהם שתי הרחיקות בין הרחקה של ניקה כשיעור המספק אצל כל מין ומין, ובין הרחקה של מראית העין.

1. ראה: רמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"א); סמ"ג (ל"ת רעט); חינוך (מצווה רמה); מאירי (שבת פ"ד ע"ב ד"ה המשנה השלישית, פה ד"ה זה שנכפל בדברינו שכל); שי"ע (יו"ד ס"י רצץ סע"י מ); לבוש (עטרת זהב ס"י רצץ הלכות כלאי זרעים סע"י מ); חוקות עולם (נתיב ו' סע"י טו). ועי' לעיל פ"ג ה"ז.

2. [קמ"ח] כספ' משנה (כ"ז); לבוש (עטרת זהב ס"י רצץ הלכות כלאי זרעים סע"י מ); ועי' ³²¹ לעיל פ"א ה"א אות ג ופ"ד ה"ה אות א.

פרטומי מכון "התורה והארץ"

לפרטים והזמנות: 08-6847325 , פקס: 08-6847055

פרטומי הלכתיים/ספרים

אבות על בניים — הרב יואל שורץ
אמונת עתיך — בטאון מכון התורה והארץ, יוצא מידי בחודשיים,
כ-55 חוברות

באהלה של תורה א' — הרב יעקב אריאל שליט"א, ש"ת: יורה דעת,
אבן העזר, חושן משפט

באהלה של תורה ב' — הרב יעקב אריאל שליט"א, ש"ת: אורח חיים
באהלה של תורה ג' — הרב יעקב אריאל שליט"א, ש"ת: זרעים א',
שביעית

באהלה של תורה ד' — הרב יעקב אריאל שליט"א, ש"ת: זרעים ב',
הלכות א"י

בاهלי שדה — הרב יעקב אריאל שליט"א, השמיטה בין חזון למעשה
ביבורי הארץ — אוסף מאמרים על מצות ביבוריים
דבר השמיטה — הרב משה צבי נריה זצ"ל, קט מתוך דבריו שבכתב
ובע"פ

הודאת הארץ — אוסף מאמרים במצוות ביעור ווידוי מעשרות
הלכות זרעים — הראשון לציון הרב מרדכי אליהו שליט"א
הלכות שמיטה לחקלאי — חוברות הדרכה מושנות השמיטה הקודמות
הלכות שמיטה לצרכן — חוברות הדרכה מושנות השמיטה הקודמות

הלכות תולעים — הרב יואל שורץ
הפרשת תרומות ומעשרות במערכת הציבורית — הרב עזריאל אריאל
התורה והארץ א' — אוסף מאמרים בענייני ערלה שביעית ותרו"מ
התורה והארץ ב' — אוסף מאמרים בענייני כלאים תרו"מ ותולעים

התורה והארץ ג' — אוסף מאמרים בענייני כללאים, ערלה, תר"ו"מ
ותולעים

התורה והארץ ד' — אוסף מאמרים בענייני בתורמות ומעשיות

התורה והארץ ה' — אוסף מאמרים בענייני ערלה

התורה והארץ ו' — אוסף מאמרים בענייני שביעית

התורה והארץ ז' — מאמרים על חבל עזה וגוש קטיף בהלכה באגדה
ובמחקר

חבל נחלתו א-ה — הרב יעקב אפשטיין, מחקרים ותשובות בדיוני
תורה

חוות בנימין א', ב' — הרב שאול ישראלי זצ"ל

טל ברכות — הרב מאיר ברAli, חידושים במסכת ברכות

לזיהוי התכלת — הרב יעקב אפשטיין (תධיס מתוך התורה והארץ
ג'), התכלת בצייצית

מאהלי תורה — הרב יעקב אריאל שליט"א, מאמרי הגות ומחשבה
لتורה ומועדים

מועדיו הארץ — הרב עזראיאל אריאל, הלכות חוה"מ בחקלאות
נטיעות הארץ — אוסף מאמרים על נטיעות וט"ו בשבט

סוכת קטיף — תפילות וברכות לסוכה, פרושים וריעונות

ספר הקhal — אוסף מאמרים על מצות הקhal

רגלי מבשר — הרב אופיר כהן, פרקי אמונה והתמודדות

שבת הארץ — הראייה קוק זצ"ל, עם תוספת שבת (שני כרכים)
שבת ומועד בשבעית א', ב' — הרב ישעיהו הדרי שליט"א, הגות
בפרשיות שנת השבע

תפילת דוד — הרב אליהו דוד רבינובי צ"ל, האדר"ת זצ"ל

תרומת שמעון — הרב שמעון בירן ה"ד, מאמרים בענייני תר"ו"מ

משאבי למידה

אגודה אחת — סרט וידאו על הלכות ארבעת המינים, חוברת הדרכה
למורה הלכות ארבעת המינים
אדמה — דוקודרמה אקטואלית מבוססת על אירועים מראשית
ההתיישבות מסביב לדמותו של ר' ישראל משקלוב
בין העלים — סרט וידאו בנושא חרקים, חוברת הדרכה למורה "בין
העלים"

שבוע עד שבועים ושבוע — קלטת שמע סיפור לילדים שמייה
סדר הפרשת תרו"ם — נספח הפרשת תרומות ומעשרות בשפה ברורה
סוד הארץ — סרט וידאו בנושא השמייה חזון ומציאות, חוברת
הדרכה למורה הלכות שמייה
תרומות ומעשרות — לומדות מולטימדיה ללימוד נושא תרומות
ומעשרות

בית האוצר

"בית האוצר" שעל-ידי מכון התורה והארץ נועד לאפשר הפרשת תרומות ומעשרות כהילכתם בדרך מהודרת. הקרן מנוהלת עפ"י הוראות גדולות התורה בדורנו. "בית האוצר" כולל בתוכו מערכת לנינת מעשר ראשון ומעשר עני, וקרן מטבחות לחילול מעשר שני.

הפרשת תרו"ם אינה מועילה אלא לאחר אמרות נוסח ההפרשה, וביצוע ההוראות של "בית האוצר".

שם קיומ מצוות לנינת מעשר ראשון – על המני לחותם על טופס שבו הוא מתחייב לתת את המעשר ראשון למשך תקופת המני (12 חדש בדרך כלל) ללו שיעומד בקשר עם "בית האוצר", לאחר התהייבות זו נחשב הוא כ"מכרי לויים", והלו שנקבע מראש, זוכה במעשר ראשון של המני לאחר ההפresa, ללא שום מעשה קניין. לאחר מכן מועבר ללו על ידי בית האוצר סכום בשווי הממוצע של המעשר ראשון החייב בהפרשה. קיומ מצוות לנינת מעשר עני בשנות מעשר עני, נעשית בדרך דומה לנינת מעשר ראשון ללו.

הסכום למנוי עברו כל שנה מעשר ראשון ומעשר עני, לאדם פרטי, הוא כ-25 ש"ח לשנה. כשהפירוט שהלו או העני זכו בתמורה נשארים ברשות המפריש.

הקרן לחילול מעשר שני

הצורך במטבע לחילול מע"ש קיים לכל אדם שמספריש תרו"ם ואינו מעוניין אחר כל הפרשה לחשב כמה פעמים ניתן לחילול המטבע שייעד לצורך זה. על המני מוטל לקבוע את המעשר השני ולחלל אותו, אך המטבע שהוא מחלל נמצאת ב"בית האוצר" ולכל מני יש אפשרות לחילול בכל יום קרוב לעשרים פעם. הסכום המוערך כיום לשם הצלפות לקרן לחילול מעשר שני הוא 26 ש"ח.

על מנת להצטרף ל"בית האוצר" או לחדש מני יש להתקשר טלפונית למכון התורה והארץ השוכן עתה באשקלון.

טל' 08-6847055 או פקס' 08-6847325